

UDK 300.1 + 801.09 (05)

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE

JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1970
3-4

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 18	ST. 3-4	STR. 161-350	LJUBLJANA	JUL.-DEC. 1970
-----	-----------	---------	--------------	-----------	----------------

VSEBINA

RAZPRAVE

<i>Boris Paternu</i> , Gradnikovo mesto v razvoju slovenske lirike	163
<i>Jože Toporišič</i> , Zivljenje in jezikoslovno delo o. Stanislava Škrabca . . .	179
<i>Juraj Martinović</i> , Martin Krpan kao parodija	219
<i>Erich Prunč</i> , K zgodovini slovenskih predavanj in slavistike na graški univerzi	241
<i>Vilko Novak</i> , Pismo Franca Temlina nemškim pietistom	249

OCENE, ZAPISI, POROČILA, GRADIVO

<i>Fran Petrè</i> , Bruno Meriggi: Le letterature della Jugoslavia	257
<i>Franc Jakopin</i> , B. O. Unbegaun: Selected Papers on Russian and Slavonic Philology	263
<i>Janez Rotar</i> , Umjetnost riječi 1957—1969	268
<i>Janez Rotar</i> , Književna Istorija 1968—1969	272
<i>Erich Prunč</i> , Zadnji letnik nemških in avstrijskih slavističnih periodik . . .	276
<i>Peter Kersche</i> , Simon Gregorčič v nemških prevodih, Bibliografija	289
<i>Oton Berkopec</i> , Delo Ivana Cankarja v čeških prevodih in v luči češke publicistike	299
<i>Janez Rotar</i> , Ekspresionizam i Hrvatska književnost	316
<i>František Daneš</i> , Spomenica,	320

CONTENTS

ARTICLES

<i>Boris Paternu</i> , Gradnik's Place in the Development of the Slovene Lyric Poetry	163
<i>Jože Toporišič</i> , The Life and the Linguistic Work of Stanislav Škrabec . . .	179
<i>Juraj Martinović</i> , Martin Krpan as a Parody	219
<i>Erich Prunč</i> , Notes towards the History of the Lectures on Slovene and Slavonic Studies in the University of Graz	241
<i>Vilko Novak</i> , The Letter Franc Temlin Wrote to the German Pietists . . .	249

REVIEWES — NOTES — REPORTS — MATERIAL

<i>Fran Petrè</i> , Bruno Meriggi: Le letterature della Jugoslavia	257
<i>Franc Jakopin</i> , B. O. Unbegaun; Selected Papers on Russian and Slavonic Philology	263
<i>Janez Rotar</i> , Umjetnost riječi 1957—1969	268
<i>Janez Rotar</i> , Književna istorija 1968—1969	272
<i>Erich Prunč</i> , The Latest Volumes of German and Austrian Slavonic Periodicals	276
<i>Peter Kersche</i> , Simon Gregorčič in German Translations, Bibliography . . .	289
<i>Oton Berkopec</i> , Ivan Cankar's Work in Czech Translations and in the Light of Czech Publications at the Beginning of the Century	299
<i>Janez Rotar</i> , Ekspresionizam i hrvatska književnost	316
<i>František Daneš</i> , Memorandum	320

UDK 808.1 831.09 (05)

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE

JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1970
3 - 4

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 18	ŠT. 3-4	STR. 161-320	LJUBLJANA	JUL.-DEC. 1970
-----	-----------	---------	--------------	-----------	----------------

Uredniški odbor

France Bernik, Vatroslav Kalenić, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede), Fran Petrè, Dušan Pirjevec, Jakob Rigler, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje)

Odgovorni urednik: Jože Toporišič

Naročila sprejema in časopis razpošilja Založba Obzorja Maribor,
Partizanska 5. Za založbo Jože Košar
Natisnila Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

Editorial Board

France Bernik, Vatroslav Kalenić, Boris Paternu (Editor in Chief for Literary Sciences), Fran Petrè, Dušan Pirjevec, Jakob Rigler, Jože Toporišič (Editor in Chief for Linguistics)

Editor Jože Toporišič

All contributions should be addressed to Boris Paternu and Jože Toporišič, Ljubljana, Aškerčeva 12 (Filozofska fakulteta), YUGOSLAVIA
Printed by Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana

UDK 886.5.09: 92 Gradnik

Boris Paternu

Filozofska fakulteta, Ljubljana

GRADNIKOVO MESTO V RAZVOJU SLOVENSKE LIRIKE*

Razprava želi pripomoči k čistejši literarnozgodovinski in stilni oznaki lirike Alojza Gradnika (1882—1967). Ugotavlja, da se njegovo pesništvo giblje znotraj treh idejno-stilnih sistemov: novoromantičnega, ekspresionističnega in tradicionalno klasičnega. Razmerje med temi plastmi je tako, da je Gradnika treba uvrstiti med polnovredne člene slovenske nove romantike, in sicer v njenem zrelem obdobju ter zmernem prehodu v ekspresionizem.

The lyric poetry of Alojz Gradnik (1882—1967) calls for a more adequate definition in literary-historic and in stylistic terms. His poetry moves within three systems of distinct styles and ideas: neo-romantic, expressionist, and traditionally classic. On the basis of the relation between these levels A. Gradnik is to be classified as a full-value member of the Slovene new romanticism, notably in its mature phase and the moderate transition into expressionism.

Najbrž danes ni več mogoče dvomiti o tem, da bodo v slovenski liriki prve polovice 20. stoletja ostala med najbolj vidnimi tri pesniška imena: Oton Župančič, Alojz Gradnik in Srečko Kosovel.¹ Kljub zelo izrazitim in dobro vidnim lastnostim, ki jih ima pesniško delo vsakega izmed naštetih treh avtorjev, pa je značilno, da se slovstvena veda pri Župančiču in Kosovelu razmeroma lahko odloča za slogovno opredelitev oziroma za splošno literarnozgodovinsko uvrstitev njunega dela, medtem ko pri Gradniku že od nekdaj in še vedno čuti nekakšno zadrego, ko je treba njegovemu pesništvu določiti slogovni okvir in ime. Župančič že od vsega začetka velja za poeta slovenske »moderne« ali nove romantike, če uporabimo širši pojem, in od tod ga tudi dopolnilne in bolj razčlenjene slogovne oznake ne premaknejo. Kosovel je in ostaja ime slovenskega ekspresionizma, čeprav pri njem ugotavljamo še celo vrsto drugačnih pojavov, ki sežejo nazaj in naprej. Le ob Gradniku srečujemo v literarni zgodovini kopico neprečiščenih, pomožnih ali zasilnih oznak. Te so se začele že z znanimi metaforičnimi domislicami

* Razprava je bila napisana za simpozij o Gradnikovem delu v Gorici 26. septembra 1970.

¹ Sem bi po pomenu morali uvrstiti tudi Josipa Murna, vendar njegova lirika po nastanku sodi na samo mejo stoletja in jo je že leta 1901 prekinila pesnikova zgodnja smrt.

o »dedičih«, »sopotnikih« ali »učencih« moderne in postopoma prispele vse do čisto nasprotnih tez o samobitnem »premagaletu« moderne.² Zelo redka so mesta, kjer najdemo začetke bolj razčlenjenih, čeprav zvečine še neuskklajenih slogovnih oznak Gradnikovega pesništva.³

Nastane vprašanje: Kje so razlogi, da ostaja prav Gradnik tako dolgo zunaj trdnejših zgodovinsko slogovnih opredelitev? Odgovore bi lahko iskali v več smereh. Vendar se ponuja misel, da bo najbolj prav, če te razloge najprej iščemo v njegovi poeziji sami. Zato bo predvsem vanjo usmerjen pričujoči poskus, ki naj bi bil pobuda k čistejši oznaki njenega ustroja in mesta v razvoju novejšje slovenske lirike.

1

Pozornejše opazovanje Gradnikovih pesmi in zbirk nam pokaže, da se njegova poezija giblje znotraj treh vidnejših idejno-stilnih sistemov.⁴ Ti se pri njem med seboj ne izključujejo, temveč iščejo tvorno razmerje.

² Prim.: Anton Slodnjak, Pregled slovenskega slovstva, 1954, s. 450—51, 435—36; Joža Mahnič, Zgodovina slovenskega slovstva V, 1964, s. 18, 27, 227; Anton Slodnjak, Slovensko slovstvo, 1968, s. 546, 598. Filip Kalan se je pred leti v načelu uprl tradicionalni oznaki »dediči« ali »sopotniki« moderne, kamor je literarna zgodovina uvrščala celo vrsto imen, med njimi tudi A. Gradnika, P. Golio, I. Grudna in L. Novyjevo, in vse naštete štiri pesnike zaradi njihovega samostojnega deleža vključil »v samo moderno« (Problemi slovenske lirike, Sodobnost 1965, s. 406—09). Kalanove pobude ne bi kazalo prezreti, čeprav je improvizirana in bi potrebovala globljo analitično utemeljitev, notranjo razčlenitev in terminologijo, ki bi segla čez pojem »moderna«.

³ Marja Boršnikova začenja ob Gradniku uporabljati nekatere razločevalne slogovne oznake, med katerimi so najbolj zanimiva opozorila o posebnosti pesnikovega impresionizma oziroma razvoja v smer ekspresionizma (Pogovori s pesnikom Gradnikom, 1954, s. 52—54; Študije in fragmenti, 1962, s. 250—52). Franc Zadavec usmerja svoje raziskave v področje Gradnikovega stila in stavka ali izrazne tehnike in tu odkriva predvsem znake klasične poetike s posamičnimi odmiki v smer impresionizma ali celo ekspresionizma (Gradnikova poezija do Padajočih zvezd 1902—1916, Dialogi 1967, s. 215—19; Dvoje slovenskih poetik po letu 1918, publ. v VI. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 1970, s. 149—61). Tudi Lino Legiša je pazljivo upošteval drobna dosedanja opozorila na nekatera znamenja Gradnikovih prestopov od impresionizma nasproti ekspresionizmu, pa tudi »večjemu realizmu«, predvsem pri krajinarski liriki (Zgodovina slovenskega slovstva VI, 1969, s. 27, 82, 86, 94—96, 143). Opozorila te vrste je deloma upošteval tudi Anton Slodnjak v Slovenskem slovstvu, 1968 na str. 547.

⁴ Izraz »idejno-stilni sistem« naj bi označeval povezan red lastnosti ali znakov, ki zajemajo vse ravni leposlovnega dela, od psihološke in idejne do kompozicijske ter jezikovne, in je prevladujoč v nekem obdobju.

Zato se pojavljajo kot trojne plasti, urejajoče se v poseben pesnikov individualni red in sistem.

Prva in zelo opazna idejno-stilna plast sodi v območje *nove romantike*.⁵ Pri tem ne gre samo za posamične pojave ali odmeve, temveč za vrsto bistvenih lastnosti, ki s svojo količino in z notranjim redom predstavljajo sistem novoromantičnega doživljanja in izražanja.

Posebno vidna in najbolj zgodnja značilnost slovenske nove romantike je prebujeni in poglobljeni subjektivizem, ki so ga ob koncu 19. stoletja s tolikšno vnemo in tveganjem sprostili Cankar, Kette, Murn in Župančič. Gradnikovo doživljanje sveta in samega sebe ima izredno močno poudarjeno ne le subjektivno, temveč tudi subjektivistično noto. Že uvodni, programsko povzdignjeni stih v njegovo prvo zbirko *Padajoče zvezde* (1916) postavlja usodo jaza v središče sveta in v glavno os pesnikove optike:

Življenje
moje — z neba zvezde padajoče.
Iščem pot in hodim v mrak iz mraka.

Podoben red stvari obstaja v mnogih njegovih pesmih, vse do ene poslednjih, ki ima naslov *Belo in črno* in je bila objavljena ob pesnikovi osemdesetletnici v Naši sodobnosti 1962. Vmes najdemo celo izpovedi popolne osamljenosti, ko *od človeka do človeka nobenega mostu ni in broi*.⁶ K naravi novoromantičnega subjektivizma spada tudi to, da je med življenjsko najbolj pomembnimi in najbolj izpostavljenimi témami — ljubezen. Ta ima pri Gradniku celo mnogo usodnejše razsežnosti kot pri četverici moderne.

Vendar njegov subjektivizem ni ekskluziven. Pušča razmeroma mnogo prostora tudi krajnarski, domovinski in socialni tematiki. S tem pa se seveda nikakor ne oddaljuje od temeljnega vsebinskega ustroja slovenske novoromantične lirike, ki je bila izrazito subjektivistična predvsem v svojem mladostnem obdobju (o tem pričajo Cankarjeva *Erotika* ali Župančičeva *Čuša opojnosti* iz l. 1899 in pretežni del Kettejeve ter Murnove lirike), kar velja tudi za mladega Gradnika; zatem pa je vase vse močnejše vključevala tudi moralno, socialno in politično problematiko časa. V *Padajočih zvezdah*, ki so izšle med prvo

⁵ Izraz »idejno-stilna plast« označuje isto kot prej omenjeni pojem »idejno-stilni sistem«, vendar s tem razločkom, da tokrat ta »sistem« ne nastopa samostojno, temveč v hkratni povezavi z drugimi »idejno-stilnimi« sistemi«, je torej samo »plast« novega skupnega sistema, ki zahteva spet posebno oznako.

⁶ *Sinu* IV, DP, .100 (Kratice uporabljamo namesto celih naslovov zbirk.)

svetovno vojno in po Župančičevih *Samogovorih* (1908), količinsko celo prevladujejo socialno ali narodno poudarjeni istrski, briški in vojno begunski motivi. Vendar ni mogoče prezreti dejstva, da vse uvodne razdelke (*Tristis amor*, *Pisma*, *Arabeske*) zavzema izrazito osebna, predvsem ljubezenska tematika, ki je tudi daleč najvidnejša nosilka kakovostnega vrha te knjige in njenih globljih umetniških hotenj. Prvi Gradnikov odločilnejši, se pravi knjižni vstop v javnost ima potemtakem tematski ustroj, ki je značilen za novo romantiko v njeni zrelejši, ne več mladostno zagnani dobi. Podobno velja za njegovo drugo in tretjo zbirko — *Pot bolesti*, 1922, in *De profundis*, 1926, kjer se količinsko razmerje še bolj prevesi v prid domovinske tematike, medtem ko v nadaljnjih knjigah prevlada osebna refleksija.

Naslednja, deloma že v samem subjektivizmu pogojena lastnost slovenske nove romantike, je njeno disonantno razmerje do sveta. Ta pojav se seveda pri vsaki osebnosti kaže v posebni podobi, v različnih razponih in neenakih izidih, ki so si včasih celo nasprotni, kot kaže Cankarjev in Župančičev primer. Gradnikovo pesništvo je tako, da nosi razglašeno v samem svojem jedru. Odmiki od tega mračnega jedra so včasih težji kot pri Cankarju in Murnu, da o Ketteju ali Župančiču niti ne govorimo. To pomeni, da se izrazito individualna nota Gradnikove lirike začenja prav na tej disonantni točki novoromantične poetike. Ne bo naključje, da že omenjena uvodna programska pesem *Zioljenje*, postavljena na čelo prve knjige, kaže naravnost k nemirnemu in mračnemu središču njegovega pesništva. V takem ustroju stvari je utemeljeno tudi pogostno pristajanje na načelo trpljenja in bolesti kot višjih, vrednejših stopenj bivanja.⁷ Tu bi mogli iskati nekaj zavestne opozicije zoper Župančičevo načelo radoživosti, saj Gradnik ob bolesti večkrat omenja tudi radost, toda kot nižjo in bolj zaprto stopnjo človekovega bivanja. Vse to zadošča za podmeno, da bi inovacije, s katerimi Gradnik razširja ali celo prestopa novo romantiko, bilo treba iskati prav v območju njegovih disonanc.⁸

⁷ Prim. pesmi v PZ: *Melanholija II*, s. 17; v PB: *Težko je spominov bridko breme* (motto), *Mirú, mirú srce želi*, s. 24; v DP: *Sinu II*, s. 98, *Bežali dnevi so*, s. 83; v VS: *Pogovor*, s. 41, *Postaja na romanju*, s. 46; v ZL: *Konec*, s. 34, *Gruden*, s. 48; v PK: *Na Cankarjevem grobu*, s. 21; *Bog in umetnik*, s. 40.

⁸ Josip Vidmar je v svojem znanem eseju to lastnost postavil v središče Gradnikovega duševnega ustroja in jo razložil s pesnikovo »pripadnostjo k temnemu nagonskemu in mračnemu človeškemu tipu«, ki je pravo nasprotje Župančičevemu duhovnemu in svetlemu tipu (*Svetle samote*, 1932, s. 14). Aleksander Šljivaric se je problemu približal po drugi poti in

Seveda je treba upoštevati še neko določilo slovenske nove romantike. Pri vseh vodilnih predstavnikih moderne, pa naj bo to Cankar, Kette, Murn ali Župančič, namreč ne smemo odmisлити dejstva, da se — kljub silovitim prodorom k nevezanemu subjektivizmu ali celo k programski nevernosti — v trenutkih globljih osebnih kriz večkrat vračajo k religiozni nostalgiji. Taki pojavi pomenijo omejevanje ali celo hipno odpravljanje notranjih razglasij. Še mnogo bolj razvidni in trajnejši vzroki za obvladovanje ali ukinjanje eksistencialnih razkolov pa tiče v narodni in socialni zavzetosti naše nove romantike, v njenem družbenem aktivizmu. In prav tu nekje so globlje osnove za njena stičišča z disonantno-harmoničnim sestavom naše klasične, Prešernove romantike. Gradnik prav tako sodi med novoromantične pesnike, ki se iz notranjega mraka ali *praznega Niča*, če uporabimo njegov izraz, vedno znova obračajo k iskanju smisla in harmonije, ki jo on sam pogreša toliko bolj, čim dlje je od nje.⁹ Tudi v to gibanje njegovega notranjega življenja nas popeljejo uvodni stih v prvo knjigo:

Iščem pot in hodim v mrak iz mraka.
Kakor jadro sem, ki k bregu hoče
se vrniti in zastoj na veter čaka.

Ugotovimo lahko, da je hotenje *iz mraka ... k bregu* pri Gradniku še občutno bolj poudarjeno kot pri predstavnikih moderne. Tudi v kasnejših zbirkah je harmonija — v svoji prisotnosti ali oddaljenosti — bolj navzoča kot pri onih štirih. Predvsem pa je v mnogočem izrazito »gradnikovska« in ob njej se bo treba kasneje ustaviti nekoliko bolj pazljivo. Na točki harmonije, kjer obstaja še vedno stik z idejnim redom nove romantike, se torej Gradniku odpira druga glavna možnost prestopanja njenih meja.

Naposled tudi v Gradnikovem stihu in jezikovnem izrazu lahko ugotovimo celo vrsto novoromantičnih značilnosti, ki so najbolj razvidne v prvi zbirki, prisotne pa tudi v vseh drugih. Močno sproščen enjambentski verz, členjen po načelu naravnega, neretoričnega in neskan-diranega govora, je pri njem mnogo bolj pogosten, kot ponavadi mi-

postavil besede »bol«, »bolečina« in »bolest« za »ključne besede« Gradnikovega slovarja, seveda bolj intuitivno kot statistično (O lirici Alojza Gradnika, Forum 1968, I, s. 858).

⁹ Marja Boršnikova posebej poudarja Gradnikovo hrepenenje po »izgubljeni harmoniji« (Studije in fragmenti, s. 251). Tudi A. Šljivaric daje »trpljenju odtujene osebnosti in iskanju izgubljene harmonije« osrednje mesto (n. m., s. 855).

slimo.¹⁰ Isto velja za zelo povedno ritmično dinamiko.¹¹ Natančneje opazovanje nam odkrije tudi presenetljivo pogostne primere bogate vokalne ali konzonantske orkestracije stiha, ki mestoma kar tekmujejo z Župančičem.¹² Stopnjevana »evfonija« pa ni edini znak Gradnikove vraščenosti v slog nove romantike. Njen sistem bi lahko odkrivali vse od najmanjših povednih členov (npr. prislovno pridevniških sestavljenk: besede *tajnoskrite*, ptice *tihokrile*, *bolnotihi* klici, oblaki *svilenokrilati*, *beloliste* lilije, *bledobeli* kip, *črnopeni* vir itd.) pa do širših sintaktičnih in povednih ustrojev. Te bi mogli razporediti v vse glavne variante slovenskega novoromantičnega izraznega sistema — od impresionizma do simbolizma, pri čemer bi se razkrile predvsem različne stopnje v subjektivizaciji izraza, ki pa jih je še vedno mogoče vezati v en sam skupen sestav. Končno sodijo v slovensko novoromantično poetiko tudi nekateri Gradnikovi motivi ali slogovni obrazci, povzeti iz

¹⁰ Isačenko v trditev, da Gradnikov enjambement s svojim logičnim redom in pavzami celo poudarja, ne pa razpušča samostojnost stiha, razumem predvsem kot opozorilo na posebnost znotraj sintaktično ritmičnih prestopov iz stiha v stih (A. V. Isačenko, *Slovenski verz*, 1959, s. 88). Z apriorno predstavo o tem problemu se je Gradnikovemu enjambementu približal že Izidor Cankar v kritiki Padajočih zvezd leta 1917 (gl. Izidor Cankar, *Leposlovje — eseji — kritika*, 1968, s. 315).

¹¹ Prim. pesmi v PZ: *Večer*, s. 56, *Pomlad*, s. 12, *Oblaku*, s. 22, *Tvoje roke*, s. 19, *Pisma II*, s. 26, *Besede umirajočega dijaka II*, s. 43, *Zima*, s. 47, *Istrska vas*, 54, *Oljčni gaji*, s. 55, *Trudna pot*, s. 57, *Istrska elegija*, s. 58, *Ciprese*, s. 69; v DP: *List na vodi* (Van-Tsi), s. 58, *Jesen* (Vu-Ty), s. 41; v VS: *Pogovor*, s. 41, *Smučarjeva jutranja molitev*, s. 59; v ZL: *Zlate lestve*, s. 99; v PM: *Maja in morje*, s. 9; v PK: *Jesenska tišina*, s. 17, *Tivoli v jeseni*, s. 27.

¹² Prim. pesmi v PZ: *Tvoje roke*, s. 19, *Večer*, s. 56, *Pomlad*, s. 12, *Oblaku*, s. 22, *Rosna kaplja*, s. 20, *Pisma II, VI, VII*, s. 26—31, *Zima*, s. 47, *Besede umirajočega dijaka I, II*, s. 42—43, *Padajoče zvezde*, s. 49, *Goličava*, s. 53, *Oljčni gaji*, s. 55, *Trudna pot*, s. 57, *Istrska elegija*, s. 58, *Črešnje*, s. 62, *Grozdja girlande*, s. 65, *Preval*, s. 66, *Desetina*, s. 68, *Pesem kolona*, s. 74, *Domača hiša*, s. 90; v PB: *Eros-Tanatos*, s. 11, *Zariš in žgeš*, s. 16, *Vseh mrtvih dan*, s. 54—55, *Solnce v Brdih*, 68, *Obeseni*, s. 81; v DP: *De profundis VI*, s. 14, *Ogenj*, s. 26, *Cro*, s. 31, *List na vodi* (Van-Tsi), s. 58, *Jesen* (Vu-Ty), s. 41, *Na Visokem*, s. 53, *Semenj*, s. 62, *Kovač*, s. 109; v VS: *Klic*, s. 28, *Pogovor*, s. 41, *Septembrskim žrtvam*, s. 56, *Smučarjeva jutranja molitev*, s. 59, *Noč na vseh svetih v Brdih*, s. 65, *Kmet govori domači grudi*, s. 69, *Kmet govori materi*, s. 75, *Kmet govori plugu*, s. 75; v ZL: *Mrtvi vojak v tujini*, s. 58, *Zlate lestve*, s. 99; v PM: *Maja in morje*, s. 9, *Maja in metulj*, s. 15, *Maja in mati*, s. 16; v PK: *Jesenska tišina*, s. 17, *Tivoli v jeseni*, s. 27, *Pismo z morja*, s. 34, *Pogreb na Rabu*, s. 54, *Pismo po vrnitvi*, s. 60.

ljudskega pesništva in prilagojeni razvitejšim psihološkim ter slogovnim postopkom.¹³

Toda ob vseh teh slogovnih pojavih je pri njem še vrsta čisto nasprotnih, ki po svojem temeljnem obeležju sodijo v druge izrazne sisteme. Evfonijo trgajo kakofonične trdote. Te se začenjajo že v značilnem gradnikovskem kopičenju besed enozložnic, ki jih pogostoma najdemo na opaznejših verznihih mestih (n. pr.: *srd, vrt, prt, črt, črv, vrv, trn, mrav, mrak, vrag, prah, žar, čar, dar, kvar, glad, zal, val, grób, krov, brod, stvar, rop, rob* (za sužnja), *rod, tróp, ròj, jok, ból, soj, trup, krut, drug* (za tovariša), *duh, gluh, sljud, zver, dver, lék, sled, led, nem, mèč, bič, kri, krik, križ* itd.). Nadaljujejo se v posebni morfologiji in akcentuaciji besed (n. pr.: *lási, vétri, gózdí, váli, bóli, vrti, sádi, sóki, snegovi, drugovi, bleščava, goljava, muljava, ponjava, naplava, vrbína, brežína, usednína, dedína, hlimba, zasramba, temóta, odjéka* (za odmev), *oratar, mešetúlja, ográd* (za vrt), *lizávci, dreváča* itd., ali: *dláni, strásti, lúci* (za nom. plur.), *prišel, bilo je* (za biló), *gavrán, poróčen, zapúščen, nespróščen, Golgóta, odpóslal, naravnóst, ozimína, vinográdi* itd.). Trdote so opazne tudi v pogostnih zlomih ritmične harmonije verza.¹⁴ Sežejo pa vse v ustroj pesemskega motiva. Stih *ljudem režoča meča bom ostrina* bi lahko večkrat označeval tudi njegov slog.¹⁵ Omenjenemu verznemu librizmu pa preseka pot spet stroga klasična geometrija, ki zavzame cele vrstice in kitice in se posebno vidno uveljavlja v zgradbi soneta. Razmerje med »predmetom« in njegovo »idejo« oziroma med znakom in pomenom začne včasih prestopati meje simbolistične izrazne logike, včasih pa se premakne nazaj v staro epsko opisno skladnost med obema.¹⁶ Skratka, gre za vrsto slogovnih pojavov, ki jim bo treba iskati domovanje nekje zunaj nove romantike.

¹³ Na primer pesmi v PZ: *Bele cvetice*, s. 11, *Krn*, s. 85, *Jesen 1916*, s. 91; v PB: *Večer je, večer*, s. 14, *O težko, težko srce meni* (Verlaine), s. 19, *Padle v polje so meglice*, s. 21, *Vsejal sem nageljne*, s. 26, *Vseh mrtvih dan 1916*, s. 56, *Pesem dekleta*, s. 40, *Grob v tujini*, s. 41; v VS: *Božična pesem*, s. 25, *Grešnica in Marija*, s. 61; v ZL: *Narodni motiv*, s. 25.

¹⁴ Pri ugotavljanju zlomov ritmičnega toka je bil posebno občutljiv že Izidor Cankar (n. m.).

¹⁵ Kovač, DP, s. 109.

¹⁶ Gradnikova žanrska opisnost se močno okrepi v zbirki ZL: *Jesenski večer v Medani*, s. 65, *Jesen*, s. 79, *Križev teden*, s. 85, *Vigred*, s. 95; epsko opisno prilagajanje medvojni liriki upora lahko odkrijemo v zbirki PK: *Tivoli v jeseni*, s. 27, *Na Kontovelu*, s. 29, *Balada o kruhu v taborišču na Rabu*, s. 52, *Pogreb na Rabu*, s. 54, *Pogreb pri Sv. Križu*, s. 58, *Pismo po ornitvi*, s. 60.

Pogledi naprej se nam odprejo, če se najprej vrnemo k tistima dvema že označenima mestoma, kjer se Gradnikov novoromantični način dojemanja življenja najbolj individualizira in s tem najbolj osamosvoji od literarne strukture, ki je bila ob njegovem pesniškem rojstvu vladajoča. Iz obeh točk se odpirata tudi obe glavni možni smeri pesnikovih odmakov proti drugim sistemom.

Stopnjevane muke bivanja v zaostrenih notranjih disonancah so Gradnikovo pesem samogibno odpirale *ekspresionizmu*, ki v resnici predstavlja drugo poglobljeno idejno-stilno plast njegove lirike. Že *Padajoče zvezde* kažejo vrsto znakov, ki so v zvezi z novim literarnim obdobjem, pa naj se je pesnik tega zavedal ali ne.¹⁷ Predvsem ljubezenska tematika je področje vsega novega, medtem ko so druga vsebinska področja manj odprta. Gradnikovo ljubezensko doživljanje je v tej zbirki vseobsežno in ekstatično, hkrati pa razklano v popolna nasprotja. Njegov »amor tristis« niha med skrajnim dvomom in skrajno vero, med kletvijo in molitvijo, med izrazito čutnostjo in izrazito duhovnostjo. Ti pojavi sami po sebi niso novi, na Slovenskem jih je uveljavila že mlada moderna.¹⁸ Toda nova je stopnja v razvitosti teh nasprotij in nova je usodnost te ljubezni. Razraste se v pesnikovo bivanjsko totalnost in jo zavzame v celoti, saj seže vse do njene poslednje točke — smrti. Tu se strne z njo v poseben gradnikovski misterij izničjenja in večnosti. Sintagma *Eros-tanatos*, ki stoji v naslovu uvodne pesmi v drugo zbirko *Pot bolesti*, je formula, ki zaznamuje poslednjo in mejno točko v prostoru njegove globoko disonantne ljubezni. Za njen pesniški slovar in slog je nadvse značilno, da se pojavlja z izrazi, razpetimi med pojavi nežnega in krutega, bestialnega in sakralnega. Tako so mu dekletove dlani enkrat kot *lilije razcvetene*, drugič spet kot *skriti kremplji*; včasih mu njene *dobre roke* prinašajo vero in odrešitev, takoj zatem pa mu zadajajo *strup* in *gnile rane*; včasih jo zre kot *mučenico svetih rok*, nenadoma pa jo zagleda kot *kačo*, *belo po telesu in gladko*, *zvitno v mal obroč*, ki se mu kot *zapestnica srebrna zdi*. Njegove misli o ljubezni včasih razžira privid *gosenice ostudne*, hkrati pa

¹⁷ Iz Gradnikovih pripovedi je razvidno, da ga je srečanje z ekspresionistično teorijo in prakso precej zaposlilo in ju je vzel mnogo bolj resno kot futurizem (prim. Marja Boršnik, Pogovori s pesnikom Gradnikom, s. 52—54).

¹⁸ B. P., Tematska kontinuiteta pri uvajanju novih stilov v slovensko pesništvo od baroka do moderne, Slavistična revija 1962, s. 254—59.

jo lahko privzdigne med čiste, *zlate sanje* ali spremeni v *sveto obhajilo*. Obojna stanja lahko skoraj brez prehodov obstajajo celo v isti pesmi. In kar je najbolj bistveno, pojav ni omejen na njegovo mladostno niti samo na njegovo ljubezensko liriko, temveč izhaja iz globljega ustroja njegovega idejnega sveta sploh. Do najbolj neposrednih samooznakov je ta notranja razglašena prišla v zbirki *Pot bolesti* in v zbirki *De profundis*. Naj zadoščajo odlomki:

Ah, morda je v nemiru mir
kot v slasti skrita bolečina,
in morebiti od vseh ver
nevera vera je edina. (Mirú, mirú srce želi, PB, 24)

Kako naj duša vsa se duši daja,
če sem še sebi sam si vedno tuj
in sam s seboj v nenehajočem sporu? (Dvogovor, DP 106)

Ta nemir in notranja razbitost sta prisotna tudi v vseh drugih zbirkah, čeprav ne povsod z enako močjo in z enako odprtostjo.¹⁹

Ambivalentno sprevračanje zlega in svetega, gnusa in lepote, nizkega in vzvišenega v novejši evropski liriki ni novo že vsaj od Baudelairea in pri nas vsaj od Cankarja naprej. Toda v svoji skrajni raznihanosti, kakršno najdemo tudi pri Gradniku, je pomenilo osnovo in začetek novega sloga. In sicer sloga, ki zapušča pesniško ravnotežje med »materialno« in »duhovno« semantiko besednih znakov ter to skladnost razbija v dve odtujujoči se polovici, česar simbolizem še ni storil. Pesniška beseda ekspresionizma se je namreč po eni strani hudo zmaterializirala in prehajala v svet gole predmetnosti ali gole vegetacije, brez »duhovnega« nadpomena in »estetskega« odbiranja. Po drugi strani pa je prehajala v svet čiste abstraktnosti, v območje metafizične duhovnosti ali totalnih idej. Za ekspresionistični izrazni sistem je značilna prav ta napeta, nihajoča in v bistvu neubrana dvojnost. Navzven se taka dejavnost lahko pojavlja tudi pretežno z ene ali druge strani,

¹⁹ Na primer pesmi v PB: *V omami*, s. 15, *Zariš in žgeš*, s. 16, *Po poročni noči*, s. 23, *Mirú, mirú srce želi*, s. 24, *Moje življenje*, s. 28, *V bolnišnici I–III*, s. 30–33; v DP: *Goba*, s. 50, *Spomini*, s. 87, *Kes*, s. 88, *Sinu IV*, s. 100, *Dvogovor I*, s. 106, *Blodne sanje*, s. 110, *Utopljeni*, s. 85; v VS: *Božična noč*, s. 22, *Villonova balada*, s. 36, *Postaja na romanju*, s. 46, *Kmet govori materi*, s. 75; v ZL: *Temna čaša*, s. 8, *Noč v luki*, s. 10, *Konec*, s. 54, *Rožnik*, s. 42; v PM: *Maja in pastir*, s. 7, *Maja in jesen*, s. 42; v PK: *Pojoča kri*, s. 7, *Dim*, s. 19, *Bog in umetnik*, s. 40.

včasih z grobo materialne, drugič s čisto eterične, vendar je vsaka izmed njiju vidno ali nevidno pogojena z nasprotno.²⁰

Gradnikov izraz močno kaže obstoj obeh slojev. Na eni strani najdemo pri njem množico »naturalizmov«, če lahko s to besedo označimo sloj poudarjeno predmetnih ali vegetativnih izrazov tiste vrste, ki se jih je tradicionalna poetika v glavnem izogibala in jih je tudi Josip Vidmar imenoval *nevarnost*, ki je *na škodo pravemu okusu*.²¹ Sem lahko na primer uvrstimo naslednje izraze: *gad, črv, pajek, gosenica, glista, podgana, psica, svinja, mrčes, stenice, gnile trave, gnile močvare, gni-joče cunjje, plesnivi kruh, gobec usran, drhal pijana, gnus gnoja in glist, cstuden, opičji, gnije, pljunil, crkava, čreva, dojke žene izsesane* itd. Zraven tega pa obstaja sloj dematerializiranih abstraktov, ki najčešče zaznamujejo čisto duhovna stanja ali iskanja, npr. *večnost, Bridkost, Bolest, prelest, slast, tuga, muka, strah, groza, vzgon, soj, sij, svet, bolečina, praznina, globočina, višina, tišina, samota, tesnoba, svetloba, daljava, višava, bleščava, goljava, hrepenenje, pričakovanje, molčanje, dehtenje, zorenje, darovanje, strmenje, razodetje, sozvočje, somračje*. Zelo značilne so abstraktne množinske odnosnice ali prilastki: *duh daljav, prostosti višin, duš sozvočje, vesoljstva struge*; ali abstraktne zveze: *globine brezdanje, neznane temine, pojoča okrožja, v hrepenemem loku, soj sinjine, psevdilj* itd. Materialni in abstraktni izrazni sloj pri njem nista ločena, temveč v nenehni notranji odvisnosti in medsebojni disonantni napetosti. S to lastnostjo Gradnik brez dvoma že stopa v območje ekspresionizma. Nekateri primeri hote razlepôtene poezije, v izrazu trde in nominalne, kažejo naravnost k Božu Vodušku (npr. *Goba*, DP, s. 30), medtem ko se oni drugi odpirajo v smer Antona Vodnika (npr. *Drevo*, VS, s. 35; *Zlate lestve*, ZL, s. 99).

Iz okrepljenih lastnosti nove romantike, in sicer iz njenega subjektivizma, pa izhaja še druga glavna ekspresionistična inovacija Gradnikove lirike: to je njegovo oddaljevanje od impresionistične opisnosti in

²⁰ V slovenski literarni zgodovini se ekspresionizmu pripisujejo predvsem tisti znaki, ki spadajo v abstraktni stilni pol, medtem ko se njegova stilna materializacija uvršča v realizem ene ali druge vrste. Tako tudi pri Gradniku lahko najdemo razdvojeno oznako, da je »nakazal pot proti večjemu realizmu kakor proti delni, že ekspresionistični stilizaciji« (Zgodovina slovenskega slovstva VI, s. 94).

²¹ J. Vidmar: »Nekaj značilnosti Gradnikove narave pa vsebuje tudi tista njegova pesniška snov, ki pomeni nevarnost za njegovo metaforiko, to so kače, črvi in celo gliste, ki se včasih na škodo pravemu okusu pojavljajo v njegovih stihih« (Svetle samote, 1952, s. 15).

tudi od anekdotične simbolike v osredinjeno stilizacijo notranjega »bistva« stvari. Najbolj viden zunanji jezikovni znak take stilizacije je plural, ki postavlja več stvari, več pojavov, več oseb ali več položajev na enotno semantično raven, se pravi na isti skupni pomenski imenovalec. S tem jim razrahlja ali odvzame individualne posebnosti in jih zgnete v eno samo, avtorjevo bistvo. Med značilne primere, ki jih je mnogo, sodi že večkrat navajana pesem *Zima* (PZ, s. 47), v kateri je prehod od impresionistične slike v pluralno poenoteno brisanje posameznosti in njihovo prehajanje v en sam notranji pomen tako nazorno, kot v naslednjem desetletju pri Srečku Kosovelu.

Vsa v beli je svetlobi naša soba.
Ob oknu gledamo na vas. Od nas
nikdo ne govori. A vsak obraz
obraza išče. V srcu je tesnoba.

Sneg zunaj pada. Dež metuljev belih pada
na polja in na strehe in na gozd.

Ni gozd. Je tisoč golih črnih rok
vpijočih proti nebu: Bog, o bog,
kje si pomlad, kje si mladost, mladost!

Vse, kar v tej zimski sliki je — prostor, pokrajina, predmeti, ljudje — postopoma izgublja posamične lastnosti in postaja eno samo občutje, ena sama misel, ena sama vsebinska črta, ki bi ji lahko rekli tesnoba minevanja. Besede *osa*, *vsak*, ki vodijo k poenotenju celote, se začno gostiti kot kasneje pri Kosovelu ali Jarču.^{21a} Ponavljati se začno isti izrazi in zbirati v zelo opazne ključne znake. Krčijo se tudi barve, saj je ves prizor ujet v nasprotje zgolj belega in črnega.²² Prav ta barvna polarizacija v *črno-belo* in z njo vred izginjanje odtenkov v barvni epitetonezi je pri Gradniku nenavadno značilen pojav, ki traja vse do njegove poslovilne pesmi *Belo in črno*. Poleg teh dveh barv sta opazni predvsem še *zlata* in *srebrna*. Vendar poenotene stilizacije ni mogoče razlagati kot statiko. Gre za pesnikovo napeto zbranost v ekspresijo njegovega lastnega notranjega položaja, ki si iz nje odločno odstranja

^{21a} Prim. Kosovelovo pesem *Oktober* (ZD I, 1964, s. 12) ali *Premišljevanje* (ZD I, s. 13) ali Jarčevo pesem *Skrivnostni romar* (Človek in noč, 1927, s. 29) in *Pod slapom* (n. m., s. 51).

²² Na začetke ekspresionistične stilizacije pri tej pesmi in na barvno polarizacijo je prva opozorila Marja Boršnikova v Pogovorih (s. 53–54) in v Studijah in fragmentih (s. 251).

vse, kar ne služi izrazu osebnega bistva. Med začetne pojave te subjektivne redukcije predmetnosti ali njene ekspresivne koncentracije lahko uvrstimo tudi že ostro omejevanje telesnih znakov v Gradnikovi ljubezenski liriki. Ti znaki se zelo pogostoma omejujejo na *roke* ali *dlani*, ki postanejo nosilke celotne notranje vsebine in situacije. Naj zadošča stih: *Še ne veš, kaj roke mi drhtijo (V mraku, PZ, s. 9)*. Od tod je samo še neznamen korak do Jarčevih ekspresionističnih stilizacij, kot so *rok ihtenje* ali *prstov smeh*.²³

Pritisk subjektivizma pa je razbrati tudi v metaforiki, ki se mu včasih razbohoti v zelo svobodne kombinacije. Že v metafori *Sneg zunaj pada. Dež metuljev belih pada* lahko ugotovimo križanje in sovpadanje kar treh različnih semantičnih krogov (dež-sneg-metulji), pravo tristo-penjsko metaforično sporočilo. Primerov ekspresivno stopnjevanih, ostrih in drznih metaforičnih zvez pri Gradniku ni ravno malo, tako da jih moramo uvrstiti v sistemske pojave novega sloga (npr.: *kamnov bela hosta, čaša noči, bolesti psi, sneg cvetja, kakor v lilijah je pokrajina; beli pozdravi* itd.).

Skratka, Gradnikova stilizacija v svojih redukcijah pa tudi v svojih kombinatoričnih postopkih, torej pri svojem izraznem krčenju in razširjanju, kaže velikokrat tolikšno subjektivno stopnjevanost, da jo je treba postaviti že v območje onstran nove romantike. Tudi zaradi te lastnosti njegovega pesništva ni mogoče izločiti iz zgodovine slovenskega ekspresionizma.

3

Naposled se je treba pomuditi še ob tretji idejno-stilni plasti Gradnikove lirike, se pravi ob tistih njenih znakih, ki po svojem sistemskem poreklu stoje zunaj nove romantike pa tudi zunaj ekspresionizma. Imenovali bi jo lahko *tradicionalna* plast.

Njen najbolj vidni znak bi mogli najprej razkriti v zunanji obliki Gradnikovega pesništva. Saj literarna zgodovina že od nekdaj in do danes razmeroma pazljivo beleži dejstvo, da so v njegovi liriki močno prisotne klasične oblike kitice, stiha in rime, kar še posebej izpričuje pesnikova privrženost sonetu. K temu spada še okoliščina, da je naš avtor kot prevajalec posvetil mnogo pozornosti evropski renesančni poziciji. Vse to so dovolj očitne reči, ki literarni zgodovini dajejo, razloge,

²³ Prim. Jarčevo pesem *Sfinga* (Človek in noč, 1927, s. 21) in pesem *Ne morem roke ti več dati* (n. m., s. 23).

da pri Gradniku odkriva in poudarja nadaljevanje klasične poetike. Vendar bi bilo dobro, če bi se hkrati zavedali, da je zunanja oblika tisti znak pesniške strukture, ki ni vedno v premem ali zrcalno simetričnem razmerju z njenim ontološkim jedrom, temveč je lahko tudi zelo posreden, oddaljen ali celo obrnjen izraz tega jedra. Klasična oblika je lahko izraz notranjega reda, harmonije v jedru stvari. Lahko pa je — in to vemo vsaj od E. A. Poejeve »matematične« poetike naprej — tudi izraz skrajnih notranjih razklanosti, dezintegracij ali disonanc, ki trdnost in odrešitev iščejo v popolnem formalnem redu. Med take pojave spada na primer Baudelairjevo *Cvetje zla*, zbirka, ki jo nekateri uvrščajo med oblikovno najbolj nadzirane in zaprte, »arhitektonsko najstrožje pojave evropske lirike« in jo v tem pogledu postavljajo ob stran Petrarcovem *Canzonieru*.²⁴

Potrebno je torej opazovati, iz kakšnih notranjih vsebinskih izhodišč se Gradnikova izpoved vključuje v klasični oblikovni red. Pazljiva analiza bi nam tu verjetno pokazala obojno možnost, »analogno« in »opozicijsko«. Vendar so zelo številni taki primeri, kjer je na prvi pogled očitno, da izza tradicionalne klasične oblike stoji tudi bolj ali manj tradicionalna vsebina. Vidno je to že v prvi zbirki: v njeni lju-bezenski tematiki, ki je najbolj vznemirjena in bivanjsko široko odprta, najdemo samo dva soneta, medtem ko jih v reflektivni, socialni in nacionalni tematiki najdemo devet. Podobna in še bolj izrazita razmerja se pokažejo v naslednjih zbirkah. To pomeni, da moramo zaledje njegove klasične poetike iskati v vsebinskih krogih, ki zajemajo predvsem moralno, družbeno in narodnopolitično problematiko. Pogled s tega zornega kota nas opozori na vrsto bistvenih dejstev. Že od vsega začetka je Gradnikov notranji svet trden, silovito odporen in nemalokrat bojevit v območju narodne biti in zavesti. V sklepnem delu *Padajočih zvezd* ima ta tematika programsko obeležje in je v zbirko vgrajena kot hoteno ravnotežje nasproti osebni razklanosti, ki prevladuje v prvem delu. Izpovednemu toku narodne prizadetosti in zavzetosti bi nato lahko sledili skozi vsa naslednja obdobja. Najbolj radikalne, resnično uporniške ostrine se pokažejo v drugi in tretji zbirki. Poslednji pomembnejši vzpon pa ta smer doseže v baladnem ciklu rabskih taboriščnih pesmi, objavljenih v medvojni zbirki *Pojoča kri* (1944). Naslednja cona pesnikove notranje trdnosti je globoko socialno čustvovanje, ki je premočrtno na strani kmečko plebejskega človeka, predvsem primorskega kolona. Tudi ta tematika ima ponekod protestne in bojevite poudarke,

²⁴ Hugo Friedrich. *Die Struktur der modernen Lyrik* (10. izd.), 1968, s. 39.

ki dosežejo svoj najizrazitejši vzpon v ciklu *Tolminski punt* v zbirki *Pot bolesti*. Kasneje njegova socialna misel dobiva vse bolj patriarhalno in moralistično obeležje, ki se do kraja jasno pokaže v obsežnem ciklu *Kmet govori*, objavljeni v *Večnih studencih* (1938).²⁵ Tretji predel Gradnikove notranje zaključnosti je v religioznem čustvovanju in mišljenju. Že v *Padajočih zvezdah* ga kljub znamenjem globokega dvoma in siloviti zavesti o Niču, ki zavzema sam vrh cikla *Pisma*, najdemo v položaju, ko mu *bolest* nenadoma postane samo stopnica za pot *duše k Bogu*.²⁶ Ta njegova pot k bogu pa pelje v dve smeri. Po eni strani se vzpenja k osebno svobodnemu, deloma panteističnemu spiritualizmu, ki je dal posebno duhovno razsežnost njegovemu ljubezenskemu doživljanju in bil odprt ekspresionizmu. Sem sodijo *Pisma*, predvsem pa cikel *De profundis*.²⁷ Po drugi strani pa se vrača k tradicionalnemu verništvu, ki se pokaže že v prvi zbirki in ni brez zveze s pesnikovo mislijo na mater in dom.²⁸ V zbirkah *De profundis* in *Večni studenci* pa ta smer odreševanja iz notranjih stisk zavzame že vodilno idejno mesto in ga ohrani vse tja do medvojne izdaje cikla *Bog in umetnik* (1945).²⁹

V vseh treh idejnih krogih Gradnikove poezije — v narodnem, socialnem in verskem — je torej deloval proces notranje zbranosti, urejenosti in trdnosti. Ta proces si je ustrezen izrazni način nezavedno ali

²⁵ Do izrazito konservativnega stališča, ki je že v popolnem nasprotju z njegovo nekdanjo puntarsko pesmijo, prispe v pesmi *Kmet govori hlapcu* (VS, s. 79).

²⁶ Ker ne v radosti — kadar so najhuje
bolesti, ko telo nam kloni niže,
takrat se k Bogu duša povzdiguje
kot bel oblak, in mu je bliže, bliže... (Melanholijska II, s. 17)

²⁷ Do čisto racionalne formulacije prispe Gradnikov panteizem v pesmi *Na Grintovcu* (VS, s. 57), kjer beremo:

Čist zdaj zrem Te v sile vzponu:
isti tu si, v Dolomitih,
isti v pajka tenkih nitih,
isti v mravlji kakor v slonu.

²⁸ V PZ pesmi: *Doma*, s. 40, *Veliki teden*, s. 41, *Ti belih križev tihi kraj*, s. 77, *Moji materi*, s. 78, *Molitev beguncev*, s. 92—93. Za zbirko *Večni studenci* ni brez pomena, da jo je pesnik posvetil spominu svoje matere.

²⁹ Močnejši programski poudarki te smeri se začno v zbirki *Pot bolesti*, kjer najdemo stihe:

Kdor je zgrešil se na samotni poti
in zgrizel ga je kljuvajoči dvom,
o Bog, zdaj on se zopet vrača k Tebi!

(V *bolnišnici*, III, s. 32)

zavestno iskal v oblikah tradicionalno urejene klasične poetike. Te oblike pa so se večkrat razraščale tudi čez druga, odprta in disonantna doživljajska jedra njegove lirike. Zato bi pri opredeljevanju našega avtorja toliko teže prezrli vse tisto, kar po svojem poreklu ne sodi niti v novo romantiko niti v ekspresionizem, temveč prihaja iz daljne in globoke preteklosti.

Če zdaj zaključimo naš poskus presoje zastavljenega vprašanja, se nam ponuja vrsta sklepov.

Prvi je ta, da Gradnikovo pesništvo kaže tri vidnejše idejno-stilne plasti: novoromantično, ekspresionistično in tradicionalno klasično. Njihovo pojavljanje ni strogo zaporedno, saj obstajajo v vseh pesniških zbirkah, čeprav z različnimi poudarki. Gradnikov tip izrazne dinamike torej ni pretežno kronološki ali diahroničen. Pri njem ni ostrih, naglih, napetih ali zelo razvidnih prehodov iz ene stilne faze v drugo. Njegova izrazna dinamika je drugačna. Dogaja se v glavnem znotraj istočasnega sovpadanja različnih slogovnih sestavin, je torej sinhronična dinamika. To pa obenem pomeni, da nobena od teh plasti ni in ne more biti razvita v svoje skrajnosti, temveč je odprta v tvorno sožitje z drugima dvema. Oba pojava sta take vrste, da bolj otežujeta kot olajšata literarnozgodovinsko označevanje.

Oznaka se lahko začne šele z določitvijo vodilne idejno-stilne plasti, tiste, ki je dominantna vsaj v pomembnejših Gradnikovih pesniških zbirkah. Ta plast je brez dvoma novoromantična. V njej pa se pokaže toliko izrazito Gradnikovih dopolnitev, posebnosti in novosti, da jo lahko štejemo za samobitno, ne zgolj »sopotniško« *varianto slovenske nove romantike.*

Od tod pa se, če so naša opažanja pravilna, ponuja tudi podrobnejša določitev Gradnikovega mesta: njegova lirika je polnovreden člen slovenske nove romantike v njenem dozorelem obdobju in prehodu v ekspresionizem. Klasična osnova njegove poetike, ki je obe plasti vezala v meje zadržanosti, pa je povzročila, da ta prehod iz nove romantike v ekspresionizem ni bil skrajn, niti izzivalen niti dokončen. In zato je v naši literarni zgodovini ostal premalo zapažen in nezadostno definiran.

РЕЗЮМЕ

Статья «Место Градника в развитии словенской лирики» стремится дать более чистое литературно-историческое и стилевое определение лирики Алойза Градника (1882—1967). Исследование приходит до следующих выводов. Поэзия Градника выявляет три более видных идейно-стилевых слоя: новоромантический, экспрессионистический и традиционно-классический. Их появление не является исключаящим и в строгой временной последовательности, а одновременным, так что у Градника можно говорить о типе синхронической, а не о типе диахронической динамики выражения. В то же время это значит, что ни один из этих слоев не развит до своего предела, а напротив, что каждый из них открыт в активном сосуществовании с другими, что затрудняет нас в том, чтобы дать чисто литературно-историческую классификацию. Однако более подробный анализ проблемы показывает, что преобладающим является новоромантический слой и что лирика Градника является полноценным, а не только «сопутствующим» звеном словенского нового романтизма, именно в его зрелом периоде и в переходе в экспрессионизм. Классическая основа его поэтики, связывающая оба слоя в границах выдержанности, явилась причиной того, что этот переход из нового романтизма в экспрессионизм не был крайним, вызывающим и окончательным. Поэтому он в истории литературы остался мало замеченным и неудовлетворительно определенным.

ŽIVLJENJE IN JEZIKOSLOVNO DELO O. STANISLAVA ŠKRABCA

Pater Stanislav Škrabec (1844—1918) je največji jezikoslovec slovenist 19. stol., oče tistega jezikoslovja pri Slovencih, ki bi bilo pri kontinuiranem nadaljnjem razvoju slovenskega jezikoslovja že zdavnaj uveljavilo načela strukturalnega obravnavanja jezikovnih pojavov. Š. je utemeljitelj slovenskega (modernega) knjižnega pravorečja z naglasom; realistično je določil tedanjo oblikoslovno, sintaktično in slovarsko normo knjižnega jezika; afirmiral je znanstveno jezikoslovje nasproti jezikoslovnemu ljubiteljstvu.

In the field of Slovene studies Father Stanislav Škrabec (1844—1918) is the greatest linguist in the 19th century; he is the originator of that kind of language study which — had the subsequent development of the Slovene linguistic science been continuous — would have long since established the principles of the structural treatment of linguistic phenomena. S. Škrabec is the founder of the Slovene (modern) literary orthoepy and stress; he realistically laid down the morphological, syntactic and lexicographic norm of the literary language of his time; and he is a champion of the scientific study of the language as distinct from philological amateurism.

I

Letos mineva 100 let, kar je o. Stanislav Škrabec s svojim epohalnim spisom *O glasu in naglasu našega jezika v izreki in pisavi* uvedel obdobje slovenskega jezikoslovja, ki ga v polni meri zna ceniti šele sodobni jezikoslovni strukturalizem: Škrabec je namreč nekak njegov predhodnik. (Pred dvema letoma pa je bilo 50 let od njegove smrti.)

Rezultati njegovega velikega dela so — zlasti po njegovi smrti 1918 — v slovenskem jezikoslovju premalo prisotni med drugim tudi zato, ker je Škrabčevo razpravljanje tematično slabo pregledno, v bistvu površno pa je tudi vse doslejšnje pisanje o njem. Pričujoča razprava najprej zbira in ureja važne podatke iz Škrabčevega življenja, nato pa po kratkem pregledu naslovov Škrabčevih razprav prikazuje Š. jezikoslovno delo po tematičnih skupinah, kot so glasoslovje, oblikoslovje, naglas, pravopis, skladnja, stilistika; na koncu je govor o Š. raziskovanju Brižinskih spomenikov in o njegovih kritikah in polemikah.

(V pripombah pod črto, ki v glavnem kažejo, kje Š. obravnava posamezna vprašanja, rimska številka pomeni letnik *Cvetja z vertov sv.*

Frančiška, arabska številka številko letnika, črke b c d pa 2., 3. oz. 4. stran platnic. Kratica JS pomeni Jezikoslovne spise, ki so začeli izhajati 1916. l. (s 4. snopičem, 1919, pa jih je objavljajal A. Breznik). Na te spise se pod črto sklicujem načeloma le pri razpravah, ki niso bile objavljene na platnicah Cvetja, ampak npr. v Izvestju novomeške gimnazije, v Soči, Kresu ali Jagićevevemu Arhivu.)

II

Oče Stanislav Škrabec se je rodil 7. I. 1844 v vasi Hrvača pri Ribnici; oče Anton, mati Marija, roj. Zobec. Krščen je bil za Antona, Stanislav je Škrabčevo redovniško ime.

Osnovno šolo je Škrabec obiskoval v Ribnici (verjetno v letih 1850 do 1855), gimnazijo pa od 1855 do 1865 v Ljubljani; tu je tudi maturiral. Na nagovor mlajšega sošolca, Angelika Hribarja, je 23. avg. 1865 vstopil v frančiškanski samostan v Ljubljani. Enoletni noviciat je prebil v samostanu frančiškanske hrvatsko-kranjske province na Trsatu (redovno obleko prejel 26. avg. 1865). Nato je 4 leta študiral bogoslovje: prvi 2 leti (1864/65 in 1865/66) v Gorici (živel je v samostanu na Kostanjevici), drugi dve (1866/67 in 1867/68) pa v Ljubljani. 30. avg. 1866 je napravil slovesne redovne obljube, 5. avg. 1867 pa je bil posvečen v mašnika.

Od jeseni 1868 je bil 2 šolski leti profesorski pripravnik (poučeval je grščino, nemščino in slovenščino) na frančiškanski gimnaziji v Novem mestu. S koncem šol. leta 1869/70 je bil kot učna moč brez stalne namestitve ob svojo službo (dotlej frančiškansko gimnazijo je prevzela država), in frančiškansko vodstvo ga je poslalo v Gradec študirat klasično in slovansko jezikoslovje (1870—1873). Že 1873 je bil nastavljen na redovniški dvorazredni gimnaziji v Gorici in tam poučeval slovenski, hrvatski, latinski in grški jezik. (L. 1867 je napravil v Gradcu državni profesorski izpit.) Na tem zavodu je ostal vse do jeseni l. 1915, zadnja leta že kot upokojenec. Nekaj časa je poučeval tudi bogoslovce na redovniški bogoslovnici in bil tudi ravnatelj domače gimnazije. 28. nov. 1915 se je zaradi topniškega obstreljevanja Gorice preselil k ljubljanskim frančiškanom. Tu je umrl 6. oktobra 1918;¹ pokopan je med redovnimi sobrati na ljubljanskih Žalah.

¹ Doslejšnje biografije (prim. zadaj bibliografijo o Škrabcu) si niso eotne glede dneva smrti. V mrliški knjigi frančiškanske župnije v Ljubljani (Tomus XIII, str. 15, št. 134) je kot čas smrti zapisano 6. 10. ob 9¹/₄ zv., pokopan 8. 10. ob 4. pop.

Kot nadarjenega učenca osnovne šole je sina Antona poslal v ljubljanske šole njegov podjetni oče (mati je bila preprosta kmečka žena). Anton se je že kot dijak zanimal za jezikoslovje; bral je npr. Miklošičevo Glasoslovje in se sam učil ruščine. V tem je po vsej verjetnosti vplival nanj njegov profesor slovenščine Josip Marn, posebno nemara s svojo razpravo *Slovnice slovenskega jezika* (ljubljsko gimnazijsko izvestje 1861. l.), v kateri so nekatere misli in metode dokazovanja, ki so pozneje značilne tudi za Škrabca. (Verjetno je, da je duhovni lik tega duhovnika jezikoslovca vplival tudi na Škrabčevo izbiro poklica.) Z jezikoslovjem se je ukvarjal tudi kot bogoslovec. Kot novic se je imel še posebno prilžnost seznaniti s hrvatskim jezikom, posebej z njegovim hudo zanimivim čakavskim narečjem. Kot profesorskega pripravnika ga je k tvornosti gotovo spodbujal zgled učiteljskega kolega na istem zavodu, redovnega sobrata, prof. o. Vladislava Hrovata. Res je že tedaj nastala njegova slovita razprava *O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi* (Novomeško gimn. izvestje, 1870).² Kot študent klasične in slovanske filologije se je v nalogah in izpitih spet posebej odlikoval. — Objavljal vse do l. 1878 ni nič; vsaj po profesorskem izpitu 1876 pa gotovo ni več le študiral sodobno jezikoslovje (za svoj denar je naročal drage znanstvene knjige, npr. Jagićev *Archiv*, Miklošičeve spise, *Malý slovník naučný* itd.), temveč je tudi že pisal.³

L. 1878 je začel objavljati v goriški Soči⁴ v glavnem pravopisne pripombe, a so mu že poslano nehali objavljati in so zato nekatere stvari izšle šele 1886 v Cvetju (VI, 10 in sl.). Svoje spise je 1878 ponujal tudi Slovenski matici, pa mu na ponudbo sploh odgovorila ni. 1879 je spet ponujal za Matičin Letopis, a so ga odpravili z obljubo, da bo natisnjeno v Novicah; vendar se to ni zgodilo.⁵ Od 1880 je pisal na platnicah »Mesečnega lista za verno slovensko ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška«, prav zaradi teh razprav po svetu zelo znanega »Cvetja z vertov sv. Frančiška«. Tu je do konca l. 1915 v 36 letih izšlo 32 letnikov (po 12 številka s po tremi jezikoslovnimi stranmi).

² Programm des kaiserl. königl. Gymnasiums zu Rudolfswerth (Novomesto), str. 3—42.

³ Življenjepisni podatki so v glavnem zajeti iz sestavkov, navedenih v bibliografiji na koncu te razprave.

⁴ *Pravopisne opazke*, VIII/1878, št. 45—52. Ponatis v *Jezikoslovnih spisih* (dalje JS) I (1916), 60—80.

⁵ V 8 b—d (beri: 5. letnik; 8. številka; 2., 3. in 4. stran platnic).

Drugje je med tem časom objavljala le izjemoma: v Kresu⁶ so mu sicer natisnili razpravo *Prešeren*, a je zaradi kritike Levstikovih pogledov na to vprašanje prišel pri listu v zamero in s tem ob možnost, da bi tu še objavljala.⁷ Podobno se mu je godilo tudi v Arhivu (Jagić mu nadaljevanja polemike⁸ z V. Oblakom ni tiskal⁹ iz obzirnosti do O. vseučiliške kariere). Nekaj malega je objavljala še v Danici,¹⁰ Voditelju v bogoslovnih vedah,¹¹ Času¹² in Učiteljskem Tovarišu.¹³ O tem, kakšne težave je imel z objavljanjem, o Cvetju in svojem delu je poročal večkrat.¹⁴

Cvetju je bil od ustanovitve l. 1880 pa do 4. štev. leta 1884 dejanski, nato pa tudi nominalni urednik do konca 32. letnika (zadnjič podpisan kot urednik v 5. štev. l. 1915). — Posebnih časti v življenju ni dosegel: nekaj časa je bil definator in kustos province in bil tudi v provincialnem predstojništvu. Ob koncu življenja je bil konsistorialni svetnik goriške nadškofije in ocenjevalec njenih knjig in spisov. 12. sept. 1920 so mu na rojstni hiši vzdali reliefno spominsko ploščo, delo F. Kralja; 1968 je bila odkrita spominska plošča na kostanjeviškem samostanu.

O. Stanislav Škrabec je zaslužen za slovensko kulturo predvsem kot jezikoslovec, vendar ne gre prezreti niti njegovega poljudnoznanstvenega (npr. *Častimo sv. Cirila in Metoda*;¹⁵ *Tisočletnica smerti svetega Metoda, velikega škofa slovenskega*,¹⁶ *Goriška nadškofija in cerkvena*

⁶ I/1881, 520—525.

⁷ Prim. samo še *Zali*, Kres III/1885, št. 8, 428—430.

⁸ Izšli del ima naslov *Über einige schwierigerere Fragen der slovenischen Laut- und Formenlehre*, XIV, str. 321—347; ponatisnjeno v JS I, 500—537.

⁹ Ta del je izšel šele v JS I, str. 537—606, pod naslovom *Erläuterungen und weitere Erwägungen*. Svojo domnevo, da mu Jagić ni več tiskal zaradi ozirov do Oblaka, je Š. pozneje preklical, čeprav so J. izgovori neprepričljivi in na različnih krajih različni (prim. npr. Cvetje /dalje Cv/ XXVIII 2 c, pod črto).

¹⁰ *Doksologija, kako bi se imela glasiti v naši slovenščini — in še kaj podobnega*; 2 (57) 1904, list 39—42.

¹¹ *Ave Maria — Zdrava Marija*, 7/1904, zv. 3, 335—342; *O pisavi imena Mojzes*, 18/1915, zv. 2, 160.

¹² *V sporazumljenje*, 1917, 279—289.

¹³ *Obiteljski večeri = stariški večeri = Elternabende*, 17/1907, št. 4, str. 48.

¹⁴ V 8—9, 11; XV 11 b—c; XVI 2 c; XX 5 b; XXVI 7 b, c; XXVIII 2 b; XXX 12 d; XIX 5 b.

¹⁵ III 195—197, 225—230.

¹⁶ VI/1885 1—4.

okrajina Ilirskega kraljestva;¹⁷ *Spoznajmo se*,^{17a} *Povesti iz življenja svetega Frančiška*¹⁸) in nabožnega pisanja v Cvetju,¹⁹ s katerima je dokazal lepo oblikovalno moč, v vsem svojem pisanju pa izrazito jezikovno silo in dognanost.

III

Širšo tematiko je sistematično obdelal le v glasoslovju: prim. njegovi razpravi *O glasu in naglasu*...²⁰ in *Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo. I. del. Glasoslovje*.²¹ Tu je svojo prvo razpravo razširil nekako tako, da je zajela vsa vprašanja slovenskega pravopisa (18,2 strani), glasoslovja (25 strani), naglasa (30,4 strani), in sicer hkrati s pravorečnimi določitvami in zgodovinskimi osvetlitvami. Tretjič je to tematiko podajal v omejenem obsegu v nekako neprimerno naslovljenem razpravljanju *Naša fonetika v prozi in poeziji*.²² V razpravi *Cusani, Christianus moribundus*²³ je podal klasičen vzorec slovnične obdelave zgodovinskega besedila: obdelal je glasoslovje in oblikoslovje. Nedokončana je ostala podobna njegova razprava o slovenskem oblikoslovju s posebnim ozirom na naglasne tipe, objavljena pod naslovom *Valjavčev »Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku« in prihodnja slovenska slovnica*.²⁴ Z obširnejšo enotno tematiko ima Škrabec še dve veliki razpravi: *Načert berzopisne abecede za slovenske in druge glavne evropske jezike*²⁵ in *Eulalia*,²⁶ razprava o Škrabčevem umetnem jeziku.

Vse drugo so ali razprave in članki o specialnih, ostro začrtanih posameznih pojavih iz glasoslovja, oblikoslovja, skladnje in pravopisa ali pa nekake zbirne obravnave po več takih pojavih; zadnje posebno običajno v člankih, ki po naslovu kažejo na recenzije ali pa so sploh še kako drugače malo primerno naslovljene.

¹⁷ VI/1885, cit. po Carniola 9/1919, 250.

^{17a} VI/1885, 225—228, 257—260, 289—295.

¹⁸ VI/1885.

¹⁹ Prim. Carniola 9/1919, 221—251.

²⁰ Gl. op. 2. ^{XII}

²¹ V letnikih ^{XIII} (1895) 1—XIV (1895) 5.

²² XXX 1—8, 11; XXXI 8—12; XXXII 2—5.

²³ IX 1889 1—12.

²⁴ XIV 1895 7—10, 12; XV 1896 1.

²⁵ XXIV 1907 9—12; z dodatki XXV 1908 1—4, 6; prim. tudi XXIV 4.

²⁶ XXV 1908 8—9, 11—12; z nedokončanimi dodatki: XXVI 1909 1—7 in XXVII 1910 5. Prim. tudi XXV 4, 5, 7.

Primeri za vrsto tematično omejenih razprav so npr.: *O naglaševanju velebnega naklona v naši slovenščini*;²⁷ *O besedah z dvema poudarjenima zlogoma*;²⁸ *Nekoliko o hijatu v naši poeziji*;²⁹ *O naglasnih in drugih diakritičnih znamenjih v znanstveni pisavi naše slovenščine*;³⁰ *Obedan*;³¹ *Nekoliko o soojilnih zaimkih*.³² Posebno temeljito je njegovo razpravljanje o časih v slovenščini (zlasti o prihodnjiku in sedanjiku): *Bom! Odperto pismo gospodu . . . u . . . u v . . . h*;³³ *Pobomkajmo se malo še enkrat*;³⁴ *Futurum exactum, aoristus gnomicus, alia*;³⁵ *Odgovor gosp. M. M. Hostniku v Moskvi*;³⁶ *Odgovor na »odgovor na »odgovor«*;³⁷ kar se s 16. letnikom nadaljuje pod naslovom *Boj z učeno senco*.³⁸ O efektivnem sedanjiku je pisal v razpravi *Praesens effectivum*.³⁹

Na prehodu k tematično nevezanim razpravam so naslednje: *Über einige schwierigere Fragen der slowenischen Laut- und Formlehre*;⁴⁰ *Erläuterungen und weitere Erwägungen*;⁴¹ *K naši dialektologiji*⁴² ter razprave, ki obravnavajo v glavnem izgovor črke *l*: *Slovenski pravopis. Sestavil Fr. Levčec*;⁴³ *A. Janežičeva Slovenska Slovnica*;⁴⁴ *O učenju naše knjižne slovenščine v začetnih in višjih učiliščih*;⁴⁵ *Zaščitnikom Levčevega pravopisa v predarek*.⁴⁶ O pravorečnih problemih (npr. glasu *v* in sploh nezložnih predlogih) govori v razpravi *O pouku slovenskega jezika*.⁴⁷

Tematično nepovedni so naslovi⁴⁸ in podnaslovi sicer zanimivih in važnih razpravljanj o jezikoslovnih zadevah, kot npr.: *Popravki in do-*

²⁷ I 1880, 5—4. — ²⁸ I 1880, 5—6. — ²⁹ I 1880 7—8. — ³⁰ I 1880 9—12.

³¹ II 1881 5—4. — ³² II 1881 8—12. — ³³ XI 1892 1—5. — ³⁴ XV 1896 2. —

³⁵ XV 1896 4—5. ³⁶ XV 1896 6—9. — ³⁷ XV 1897 11—12.

³⁸ XVI 1897—1898 1—12; XVII 1898 2—5.

³⁹ XXIII 1906 7; XXVII 1910 10—12; XXVIII 1911 1, 5, 7, 9—12; XXIX 1912 1, 5—7.

⁴⁰ Gl. točko 8; vsega 58 str. v JS.

⁴¹ Gl. točko 9; vsega 69 str. v JS.

⁴² XXIX 1912 9—12.

⁴³ XVII 1898 6; 1899 7—12; XVIII 1900 1—7.

⁴⁴ XVIII 1900—1901 8—12; XIX 1901 1, 5—6, 8—10.

⁴⁵ XX 1902 8—12; XXI 1904 1—12; XXII 1905 1—6, 8.

⁴⁶ XIX 1901 2.

⁴⁷ XX 1902 1—4.

⁴⁸ Tako ima npr. vse razpravljanje prvih 4 letnikov Cv glavni naslov *Opazke*. V I. letniku s podnaslovom *literarne, jezikoslovne in druge*. V njih se je zvrstilo 10 razprav(ic): 1. *O naslovu našega lista* (2 b); 2. *Zakaj »sonce«, ne »solnce«?* (2 b—c); 3. *Kako je kaj s tistim »mej« namesti »med«?* (2 c); 4. *O naglaševanju velebnega naklona v naši slovenščini* (5—4); 5. *O pesmih sv. Frančiška Asiškega* (5 b—c); 6. *O besedah z dvema poudarjenima zlogoma*

stavki;⁴⁹ *Gosp. Dr. Č. v C.*;⁵⁰ *Slovníski pomenki*;⁵¹ *Jezikoslovni pomenki*;⁵² *Jezikoslovne drobtinice*;⁵³ *Zimske mušice*;⁵⁴ *Napake v izreki in*

(5 c—d, 6); 7. *Od kod izvira »Cvetjiče sv. Frančiška« (Fioretti di S. Francesco)?* (7 b—c); 8. *Nekoliko o hijatu v naši poeziji* (7 c—d, 8); 9. *Oriflamme* (9 b); 10. *O naglasnih in drugih diakritičnih znamenjih v znanstveni pisavi naše slovenščine* (9 b—d, 10—12).

V II. letniku je pod skupnim naslovom *O pazke II* posamezne stvari podnaslavljal tako: 1. *Jambi in troheji v naši poeziji* (1—2); 2. *Grajanski* (2 d); 3. *Obedan* (3—4); 4. *Gdo, kado, kateri* (5); 5. *Inviolata* (6 b); 6. *Kakar* (6 c—7); 7. *Nekoliko o svojilnih zaimkih* (8—12).

V III. letniku je pod naslovom *O pazke III* podajal naslednje enote: 1. *Jerdrut* (1 b—c); 2. *»Popravki in dostavki«* pa se vlečejo do konca tega letnika in se nadaljujejo v št. 2 in 3 naslednjega.

V IV. letniku je poleg že omenjenega najprej *Poskušnja pisave z naglasnimi in drugimi diakritičnimi znamenji po nasoetu v poslednjem zvezku lanskega letnika* (1); *Drugo pismo o novi znanstveni pisavi za našo slovenščino* (4—5); *Nove knjige* (6); *Odgovor na pismo v 4. in 5. zvezku* (7—12).

⁴⁹ III 1892 2—12, IV 1893 2—5. V njih obravnava svojilne zaimke, predponi *v* in *u*, besedo *sonce* in sploh zložni *l* ter *r* (v zvezi s tem govori o splošnih pravopisnih načelih v slovenskem jeziku), o besedah *prešustvo*, *tjulenj*, *jablan*, o *l* in *u*, o slovenskih *o*-jih, o namenu svojega pisanja na platnicah *Cv* in o znanstveni pisavi slovenščine.

⁵⁰ V 1884 1—4, 6—9, 11—12. Tu je razpravljal npr. o vprašanju liturgičnega jezika v katoliški cerkvi, o svojem predlogu znanstvene pisave in slovenskem pravorečju; o slovenščini v krogu drugih slovanskih jezikov; o jezikoslovju pri Slovencih in o svojih poskusih objavljanja v slovenskem periodičnem in Matičinem tisku; o nekaterih svojih jezikovnih posebnostih.

⁵¹ VI 1886 8, 10—11 VII 2 b—c. Podnaslovi: *Nekoliko o naših dveh dolgih naglasih* (8); *O nekaterih ozirnih zaimkih* (10); *»Kir« in »keri« in še kaj* (11); *Prinesek k nauku o časih v naši slovenščini* (VII 2).

⁵² VII 1887 4—5; XI 1892 8—12. V VII. letniku je obravnaval besede *državljan* in *državljanski*, pisavo *jata* in *dr.*, nato pa še: *Nekaj o končnicah naše »sestavljene sklanje«*. V XI. letniku je pisal o besedah *žegnana-blažena-blagoslovljena-blagovita*, potem pa med drugim zlasti o besedah *Trst* in *tržaški* (tudi o *Forum Julii*).

⁵³ VII 1887 7—11. V njih se je najprej vrnil k problemu slov. *obedan* (7 b—d), k besedi *prešustvovati* in k sestavljeni sklanji. Naslednjemu nadaljevanju je že dodal podnaslove: *»Kaj«, »ka«, »kə« in »kajti«* (8—9); *Se enkrat »kaj«* (10—11).

⁵⁴ VIII 1889 7—12. Tu je razpravljal o izgovoru črke *e* v besedah *svetnik* in *svet* (consilium) (7 c), o pisavi *prešeren* (7 c—d), o *Jerneju* (8 c—d), o *kakar*, *kamar* in podobnem (9 b—d), o pisavi tipa *težko* (9 d), o *pouku* oz. *pođuku* (10 b—c), o *pri jeleni* (10 c—d), o predponah *u* in *v* (11), o načelu *»Govorimo pravilno kakti na pismo«* (12) v zvezi z izgovorom črke *l*.

naglaševanju naše knjižne slovenščine,⁵⁵ v kateri se skriva monografija o polglasniku in jatu: *O pouku slovenskega jezika*;⁵⁶ *O učenju naše knjižne slovenščine v začetnih in višjih učiliščih*;⁵⁷ *Naša fonetika v prozi in poeziji*;⁵⁸ *Junaštvo in zvestoba*.⁵⁹

Tak je splošen pogled na tematiko Škrabčevih jezikoslovnih razprav in člankov. Ves čas je pisal tudi jezikoslovne in jezikovne kritike. Kaj je Škrabec v resnici storil za slovensko jezikoslovje, pa nam lahko pove le podrobnejši razbor posameznih jezikoslovnih panog.

⁵⁵ X 1890 1—2; X 1891 3—12; XI 1892 5, 7. Tu obravnava zlasti maličenjje besed zaradi hitrega govora (1 b); izgovor dolgih samoglasnikov namesto kratkih (1 b—c); polglasnik (1 c—d), posebej v besedah *kovčeg* (1 c—d), *meseč*, *zajec*, *pajek*, *Stomšek* (2 b—c); *e* v *kiselo*, *prijatelj*, *kamen*, *znamenje* (2 cd), *kolek* (3 b—c); ohranitev starega polglasnika med dvema drugima zlogoma besede (3 c—d). Nato podaja kar seznam besed s polglasnikom (4 b — 7 b) in premeno polglasnika z *a* (8 — 9 c). Sledi razpravljanje o jatu (9 c) (in sicer najprej v končnicah in obrazilih), nato pa lista besed z jatom v korenu (od *beda* X 1 c) do *okrepiti* (12 d), v 5. in 7. št. XI. letnika pa vse do *srebat*.

⁵⁶ XX 1902—1903 1—4. Tu razpravlja o ilirstvu in ljudski zvestobi slovenstvu (1), o raznih metodah pri pouku branja in v zvezi s tem zlasti o izgovoru slov. črke *v*, posebno tudi predloga (2) in predpone *v* oz. *u* (3) ter drugih predpon in predlogov: *z/s* (3 d, 4 b), *k* (4 c—d).

⁵⁷ XX 1903 8—12; XXI 1904 1—12; XXII 1905 1—6, 8. Obravnava predvsem izgovor črke *l*. Ob tem še: blagoglasje (XX 12 d; XXI 1 b), vpliv glasov *u* in *j* na predhodne samoglasnike (XXI 1 c—d), homogramne besede (XXI 3 b, 4), to, kdo ima odločilen vpliv na knjižno normo (XXI 5—6), vrednost digramov *lj* in *nj* (XXI 9—10), odnos *l* in *lj* (XXI 11—12, XXII 1); problem *bratec* — *bravec* (4 c—6, 8); o *l* v rod. mn. XXII 2, 3 b—c; o *tel* — *telj* XXII 3 d — 4 c.

⁵⁸ XXX 1913 1—8, 11; XXXI 1914 8—12, XXXII 1915 2 c—d, 3—5. Najprej govori o pomanjkljivostih pravopisov raznih evropskih jezikov glede na podajanje glasovja govorne besede (1—2), nato o razmerju narečij do knjižnega jezika (3 b). Nato obravnava narečno utemeljene napake v izgovoru knjižnega *a* (3 b — 4 c); polglasnik (4 c — 6 d); sploh kratke samoglasnike (7), izgovor črk *b d g z ž* (7 d); razmerje med *v*, *f* in *u* (8, 11). O problemu *v* piše še v XXXI 8, o polglasniku ob nekaterih predlogih pa 8 d do 10; o *j* in *v* (11). V XXXII še o predponah *v* in *u* ter še o redukciji glasov *i u ê*.

⁵⁹ XXXI, 1—4, 6 d, 7 b—c. Tu piše predvsem o tem, kako naj se v slovenski knjižni jezik prenašajo tuji glasovi (1), o pridevniških obrazilih *-ov* in *-in* (2), o rabi predlogov z in *od* ob deležnikih na *-n* in *-t* (2 d) ter o rabi nedoločnika v zvezah kot *sem slišal moža govoriti* (2 d, 3 b). Sledi razpravljanje o končnici za 3. os. mn. (3 b—d) in o del. na *-č* (4, 5 c, 6 d, 7 b—c).

IV

Kot v vsem Škrabčevem delu je tudi v glasoslovju mogoče ločiti obravnave, ki se tičejo knjižnega jezika, in obravnave narečnih (sodobnih in zgodovinskih) posebnosti.

Pri knjižnem vokalizmu⁶⁰ je v nasprotju z dotlejšnjo Kopitarjevo normo skušal uveljaviti razlikovanje dvojnih ozkih *e*-jev in *o*-jev:⁶¹ eden, ki bi imel *i* oz. *u* za dvoglasniškimi jedrom (tj. *e* iz jata, *o* iz etimološkega cirkumflektiranega *o* in iz zgodaj podaljšanega novoakutiranega *o* (mesta — bog, nóg)), drugi, ki bi imeli *i* in *u* pred dvoglasniškim jedrom (vsi drugi ozki *e*-ji in *o*-ji). Na ta način bi slovenski knjižni jezik razločeval 9 dolgih samoglasniških fonemov. To je bila kompromisna rešitev med vokalizmom slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju, dolenjskim ljudskim govorom in knjižnim jezikom 19. stol. (Trubar je v pisavi ločil *bog* (tj. *bug*) od *nosim*, večinoma pa ne tudi *nosim* od *gora* — kar vse loči dolenjščina, knjižni jezik 19. stol. z gorenjščino pa ne loči *bog* in *nosim*.) S tem seveda ni mogel prodreti.

Dosledno je Š. zahteval ločitev v kvaliteti naglašanih proti nenaglašanim *i*, *u* in jat, ter jih označeval pisno s krativcem; v primerih, ko so se kratki samoglasniki v živi govorici reducirali, pa je označeval kvaliteto tudi pri nenaglašanih *o* in *e* (*ò* gre vzporedno z naglašanim *ô*). Za pravice polglasnika se je potegoval v okviru njegove razširjenosti v 16. stoletju, ne pa sodobnega stanja: prim. *lħkko*, *kæteri*, *vendər*, *kakər*, *izəšlo* ipd.

Samoglasniški sistem slov. knjižnega jezika bi torej po Škrabcu imel naslednja samoglasniška sestava.⁶²

Dolgi: <i>i</i>	<i>u</i>	Kratki: <i>i/i</i>	<i>u/ù</i>
<i>ē</i>	<i>ō</i>	<i>è</i>	<i>ò</i>
<i>e</i>	<i>o</i>	<i>è</i>	<i>ò</i>
<i>e</i>	<i>o</i>	<i>e</i>	<i>o</i>
<i>a</i>	Dvoglasnika: <i>ər</i> in <i>ou</i> .	<i>a</i>	

⁶⁰ Prim. zlasti razpravo *O glasu in naglasu ...*, članke o znanstveni pisavi za slovenščino in posebej v razpravi *Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo* (XII 2 c—d, 8 b, 10 b — 12 c); prim. še v poglavjih o naglasu (XIII 5 b — 12 d; XIV 1 b in 3; XXX 7).

⁶¹ Prim. gradivo iz točke 60, kjer pa v razpravi še ne loči dvojnih ozkih *e* in *o*; za čisto knjižne besede pa je zagovarjal še nevtralni *e*, tj. tak, ki se ne bi nagibal ne k *ie* ne k *ei*, kakor se sicer navadna slovenska ozka *e* v Škrabčevi interpretaciji (npr. XII 2 c).

⁶² XII 2 c—d; IV 1, 5. Prim. še literaturo o naglasu in pravopisu (štev. 245, 261).

Tak vokalizem je sicer bilo v precejšnji meri mogoče uveljaviti v slovarju (Pleteršnik) in je bil koristen za razumevanje narečnih pojavov, nikoli pa niti približno v resnični govorni praksi.

Nepriremno dragocenejšje je Škrabčevo razpravljanje o slovenskem vokalizmu s stališča zgodovine slovenskega jezika in s stališča njegovih narečij. Tak, kot ga je prikazal Škrabec, je slovenski vokalizem res nekoč bil na velikih prostranstvih slovenskega jezikovnega območja (posebno na Kranjskem), nadaljnji razvoj pa je to stanje v glavnem ohranil (dolenjščina in deloma štajerščina) ali pa bistveno poenostavil (gorenjščina), drugod, posebno na Koroškem in Primorskem, pa je cel razvoj tudi bistveno drugačen. Marsikaj od tega nam je pojasnil in spravil v medsebojno zvezo prav Škrabec. Naj omenim najvažnejše.

Pri samoglasnikih je ugotovil, da so prvotni *i*, *u* in jat (npr. na Dolenjskem, kjer se dolgi jat diftongira v *ei*) podložni redukciji do stopnje polglasnika, nakar dele usodo le-tega (tj. tudi izginejo).⁶³ Sploh je prikazal glavne obrise v zgodovinskem poteku slovenske vokalne redukcije⁶⁴ ter njen odsev v glavnih tipih slovenskih narečij. Poleg sistemske redukcije omenjenih glasov (pa še prehoda *o*-ja v *a*⁶⁵ in *a*-ja v *o*⁶⁶) je opozarjal na posamezne primere redukcije ali preglasa ter vokalno-harmoničnih prilagoditev tudi glasov *a*, *o* in *e*.

Med take primere gre tudi posebno zgodnja redukcija končnega *-i* v nedoločniku, kar je imelo za posledico nastanek kratkega nedoločnika kakor še v večji meri v nekaterih drugih slovanskih jezikih.⁶⁷ Posebej je treba omeniti redukcije primarnih refleksov nosnikov v *a*-sklanjatvi.⁶⁸ V zvezi s tem je treba opozoriti tudi na Škrabčevo ugotovitev, da je redukcija refleksa nosnega *o* — prav tako na Primorskem — povzročila nastanek nove intonacije (on to imenuje zatezanje).⁶⁹ Pri obravnavanju reduciranih ali/in kako drugače izgubljenih/spremenje-

⁶³ JS I, 32: *i* in *u* (kolikor ne stojita v začetku besede, npr. *in*, *igra*; v prvem delu zloženke, npr. *velikonočen*, *rudokop*; pred *a*, npr. *pisanje*, *puščava*) prehajata v polglasnik. — Jat (JS I 46), kolikor se sproti ne nareja po naglašeni morfemih iste besedne družine, npr. *peščen* po *pések*. Prim. še IV 12; XXX 6 c — 7 b.

⁶⁴ V glavnem na istih mestih, ki smo jih omenjali v točki 63; prim. npr. Cv IX 7 c; X 5 b; XII 5 b—c.

⁶⁵ Cv IX 9 b sl.

⁶⁶ Npr. IX 8 d; XXVI 11 c; XXX 3 c.

⁶⁷ IV 8 c sl.

⁶⁸ Prim. XX 5 b.

⁶⁹ XX 5 b.

nih samogl.⁷⁰ obravnava na raznih mestih *nəcoj* < *nocoj*, *sbota* < *so-bota*, *pondeljek* < *ponedeljek*, *šənica* < *pšenica*, *məsti* < *masti*, *gəspod* < *gospod*, *prəti* < *proti*, *napək* < *napak*, *vinə/vin* < *vin*, *bəlj* < *bolj*, *blje* < *bolje*, *žrjav* < *žerjav*, *dlje* in *dəlj* < *dalje*, *verjet* < *verojeti*, *kamənje* < *kamenje*, *postlja* < *postelja*, *prijatu* nam. *prijatelj*. Posebej je opozarjal na reduktivno in preglasno moč zvočnikov *m*, *v* in *r*.

Pri preglasih in analogijah ter podobnem⁷¹ navaja *jest* iz *jaz*, *zağovarje* < *zağovarja*, *tje* < *tja*, *vreteno* < *vraleno*, *rez-* < *raz-*, *mrez* < *mraz*, *prekleti* < *prokleti*, *predati* < *prodati*, *ne* < *na*, *ned* < *nad*, *valjati* < *valjati*, *deleč* < *daleč*, *ki* (na Goriškem) < *kej* < *kaj*, *tuki* < *tukaj*, *mičken* < *mejčken* < *majčken*. — Z vokalno harmonijo si je razlagal: *koko* < *kako*, *toko* < *tako*, *svetomo* < *svetemu*, *momu* in *mumu* < *mimo*, *današnji* < *dənašnji*, *koker* < *kakor*, *šotor* < *šator*, *lohko* < *ləhko*, *rokovica* < *rokavica*.

Pri kontrakcijah je posebno važna njegova razlaga končnic *-ega*, *-emu* itd. iz *-ajego* itd. (*e* v teh primerih je *jat*).⁷² Za potrditev je navajal še *Dobrepolje* < *dobroje polje*, *vevoda* < *vojevoda*. Še drugačne so kontrakcije, npr. *postavati*, *njen* ipd.⁷³ — Pri substitucijah je imel v evidenci razmerje predslovenskega *-ona* in slovenskega *-yn* (*Albona* < *Labin*),⁷⁴ slov. *ž* v besedah tipa *žiher*, *žleht*,⁷⁵ ali *jat* za nemški *ie*.⁷⁶

Pri obravnavi posameznih samoglasnikov je opozoril na povezanost *ü*-ja iz *u* z glasovnimi zvezami *uj* v istih leksemih, kjer sta prednjejezična in ustična artikulacijska prvina *ü*-ja razdruženi.⁷⁷ Pri *jatu*⁷⁸ je večkrat opozarjal na monoftongizacijo zveze *ej* > *i* (npr. *Jerni* < *Jernej* ali *nejsem* > *nisem*), na refleks kratkega *jata* in *i* ter *e* približno na ozemljih, kjer dolgi *jat* reflektira kot *ie* : *ej*; na zamenjavo *jata* z etimološkim *e* v nekaterih besedah; na zgodnji izpad *jatovega* refleksa

⁷⁰ O tem piše na naslednjih mestih: III 11 b; VI 10 d; VIII 9 b; IX 4 d, 5 d — 6 d, 7 c, 8 b—d, 10 c; X 2 c—d, 3 b, 8 c; XII 11 d, 12 c; XX 3 b; XXX 5 b, 7 c. Večkrat je pisal o starem (Kreljevem) zaznamovanju reduciranih samoglasnikov.

⁷¹ Prim. IV d, 7 b; IX 8 b—d; XIII 5 c; XXXI 6 b.

⁷² VII 5 d; IX 8, 9 d; X 2 c; XIII 1 d in op. 4; XXX 4 b.

⁷³ Veliko tega obravnava zlasti v svojem *Cusaniju*, posebno IX 8. Prim. še: II 8 c—d; 10 b; VII 5 b—d; *Über einige* ... 505—520; *Erläuterungen* ... 537—566.

⁷⁴ V 6 d.

⁷⁵ XVII 2 b—d.

⁷⁶ XI 5 b; XII 10 d.

⁷⁷ II 12 c—d; XIX 1 c—d.

⁷⁸ Prim.: II 8 d; IV 7 d — 8 b; VIII 8 d; IX 7 c; X 9 c — 12 d; XI 5 b—d, 9 b—d; XII 10 d in op. 7, 11 b; XIII 2 b; XX 7 d; XXX 6 b—c.

(*djal* < *dejal*). — Posebno zanimivi so tudi njegovi podatki o *ei* za jat in *ou* za *ô* tudi na Gorenjskem,⁷⁹ ne le na Dolenjskem, Notranjskem, Vipavskem, Štajerskem in v Prekmurju.⁸⁰

Pri polglasniku⁸¹ je obravnaval primere *dones* < *dənəs*, *somənj* < *səmən̄j*, *lohko* < *ləhko*, *poper* < *pəper*, *vun* < *vən*, *moščevati* < *məšče-vati*, *cerkov* < *cerkəv*; razpravljal je o polglasnikovem *a*-jevskem refleksu v odprtem zadnjem zlogu⁸² (*ta* za m. spol, *žená* kot rodil. mno.), posebno pa o njegovi distribuciji v zvezi s predlogi *od*, *s* in predpono *vz* (bojeval pa se je proti polglasniku ob predlogih *k* in *v*).⁸³ Posebno pomembna je njegova lista besed s polglasnikom⁸⁴ (in enaka lista z jatom) v korenu ali osnovi (prim. tudi *a* iz *e*)⁸⁵ in prehod *əu* v *u* ali *o* v *ou*.⁸⁶

Pri nosnikih je opozarjal, da je ponekod na Goriškem nekdanji nosni *e* še nekako rahlo nosen glas.⁸⁷ Tudi tu je obdelal primere, ko se namesto prvotnega nosnika govori etimološki *e*⁸⁸ ali pa tudi polglasnik (*mesec*, *zajec*).⁸⁹ Pri nosnem *o* je opazil, da po redukciji vpliva na čezmerno zatezanje predhodnega zloga,⁹⁰ in sekundarno nazalizacijo na Goriškem.⁹¹

Tudi pri širokih *e* in *o* je navedel precej obširno listo besed s tema glasovoma,⁹² pri *a* pa je opozoril na prehod v *o*.⁹³

Posebna Škrabčeva ljubezen so bili dvoglasniki.⁹⁴ Omenjeno je že bilo, da je v knjižnem jeziku imel za dvoglasnika zvezi *ər* in *ou* v primerih kot npr. *vrt* in *poln*, sicer pa sploh zveze samoglasnika + *u* ali *i*. V narečjih je o diftongizaciji obširno govoril v zvezi z *e*-jevskimi in *o*-jevskimi samoglasniki. Dobro je poznal obe tipični zaporedji dvoglasniških prvin po odprtosti stopnji⁹⁵ (tipa *ie/uo* in *ei/ou*).⁹⁶ Ohranjal je jezikoslovni zavesti Kopitarjevo opozarjanje na razvoj dvoglasnika *ou* v *u*.⁹⁷

⁷⁹ XVIII 11 d, 12 b.

⁸⁰ XII 8 c; XVIII 11 d.

⁸¹ II 5 b; IV 7 c; IX 5 b—d, 4 c—d, 8 b; X 1 — 9 c; XXX 4—6.

⁸² IX 11 d; X 8 b — 9 b.

⁸³ I 11 d; X 5 d, 6 b—d; XX 2 d, 5 c—d, 4.

⁸⁴ X 4 — 7 c. — ⁸⁵ X 2 b—c.

⁸⁶ IV 10 d; XXIII 1 c.

⁸⁷ XII 8 b, 11 c op. 2; XXVIII 1 c.

⁸⁸ XII 11 c. — ⁸⁹ X 2 b—c. — ⁹⁰ XX 5 b.

⁹¹ XII 11 op. 2. — ⁹² XIV 7 c—d. — ⁹³ XII 1 d, zlasti op. 4.

⁹⁴ XI 6 d; XII 8 c; XVIII 11 b — 12 c; XIX 1 b—c; XX 7 d; XXI 1 b; XXX 8 c.

⁹⁵ XVIII 11 d.

⁹⁶ III 8 c — 9 b.

⁹⁷ XVIII 12 b.

V konzontanizmu je najbolj obdelal različne vrste *l*-ov:⁹⁸ prvotnega slovanskega in slovenskega trdega,⁹⁹ zlogotvornega,¹⁰⁰ srednjega¹⁰¹ in mehkega,¹⁰² menjavo *l* z *l* in *l*.¹⁰³ Pisal je tudi o prvotni skupini *lbj*.¹⁰⁴ V zvezi s posameznimi *l*-i je posebej obravnaval načela za razvrstitev *l*-a in zobnoustničnega pripornika *v* (zlasti pri priponi *-alec*, *-alen*, *-alnik* itd. oz. *-avec*, *-aven* itd.).¹⁰⁵ Zlasti obširno pa je pisal o razvrstitvi *l* in *u* v položaju ne pred samoglasnikom.¹⁰⁶

Za tedanji knjižni jezik je normiral brezizjemen izgovor nekdanjega trdega *l* ne le v položaju ne pred samoglasnikom, pač pa tudi pred polglasnikom kot *u* (torej tudi v besedah kot *stolp polk*, *tkalac*), srednji *l* pa naj bi se govoril samo pred samoglasniki. Za nekdanji mehki *l*, ki se je v tedanjem pravopisu zaznamoval z *lj*, je zahteval enoglasni trdonebni izgovor tako pred samoglasnikom kot ne pred njim, čeprav se je zavedal, da bi se ga ogromna večina Slovencev morala šele učiti. Izgovor *lj* za pisani *lj* pa je zahteval v primerih, ko se je *lj* razvil iz *lbj*. Zaradi teh nazorov se mu je zdel analogni srednjejezični *l* v rodilniku množine (npr. *sil*) ter v izpeljankah iz podstav na *l* (npr. *nasilni*) in sploh v takih položajih v tujkah vplivan od nemškega jezika (kar je

⁹⁸ *O glasu in naglasu ...*, JS I 50–55; *Popravki in dostavki*, III 3 b – 4 b, 5 c, 6 b–d, 8 b; *Cusani, Christianus moribundus*, IX 2 b – 4 c, 6 b–d; *Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo*, XII 9 b–c, 12 c; *Slovenski pravopis. Sestavil Fr. Levec ...* XVII 7 c – 12 d; XVIII 1 b–d, 3 b – 7 d; *Janežičeva slovenska slovnica*, XVIII 8 b – 11 d; XIX 5 c–d, 6 d, 8 b – 10 d; *Zaščitnikom Levčevega pravopisa v preudarek*, XIX 2 d – 4 d; *O učenju naše knjižne slovenščine v začetnih in višjih učiliščih*, XX 8 b – 12 d; XXI 1 b – 2 d, 7 b – 12 d; XXII 1 b – 6 d, 8 b–d.

⁹⁹ JS 50–55; Cvetje: I 12 c; III 8 b; X 5 c; IX 2 b; XIII 5 c; XVIII 1 d, 5 c, 6 c–d, 7 d, 10 d, 12 b; XIX 5 c, 4 d, 9 b – 10 b; XX 8 c – 10; XXI 2 b; XXII 2 b–d, 6 b; XXIII 1 c; XXXI 7 d.

¹⁰⁰ JS 53; Cvetje: III 2 d – 4 b; XII 12 b, tudi op. 3; XIX 1 b; XXIII 1 c.

¹⁰¹ JS 52; Cv.: XIX 4 b–d, 5 c; XXI 1 c, 2 b–c, 7 b–d, 10 b–d, 12; XXII 1 b – 4 d, 5 d; XXX 10 d.

¹⁰² I 12 d; IV 1 c; IX 2 d, 5 d – 6 d; X 2 d, 3 b; XII 6 d; XIX 6 d, 8 b sl.; XVIII 6 d, 7 b–d; XXI 9 b – 10 c; XXII 3 b – 4 c, 2 b; XXIII 1 b–c.

¹⁰³ XIX 9 b; XXI 12 b, c sl.

¹⁰⁴ IV 10 c; XI 6 d; XXI 9 d – 10 b.

¹⁰⁵ XVII 7 c – 12 d. V XVIII 1, 5–7 ista razprava zajame sploh izgovor nekdanjega velarnega *l* pri nas in v slovanskih jezikih; v 7. številu tega letnika začne obravnavati isto snov pod naslovom Janežičeva slovenska slovnica. O *bravec* – *bralec* prim. od 8 c in še v 9, XIX 2 d, 9 c – 10 d; XXII 4 c – 6 d, 8.

¹⁰⁶ Gl. že zgoraj pri srednjem *l*, o elkanju pa: XIX 1 d, 2 d – 4, 5 c–d, 6 d, 8–10; III 5 b – 8 b; VIII 12 b–d; XVII 11 c sl.; XVIII 3 b sl.

po njegovem docela prevladalo v češčini in kajkavščini). Namesto analognega srednjega bi po njegovem v primerih, ko nikakor ne gre izgovarjati *u*, morali pisati *lj*, tj. npr. *silj*, *siljni*, *streljec*, *kopaljnica*, *aljkoholj* in pri mnogih izposojenkah in tujkah itd.¹⁰⁷ Škrabčev odpor proti srednjemu *l* v položaju ne pred samoglasnikom je bil tako velik, da je bil v boju z elkarji pripravljen celo v deležniku na *-l*, kjer se vendar splošno govori *u*, sprejeti izgovor *l*-a, vendar starega mehkončnega.¹⁰⁸ (Za čudo pa je toleriral srednji *l* pred zadnjenebnimi samoglasniki.)

S temi svojimi nazori Škrabec seveda ni mogel prodreti, v precejšnji meri zaradi njihove lastne nevzdržnosti. Že Ramovš je ugotovil, da refleks trdega *l* pred polglasnikom ni *u*, temveč *l*, ravno tak kot pred drugimi zadnjejezičnimi samoglasniki; tudi narečja, ki so še do danes ohranila razliko med trdim in srednjim *l*, izgovarjajo analogni *l* netrdo, in prav takega tudi v mlajših tujkah. Zaradi tega sploh ni bilo potrebno predpisovati pisave *silj*, *aljkoholj* ipd. Slovenci se seveda tudi niso naučili izgovarjati palatalni *l*, temveč knjižni pisni *lj* pred samoglasnikom izgovarjajo dvoglasno (pogovorno kar *l*). Nekdanji trdi *l* pa se danes v knjižnem jeziku izgovarja kot *u* dosledno le v deležniku na *-l*, v izpeljankah na *-al* sploh in večinoma tudi v izpeljankah na *-lc-*, *-lk-*, *-lstv-*, *-lšk-*, kolikor gre za delujoče osebe, ter v zelo pogostnih drugih primerih (npr. v besedah *gol*, *kol*, *pol*), sicer pa se izgovarja srednji *l*.

Veliko se je Škrabec trudil, da bi določil meje med priponama *a/išec* in *a/ivec*. Končni rezultat njegovih raziskav je bil, da imajo besede, ki pomenijo delujočo osebo, vse lahko bodisi pripono z *v* ali z *l*, le da prva pomeni tistega, ki je glagolsko dejanje že izvršil, druga pa tistega, ki ga sploh vrši ali more vršiti; samo z *l* pa so možne tiste pripone, ki so se, kot npr. *tkalec*, razvile iz poimenovanja za orodje (večinoma imamo v takih primerih poimenovanja na *-lo*, npr. *gobezdalo*, *strašilo*, *vrelo*), samo z *v* pa spet take, ki so nastale iz glagolskega pridevnika na *-av(en)*, npr. *smrkavec*, *delavec* < *smrkav*, *delaven*.

Za praktično knjižno rabo seveda ta pravila niso bila, zato se je vse do pred par leti pisalo načeloma le *-lec*, na *-vec* pa le večina izpeljank iz glagolov brez nedoločniške glagolske pripone (*pivec*, *pevec*, *brivec*), izpeljanke iz pridevnika na *-av(en)* in še izrazi iz glagolskih korenov in podstav, ki so v zlogu pred *-lec* imele *l* (*polivec*). — Velike vrednosti pa so še danes Škrabčeve ugotovitve v zvezi z zgodovino vseh teh oblik.

¹⁰⁷ XVIII 6 d, 7 b—d; XXI 9—10.

¹⁰⁸ XXI 10 c.

Že za 16. stol. je Š. ugotovil prve prehode nekdanjega trdega *l* v *u*, posebno v zahodnih in koroških narečjih, nato pa je podal dovolj podroben pregled slovenskih slovstvenih spomenikov in narečij glede tega pojava ter pregled izjav slovenskih slovničarjev o izgovoru trdega *l* oz. njegovih refleksov.¹⁰⁹ Poleg tega je kazal na analogno razširjanje *u*-ja (*vavček, tevček* < *valjček, teliček*),¹¹⁰ prehod trdega *l* v dvoustnični *v*,¹¹¹ nato v zabnoustničnega in končno v *f*¹¹² in vpliv trdega *l* na polglasnik (*logati* < *lōgati*¹¹³ ipd.). Rezijski srednji *l* namesto trdega si je razlagal z vplivom furlanščine,¹¹⁴ štajerski *stol*¹¹⁵ pa po Ilesiču z vplivom drugih sklonov na imenovalnik (in tožilnik), *spol*¹¹⁶ z vplivom cerkvene govornice, medtem ko si je *solmi* in *živalmi*¹¹⁷ razlagal z vplivom izgubljenega polglasnika in enako izgovor *živalski; volek* pa z vplivom otroškega govora.¹¹⁸

Izgovor *lj* je zahteval v primerih kot: *sol+jo, vesel+je, kobil+ji, dal+ji* in (narečno) *angel+je*.¹¹⁹ Podobno za *nj: dlan+jo, ločen+je, jelen+ji*. Bil pa je proti trdonebnemu *l* v besedi *prijatelj*.¹²⁰

Pri refleksih zložnega *l* je obravnaval izpad *l*-a v *sonce*¹²¹ in *homec*¹²² (ne prvo ne drugo pa ni splošno slovensko).

Ogromno časa in energije je Škrabec porabil za to, da je dokazoval slovanskost trdega *l* in njegovega refleksa *u*.¹²³ Pri tem je pogosto opozarjal tudi na vzporednosti v neslovanskih jezikih.¹²⁴

Že v zvezi z glasovi *l* se je srečal s problematiko priporniških zobnoustničnikov *v-w-u* in njihovih premen z *u* ali *f*.¹²⁵ Posebej je obdelal predponi *u-* in *v-*¹²⁶ (bil je samo za *v-*). Tu je reševal še prehod *v*-ja v *f*, *b*, *g* (npr. v skupini *zvo-, dvo-*; prim. še *ovpea* < *ovca*). Obdelal je tudi protetični *v-* in njegovo metatezo ter končno izpad *v*-ja. Posameznosti so npr. prehod *f* v *h* ali *p* v *f*, vpliv *u*-ja na prehod *au* v *ou* ipd.¹²⁷

Škrabčeva zasluga je, da se v slovenskem knjižnem jeziku ni uveljavil šolski izgovor črke *v* kot zobnoustničnega pripornika s spremeno *f* po vzorcu parnih soglasnikov tipa *d — t*.¹²⁸ Ugotovil je tudi, da se

¹⁰⁹ XVIII 5 c sl. — ¹¹⁰ XXIII 1 c. — ¹¹¹ XVIII 7 d.

¹¹² XVII 7 d, op.

¹¹³ XIII 5 c. — ¹¹⁴ XXX 10 d. — ¹¹⁵ XXII 1 c—d.

¹¹⁶ XXII 1 c. — ¹¹⁷ XXII 5 c—d. — ¹¹⁸ XIX 4 c—d.

¹¹⁹ XI 6 d; XXI 9 b—d, 10 b—c.

¹²⁰ IX 5 d — 6 d; X 2 d, 5 b; XXII 5 d — 4 c; XIX 6 d, 8 b sl.

¹²¹ XII b op. 5; III 2 d — 4 b.

¹²² XII 12, op. 5. — ¹²³ XVIII 1 c—d; XXI 2 b. — ¹²⁴ XIX 1 b.

¹²⁵ JS I 56—57; I 11 c; XXX 8 b—d, 11 c—d; XXXI 8 b—d.

¹²⁶ XX 2 c, 5 b sl.; XXXI 8 c—d.

¹²⁷ XXX 8 d. — ¹²⁸ XXX 8 b sl.

predlog *v* izgovarja v vseh položajih kot *u* (polažajno tudi kot *u*),¹²⁹ kar je spet priznal šele Slovenski pravopis 1962. Zmedo, ki se je še danes nismo docela rešili, pa je povzročil z opozorilom, da se v Ribnici korenski *v* pred *r* in pred množinsko končnico *-je* ter pred orodniško končnico *-jo* izgovarja kot zobnoustnični pripornik (to je namreč pozneje rodilo splošno tezo, da se pisano *vr* in *vl* izgovarja z zobnoustničnim *v*, in sicer ne samo v korenu, kot je v omenjenih primerih navajal Škrabec, temveč celo tedaj, ko tak soglasniški sklop dela predlog (ali predpona) *v*.¹³⁰

Fonem /*u—v*/ je pravilno spravljal v par z /*i—j*/,¹³¹ vendar velja nasprotje /*i—j*/ le za nekatera slovenska narečja oz. zgodovinska obdobja. Potrditev za inačico *j* je bila Škrabcu prehod tega pripornika v trdnebnem *g* (ali *d*) in po prilikovanju na predhodni nezveneči soglasnik v *k*. Pojav je posebno značilen za prekmurščino (*getra, vucke* < *jetra, vucje*),¹³² v drugih narečjih pa ga je našel potrjenega v primerih kot *tretki, treki* < *tretji, otkide* < *otjide, Vidrga* < *Idrija, ciden* < *cijen*.¹³³ — Tudi tu je razpravljal o protetičnem in vrinjenem *j* (npr. *pridejo* < *prideo*), o njegovi izgubi med dvema samoglasnikoma (npr. pri prvotno sestavljeni pridevniški sklanjatvi) ali sicer (npr. *ranik* < *rajnik*; posebno pa na začetku oziralnih zaimkov v brižinskih spomenikih), ter končno o prehodu *j* v *lj* (nasproten proces pa je zaznamoval pri *lj*).¹³⁴

Pri ustičnikih je opozoril na primere parazitskega *p* (*nempški*) in na čudno razmerje med *v* in *g* v besedah *vož* — *gož*.¹³⁵

Pri nosnikih je Škrabec za knjižni jezik ločil dva zobna: navadnega in mehkega, poleg tega pa sklop *nj* na morfemski meji (*nima, njiva, dlanjo*).¹³⁶ V položaju pred *k* ali *g* je opozarjal na pogostno palatalizacijo (in s tem nevtralizacijo z mehkim *n*) prvotnega trdega *n* (*manjka* < *manka*) in pred priponama *-ski* in *-ški*.¹³⁷ V knjižnem jeziku je za palatalni *n* zahteval tudi tak izgovor, čeprav je vedel, da se v slovenskih

¹²⁹ III 2 c—d; IX 1 c; XX 2 d; XXXI 8 b—c.

¹³⁰ XXI 8 b.

¹³¹ XXX 11 b sl.

¹³² VII 10 d; XIX 11 d; XXVIII 2 c sl.; XXIX 9 b sl.; XXX 11 c.

¹³³ XXVIII 3 b; XIII 5 d, op. 4; VII 11 c; II 11 c.

¹³⁴ XXXI 3 c—d; XX 7 d; VI 10 d; II 4 d; XXI 12 b.

¹³⁵ VII 10 b—c; XXXI 8 c.

¹³⁶ IV 1 c; XXV 4 b; XXI 9 b—d.

¹³⁷ XII 12 c; XIX 5 c.

narečjih (razen ponekod na Primorskem in zelo redko po Gorenjskem)¹³⁸ med ljudmi večinoma ne govori več. V knjižno govorečih slovenskih ustih se palatalnega *n* seveda kljub temu ni več posrečilo obuditi. — Zanimivo je, da je Škrabec branil tudi oblikoslovno spremeno tipa *nagelj* — *nageljna* (*ljn* < *ll*),¹³⁹ opozarjal je na vrinjeni *n* v primerih kot *venči*, *venčernica*¹⁴⁰ in na izgubo *n*-a v primerih kot *pesem* (< *pesen*) ali *gnusoba* (< *gnusnoba*) ter pri predlogu *s* (< *sən*) in *v* < *vən*;¹⁴¹ prim. še *səmanj* in *Kranjec*.¹⁴²

Pri zobnikih je ugotovil njih prehod v mehkonebnike v prvotnih sklopih *dj* in *tj* (*gjal* < *djal*, *kje* < *tja*),¹⁴³ *tl* in *dl* (*firkl* < *firtl*),¹⁴⁴ *glen* < *dlen*),¹⁴⁵ usodo *j* < *d* pred *-ski* in *r* (*briski* < *brjski*)¹⁴⁶ in v besedi *mej* (= *med*); tudi prehod zobnojezičnega *d* v medzobni¹⁴⁷ in končno v *s*; in obratno pripornika v zlitih glas in celo v zapornik. Posebej je zavračal analogni *d* namesto *j* v predlogu in predponi *med*.¹⁴⁸ — Posamezne zanimivosti so: mehčanje glasu *t* pred *-nik* (*kočnik* < *kotnik*) in *-la* (*dečla* < *detla*) ter *-ka* (*majka* < *matka*);¹⁴⁹ prim. še izpad *d*-ja v *zrav* (< *zdrav*) in *d* v *zdvečiti* (= *žvečiti*), *odtidem*, *odteti*, *vzdešel* in *k* v besedi *hki* < *hči*.¹⁵⁰

Pri zobnih pripornikih je obravnaval razmerje med sičniki in šumevci posebno v priponah *-ski* in *ški*¹⁵¹ in mehčanje *l*-a pred *-ski*, *-stvo* ipd. (*živalski*),¹⁵² prilikovanje sičnikov pred *š* (*šlišati*).¹⁵³ Večkrat je obravnaval predlog in predpono *z*¹⁵⁴ in zahteval za knjižni jezik variante *s-z-sə-zə*, vpraševal pa se je tudi, od kod *é* namesto *c* v rezijanskih izposojenkah iz furlanščine tipa *novic*.¹⁵⁵

Pri šumnikih je ugotovil zanimive prehode *č*-ja v *k* (*pekina*, *hki* < *pečina*, *hči*)¹⁵⁶ ter prehod zlitega šumnika v priporniškega (*šč* > *š*, *čk* >

¹³⁸ IX 2 d; XXV 4 b.

¹³⁹ IX 6 c—d; XIX 8 d.

¹⁴⁰ XII 11 c, op. 2.

¹⁴¹ IV 10 c; XI 7 b; IX 2 b; X 6 c.

¹⁴² X 6 c, d; XXVI 10 d.

¹⁴³ IX 2 d; XIII 5 d, op. 4; XXIX 9 c.

¹⁴⁴ X 11 c; XI 7 c; XIII 4 b, op. 2.

¹⁴⁵ X 12 b. — ¹⁴⁶ XIX 5 c.

¹⁴⁷ XII 9 c, op. 3.

¹⁴⁸ I 2 c; prim. še IX 1 d.

¹⁴⁹ XIX 5 c; X 11 c; XIX 9 b, op.

¹⁵⁰ IX 1 d; XIII 4 c; VIII 4 c—d; XVIII 5 b; VII 11 c; XII 12 d, op. 5.

¹⁵¹ VII 10 b—d; XII 5 d; XIX 5 c.

¹⁵² XXI 12 c. — ¹⁵³ XIX 5 c. — ¹⁵⁴ XX 5 c—d. 4 b—c. — ¹⁵⁵ XXX 9 c.

¹⁵⁶ VII 11 c; XII 12 op. 3.

šk) in narobe (šk > čk).¹⁵⁷ Pojasnil je č v nihče (t+že),¹⁵⁸ šumnike v izposojenkah tipa žida¹⁵⁹ ter prilikovanje šumnika v sičnik (Trsta).¹⁶⁰ Končno je obravnaval š < šč, veči, prešuštvo, nocoj, Carnje < Carnia.¹⁶¹

Ponovno je Š. pisal o tako imenovanem zlogotvornem r v slovenščini;¹⁶² glede na njegovo dvoglasniško izgovorjavo se je zavzemal tudi za dvočrkovni zapis (npr. smert) in se po tem v Cvetju tudi dosledno ravnal. Poleg tega je obdelal disimilacijo r-a in njegov nastanek iz nenaglašene samoglasnika pred soglasnikom (fržol < fažol).¹⁶³ Pisal je tudi o prvotnem mehkem r in njegovih refleksih (npr. tudi o žerjav in rjuha).¹⁶⁴

Pri mehkonebnikih je obravnaval II. palatalizacijo (tudi slovensko) — grešnici,¹⁶⁵ velicega,¹⁶⁶ III. palatalizacijo (pocati),¹⁶⁷ sekundarno slovensko palatalizacijo (šiša ipd.),¹⁶⁸ prehod ng v nj,¹⁶⁹ besedo možjani.¹⁷⁰ Veliko je pisal o prehodu j v k in g v prekmurščini¹⁷¹ ter o predlogu k.¹⁷² Razen tega je obravnaval k pri oziralnih zaimkih,¹⁷³ prehod glasu j v g in srednjenebnike¹⁷⁴ ter posebnosti v zvezi s prvotnim h;¹⁷⁵ na koncu tudi o rezijanskem ih iz i.¹⁷⁶

Že doslej so bili omenjeni nekateri primeri vplivanja enih soglasnikov na druge. Škrabčeva zasluga je, da se je v knjižnem jeziku in njegovi slovnici začelo priznavati prilikovanje po zvenečnosti (gozd bo < pisanega gost bo) in izgovor nezvenečega parnega fonema pred

¹⁵⁷ VII 10 c.

¹⁵⁸ XIII 4 b, op. 3.

¹⁵⁹ XVII 2 b; XVI 12 c—d.

¹⁶⁰ XII 3 d.

¹⁶¹ IX 1 c; XIII 4 b, op. 5; IV 6 c—d; XII 3 d; XIII 3 d; XXX 7 c; XXVI 12 c.

¹⁶² IS I 55—59; XII 5 d; XIV 12 b—c.

¹⁶³ III 1 b—c; XI 7 b.

¹⁶⁴ XXX 9 d; XII 12 c.

¹⁶⁵ VII 10 d.

¹⁶⁶ XIII 2 c—d.

¹⁶⁷ XIII 2 c, op. 7.

¹⁶⁸ XIII 5 b, op. 5; III 1 c.

¹⁶⁹ XII 12 c.

¹⁷⁰ VII 11 c; XXIX 11 d.

¹⁷¹ XXIX 9 d.

¹⁷² IX 1 c—d; XX 4 c—d.

¹⁷³ VI 10 d.

¹⁷⁴ XXX 11 c.

¹⁷⁵ XXII 9 c; XXVI 9 b; IX 1 d.

¹⁷⁶ XXX 9 c.

premorom ali novo besedo, ki se začenja s samoglasnikom ali zvočnikom.¹⁷⁷ Poleg tega se mu je nabralo še nekaj zanimivih primerov premetov¹⁷⁸ (npr. *gomila* < *mogila*; *jermen*), izpadov¹⁷⁹ (*gatroža*) in prilikovanj (*izba* < *ispa*).¹⁸⁰

V

V oblikoslovju je Škrabec obravnaval imenske oblike po praslovanskih sklanjajh. Prva mu je bila *a*-jevška, druga *o*-jevška (srednja in moška), četrta *i*-jevška (prav tako moška in ženska) in peta soglasniška (v glavnem srednja). Vztrajal je pri tem, da se hkrati z oblikami obravnava tudi naglas, češ da obojega v nekaterih primerih sploh ni mogoče ločiti.¹⁸¹ Objektivno gledano pa so taki primeri v resnici izjemni, saj je naglas nadsegmentalni pojav in se kot tak lahko obravnava posebej.

V *a*-jevski sklanjatvi je največ truda posvetil razlagi končnice za rodilnik množine (in dvojine).¹⁸² Za *-á* tipa *gorá* smo že videli, da je menil, da se je razvil neposredno iz polglasnika (kakor se je res v zaimku *ta*). To mnenje ni obveljalo, pač pa, da se je tak *-i* uveljavil pod vplivom *i*-jevske sklanjatve.¹⁸³ Rodilnik ednine z akutom (*-é*)¹⁸⁴ si je razlagal s skrčenjem praslovanske domnevne dvozložne končnice (sedanja razlaga pa je, da je to vpliv kazalnega zaimka *teje*, kar se je res kontrahiralo v *té*). Končnico *-e* v im. in tož. dvojini¹⁸⁵ si je na podlagi zgodovinsko izpričanih oblik z jatom pravilno razlagal kot zakonito dvojninsko obliko. Da se je v slovenščini v dajalniku (in mestniku) tudi pri mehkih osnovah posplošila končnica trdih, tj. jat, mu je bil dokaz Trubarjeva oblika *k mui dušej*.¹⁸⁶ Goriško končnico *-ø* < *o* < *o* za tož. ed. sam. ž. sp. na *a* je tudi poznal.¹⁸⁷

V *o*-jevski moški sklanjatvi je največ razpravljal o rodilniku množine. Registriral je precejšnje število brezkončniških primerov moškega spola, poleg njih pa končnico *-i*.¹⁸⁸ Pri srednjem spolu je za besede na *-je* opozarjal na rod. mn. na *-ji* (ne na *-ij*). Prav bizarno končnico je

¹⁷⁷ XIII 3 c. — ¹⁷⁸ XXXI 7 d.

¹⁷⁹ XIII 5 b; VIII 8 d.

¹⁸⁰ VII 11 d.

¹⁸¹ XIV 7 c sl.

¹⁸² XIV 8 b; XIX 3 d, 4 b.

¹⁸³ IX 11 b—d. — ¹⁸⁴ XIX 11 b—c. — ¹⁸⁵ XIII 1 c.

¹⁸⁶ XIII 5 b.

¹⁸⁷ XX 3 b; IX 7 c.

¹⁸⁸ XIV 2 c sl., 10 b; II 4 d; XIV 10 b, op. 4.

registriral za samostalni *veselje*, namreč *veseljá*, in *klad*, tj. *klad-ovov*.¹⁸⁹ Prav je razložil tudi *-a-* v daj. mn. (in or. ed.), češ da je prišel sem iz imenovalniške množinske oblike srednjega spola.¹⁹⁰ Za *-i-* v mest. množine je menil, da se je razvil iz *jata*.¹⁹¹ Tudi za mest. ednine mu je bila prvotna končnica *jat*,¹⁹² v dajalniki pa *-u*,¹⁹³ ki se je npr. v gorenjščini reduciriral v *-o*. Končno je veliko pisal o *-je* v imenovalniku množine in opozarjal na njegovo pogostnost v Prekmurju.¹⁹⁴ Na podlagi zgodovinskih in narečno izpričanih primerov je vzpostavil sklanjatveni vzorec za prvotno cirkumflektrane osnove z naglasom v vseh sklonih na končnici (npr. za srednji spol: *mesó mesá mesú mesó mesé mesóm*).¹⁹⁵ Glede besede *oča*¹⁹⁶ je pristajal na Štrekljevo misel, da gre tu za izpeljanko na *-ja*. Z Gomilkega je zabeležil feminizacijo imen na *-sko* (na *Vransko* — z *Vranske*). Pisal je tudi o tož. ed. *duh*¹⁹⁷ in večkrat o rodniku,¹⁹⁸ npr. o končnici *-mi*.

Pri sklanjatvi tipa *bukev* je rod. mn. *bukvi* razlagal z analogijo po *i*-jevski sklanjatvi. Tako končnico je zagovarjal tudi za primere kot *službi*, tj. z zapletenejšim soglasniškim sklopom na koncu osnove.¹⁹⁹

Pri *i*-jevski sklanjatvi je zapisal staro dvojinško rodnikiško obliko *očima* in našel v 16. stol. potrdilo za fonetično podobo sklonskih oblik, katerih končnice se začenjajo s soglasniki (tj. *bolezanjo*, *bolezanmi* itd.) namesto sedanjih končnic *-ijo*, *-imi* itd., ki pa jih je tudi bil pripravljen trpeti (*čeljustijo*, *čeljustima*, *čeljustimi*). Pri tipu, kjer se osnova končuje na nezvočnik + zvočnik, je za 16. stol. ugotovil v množini tudi končnice *-am*, *-ah* in *-ami*.²⁰⁰ Za besedo *gospod* je zaznamoval rod. in daj. ednine na *-i*, za *pot* pa moško in žensko sklanjatev. Množine *pota* si ni znal razložiti.²⁰¹ Zabeležil in razložil je končnico *-i* v rodniku množine *a*-sklanjatve.²⁰²

¹⁸⁹ IV 10 d; XIV 9 c; 10 b, op.*; V 5 c.

¹⁹⁰ II 4 b—c; IX 9 b; XV 10 d.

¹⁹¹ X 9 c.

¹⁹² II 10 d; VIII 10 c—d.

¹⁹³ IX 11 b; XIII 11 c, op. 7.

¹⁹⁴ Prim. XIV 10 b; VII 10 d in literaturo o prehodu *j* v *k* v prekmurščini.

¹⁹⁵ XIV 9 b, 10 d; III 9 b; II 4 b; XIII 11 c.

¹⁹⁶ XIV 10 b—c; XXVIII 4 d.

¹⁹⁷ XXIII 1 c; XIV 10 b.

¹⁹⁸ IX 11 b; XIV 12 b.

¹⁹⁹ IV 8 c; XIV 8 b, op. 5.

²⁰⁰ IX 11 b; XV 1 b, d; IV 10 c.

²⁰¹ XV 1 d, 1 c.

²⁰² IX 11 c.

Pri soglasniških osnovah je Š. upravičeno obžaloval, da je knjižni jezik prezrl ljudsko uvrščanje samostalnikov moškega spola, ki se jim osnova končuje na samoglasnik, v tip *oče očeta* (torej tudi *Jaka Jakata*, *Arko Arkota*, *Hiti Hitita*, *Premru Premruta*).²⁰³ Bliže razgovornemu jeziku bi bil naš knjižni jezik tudi v primeru, da se je v knjižni jezik sprejela oblika *prijatel* namesto *prijatelj*. Seveda pa bi bilo v tem primeru treba pred *-l* priznati polglasnik namesto *e*-ja. Podrobneje je obravnaval tudi *-in* v imenih prebivalcev.²⁰⁴

Za konec naj omenimo, da je bil Škrabcu zvalnik ogovorni imenovalnik²⁰⁵ in da je imel brezpredložni orodnik (večinoma v vlogi povedkovega določila) za slovansko nepotrebno vsiljenko, gosposko spakovanje.²⁰⁶ Tudi za zvalnik je vedel, da ga enaki ljudje delajo pod vplivom srbohrvaščine in deloma latinščine.²⁰⁷

Pri pridevniku je Š. pravilno ugotovil, da so končnice *-ega*, *-emu* in *-em* nastale v slovenščini s kontrakcijo iz prvotnih troglasij (*e* je jat).²⁰⁸ Obširno je prikazal izvor končnice *-ega* ipd. pri svojilnih zaimkih.²⁰⁹ Uspešno je pregnal nedoločno obliko pridevnikov na *-ski* (npr. *slovenski*).²¹⁰ Pravilno je menil, da je člen *ta* ob pridevniku za izražanje določnosti zakonito razvit iz razmer slovenskega jezikovnega ustroja.²¹¹ Zaman pa se je upiral brezkončniškemu roditelju množine osamostaljenega pridevnika na *-ski* (*ženski*).²¹² Sorazmerno veliko je pisal tudi o stopnjevanju.²¹³ Tu se je preveč oziral na zgodovinsko in narečno izpričane oblike, ki se v ustroju knjižnega jezika niso uveljavile (zahteval je npr. obrazilo *-iši* nam. *-ejši*, če ni bilo naglašeno, ali *veči* nam. *večji*). Besedo *starši* je izvajal iz primerniške stopnje pridevnika in zanjo navajal še pridevniške končnice.²¹⁴ Pisal je še o *n* v *rešno telo*²¹⁵ in o določni obliki pridevnika.²¹⁶

²⁰³ XIV 10 c; XXXI 1 d.

²⁰⁴ IX 5 d — 6 d; XXII 3 d.

²⁰⁵ XIV 7 c.

²⁰⁶ III 2 c; XXI 6 b—d; XXII 5 b, op. 1.

²⁰⁷ XIV 7 c.

²⁰⁸ II 10 b—d; VII 5 b—d, 7 c, d; X 10 b, c.

²⁰⁹ II 8 b sl.

²¹⁰ IV 11 b—c.

²¹¹ XIV 5 c, op. 5.

²¹² XXVI 2 d.

²¹³ IV 11 b; IX 12 b; X 9 c; XIII 4 b in op. 5; XIX 5 b in c, op. 1; XX 7 c—d.

²¹⁴ XIV 12 c; IX 11 b.

²¹⁵ IX 2 c—d.

²¹⁶ IV 11 d — 12 b.

Pri števniku *dva* in zaimku *oba* je ugotovil staro dvojnisko podlago v pluraliziranih oblikah *dvejuh*, *obejuh* poleg *dveju* in ugotovil, da *en* kot nedoločni zaimek (*en kmet* v pomenu *neki kmet*) ni germanizem, saj ga poznajo tudi drugi slovanski jeziki.²¹⁷

Pri zaimkih je Š. najpogosteje raziskoval njihov nastanek in vokalizem. Veliko je pisal o *kaj* (izvajal ga je iz *čvga*) in o oblikah rodilnika,²¹⁸ o Lsg. *pri njemu*²¹⁹ in rod. ed. sr. spola os. zaimka (*je*)²²⁰ ter sploh o svojilnih zaimkih, posebno tistih, ki so nastali iz rodilnika osebnih zaimkov.²²¹ Pisal je tudi o oziralnih zaimkih ter o zaimenskih prislavih,²²² o nikalnih zaimkih,²²³ o *keteri*²²⁴ in o nedoločnih.²²⁵ Podrobneje je raziskoval še vpliv zaimenskih končnic na pridevniške in narobe²²⁶ ter indoevropski izvor končnice *-go*.²²⁷ Pri teh svojih razpravah se je včasih (npr. pri *kaj* ali *-go*) pretogo opiral na fonetično razvojno razlago domnevnih izhodiščnih oblik, načeloma pa so njih zelo dobre razlage podprte z bogatim ponazorovalnim gradivom. Posebno odlično je njegovo razpravljanje o svojilnih in oziralnih zaimkih (npr. zgd. razvoj od Brižinskih spomenikov do najnovejših časov). V kolikor je v 16. stol. izpričane oblike hotel uveljaviti tudi v sodobni pisavi (npr. *kakər* za *kakor*, *ke* za *ko*, *kedo* ali *gdo* za *kdo*, *keteri* za *kateri* ipd.), pa ni uspel razen izjemoma (npr. pri *kakršen*).²²⁸ Pred *-r* na koncu oziralnih zaimkov je dopuščal le polglasnik (bil je torej proti *komur* in za *komer*).²²⁹ Zanimiva je njegova ugotovitev, da se svojilni zaimki v prilastkovni vlogi radi stavijo za svojo odnosnico.²³⁰

Pri glagolu gredo Škrabcu tele zasluge: Prvi je temeljito obdelal kratki nedoločnik. Menil je — kot smo videli — da ni praslovanska varianta, temveč posledica zgodnje redukcije končnega *-i* v slovenščini. Zanj je našel prve primere že pri protestantih in podal sezname oblik

²¹⁷ III 2 c; XVI 9 c.

²¹⁸ XIII 5 d; XVIII 2 d; XIX 11 d; VII 11 d; IX 11 d.

²¹⁹ II 12 b—c; III 2 b—c; VII 11 b—d; IX 12 b; XIX 11 c; XXIV 1 d.

²²⁰ XIV 5 b, op. 1.

²²¹ II 8 b—12 d; III 2 b—c; IX 12 b.

²²² II 7 b—d; VII 9 b—d; XXIII 4 c—d; I 6 b; II 7 c.

²²³ XIII 4 c, op. 6; I 6 c—d; II 3—4.

²²⁴ XIII 1 b, op. 5; X 4 d.

²²⁵ IX 10 d; XVIII 2 d, 4 c.

²²⁶ VII 5 b—d, 7 c—d.

²²⁷ VII 11 b—d; XIX 11 c.

²²⁸ I 6 b; II 6 b—7 d; VII 9 b—d; II 5 b sl.; X 4 c, d; I 6 b.

²²⁹ I 6 d.

²³⁰ III 2 b.

kratkega nedoločnika po Miklošičevih glagolskih vrstah,²³¹ primerjajoč ga z dolgim nedoločnikom in namenilnikom²³² (tudi za namenilnik je sestavil sezname primerov).²³³ Nedoločnik v zvezi z glagoli zaznavanja (*videl sem ga iti*) si je razlagal z vplivom nemščine in opozarjal na stare slovanske zveze *videl sem te idoč* (sedaj *videl sem te idočega*).²³⁴ — Pri deležniku je (npr. Dalmatinove) oblike kot *hodeoč* razlagal z vplivom 3. os. mn. sedanjika tipa *pleteoč*; obsojal pa je oblike tipa *veruje* in z Miklošičem zagovarjal zakonitost analogne tvorbe na *-aje* (*verovaje*).²³⁵ Glas *e* namesto *a* v obliki *prišedši* mu je bil rusizem in je zanj priporočal časovni odvisnik z veznikom *ko*. Zanimivo je, da je že pri Dalmatinu najti v deležniku na *-en* oblike brez jotacije končnih korenskih soglasnikov (npr. *oklesten* nam. *okleščen*).²³⁶

Pri končnicah sedanjika si je Škrabec *-m* (in *-ste* na Primorskem) razlagal z vplivom brezpriponskih glagolov, *-mo* z vplivom italijanščine,²³⁷ *-š* z zelo zgodnjo izgubo končnega *-i*.²³⁸ 3. os. množine si je razlagal kot kontaminacijo prvotne »kratke« oblike in tematičnega samoglasnika iz drugih oseb (*nesejo, kupujejo*) oz. kot kratko obliko + *-o* za znak množine (*video*) in nato spet pod vplivom drugih oseb *vidio* (+ zmeraj zevni *j*).²³⁹

Od starih oblik je imel v evidenci za 1. os. ednine oblike na *-o* (*hočo čo* ipd.) in izjemnih *vědě*, za 2. osebo *věš* za sedanji *veš*, za 3. os. množine pa *kupujo, mogo* ipd.²⁴⁰ — Nekaj malega pripomb je tudi o glagolskih tematičnih samoglasnikih: *bom* namesto *bodem* si je razlagal z enakostjo oblik *bodo* in *vedo* in od tu po *vem* še oblika *bom*; enako seveda pri *grem*. Obliko *bodem* (za *bom*) je imel za starinsko.²⁴¹ *Svetvati svetvam* si je razlagal z vplivom sedanjiške pripone na nedoločniško (*pridiguвати*), po izpadu *u-*ja pa z mehanično tvorbo oblik tipa *delati -am*.²⁴² Opazil je nedoločniško glagolsko pripono *-e* pri glagolih

²³¹ IV 8 b—d; IX 12 b; XIII 7 b.

²³² IV 9 b — 10 b.

²³³ IX 12 b—c; XIII 12 b.

²³⁴ XXXI 6 d sl.

²³⁵ XXXI 4 b, 5 c; IX 12 c; XXX 5 b sl., 5 d.

²³⁶ XXX 5 d; X 12 c.

²³⁷ XIII 4 c—d; IX 12 b.

²³⁸ II 4 c; IV 8 b; XIII 4 c.

²³⁹ XXXI 3 c—d, 4 c; XIII 5 b; IX 12 c.

²⁴⁰ IV 8 b; IX 12 c, 9 b.

²⁴¹ IX 9 b.

²⁴² IV 6 d.

na *-im*, četudi stoji pred njo šumnik (*glušeti*, *pršeti*) in obravnaval atematsko *dem deš*.²⁴³

Veliko je pisal o rabi glagolskih oblik, posebno osebnih²⁴⁴ sedanjika in prihodnjika. Dokazoval je starost slovenske rabe sedanjika dovršnih glagolov za izražanje dejanja, ki se izvrši v trenutku govorjenja (efektivni ali izvršilni sedanjik),²⁴⁵ zlasti ob glagolih rekanja, in zavračal Miklošičevo mnenje, da bi bilo do te rabe prišlo pod vplivom nemščine. Pri nedovršenem sedanjiku je kot slovenske branil zveze kot *jutri* (ali *letos*) *gremo na izlet v . . .*, odsvetoval pa njegovo rabo namesto velelnika v primerih kot *prosi te, da si pameten*.²⁴⁶ Dokazal je tudi slovanskost (in s tem slovenskost) rabe prihodnjika *bom* + deležnika na *-l* dovršnih glagolov, v dovršenem sedanjiku pa je videl predvsem zaznamovanje izvršitve dejanja ne glede na čas; prav s to njegovo lastnostjo si je razlagal sposobnost dovršnega sedanjika izražati tudi dejanje v prihodnosti. Sedanjik za izražanje prihodnjega časa je imel za stilistično zadevo in je svetoval njegovo rabo le v zvezah, kjer je glagolsko dejanje že z drugimi jezikovnimi sredstvi časovno jasno določeno.²⁴⁷ Pri predpretekliku²⁴⁸ je opozarjal, da je od nedovršnih glagolov mogoč le v primerih, ko se rabijo kot dovršni (*lani sem ti bil pisal* /tj. *ponovno sem ti bil poslal pismo*/, *pa sem zastonj čakal odgovora*). V razvidu je imel ostanke imperfekta in aorista v slovenščini²⁴⁹ in razpravljajal o hipotetičnem sigmatičnem prihodnjiku.²⁵⁰

Od naklonov se je največkrat ustavil ob velelniku.²⁵¹ V razvidu je imel dve obliki izražanja velelnosti za 3. os. ednine (z velelnikom in z *naj* + sedanjik, ki si ga je razlagal iz *nehaj* (= *pusti*)); pri Trubarju je našel starinsko množinsko obliko *najte*,²⁵² razpravljajal o velelnikih *pojdmō*, *pojmo*,²⁵³ pravilno razlagal rabo prihodnjika namesto velelnika²⁵⁴ in opozarjal na mogoče slovenske prevode latinskega konjunktiva.²⁵⁵

²⁴³ XIII 2 d; X 11 b.

²⁴⁴ VII 2 b—c.

²⁴⁵ XXIII 7 b sl.; XXVII 10 b sl.; XVIII 1 b sl.

²⁴⁶ XVI 11 b; XIX 7 b, c.

²⁴⁷ VII 2; XI 1 b — 3 d; XV 2 b—d, 4 b sl., 6 b sl., 11 b sl.; XVI 1 b sl.

²⁴⁸ V 5 c; VIII 5 c; XX 5 d; XXXI 6 c.

²⁴⁹ XIX 5 b—c, 6 d; II 4 d; XXX 10 d.

²⁵⁰ XVI 4 c — 5 c.

²⁵¹ I 4 b sl.; IX 10 d; XXII 7 d; XXX 10 b sl.

²⁵² XX 7 d. — ²⁵³ IX 8 d. — ²⁵⁴ XVI 7 b.

²⁵⁵ XXII 7 b sl.

Pri glagolskem vidu je opozarjal na primere dvovidskosti (npr. *stati stanem, roditi, žrtvovati se, darovati; prositi, krstiti, svetovati, terjati, veleti*) in prehod dovršnosti v nedovršnost (*zdeti se, zaslužiti pohvalo, poznati*) in narobe;²⁵⁶ razložil je tudi nastanek oblik *začenjati* namesto pričakovanega *začinati*, pa *postavati* < *postojavati* ipd.²⁵⁷ O dovršnosti in nedov. je seveda pisal še pri časih.²⁵⁸

Pri načinih ni bil naklonjen brezosebne izražanju s *se* in s predmetom glagolskega dejanja v tožilniku (npr. *sumničji se jih* namesto *sumničijo jih* ali *vsako reč se da spremeniti* nam. *vsaka reč se da spremeniti, hribe se še vidi* nam. *hribi se še vidijo, hribe je še videti*). Priznal pa je, da te stvari zavrača kot slovenske obrobne (nastale pač pod italijanskim vplivom), čeprav je vedel, da se tudi po Kranjskem že govori tip *sem slišal moža govoriti*.²⁵⁹

VI

Prav ogromno je Škrabec pisal o slovenskem n a g l a s u.²⁶⁰ V primeri z Valjavcem mu gre zasluga, da je opozoril na tonemske razlike dolenjščine v primeri z gorenjščino. Prvi pri nas je podrobneje primerjal sl. naglase s čakavskimi²⁶¹ (že v O glasu in naglasu govori tudi o drugih slovanskih jezikih),²⁶² dal sorazmerno zelo bogate, po slovničnih kategorijah urejene spiske posameznih tipov naglasov,²⁶³ v Nekaj slovnice ima npr. tako razporeditev:

²⁵⁶ XXIX 4 b, 5 d, 6 c—d; XXVIII 11 c; XXIII 7 d; XV 2 b sl.; XXIII 7 c.

²⁵⁷ XXXI 3 c; XXIX 6 c.

²⁵⁸ XXVIII 5 b sl., 10 b sl.

²⁵⁹ XXXI 2 d sl.

²⁶⁰ Prim.: *O glasu in naglasu* ... JS I, 5—21; *Nekoliko o naših dveh dolgih naglasih*, VI 8; *Napake v izreki in naglaševanju naše knjižne slovenščine*, X 1 sl., zlasti od 4 in 10 c dalje; *Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo*, XIII 5 sl.; *Valjavčev »Prinos k naglasu u novoslovenskom jeziku« in prihodnja slovenska slovnica*, XIV 7 sl.; *Novi slovar*, XIV 11.

²⁶¹ *O glasu in naglasu* ..., JS I, 5 sl. XIII 5 b sl.

²⁶² XIII 6 b—c, op. 4.

²⁶³ V *Nekoliko slovnice* ... je glavni kriterij posamezen tonem, in sicer cirkumfleks na kratkem zlogu (XIII 6 c sl.), akut, nastal po premiku s kračine proti začetku besede (XIII 7 c sl.) in nastal po kontrakciji (XIII 7 d sl.) itd., končno cirkumfleks na dolgem zlogu (XIII 10 d sl.). V tem širšem okviru pa naglase obravnava in razporeja po oblikoslovnih načelih. V *Valjavčevem Prinosu* pa je na prvem mestu oblikoslovna kategorija, npr. sklanjatev, nato pa slede tipi; v I. skl. naslednji: *dobráva, ríba, gúba, gláva* (na glávo) *gospá*.

1. Cfl. na kratkem zlogu: A — zlog je prvotno naglašen; B — naglas je prešel nanj z odpadlega polglasnika; C — naglas na prvotno nezadnjem zlogu:

A	B	C
<i>dnò</i>	<i>čəbàr</i>	<i>bràt</i>
<i>dežjà</i>	<i>bòb</i>	<i>deskàm, deskàh</i>
<i>oslè</i>	<i>cvətěš</i>	<i>ràd</i>
<i>deskà</i>	<i>bòst</i>	<i>nàš</i>
<i>mrtvà</i>	<i>bòlj</i>	<i>sedèt, cedìt, ropotàt</i>
<i>tegà</i>	<i>zabodèn</i>	<i>brìl</i>
<i>cvrì</i>		<i>dàj</i>
<i>cvestì</i>		<i>jàz, nič, pàč</i>
<i>šlà</i>		
<i>goporivà</i>		
<i>(v) častì</i>		
<i>nè</i>		

2. Akut obravnava v štirih skupinah: A — nastal po premiku proti začetku besede na prvotno kratki zlog; B — nastal po kontrakciji; C — nastal po premiku proti začetku besede na dolgi zlog; D — nastal po podaljšanju nezadnjega skrajšanega:

A	B	C	D
<i>čélo</i>	<i>gospá</i>	<i>gréh</i>	<i>bráta</i>
<i>bóba</i>	<i>stát</i>	<i>koláč</i>	<i>žábe</i>
<i>métla</i>	<i>(iz) kóstì</i>	<i>pétek</i>	<i>bláto</i>
<i>(v) kósti</i>	<i>(z) vodó</i>	<i>násad</i>	<i>krádlá</i>
<i>dóbra</i>	<i>(od) tē</i>	<i>na brégu</i>	<i>znáti</i>

V glavnem na teh mestih se obravnavajo tudi izrazite posebnosti; pr. po posameznih sklanjatvah:

o-jevska: Lsg. *listé* — X 9 c; XXX 6 c; Dsg. *bogú* — XXVIII 8 d; *gōrm gōrmà* — XIV 12 b, c, op. 4; *na grōbu* — XIV 12 b; *cvərtjē* — XIV 9 b; *čudež/čudo* — XXVII 5 b.

i-jevska: *kokōš* — XV 1 c; *glōbel -ēli* — XV 1 b.

a-jevska: *izdāja* — XIII 11 d; *dežēla deželē* XIII 11 c, op. 11*.

Pridevnik: *blēd blēda -ō -egà* proti *drázega* — XIII 9 c; *krāv -a -o* — XIII 12 b.

Glagol: splošno o njegovem intoniranju — XIII 9 c—d, 10 b—c.

<i>bódlá</i>	(iz) <i>vodě</i>	<i>mlěko</i>	<i>mlěti</i>
<i>njéga</i>	(pet) <i>dní</i>	<i>brána</i>	
<i>nési</i>	<i>zelenjé</i>	<i>běl</i>	
<i>nése</i>		<i>apnén</i>	
<i>něsti</i>		<i>blěda</i>	
<i>kótel</i>		<i>blízu</i>	
<i>pódkov</i>		<i>dólbsti</i>	
<i>vělik</i>		<i>dólbje</i>	
<i>kópat (trepétat,</i>		<i>pojó</i>	
<i>vasóvat)</i>		<i>začěti</i>	
<i>dóbrega</i>		<i>začěla</i>	
<i>pójejo</i>		<i>rdě</i>	
<i>enótnosti</i>		<i>órne</i>	
		<i>otrók</i>	
		<i>kdó</i>	
		<i>bóter</i>	

3. Pri cfl. na dolgem zlogu nasl. skupine: A — na prvotnem mestu ali na naslednjem zlogu po preskoku; B — nastal po kontrakciji ali zaradi naslednjega dolgega zloga; C — nastal zaradi izpuščenega polglasnika; D — še v drugih primerih namesto akuta:

A	B	C	D
<i>bōg</i>	<i>igrájo</i>	<i>rībnica</i>	(pri) <i>brātu</i>
<i>golōb</i>	(z) <i>rībo</i>	<i>lūknja</i>	<i>jelēnov</i>
<i>čeljúst</i>	<i>rībar</i>	<i>hrūška</i>	<i>jelēnih</i>
<i>na vēčer</i>	<i>rībič</i>	<i>lisca</i>	(z) <i>jelēni</i>
<i>blagō</i>	<i>ribim</i>		<i>děla</i> (mn.)
<i>noġō -ē -âma -âmi</i>	<i>ribji</i>		<i>krâdel</i>
<i>ovâc</i>			<i>klâla</i>
<i>podōba</i>			<i>nesîva</i>
<i>bléd -ō; -â -ē; -î -ē -ĕ</i>			<i>s kîto</i>
<i>krvâd</i>			<i>brez kît</i>
<i>mî, tō</i>			
<i>dvâ</i>			
<i>brât</i>			
<i>ġredĕ</i>			
<i>bîl -ō; â -ē; -ĕ ĕ -â</i>			
<i>brâl -o; -a -e; -i -e -a</i>			
<i>pustîo</i>			

Podrobneje je obravnaval tudi vpliv predpone (predloga) na cirkumfektirane besede²⁶⁴ ali klitike na kratke.²⁶⁵ O slovenskih tonemih je menil, da je razlika med akutom in cirkumfleksom (podobno kot v stari grščini) utemeljena z izrazitostjo druge oz. prve more naglašene jedra zloga.²⁶⁶ Prehod naglasa z zadnjega kratkega zloga na predzadnjega (vsak je bil kot ena mora) naj bi bil sprožil izgubo tonemskega nasprotja tudi v dvomornih, to je dolgih zlogih po štajerskih in primorskih narečjih in drugod.²⁶⁷ Za vipavščino je registriral kratek refleks za prvotni cfl. na dolgem zlogu²⁶⁸ in podal svojo interpretacijo Miklošičeve navadne in dvojne dolžine.²⁶⁹

Tako imenovano zvalniško intonacijo, tj. cirkumfleks namesto akuta,²⁷⁰ si je prav razlagal kot stavčnofonetični pojav, ki pa ni značilen le za zvalnik, temveč za vse posebej poudarjene besede v stavku. Škrabec je podal primere oblikoslovno-naglasnih variant samostalnikov in pridevnikov in našel veliko zgodovinskih potrditev za cirkumfleks na prvotno upravičenem zlogu, kar pa je nalika pozneje spet zabrisala (npr. daj. *blagû*, mest. *blagê*, or. *blagûm* ipd.). Za tip *veseljé* je ugotovil novi podaljšani akut na prvotno kratkem zadnjem zlogu. Za akut pri vprašalnih zaimkih (*kdó*, *kogá*, *čésa*, *kdáj*, *kám*, *kakó*, *doklé*) je dopuščal domnevo, da je posledica vprašalnega zatezanja.²⁷¹ V primeri z Valjavcem opozarja na večje število cirkumfektiranih metatoničnih kategorij. Novi cirkumfleks si je razlagal s položajem pred dolгим samoglasnikom oz. pred soglasniškim sklopom, ki mu je izpadel polglasnik.²⁷² Registriral je tip *nít níti* in *zibel zibêli* ter tip *voskû* in *na vasi*; poudarjal, da je pri deležju tipa *molče* obrazilo cirkumfektirano, pri tipu *zdihovaje* pa akutirano.

V besedotvorju je obravnaval naglas izpeljank kot *délec*, *črnomâljski*, pripono *-išče*, *-stvo*, *-en* ipd.²⁷³

²⁶⁴ Predlog ali predpona s prvotnim cfl.: XIII 10 d, 11 b, c, d; III 9 b, op.: XIV 3 b.

²⁶⁵ Kratki naglašeni zlog + klitika: I 3 c.

²⁶⁶ Npr. *O glasu in naglasu*; podrobneje o tem prim. J. Toporišič, *Pojmovanje tonemičnosti slovenskega jezika*, SR 1967, 65—68.

²⁶⁷ XIII 5 c, op. 3. — ²⁶⁸ XIII 6 c, op.

²⁶⁹ VI 8 d.

²⁷⁰ XIV 7 c.

²⁷¹ XIII 10 c, op. 1.

²⁷² Prim. tipe v točki 248.

²⁷³ XIII 11 d — *gorkôta*; XXIII 1 d — *-išče*; XXX 4 b — *črnomâljski*; XIV 11 d — *glavnikar* — *glavničár*; XIV 9 b — *-stvo*; XIII 9 c — *apnén*; XIII 11 c *razstáva* — *rázstava*.

Zavzemal se je za to, da bi bilo tonemsko naglaševanje sprejeto v knjižno normo. V slovar ga je res spravil M. Pleteršnik, v slovnico pa Breznik. — Pri določanju mesta naglasa je bil Škrabec včasih preveč konservativen in se brez potrebe bojeval proti novim analogijam, ki so po vrsti odpravljale raznozložne naglase posameznih oblik sklanjatvenega, spregatvenega ali besedotvornega vzorca (npr. *krompirišče* > *krompirišče* ipd.). — Škrabec je priznaval dva naglasa v nekaterih tipih besed,²⁷⁴ precej pa je tudi pripomb k naglaševanju posameznih oblik (npr. zaimkov).

VII

Zelo veliko se je Škrabec ukvarjal s slov. pravopisom.²⁷⁵ Škrabčevo pravopisno načelo je bilo zgodovinsko fonetično, tj. slovenski pravopis je uravnaval po izreki določene dobe; Slovenci naj bi v knjižnem jeziku pisali tako, kot se je govorilo na Kranjskem v 16. stoletju. V knjižni jezik pozneje sprejete stvari pa naj bi se pisale tako, kot bi se bile govorile, ko bi bile obstajale v slov. jeziku že v 16. stoletju. — To načelo se seveda ni moglo v polnosti uveljaviti v nekaterih splošnih stvareh pri vokalizmu (dolenjski *must*, *mejstu* za v 19. stol. navadno *most*, *mesto*), pač pa ga je Škrabec²⁷⁶ vsiljeval v nekaterih po-

²⁷⁴ JS I, 18—19; Cv. I 5 c — 6 d; XIII 5 c.

²⁷⁵ Splošno znan je po svojih pravopisnih posebnostih, ki so posledica njegovih spoznanj o »legitimni« govorni podobi morfemov in besed (podrobneje gl. točko 276). — Mesta, kjer je o pravopisu največ razpravljal, so naslednja: *Pravopisne opazke*, JS I 60—80 (prvotno Soča, 1878, 8. nov. do 24. dec.). — *O naglasnih in drugih diakritičnih znamenjih v znanstveni pisavi naše slovenščine*, I 9 b sl. — *Popravki in dostavki*, III 2 c sl.; 4 b sl., 10 b sl.: — *Poskušnja pisave z naglasnimi in drugimi diakritičnimi znamenji po nasvetu v poslednjem zvezku lanskega letnika*, IV 1 b sl. — *Gosp. Dr. Č. v C.*, V 2 sl. — *Opazke o angleških imenih v naši slovenščini*, VI 1. — *Zimske mušice*, VII 7 c sl. — *Cusani*, IX 1 c sl.; — *Kaj početi? še enkrat!* XI 6. — *Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo*, XII 1 b — 5 c, zlasti pa 4 b — 7 d. — *Novi slovar*, XIV 11 b. — *Navada železna srajca*, XVII 1. — *Slovenski pravopis*, XVII 6 c sl. — A. Janežičeva Slovenska slovnica, XVIII 8 b sl. — *O pouku slovenskega jezika*, XX 2 b sl. — *O učenju naše knjižne slovenščine v začetnih in višjih učiliščih*, XX 8 b sl. — *Naša fonetika v prozi in poeziji* — XXX 1 sl. — *Junaštvo in zvestoba*, XXXI 1 sl.

²⁷⁶ *Sonce* — I 2 b; III 5 b sl.; *Prešeren* — JS I 81—88; VIII 7 d sl.; *mej* — I 2 c; *cvetjče* — I 7 b sl.; *obedan* — II 5 b sl.; *kdo/gdo* — II 5 b sl.; — *kado* — II 5 b sl.; *keteri* — II 5 b sl.; *kaker* — II 6 c sl.; *ke* — VII 8 sl.; *nikamer* — VIII 9 b sl.

sameznostih (npr. *keteri* za *kateri* ipd.). Zelo primerno pa je bilo Škrabčevo stališče za slovenski knjižni konzonantizem (npr. pisava *delal* za govorno *delaju*), ali *volk* za gov. *voŭk*). Tudi v takih primerih pa bi seveda ne pisali vseh fonetično pogojenih premen glasov v morfemih, temveč bi pisali fonološko razločevalno, tj. oblike z večjo količino obvestila: predlog *od* npr. bi vedno pisali z *d* na koncu, ker je njegova premena s *t* mehanično predvidljiva glede na sledeči nezveneči glas (prim. *odhod*); parne soglasnike na koncu besed bi pisali glede na izgovor pred samoglasnikom ali zvočnikom iste besede (torej *mož*, ker *moža* in *možmi*, pa *koš*, ker *koša*). S tem v zvezi ni bila v nobenem naspotju niti pisava *otmem*, ker pred zvočnikom v takih, sicer redkih, primerih res govorimo nezveneči nezvočnik. Pač pa naj bi se bilo po Škrabcu raje pisalo *gdaj* in *gdo* namesto običajnega *kdaj* in *kdo*, kakor se piše *zdaj*, ne glede na oblike *kedaj* in *kedo* in *sedaj*. Omenili smo že, da naj bi se po njegovem t. i. zložni *r* pisal z *er*. Razpravljaj je tudi o imenih črk.²⁷⁷ O pisavi *-alec -avec* ipd. gl. spredaj pri glasoslovju, prav tako o priponi *-telj*.

Škrabec sicer ni prodril s svojim predlogom, da bi tudi tuja lastna imena pisali fonetično²⁷⁸ (na podlagi izgovorjave 16. stoletja), pač pa v veliki meri s predlogom, da se fonetično pišejo tujke. Breznik je zakričal, da pišemo po latinskem pravopisu za *i*-jem naslednji samoglasnik brez glasu *j*, ki bi tudi pisno odpravljaj zev (torej *socialen* namesto *socijalen*, kakor pišemo npr. *misijon*), in da tujk ob sprejemu v slovenski knjižni jezik dostikrat ne pišemo takoj fonetično, temveč šele po daljši karanteni, ki pogosto povzroči izmaličen izgovor tujke.

Škrabec je v pravopisu pravilno postavil 16. stoletje kot mejo, ki je pri ugotavljanju govorne podlage — in ta je osnova za pisanje — ne gre prekoračevati. (Kot znano, je to delal Levstik, ko je slovenščino uravnaval po stari cerkveni slovanščini.) 16. stoletje je Škrabec izbral zato, ker je slovenskih jezikovnih spomenikov z naravnimi jezikovnimi oblikami šele za to dobo dovolj, in si oblik ni treba teoretično (večinoma zelo subjektivno) vzpostavljati; pa tudi zato, ker od glasovja tiste dobe vodi še najlažja pot h glasovom najrazličnejših sodobnih slovenskih narečij. Pač pa bi bil Škrabec lahko priznal poprotestantovsko pravopisno resničnost v tistih primerih, ko je bilo ustrezno tako sistemskosti knjižnega jezika (npr. *kdo*, *kdaj*, *kakor*) kakor tudi novi govorni res-

²⁷⁷ XXI 12 c—d.

²⁷⁸ VI 1 b—d; XII 6 sl.; XXXI 1 c sl.

ničnosti (npr. navadni *l* v primerih kot *skal*, *skalnat*) in celo pisnemu izročilu (npr. pri predponah *u-* in *v-*).²⁷⁹

Na tem mestu je treba opozoriti še na Škrabčev, kot ga je imenoval, znanstveni pravopis slovenskega knjižnega jezika.²⁸⁰ Po tem sistemu bi pisno ločili ne le vse slovenske glasovne in naglasne razločevalne lastnosti (tako tri vrste *e*-jev in *o*-jev, polglasnik, trdonebna *n* in *l*, zvezi *nj*, *lj*, v zvezi z naglasom tudi dolžine in kračine), temveč tudi nekatere položajne variante (npr. reducirane *i*, *u*, *o* in *jat*); *u*, ko se premenjuje s fonemom *l*, pa še *i* in *j*. Predlagal je za vse to različne sisteme znamenj, večinoma pa kombinacije ostrivca, krativca in strešice za označevanje samoglasniške kakovosti, pike, navzgor in navzdol obrnjene vejice (ali podpičja) za oznako tonemov (in kolikosti njihovih nosilcev). Ob soglasnikih so taka znamenja lahko pomenila tudi kaj drugega (vejica zgoraj ob *v* dvoustničnost, *w* za črko *l* njegov dvoustnični izgovor itd.). — Škrabčevih znamenj ni prevzel nihče, pač pa njih transformacije v grafično primernejše rešitve Pleteršnik (Škrabčev *ô ó* je Pleteršnikov *o q*) in za njim drugi (kakovost samoglasnikov se označuje pod črko za določen glas, naglas /s kvantiteto/ z znamenji nad črko, *u* iz trdega *l* se piše z *l*, položajno utemeljene variante samoglasnikov upravičeno ostajajo brez znamenja). Razpravljal je tudi o primernosti latinskih črk za zaznamovanje slovenskih glasov,²⁸¹ o starem zaznamovanju polglasnika in o grafiki starih piscev.

Že spredaj smo omenili Škrabčev sistem stenografije,²⁸² tudi njegov umetni jezik eulalija je seveda imel svoj pravopisni sistem.²⁸³

VIII

V skladnji je Škrabec obravnaval predvsem stavčni poudarek in besedni red. Ob zadevni Breznikovi razpravi²⁸⁴ je Š. pokazal, da besedni red ni odvisen od stavčnega poudarka, saj se npr. v stavku s petimi besedami pri nespremenjenem besednem redu da poudariti katera koli beseda. /Danes bi rekli, da pride na konec stavka tisti njegov del, ki prinaša bistveno novost stavčnega sporočila, in navadno ni poudarjen, temveč samo položajno izpostavljen. Kot vsi drugi deli

²⁷⁹ III 2 c—d; VIII 11 b—d; X 3 d; XXXI 8 c.

²⁸⁰ I 9—12; III 12; IV 1; XI 6 sl. XII 2 c—d; XVII 1.

²⁸¹ VII 4 c—d; XXX 5 b; — I 12 c; IX 1 b—c; XII 1 b—d.

²⁸² XXIV 4 b—d, 6 b—d, 9 b sl.

²⁸³ XXV 8 b sl.; zlasti pa XXVI 1 sl.

²⁸⁴ XXV 10 b—d.

sporočila pa seveda tudi sam lahko dobi poudarek izrazitosti ali vztrajanja (insistence)./ Pravilno je Škrabec ugotavljal različno mero naglašenosti besed v skladijskih enotah in v izjemnih primerih sploh izgubo naglasa. Obravnaval je breznaglasnice in sestavil listo slovenskih breznaglasnic.²⁸⁵

Pri besednem redu je Škrabec opozarjal na normalno zaporedje naslonk (sestavil je listo tipičnih nizov naslonk) in na njihov pravilni položaj v stavku (načeloma po prvem stavčnem členu, izraženem lahko tudi z odvisnikom, vendar nikoli ne za prilastkom). V veliki meri je Škrabec pojasnil tudi posebne primere besednega reda ali pa jih proglasil za neveljavne. Zavračal je stavo klitik po zgledu na srbohrvaščino (tip »*Kam greš?*« *vprašal je Ivan*). Opozarjal je na primere, ko ima tudi povedek na koncu stavka pravilen položaj (nekateri so ga namreč zaradi Levstikove kritike, da se povedek prerad stavlja na konec stavka, hoteli iz tega položaja sploh odpraviti).²⁸⁶ Zanimiva je končno njegova ugotovitev, da bi bil nepoudarni položaj svojilnega zaimka kot prilastka za odnosnico, ne pred njo.²⁸⁷ Danes čutimo ravno narobe, Škrabčevo mnenje pa si lepo razlagamo z dejstvom, da so se svojilni zaimki (za 3. os.) razvili iz osebnih, ti pa so v prilastkovi vlogi kot samostalniška beseda v roditeljski prvotno res stali za svojo odnosnico (*vznožje gore, oče nje*).

V zvezi s predlogi so zanimive njegove pripombe o podvojitvi predlogov *v* in *z* v narečjih (*v*-ja tudi v knjižnem jeziku, prim. izgovor *uvanj* iz *vvanj*)²⁸⁸ in seznam dvojnih predlogov tipa *ruta za na glavo*. Dvojne predloge je dopuščal, če je prvi *do, iz, z* in *za*. Vezavo je pri *z, iz* in *do* uravnaval po prvem predlogu, pri *za* pa po njegovi drugi sestavini (npr. *do pod hriba* proti *za k maši*). Ni pa dopuščal prirednih povezav predlogov (tip *na in v gorah*), in sicer ne glede na enako ali različno vezavno moč prvega in drugega predloga (za drugo prim. *na in pod zemljo*).²⁸⁹ Zanimiva je Škrabčeva razlaga predlogov *ob* in *na* v zvezah, ki izražajo čas: *o božiču, na božič* = *okrog božiča, na božični dan*.²⁹⁰ Opozorili smo že, da je Škrabec dopuščal in ga imel za slovenskega nedoločni člen (*en mlad človek*).²⁹¹ Na pol vikanje (*ste bil*) je imel za italijanizem.²⁹² Branil je slovenskost trpnika tipa *da bomo predni storjeni*.²⁹³ V odvisnih da-stavkih je upravičeno zavračal sedanjik dovršnih glagolov za izražanje dejanja, ki šele ima nastopiti ali

²⁸⁵ XIV 3 b sl.; 4 b sl, 6 c; XXVIII 6 c.

²⁸⁶ XIV 3—6. — ²⁸⁷ III 2 b. — ²⁸⁸ VI 10 d. — ²⁸⁹ XIV 3 b. — ²⁹⁰ XXII 7 b—c.

²⁹¹ XXVI 9 c. — ²⁹² IX 12 d. — ²⁹³ XXII 7 c.

pa je zaželeno (tip *moraš mu tako povedati, da želi še več slišati /namesto da bo želel.../; priporočite mu, da dela prav /pravilno da naj dela.../*).²⁹⁴ V upravičenih primerih je branil tožilniški predmet ob zanikanem povedku.²⁹⁵

IX

Med dela, ki gredo v stilistiko v širšem smislu, spada Škrabčevo razpravljanje o zvrsteh jezika, in sicer pogovornega in pretirano knjižnega ter parlamentarnega:²⁹⁶ »Prava knjižna izreka naše slovenščine /je/ prav ta, ki se sliši v neprisiljenem govorjenju izobrazjenih Slovencev v zasebnem občevarju.«²⁹⁷ — V stilistiko besede gre Škrabčevo razpravljanje o tujkah. Bil je zoper nepotrebne tujke, branil pa navidezne, kot npr. *brati*.²⁹⁸ Opozarjal je tudi na homonime.²⁹⁹

Škrabec je razpravljal tudi o slovenski metriki;³⁰⁰ v tem okviru tudi o rimah.³⁰¹ Vprašanje lepote mu je bil zev, ki ga v slovenščini ni trpel.³⁰² Muzikaličen mu je bil tisti jezik, ki ima več samoglasnikov in dvoglasnikov kakor soglasnikov.³⁰³ Obvladanje stilističnih norm je Škrabec dokazoval v svoji lastni pisani besedi (posebno dobro je obvladal tudi ironijo in sarkazem): realistični stilistični nazori pa so osnova za njegovo zavračanje vsega neorganskega v našem jeziku 19. stoletja bodisi v izgovoru, oblikah, besedah, skladnji, deloma tudi v pisavi.³⁰⁴

X

Omenimo še njegovo razpravljanje o Brižinskih spomenikih,³⁰⁵ o katerih je bilo posebno v zadnjih dveh, treh desetletjih objavljenih več nasprotujočih si mnenj glede tega, ali so slovenski ali ne.

²⁹⁴ XIX 7 b. — ²⁹⁵ XIV 6 b—c.

²⁹⁶ XX 11 b—d; XXII 8 c—d, 12 b sl. Prim. še debate o pravilnem izgovoru črk *v* in *l*.

²⁹⁷ XX 11 c.

²⁹⁸ XVII 3 b—d; marsikaj tega je tudi v raznih kritikah.

²⁹⁹ XVI 5 b; XXI 4 b—c.

³⁰⁰ XXII 1 b — 2 d; XXVII 1 c; XVIII 8 b—d.

³⁰¹ III 8 c; XXVII 3 c—d.

³⁰² XVII 1 c; I 8 b—d.

³⁰³ XX 12 d.

³⁰⁴ Tako že v uvodu k razpravi *O glasu in naglasu...*, potem v mnogih kritikah literarnih in drugih del; prim.: XVII 6 d; XX 11 b—c; XXI 3 d; XXX 1 b sl. O elkanju zlasti: VIII 12 b—d; XVIII 8 b sl. in v razpravah o problemu *bravec — bralec*.

³⁰⁵ II 3 d — 4 d; XVI 8 c—d; XVII 2 b; XXVII 12 b—d; XXVIII 1 b sl.; XXX 8 c. Prim. tudi *Nekoliko o svojilnih zaimkih*, II 8 b sl.

Škrabec je v tem oziru zastopal slovensko stališče nasproti Vondraku in Jagiću ter oklevajočemu Oblaku. Njune slavizme je po vrsti ovrgel in opozarjal na njihovo slovensko podlago: *chisti*, *comusdo* (= *kiždo*, *komuždo*) ni staro cerkveno slovansko (Vostokov, Jagić), saj ne gre za refleks *dī*, temveč za *žvdo*, kakor je dokazal že Šafarik; menjavanje pridevniške in zaimenske končnice za roditeljske ednine moškega spola *-go* in *-ga* je posledica naravnega razvojnega prehoda od *-go* na *-ga* pod vplivom moških imenskih oblik (opozarjal je na goriško *s tastom* in *tastam*); glagolski variantni končnici *-ši* in *-š* v 2. os. ed. v B. spom. sta mu podobni oblikam nedoločnika, na *-ti* in *-t* pri Trubarju; tudi *ves* iz *vesi* je izgubil svoj *i* šele v slovenščini, ne pa v stari cerkveni slovanščini.

Isto je s skrčenimi in neskrčenimi oblikami svojilnih zaimkov (npr. *mega* nam. *mojega*), ki jih najdemo tudi v drugih slovenskih spomenikih, a so se pozneje spet nadomestili z etimološko jasnejšo osnovo *moj-*. Z razvojem v slovenskem jeziku si je razlagal variantni končnici *-e* in *-y* v tož. množine. Opozarjal je, da se v 2. spomeniku gotovo še ločita *y* in *i*, ker sta se ločila v času, ko je bil ta spomenik zapisan. (Najstarejši je bil Škrabcu spo. II, nato III /lahko bi bila tudi enako stara, pa v različnih krajih zapisana/, najmlajši I). Pri variantah *grechov* in *grech* je opozarjal na še danes brezkončniški tip roditeljske množine *zob*. Pri primerih z rotacizmom in brez njega je opozarjal na ribniški varianti *vže/vre*, *eže* je sedanje *tere*, *že* pa spet ohranjen v *nihče*. Slovenskost je videti v dejstvu, da se začetni *e* v oziranih zaimkih, *eden* in *akože* v B. spom. piše brez začetnega *j*, ker ga je slovenščina ali izgubila ali pa zamenjala s *k* (pač pa se je ohranil pred nosnim *e* /*jetra*/). Tudi aorist in imperfekt sta bila slovenska: hrvaška slovenščina jih je imela še v 17., rezijska v 18. stoletju; ohranjen je aorist v celovškem rokopisu. Posebno odličen dokaz slovenskosti spomenikov mu je dovršni sedanjik za izražanje prave sedanjosti (medtem ko ima stara cerkvena slovanščina tu samo nedovršnike, čeprav morda samo pod vplivom grščine). Prevajalec Brižinskih spomenikov je docela obvladal glagolski vid (prim. *tvoriti* — *stvoriti* /simpleks — kompozitum/, *pasti* /trajni/ — *spasti* /dovršni/ — *spasati* /ponavljalni/); Škrabec je opozarjal, da stara cerkvena slovanščina nima glagola *pasti* v tem pomenu. Opozoril je nadalje, da se v B. spom. glasova *š* in *ž* pišeta s črko *s*, ker se je le-ta v stari nemščini izgovarjala kot *š*, glas *s* pa se je pisal s črko *z*. Slovenskost je videl tudi v kontrakciji *stradaaho* nam. *stradaaho*; slovenizem mu je tudi *dam se dolžan*. Nadalje je opozoril, da se fonem /*v*/ že v Brižinskih spomenikih piše v skladu s slovensko

distribucijo njegovih variant: zobnoustnična varianta se piše z *vu*, *uu*, *uv* ali *vv*, in sicer pred samoglasnikom; na koncu in pred soglasnikom in med soglasnikom ter samoglasnikom pa *v* ali *u*, kar zaznamuje dvo-ustnični *v*. V Brižinskih spomenikih razen v grafiki in morda v kaki besedi Škrabec ne vidi nobenega nemškega ali kakega drugega tuje-jezičnega vpliva, čeprav so prevedeni iz latinščine ali iz nemščine, njihov prepisovalec pa ni bil najboljši glasoslovec. Razpravljal je tudi o Stiškem³⁰⁶ in Beneškem³⁰⁷ rokopisu.

XI

Škrabčeve kritike in polemike se tematično dele na več skupin.

Veliko je recenzij knjig in del z leposlovno in zabavno,³⁰⁸ poljudno nabožno in vzgojno,³⁰⁹ versko, narodno in družbeno nazorsko³¹⁰ ter zgodovinsko in teološko³¹¹ vsebino. Škrabec jih je pisal v bistvu kot jezikoslovec, zato je o leposlovni ali npravstveni vrednosti obravnavanega dela govoril le splošno, obširneje pa se je ustavljal ob njihovih jezikovnih pomanjkljivostih. Tu je zavračal slovansko in germansko in italijansko jezikovno navlako v slovenskem knjižnem jeziku predvsem 19. stoletja in se ni utrudil opozarjati na značilnosti slovenske preproste govornice, zlasti dolenske in sploh kranjske, kot merila za pravilnost v slovenskem knjižnem jeziku. V končni liniji je, posebno ker je njegovo delo pozneje nadaljeval Breznik, večinoma tudi uspel in tako slovenski jezik uveljavil v njegovi naravni, realistični podobi, iz katere edine je mogla zrasti tudi velika umetnost slovenske moderne.

³⁰⁶ XXVIII 5 b; XXXI 7 c.

³⁰⁷ XXIV 1 c–d.

³⁰⁸ V 5 c–d; VI 6 d, 7 b, c; VII 3 c–d, 12 b; VIII 6 c–d; XIV 6 b–d; XVII 6 c; XIV 2 b–d; XXVI 9 b–d; XXVII 1 b–d; 3 b–d; XXVIII 6 b–d; XXXI 1–4, 5 c–d, 6 d, 7 b–d; 2 b; 6 b–c.

³⁰⁹ I 5 b–c, 7 b–c, 9 b; II 6 b; IV 6 b–d; V 10 b–d, 12 d; VI 7 d; VII 3 b–c; 12 b–d; VIII 1 b–d; XV 10 b–c; 12 c–d; XVI 4 d; XVII 3 d; 6 b–c; XVIII 9 b; XIX 6 b; 7 b–d; XX 5 d; XXII 7 b–d; XXIII 8 b; XXIV 2 d, 8 b–d; XXVI 5 d; XXVII 6 b – 9 d; XXIX 1 b–d.

³¹⁰ VI 2 b – 3 d; 4 b – 6 c; VI 9 b–d; 12 b–d; VII 1 b; VIII 2 b–d; 3 b–d; 5 b–c; XX 5 c; 6 c–d; XX 7 b–d; XXII 9 d; XXIII 3 b – 5 d; 4 d; 6 b–d; 8 b–c; XXIV 7 b–c.

³¹¹ VI 7 c–d; VII 12 b; XXIII 3 d; 4 d; XXIV 5 b–d.

V silovitih nazorskih spopadih ob Mahničevem nastopu se je pokazal kot človek, ki mu ideološko (npravstveno) stališče ne dovoljuje kompromisov niti z umetnostjo, ki bi utegnila biti npravstveno škodljiva. Kot trezen realist pa je zavračal napačno in pretirano ocenjevanje škodljivosti življenjskih pojavov (prim. Mahnič proti Stritarju in Gregorčiču³¹² ali Škrabčevu razpravljanje v zvezi s protialkoholnim gibanjem³¹³). Kot samosvoj duh je videl korist v stvareh, ki so se tradicionalistom zdele škodljive (npr. bogoslužje v slovenskem jeziku), in se ni podajal apriornemu gledanju na stvari, temveč jih je vse hotel imeti naravno utemeljene.

Posebna skupina Škrabčevih poročil in prikazov obsega jezikoslovna dela.³¹⁴ Tudi tu ne gre za prave kritike, ki bi v prikazu in oceni obsegle celotna obravnavana dela. Večinoma jih je le splošno predstavil, podrobneje pa razpravljal o stvareh, za katere je menil, da jim ve boljše ali pravo razlago. Te vrste so npr. poročila o velikih slavističnih delih, ki so mu jih pošiljali ruski univerzitetni profesorji. V drugih primerih, (npr. ob koncu Valjavčevih razprav o slovenskem naglasu, ob izidu Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja, Levčevega Slovenskega pravopisa, nove izdaje Janežičeve slovnice, pa tudi v debati s Peruškom ali Hostnikom) pa so se njegove pripombe k tem delom razvile v dolge razprave o pojavih, ki so se mu zdeli v teh delih pomanjkljivo prikazani ali napačni (npr. naglasni tipi v slovnici, nepravi naglasi, elkanje, raba sedanjika in prihodnika ...).

Škrabcu je bila največja vrednota resnica. Neresnica, napačna podmena, ali celo potvorba, so ga prizadevale v najgloblje bistvo, in ne utrudno ter ne glede na lastne koristi se je z vso svojo duhovno močjo bojeval proti njim in za resnico, za pravilno pojmovanje stvari, proti potvarjanju in poneumljanju. Zaradi tega se je zamerjal tistim, ki so bili v sporu z resnico, pa so bili premali duhovi, da bi bili svoj osebni poraz v boju s Škrabcem pojmovali kot zmagoslavje resnice, ne pa bojevnika zanjo. — Drugačno razmerje je bilo med Škrabcem in res velikimi duhovi, kot so bili ruski in drugi profesorji, Baudouin de

³¹² VII 6 b—d; VIII 4 b—d, 5 c—d, 6 b—d.

³¹³ XXII 9 d; 10 b—d; 11 b—d; 12 b—c; XXIII 6 b—d; 8 c — 12 d; XXVII 2 b—h.

³¹⁴ XII 7 d, 8 d; XIII 8 c—d; XV 1 d, 3 d; 10 b—c; 11 d; XVI 1 d; XIX 5 b—c, 6 b—d; 6 b—c; XX 3 b; 5 b; 5 b—c; 6 b—c; 7 b—d; XXII 9 b—c; 9 c—d; 12 c—d; XXIV 1 c—d; 3 b—d; XXVI 10 b—c; 10 c — 12 d; XXVIII 2 b — 3 d; 4 b—d; 8 d; XXIX 9 b — 12 d; XXX 9 b — 10 d; 12 b—d; XXXI 6 b—c; vojska/vojna — XXXII 1 b—d, 2 b—c; Evropa — XXXII 6-8 b—d, 9-10 b—d, 11-12 b—d.

Courtenay, Bogorodickij, Ljapunov, Brandt — ali drugi,³¹⁵ npr. Broch, Valjavec, Štrekelj, Jagić, Oblak, Breznik. Te je Škrabec sam spoznaval za ljudi, ki zelo veliko zmorejo, pa prav zaradi tega tudi vedo, da ne vsega, in zato brez odlašanja priznavajo argumente resnice, ki so jih sami prezrli in ki jih manje opozarja recenzent. Rahlo senco na Škrabčevo delo morda meče lastnost, da ni mogel priznati manj idealne sodobne resničnosti, ki jo v knjižnem jeziku, čeprav sprva neupravičeno vpeljano, potrjuje resnično dolgotrajno zgodovinsko obstajanje (npr. pisava *-vec -lec*, predpona *u-/v-*, *kakor*, pisava tujih lastnih imen) in logika sistematizacije (*skal z l* namesto *z u*), in se je trmasto potegoval za boljšo in preprostejšo zgodovinsko resnico.

XII

Škrabec je brez dvoma naš največji jezikoslovec slovenist 19. stol., v 20. stol. pa ga — vendar samo kot sintetizator celotnega dotlejšnjega znanja o slovenskih narečjih in konzonantizmu — prekaša le F. Ramovš. Škrabec je utemeljil naše moderno pravorečje in se vztrajno bojeval za njegovo uveljavitev v javnosti in šoli, realistično je določil sodobno oblikoslovno, sintaktično in slovarsko normo knjižnega jezika in v zvezi s tem zmagal nad zablodami slovenskega praktičnega in »znanstvenega« jezikoslovnega ljubiteljstva 19. stoletja; potrjeval je življenjsko moč slovenskega jezika in entuziastično branil njegovo samostojnost. Ne nazadnje je Škrabec zgled pravega znanstvenika, ki govori le s treznimi argumenti resnice in morda prav zaradi tega ostaja v svoji dobi manj priznan, kot zasluži. Vendar so njegova spoznanja v vsej moči še vedno razodevajo in potrjujejo povsod tam, kjer se resnično pogloblja naše spoznavanje slovenskega jezika.

Bibliografija o Škrabcu

1. *Jakob Rigler*, Tematična bibliografija Škrabčevih jezikoslovnih in kritičnih spisov v Cvetju z vertov svetega Frančiška (rokopis).

m. p. (*Maks Pleteršnik*), Otec Stanislav Škrabec. K petdesetletnici njegovi. LZ 1894, 46—49.

P. S. Z., O. Stanislav Škrabec. (S portretom.) DiS XV/1902, št. 2, 77—82.

B(reznik) A(nton), Sedemdesetletnica p. Stanislava Škrabca. DiS XXVII/1914, št. 1—2, str. 70.

³¹⁵ Gl. pod 314 in še: VII 7 b — Levstik, XV 12 b — Valjavec, XXIX 8 b—d — Štrekelj, XIX 5 b—c, XXVIII 2 c — Jagić, XV 3 b—d, 10 d, XVIII 2 b—d, XXIX 10 b—c, 8 b—c — Oblak.

- Ivan Koštiál*, Ob sedemdesetletnici patra St. Škrabca. Veda 1914, 157—161. (Nepodp.), Zlata maša P. Stanisl. Škrabca. S 45/1917, 177, 5.
- Vincencij Kunstelj*, P. Stanislav Škrabec, zlatomašnik. Cv. 1917, 9, 257—260.
- Dr. A. Breznik*, P. Stanislav Škrabec: Jezikoslovni spisi, I. zvezek, 1. snopič. DS 1917, 70.
- F. Ramovš*, P. Stanislav Škrabec, Jezikoslovni spisi, I. zvezek, 1. snopič. LZ 1917, 501—505.
- Vincencij Kunstelj*, P. Stanislav Škrabec. Cv. 54/1917, 257—260 (prim. še Cv. 57/1920, str. 3 sl.).
- Dr. I. Pregelj*, † P. Stanislav Škrabec. (Listek.) S 1918, 230, 5.
- Dr. A. Breznik*, † O. Stanislav Škrabec. ČJKZ I, 1918, 218—226. (Nepodpis.), Todesfall. LZtg. 1918, 231, 1534.
- (Nepodpis.), † P. Stanislav Škrabec. Goriška straža, I/1918, 4, 3.
- Debeljak A.*, P. St. Škrabec, Jezikoslovni spisi I. Demokracija I/1918, 3/4, 62—63.
- Vincencij Kunstelj*, Spominu na p. Stanislava Škrabca. (S portretom.) Cv XXXV/1918, 11, 282—284.
- A. Breznik*, † O. Stanislav Škrabec. ČZN 15/1919, 153—157.
- P. Vincencij Kunstelj*, O. F. M., P. Stanislav Škrabec. (S portretom.) Carniola, 1919, 221—231.
- Dr. Fr. Ramovš*, Škrabec: Jezikoslovni spisi 1, 3. LZ 1919, 247—250. (Nepodpis.), Za obletnico smrti p. S. Škrabca. Cv. XXXVI/1919, 10—11, str. 146—148; XXXVII 1920, 1, 3—11.
- Fr(an) Ramovš*, † O. Stanislav Škrabec. LZ 59/1919, št. 2, 81—88. (Nepodpis.), Odkritje Škrabčeve spominske plošče. Jugoslavija III/1920, 221, 2.
- (Nepodpis.), Odkritje spomenika p. St. Škrabca (v Hrvači). S. 48/1920, 211, 1—2.
- Vincencij Kunstelj, frančiškan*, P. Stanislav Škrabec. (S portretom.) KMD 1920, 62—66.
- H(utter) J(anez)*, P. St. Škrabec in Mohorjeva družba. KMD 1921, 59—64.
- Anton Skubic*, Odkritje spomenika p. St. Škrabca. KMD 1921, 65—66.
- (*Jakob*) -š-(olar), † o. Škrabec. (S portretom.) Mentor 12/1921—22, 27—29. 27—29.
- F. Ramovš*, P. Stanislav Škrabec: Jezikoslovni spisi, I. zvezek (1.—4. snopič). Slavia II, 1923/24, 115—123. (Nepodpis.), Desetletnica pokojnega Stankota Škrabca. Mali list, 6/1928, 42, 2.
- I. Hribar*, Moji spomini I, Lj. 1928; o Škrabcu na str. 46. (Portret na str. 48.)
- P. Angelik Tominec*, Spominska knjiga za sedemstoletnico prihoda očetov frančiškanov v Ljubljano 1235—1935. Lj. 1935. O Škrabcu str. 37—40. (Nepodpis.), P. Stanislav Škrabec (1844—1918). Radio Ljubljana, 8/1936, št. 3, str. 21.

(*Nepodpis.*), Ob dvajsetletnici smrti p. St. Škrabca. S 66/1958, 229, str. 3.

S. S., Nova, pomembna pisma jezikoslovca o. S. Skrabca. Se neobjavljena pisma, ki izpolnjujejo sliko o našem znanem jezikoslovcu. Slovenski dom 7/1942, 80—83, 86—89 (8 nadaljevanj s samostojnimi naslovi).

Mara Tavčar, Ob 100-letnici rojstva p. Stanislava Škrabca. SN 1944, 1, 3.

(*Nepodpis.*), Stoletnica Stanislava Škrabca. J 24/1944, 4, 3.

t(ine) d(ebeljak). Ob stoletnici o. St. Skrabca. S 72/1944, 4, 3.

(*Nepodpis.*), Pater Stanislav Škrabec. Ob 40-letnici njegove smrti. (S portretom.) Družina 7/1958, 12, 5.

Miha Matè, Slovenščina je eden izmed najlepših jezikov na svetu. (Ob 50-letnici smrti velikega jezikoslovca Stanislava Škrabca.) (S slikami.) Dolenjski razgledi, 1969, 30. I., št. 4.

РЕЗЮМЕ

Статья «Жизнь и языковедческий труд о. Станислава Шкрабца» написана по поводу столетия со дня выхода в свет его эпохального труда «О звуке и ударении нашего языка в произношении и письме», а также и — хотя с двухгодушним опозданием — по поводу 50-летия со дня его смерти. Шкрабец (1844—1918) является отцом того языкознания у словенцев, которое могло бы при непрерывном дальнейшем развитии словенского языкознания у нас уже давно привести к победе принципов структурального обсуждения языковых фактов.

Вслед за описанием жизни и библиографическому очерку его главных трудов идет обсуждение статей Шкрабца по правописанию, ударению, синтаксису, стилистике, критике и полемике. Все главные выводы получают свою оценку при обсуждении, а в конце дана синтетическая характеристика трудов Шкрабца. Статье приложена библиография о его жизни, его трудах, а интегральной частью статьи являются и библиографические указания под чертой, которые должны труд Шкрабца сделать более доступным словенской и иностранной языковедческой общественности.

Шкрабец является несомненно нашим величайшим языковедом-словенистом 19 стол., а в 20 стол. его превосходит — однако лишь в качестве синтетизатора полного знания до своего времени о словенских диалектах и консонантизме — Фран Рамовш. Шкрабец обосновал нашу современную литературную орфоэпию (вместе с ударением) и упорно боролся за ее употребление в общественности и в школах; он реалистически определил тогдашнюю морфологическую, синтаксическую и словарную норму литературного языка и в связи с этим он победил над заблуждениями словенского практического и «научного» любительства 19 стол.; он подтверждал жизненную силу словенского языка и восторженно защищал его самостоятельность. В то же время Шкрабец является образцом настоящего ученого, который говорит лишь при помощи трезвых аргументов и в большой степени именно из-за этого остается в свое время менее признанным, чем он заслуживает. Однако его познания во всей силе еще раскрываются и подтверждаются повсюду, где в действительности углубляется наше познание словенского языка.

MARTIN KRPAN KAO PARODIJA

Razprava poskuša dokazati, da je Levstikova pripovedka *Martin Krpan* iz l. 1858 (prvo pomembnejše prozno delo slovenske književnosti) v svoji prvotni zamisli parodija klasičnega ali romantičnega epa. To tezo utemeljuje avtor najprej s pregledom zunanjih literarnih okoliščin, nato pa predvsem z analizo notranje strukture pripovedke. Pri tem odkriva celo vrsto stilnih postopkov, ki pomenijo zavestno »degradacijo visoke epike«.

Levstik's tale *Martin Krpan* from the year 1858 (the first more important prose work in the Slovene literature) is in its original conception a parody of the classical or romantic epic. This claim is substantiated first by the examination of the external literary circumstances, and subsequently primarily by the analysis of the internal structure of the story. This analysis discloses numerous instances of a stylistic treatment that represents a conscious »degradation of the high epic«.

I

Levstikov *Martin Krpan*, zahvaljujući izuzetnom mjestu koje mu pripada u okvirima slovenačke književnosti, gotovo od trenutka svog nastanka pobudivao je posebno interesovanje književne kritike i historije, interesovanje koje je živo još i danas. Upravo zato što je ovim djelom započelo novo poglavlje u historiji slovenačke književnosti, što ga je, dakle, bilo nemoguće sagledati u nekom više ili manje cjelovitom književno-historijskom kontinuitetu, izrastao je kao posebno interesantan i značajan problem njegovih izvora i piščevih motiva kojima je djelo bilo određeno. Iako je tačno da je centralni motiv pripovijetke, motiv dvoboja jednostavnog čovjeka iz naroda s orijašem izuzetne snage veoma raširen u narodnoj književnosti, te da veze između nje i Levstikove pripovijetke nije teško otkriti, iako je isto tako tačno da je taj motiv bio za Levstika »komaj zunanji okvir, ki ga je moral izpolniti z lastno idejo in obliko«,¹ pitanje upravo tog »zunanjeg okvira« ostalo je i danas neobično važno i za razumijevanje samog djela i sagledavanje njegovog mjesta u kontekstu jedne književnosti.

¹ Boris Paternu, Slovenska proza do moderne. II izdaja. Koper 1965, str. 25.

Interesantno je, međutim, da književna historija nije obratila veću pažnju na Stritarevo zapažanje o humoru i elementima parodije u Levstikovoju pripovijeci, izraženo u njegovom pismu još 1874. godine, u kojem je on, inače, prvi upozorio na veze između *Martina Krpana* i narodne pjesme o Pegamu i Lambergaru: »Ko se je Levstik vsedal, da bi jél pisati Kerpana, nij dejal: Zdaj jim hočem enkrat naslikati slovensko ljudstvo, kranjskega kmeta, da bode videl svet, kak korenjak je to! Mož je dal tu samo eno 'burko' od sebe, katera mu je po glavi rojila in bog vé, da ta burka nij napačna. Če hočemo že iskati kakega povoda, da je prišel na to misel, *smemo* si misliti, da mu ga je dala znana pesem: 'Pegam in Lambergar'. — 'Ahà' poreče tu kak estetikaster — Kerpan je torej 'parodija' te narodne pesmi!« — 'Slabo zadel'! — Ali pa tudi — če ti to pomiri tvojo estetično vest.«²

Prihvatanje ideje o parodijskom karakteru *Krpana*, odnosno shvaćanja da je djelo bilo zasnovano kao parodija, ni u kojem slučaju ne bi pretpostavljalo negiranje svih onih estetskih kvaliteta koji prevazilaze piščevu prvobitnu koncepciju. Kao što mišljenje o ovako zasnovanom djelu ne stoji ni u kakvoj protivurječnosti s društvenom i idejnom simbolikom koju z a v r š e n a pripovijetka u sebi sadrži. Naime, *Martin Krpan*, kao Levstikovo »životno djelo«, ostvaren je u trenutku u kojem je u njegovom razvoju došlo do kristalizacije književnih iskustava i potencijalnih stvaralačkih moći, te je sasvim razumljivo da su se u tom djelu ispojili svi estetski i idejni elementi koji Levstika kao pisca određuju, bez obzira na s v j e s n e namjere s kojima je on prišao pisanju.

Zato nam se Stritarevo dosada zapostavljeno mišljenje čini u izvjesnoj mjeri prihvatljivim, tim više što ni on sam u *Krpanu* ne vidi samo »burku«: »Kerpan je prav lahko reprezentant, in ne slab! — našega kmeta. — Samo da nij treba ravno terđiti, da je L. to nameraval. Saj to je ravno posebni dar posvećenih mož..., da več dosežejo, nego name-ravajo.«³ A to je, uostalom, i Slodnjakova misao, kada piše da je Levstik »sicer zgodbo o Krpanu lahko zasnoval samo zato, da bi 'eno razderl', toda razplesti in zaključiti pa je ni mogel, ne da bi bil od svoje kritičnosti prisiljen zaviti 'resnico' v njeno 'prijetno šalo'«,⁴ iako, inače, Slodnjak u *Krpanu* vidi djelo već u svojoj prvobitnoj zamisli svjesno idejno određeno, gotovo da bismo rekli: djelo s teozom.

² Stritarevo pismo Josipu Cimpermanu od 15. septembra 1874. Citirano prema: Fran Levstik, Zbrano delo IV. Ljubljana 1954, str. 497.

³ Ibidem, ista strana.

⁴ Ibidem, str. 498.

Naravno, Stritarevo mišljenje da je pripovijetka nastala iz neke »življenjske radosti in objestnosti«,⁵ odnosno da je »burka«, predstavlja uproščavanje problema njenog nastanka. Još je neprihvatljivije mišljenje da je djelo »tudi parodija« narodne pjesme, jer nam se čini da bi bilo potpuno nelogično i proizvoljno pretpostaviti da bi Levstik parodirao jednu narodnu pjesmu kada znamo koliko ih je cijenio. Uostalom, stvaranje umjetničkih djela na podlozi upravo takvih junačkih narodnih pjesama bio je sastavni dio njegovog literarnog programa, pa bi *Krpan* shvaćen kao parodija narodne pjesme bio direktno suprotstavljen Levstikovim osnovnim književnim shvaćanjima. To je, vjerovatno, i bio razlog što je Stritar svoju misao o parodijskom karakteru pripovijetke tako diskretno i s toliko ograda izrazio i što je književna historija prešla preko ovog njegovog zapažanja.

Međutim, ako na osnovu čitavog niza stilskih elemenata *Martina Krpana* prihvatimo upravo ovu Stritarevu ideju, nameće se pitanje koje je djelo bilo povod Levstikovoju parodiji. U traženju nije potrebno ići daleko. Naime, u junu 1858. godine objavio je u *Slovenskom glasniku* Fran Cegnar dužu epsku pjesmu *Pegam in Lambergar*,⁶ inspiriranu narodnom poezijom, pokušavajući tako da u umjetničkoj praksi oživotvori jednu književnu koncepciju, preraslu u pravi literarni program, koji je davao osnovni pečat književnoj teoriji i kritici u Sloveniji pedesetih godina. Ovaj program, koji se zasnivao na težnji da Slovenci dobiju klasični ep inspiriran narodnom, posebno srpskohrvatskom književnošću, u svojoj kulminacionoj fazi nalazio se na prelazu desetljeća kada su *Slovenija* i *Ljubljanski časnik*, zahvaljujući činjenici da je Cegnar uređivao njihove kulturne rubrike, gotovo iz broja u broj izražavali programatske zahtjeve.⁷ Međutim, »pseudofolklorni pravac«, kako je taj književni program nazvao Boris Paternu,⁸ svojim zalaganjem za jedan već preživjeli književni oblik, svojim epigonskim odnosom

⁵ Ibidem, ista strana.

⁶ *Pegam in Lambergar*, Slovenski glasnik 1. VI 1858. Preštampano: Fran Cegnar, *Pesmi*, Celovec 1860.

⁷ Uporedi članke: Kakšen jezik bomo vzeli za šole in pisarnice po slovenskih krajih, *Slovenija* 11. VII. 1848; Uvod v Hrestomatijo Ivana Macuna, *Slovenija* 31. VII., 3., 7. in 28. VIII. 1849; Serbske narodne pesmi, *Slovenija* 18. i 21. XII. 1849; Kraljevič Marko iz serbskih narodnih pesem, LČ 21., 24., 28., 31. V. i 4. VI. 1850.; Narodska epopeja Serbov, LČ 13., 17., 20., 27. IX., 1., 4. i 8. X. 1850. Osim u ova dva lista slični članci pojavljivali su se i u ostalim slovenačkim časopisima tog vremena, pa i u Bleiweisovim Novicama.

⁸ Slovenska literarna kritika pred Levstikom. Pored Cegnara najagilniji poborci ovog pravca bili su Dežman, Macun, Janežič i Svetec.

prema narodnoj književnosti i svojom konfuoznom poetikom bio je od samog početka osuđen na literarni neuspjeh, pa je potpuno razumljivo da pokušaji stvaranja na osnovu programatskih teoretskih principa ni iz daleka, ni kvantitativno ni kvalitativno, nisu pratili teoretsku akciju vođenu na stranicama časopisa.⁹ Može se reći da je čitav program bio izraz krize u kojoj se slovenačka književnost nalazila poslije martovske revolucije i Prešernove smrti i da je svojim djelovanjem krizu samo produbljivao. A Cegnarev ep predstavljao je najjasniji dokaz promašenosti ove književne koncepcije i njene preživjelosti.

Treba istaći da se Cegnarevo djelo pojavilo neposredno pošto je Levstik u *Popotovanju iz Litije do Čateža* formulirao svoj literarni program, izgrađen poslije višegodišnjeg pjesničkog iskustva, program koji je s programatikom pseudofolklornog pravca vezalo zajedničko shvaćanje o potrebi ugledanja na narodnu književnost, ali koji se istovremeno od nje oštro diferencirao po tome što su se u njegovom središtu našli estetski kriteriji i što se njime Levstik zalagao za književne oblike koji su odgovarali određenom stepenu razvoja slovenačke književnosti. Određen već preživjelom programatikom pseudofolklornog pravca, Cegnarev pokušaj epa bio je ostvaren protiv ovih fundamentalnih Levstikovih principa i svih njegovih književnih iskustava. Pojavljivanje djela u tom trenutku moralo je kod Levstika izazvati opravdan strah da prijete regeneracija čitavog pokreta koji se zalagao za klasični ep inspiriran srpskohrvatskom narodnom književnošću. Tim više što su pokretanjem novog časopisa bili ostvareni i povoljniji uslovi za književno stvaranje. A taj pokret, koji je desetak godina ranije i pored svih svojih zabluda nosio u sebi i progresivne elemente, u novoj književnoj situaciji, sa svojom neizgrađenom i konfuoznom poetikom, sa svojim do kraja uprošćenim odnosom prema problemu preuzimanja narodne motivike i stvaranja na njenim osnovama, mogao je predstavljati samo kočnicu za razvoj slovenačke književnosti. Za razvoj čiji je glavni nosilac u tom času bio upravo Levstik.

To objašnjava brzinu i oštrinu kojom je Levstik reagirao na pojavu *Pegama in Lambergarja*.¹⁰ U svojoj kritici, koju zbog njene oštine

⁹ Može se reći da je dosljednije ostvaren prema teoretskim programatskim principima, osim Cegnarevog djela, bio samo Svetčev *Klepec*, objavljen u Novicama 1855. godine.

¹⁰ *Pegam in Lambergar*. F. Levstik, Zbrano delo VI, Ljubljana 1956, str. 20—35. Ovu kritiku je Levstik napisao tokom ljeta 1858, te predstavlja jednu od njegovih prvih kritika, ali mu ju je Janežič vratio 15. oktobra iste godine s obrazloženjem da je ne može objaviti zbog njene oštine.

Janežič nije htio objaviti, Levstik je Cegnaru posebno zamjerio epigonski odnos prema narodnoj poeziji kojom se inspirirao, napisavši na samom početku da Cegnar narodnu pjesmu »nikakor ni dosegel«. ¹¹ Osjećajući u ovakvom nekritičkom i epigonskom preuzimanju motiva i oblika narodne književnosti glavnu opasnost koja prijete književnosti folklorne orijentacije, književnosti, dakle, za koju se je i sam zalagao, Levstik je u središte kritike postavio problem pjesničke originalnosti, po čemu je možemo smatrati teoretskom dopunom *Popolovanja*. ¹² Da je ova kritika zaista imala šire značenje, da je svom svojom neumoljivom oštrinom bila usmjerena protiv jedne književne pojave koja je prijetila svojom regeneracijom, a da se nije odnosila samo na jedno neuspjelo umjetničko djelo, potvrđuju Levstikove riječi: »Vsakemu človeku velja oglasiti se, ako vidi koga, da je zašel s prave ceste, posebno pa takrat, če je nevarnost, da bi jih več udarilo za njim. Pri tem sestavku mi je bila najbolj pred očmi korist »Glasnikova« in mladih pisateljev, ki še nimajo samosvojega okusa.« ¹³

Ako nam već letimičan pogled na književnu situaciju u Sloveniji 1858. godine otkriva da su Cegnar i Levstik bili eksponenti dva različita shvaćanja, dviju koncepcija, pa i dva suprotna literarna programa, logično se nameće zaključak da Levstikov obračun s programatikom pseudofolklornog pravca nije mogao biti okončan ovom kritikom, tim više što ona i nije bila objavljena. Jedino djelo koje možemo u to vrijeme dovesti u vezu s ovim sukobom upravo je *Martin Krpan*, pa tako — u potpuno novom svjetlu u kojem se kao predmet parodije narodna pjesma zamijenjuje čitavom književnom koncepcijom izraženom u Cegnarevom epu — postaje uvjerljivije Stritarevo mišljenje o parodijskim elementima Levstikove pripovijetke.

¹¹ ZD VI, str. 20. Ova primjedba je za nas posebno važna jer potvrđuje mišljenje da predmet parodije nije mogla biti narodna pjesma.

¹² To naročito dolazi do izražaja u sljedećim Levstikovim formulacijama: »Ravno s tem pa tudi priča sam (Cegnar — op. J. M.), da pravzaprav še ne ve, kaj se pravi *izvirnost*... Izviren je, kdor to ali ono misel po svoji posebni lastnosti z duhom prav objame ter je potem zopet samolastno pa lepo izrazi.« (ZD VI, str. 21.) Ili: »S tem pa nikakor ne velim, da bi se nikoli nič ne smelo posnemati. Vseh časov poetje nam pričajo, da se sme; ali tu eno golčico, tam kako protje in v tretjem kraju eno preklo pobrati, pa iz njih zgraditi poetski plot, le-temu ne more in tudi ne sme dati veljave nobena kritika, bodi še tako mehka! Učimo se raje od bučele, ki sreblje med iz cvetja, pa ga potem *prekuha* v satju, ali pa celo v sebi premeni v vosek, ki je popolnoma *njeno* delo, *njena* stvar.« (Ibidem, str. 25.)

¹³ Ibidem, str. 35.

Na ovom mjestu važno je naglasiti da uopće nije sporno da li je Levstik u vrijeme pisanja *Martina Krpana* poznavao Cegnarevo djelo. Već je Slodnjak upozorio na Cegnarevog *Pegama in Lambergarja* kao na djelo koje je podstaklo Levstika da napiše *Krpana*: »V drugi, pre-delani izdaji Martina Krpana v zbirki Cvetje iz domačih in tujih logov sem 1940 čas nastajanja dela stisnil v junij 1858, češ da ga je Levstik napisal šele, ko je bral v junijski številki Glasnika Cegnarjevo pesnitev Pegam in Lambergar. To nezrelo delo ga ni izzvalo samo h kritični zavrnitvi, . . . temveč ga je napotilo tudi k temu, da je sam prešel od literarne teorije k praksi in napisal povest, ki naj bi ustrezala njegovim kritičnim zahtevam v Popotovanju.«¹⁴ Medutim, vjerovatno osjećajući da je jednomjesečni period prekratak rok za pisanje i prve i druge redakcije i konačno redigiranje pripovijetke, Slodnjak dopušta da je »mogoče, da je že nekoliko dni pred izidom Cegnarjevega Pegama in Lambergarja začel snovati prvo redakcijo Krpana in da je, potem ko je prečital ta literarni nestvor, s podvojeno močjo nadaljeval svoje delo.«¹⁵ Pri ovom, unekoliko revidiranom shvaćanju Slodnjak je ostao, pa je kasnije napisao da je u trenutku objavljivanja Cegnarevog djela »Levstik sam snoval Martina Krpana na temelju istega narodnega motiva.«¹⁶ Iako bi čak i u tom slučaju *Martin Krpan* i u prvoj i u drugoj redakciji mogao biti čvršće koncipiran poslije objavljivanja Cegnarevog epa, jedna napomena u majskom broju *Glasnika*¹⁷ pruža nam mogućnost za pretpostavku da je Levstik mogao Cegnarevo djelo poznavati još u rukopisu. Naime, na osnovu te napomene izgleda da je Janežič

¹⁴ Levstik, ZD IV, str. 495.

Zanimljivo je da na drugom mjestu Slodnjak smatra da je Levstik pobudu za pisanje *Martina Krpana* mogao dobiti i od Svetca, odnosno njegovog Klepca: »Marsikaj kaže na to, da je deloval poleg drugih pobud na Levstika tudi prav ta Svetčev neuspeh, da je poskušal dati folklorni snovi v Krpanu čisto drugačno izrazno obliko in idejno interpretacijo.« (Zgodovina slovenskega slovstva II, Ljubljana 1959, str. 200).

Ovo mišljenje potvrđuje naš zaključak o pravom značenju Levstikove pripovijetke koje je bila reakcija na čitav jedan književni pokret kojem su pripadali i Svetec i Cegnar. A Cegnarevo djelo bilo je samo neposredni povod njegovoj kritici i parodiji.

¹⁵ Levstik ZD IV, str. 495.

¹⁶ Levstik ZD VI, str. 362.

¹⁷ U broju od 1. maja 1858, na str. 160 možemo pročitati sljedeću napomenu: »P. T. g. C. v. P. Lepa hvala; epična pesem prihodnjič; —« Kako u sledećem broju nailazimo samo na Cegnarevu epsku pjesmu, najvjerovatnije je da se ova urednikova poruka odnosi na nju.

rukopis *Pegama in Lambergarja* imao već u aprilu, a s obzirom na lične prijateljske onose između Cegnara i Levstika i autoritet koji je Levstik uživao čini nam se vrlo vjerovatnim da je i on sam mogao poznavati rukopis koji je postojao dva mjeseca prije izlaženja.

Iz svega, dakle, proizlazi da je za razumijevanje problema nastanka *Martina Krpana*, pa i za otkrivanje njegovog pravog značenja — vodeći, naravno, računa o relaciji *Popotovanje — Martin Krpan* na kojoj se s pravom insistira kao na primarnoj¹⁸ — potrebno čitav problem sagledati i u širem kontekstu, koji sačinjavaju narodna pjesma o Pegamu i Lambergarju, Cegnarev ep, Levstikova kritika i, konačno, sam *Martin Krpan*, iako pripovijetka i u tom slučaju ostaje najvećim dijelom određena *Popotovanjem*, tim najznačajnijim Levstikovim teoretskim tekstom. Ukoliko se ovaj odnos do danas i uzimao u obzir, onda se, kao kod Slodnjaka, u *Martinu Krpanu* vidio samo model suprotavljen Cegnarevom shvaćanju kako treba stvarati umjetničko djelo inspirirano folklornim predanjem. Međutim, ako pripovijetku promatramo u ovom kontekstu postavivši u središte problema njenog nastanka piščeve motive, nameće se misao da veze između nje i Cegnarevog epa moraju biti mnogo neposrednije, dok istovremeno prilično rašireno mišljenje o drugim njenim izvorima, mišljenje koje je izrazio i Slodnjak pretpostavivši »da je Levstik poznal še neko drugo, danes neznano pripovedko, ki je bila tovarniška varianta pripovedke o boju ... preprostega in nebojevitega človeka s poklicanim izzivačem krvavih pokoljev«,¹⁹ postaje kao

¹⁸ Uporedi: »Martin Krpan je pravzaprav zgolj presaditev Levstikovih estetskih teorij v prakso.« (Ivan Prijatelj, Književnost mladoslovencev. Ljubljana 1962, str. 21.)

Na gotovo istu konstataciju nailazimo i kod Slodnjaka: »Ker je torej Levstik Krpana v prvi in drugi redakciji napisal potem, ko je v Popotovanju teorijo naše pripovedne proze že razvil, je naravno, da je z njim hotel dati praktični zgled teoretskih zahtev.« (Levstik, ZD IV, str. 495.)

Konačno, iako s izvjesnom ograndom, slično mišljenje zastupa i Paternu: »Gotovo dela ni napisal zgolj zato, da bi uresničil teoretična načela svojega popotovanja — pri nastanku so morali delovati globlji ter intimnejši vzroki — vendar v Krpanu lahko brez vsakršne prisiljenosti odkrijemo presenetljivo skladnost med pisateljevo literarno miselnostjo in njegovo umetniško prakso.« (Slovenska proza do moderne, str. 22.)

¹⁹ Levstik, *Martin Krpan*. Celje 1940, str. 18.

Ne tako davno je Milko Matičetov u *Sodobnosti* analizom do tada nepoznate narodne pripovijetke iz Režije o Löl Kotliču pokazao niz frapantnih sličnosti između nje i Levstikovog djela, pa je došao do zaključka da »razločki med Krpanom in Kotličem pa vendarle niso taki, da bi pripovedi Režijanke Evgenije ne mogli šteti za polnovredno varianto dolensko-notranjske

problem od sekundarnog značaja. Naime, čini nam se očiglednim da je Levstik svoju pripovijetku, koja je bez obzira na sve veze s folklornim predanjem i na izvore koji su joj prethodili njegova originalna i po tome umjetnički neponovljiva tvorevina, komponirao prema motivu o Pegamu i Lambergarju, pri čemu, razumije se, mislimo samo na onaj dio *Krpana* koji završava dvobojem, dok je sve ostalo plod isključivo Levstikove imaginacije. A ako pođemo od neosporne činjenice da je umjetničko stvaranje dijalektički proces, da, prema tome, svi elementi koji određuju jednu umjetničku tvorevinu ne moraju biti sadržani u autorovoj prvobitnoj zamisli, odnosno da, obratno, oni impulsi koji su djelovali na stvaranje mogu u završenom djelu postati sekundarni, pa čak i potpuno irelevantni, moći ćemo u svjetlu Stritarove napomene o parodijskim elementima *Krpana* ocijeniti važnost ove podudarnosti motiva i kompozicije.

II

Razumije se da ovakvo shvaćanje o *Martinu Krpanu* — i pored toga što *Krpan* ne bi predstavljao prvu parodiju epova inspiriranih narodnim predanjem u to vrijeme u Sloveniji²⁰ i što bi pretpostavka da bi Levstik parodirao djelo ostvareno takvim podražavanjem narodne poezije da je gotovo u isto vrijeme napisao da je bilo »smešno« kao što bi »bilo smešno, ko bi si bil dal pameten, bradat mož narediti otroške hlačice«,²¹ bila ne samo logična i vjerovatna nego i potpuno u duhu njegove kritičnosti, pa tako i uverljiva potvrda zaključaka do kojih smo došli — ipak može biti prihvaćeno jedino ako nadje svoju potvrdu i u djelu samom, odnosno ako nam struktura završene pripovijetke pruža mogućnosti za otkrivanja odraza prvobitne Levstikove koncepcije. Čini

zgodbe o *Krpanu z Vrha*«, te da tako »rezijansko besedilo daje prav tistim, ki so trdili da pripovedka o *Krpanu* ni Levstikov izmislek.« (Löl Kotlič — *Krpan iz Rezije*, *Sodobnost* 1963, str. 255—256.) Medjutim, kasnije je Matičetov dopustio mogućnost »da je na rezijansko izročilo morda vendarle vplival tudi Levstikov *Krpan*«. (Pregled ustnega slovstva Slovencev v Reziji, *Slavistična revija* 1968, str. 222.) To znači da ovaj problem ostaje i dalje otvoren.

²⁰ Na ironiziranje takvih pokušaja nailazimo već 1850. u Trdinovoj Pripovedki od zlate hruške. Međutim, prvo djelo čitavo stvoreno kao parodija, i to mnogo oštrija i radikalnija nego Levstikova, na cjelokupnu epiku u Sloveniji bio je Jenkov *Ognjeplamtič*, objavljen u rukopisnim *Vajama* 1855. Upoređi: Boris Paternu, *Struktura in funkcija Jenkove parodije v razkroju slovenske romantične epike*, *Slavistična revija* 1968, str. 7—64.

²¹ Levstik, *ZD VI*, str. 29.

nam se — a to je svakako navelo i Stritara na njegovu misao — da estetski elementi i unutarnja struktura djela govore u prilog upravo ovakve »parodijske« prvobitne zamisli.

Stvarajući Krpana — ili preuzimajući ga iz narodnog predanja — Levstik je u svom djelu ostvario ličnost potpuno suprotnu junacima iz klasičnog i romantičnog epa. A već u spoljašnjem opisu Krpana sadržan je čitav niz karakteristika karikature:

Martina je bilo čudno gledati: njegova kobilica je bila majhna, noge je imel velike, tako da so se skoraj po tleh za njim vlekli; na glavi je pa nosil star klobuk širokih krajev, na sebi pa debelo suknjo iz domače volne; vendar se nobenega ni bal; celo sam cesar ga je rad poslušal, kadar je kakšno prav žaltavo razdrl.

Ako se podsjetimo da je u svom književnom programu Levstik napisao da za ličnost junaka »gotovo ni glavna reč, kako mu je nos urezan, kakovo ruto je del za vrat«,²² potpuno je normalna pretpostavka da je ovim i ovakvim opisom Levstik slijedio određenu namjeru. Tim više što je to gotovo jedini takav opis u čitavom djelu. Pročitamo li opis Lambergara u Cegnarevom epu — a Levstik ga je imao upravo pred očima kada je pisao *Krpana* — misao o parodiji nameće se sama od sebe. Na to ukazuje i činjenica da Levstik Krpana nije opisao u trenutku njegovog stupanja na scenu, što je inače uobičajeni postupak realističkih proznih pisaca, nego, slijedeći tako i Cegnarev kompozicioni postupak, upravo u času polaska na dvoboj, dakle u momentu kada pjesnici i narodni pjevači u epovima i junačkim narodnim pjesmama detaljnim i često hiperboliziranim opisima svojih junaka kod čitalaca i slušalaca postižu dramsku napetost.

Uopće, za *Krpana* je karakteristično da su u njemu karikirani gotovo svi standardni rekviziti visoke, pa i junačke narodne epike. Dovoljno je uporediti Krpanovu kobilicu s bilo kojim konjem, bilo u umjetničkoj, bilo u narodnoj epici, u kojima konj uvijek predstavlja nerazdvojnu cjelinu sa svojim gospodarem, te postaje, kao Šarac Kraljevića Marka, Momčilov Jabučilo ili pak kao Lambergarev konj na određeni način simbol njegove snage. Doduše, u narodnim pripovijetkama susrećemo se ponekad s tako neuglednom ždrijebadi — takav je bio i Šarac Kraljevića Marka — ali se ona kasnije uvijek razvijaju u konje dostojne svojih gospodara. Da je ovakav opis Krpanove kobilice bio rezultat svjesne namjere, govori nam činjenica da je Levstik u svojoj

²² Levstik, ZD IV, str. 28.

kritici posvetio punu pažnju, odnoseći se kritički, opisu Lambergarevog konja.²⁴

Slično je i s opisom oružja:

Ko prideta v orožnico, to je tisto shrambo, kjer imajo orožje, namreč: sablje, meče, jeklene oklepe za na prsi, čelade in kakor se imenuje to in ono; Krpan izbira in izbira, pa kar prime, vse v rokah zdrobi, ker je bil silen človek.

Navedeni odlomak bio bi potpuno u duhu Cegnara i junačke epike uopće, u kojoj se natprirodno snažan čovjek ne može zadovoljiti oružjem predviđenim za prosječne junake, pa se vrlo često insistiranjem upravo na ovakvim momentima naglašava njegova superiornost. Ali Krpan nema, kao Lambergar, »sedem centov težko« sablju; on sam sebi pravi oružje, i u tom trenutku ponovo se susrećemo s ironijom, odnosno s elementima parodije:

Krpan kuje in kuje, goni meh na vse kriplje ter naredi veliko reč, ki ni bila nobenemu orožju podobna; imela je največ enakosti z mesarico. Ko to zgotovi, gre na cesarski vrt in poseka mlado, košato lipo iznad kamnite mize, kamor so hodili gospoda poleti hladiti se.

Krpan tedaj naredi najprvo toporišče mesarici, potem pa obseka pol sežnja dolg ter na enem koncu jako debel kij, pa gre pred cesarja ...

I ova karikatura jednog od neobično važnih elemenata visoke i junačke epike isto tako je predodređena Levstikovom kritikom Cegnarevog djela.²⁵

Već na ovih nekoliko mjesta susreli smo se s izvjesnom hiperbolikom. Ako prihvatimo *Martina Krpana* kao oblik parodije, onda i ta hiperbolika neće biti samo »dediščina ljudske tvornosti in bržkone tudi vaba preprostemu okusu takratnega bralca«,²⁶ nego će imati svoje određena i motivirano mjesto u strukturi čitavog djela, pa samim time više neće predstavljati njegovu slabost. Opet se moramo pozvati na Levstikovu kritiku Cegnarevog epa. Naime, čini nam se da je teško povjerovati da bi Levstik hiperboliku u svom djelu upotrijebio bez određenih i važnih razloga ako se sjetimo da je u toj kritici upravo

²⁴ Upoređi: »... grajati moramo konja zlatenka ravno zato, ker je bil v Črnučah Savo preskočil — kdor je videl črnuški most, ve, kaj se to pravi!« (Levstik, ZD VI, str. 29.) Inače, Levstik Lambergarevog konja spominje na više mjesta u kritici.

²⁵ Upoređi: »Grajati moramo tudi: 'sablju sedem centov težko'«. (Ibidem, ista strana.)

²⁶ Paternu, Slovenska kritika do moderne, str. 25.

u pitanju hiperbolike bio naročito oštar i čak zajedljiv,²⁷ premda se kod Cegnara radilo o hiperbolici preuzetoj iz usmene književnosti. Stavljanje čitave pripovijetke u usta Močilaru i tako izvjesno distanciranje autora od njenog sadržaja estetski je opravdalo stvaranje umjetničkog djela u obliku jednostavne narodne usmeno kazivane pripovijetke, ali nam se ipak čini — i to upravo zato što se radi o djelu takve umjetničke dovršenosti — da svi elementi u njemu moraju imati i svoju dublju motivaciju. A posebno kada je riječ o takvima koji su u Levstikovim literarno-programatskim tekstovima eksplicitno apostrofirani kao neprihvatljivi za savremenu umjetničku književnost.

Govoreći o Levstikovoj hiperbolici važno je prije svega utvrditi njene osnovne karakteristike. Levstik je, kao pisac realističkog opredjeljenja, i u hiperboli ostajao uvijek u granicama, ako ne mogućeg i vjerovatnog, onda bar uslovno prihvatljivog. Osim toga, za njegovu hiperbolu je još karakterističnije da je ona uvijek u izvjesnom smislu i karikatura, što je još jedan od elemenata koji ukazuju na parodijski smisao njegovog djela. Zanimljiv i kao primjer tipičan je opis prvog Krpanovog susreta sa carem na samom početku pripovijetke:

Nesel je Krpan po ozki gazi na svoji kobilici nekoliko stotov soli; kar mu nasproti prižvenketa lep voz; na vózu je pa sedel cesar Janez, ki se je ravno peljal v Trst. Krpan je bil kmečki človek, zato ga tudi ni poznal; pa saj ni bilo časa dolgo ozirati se; še odkriti se ni utegnili, temveč prime brž kobilico in tovor ž njó pa jo prenese v stran, da bi jo voz ne podrł.

A onda se pojavljuje Levstik sa svojim komentarom koji nije bez ironije, iako hiperboliku podvlači:

Menite, da je Krpana to kaj mudilo, ka-li? Bilo mu je, kakor komu drugemu stol prestaviti.

Sličnog je tipa i hiperbolika u opisu Krpanove borbe sa carinicima:

Poslali so veliko, lepo kočijo po Krpana. Ta je bil ravno tačas natovoril nekoliko soli pred svojo kočó: mejači so bili pa vse čisto ovédeli, da se zopet napravlja po kupčiji. Pridejo tedaj nadenj ter se ga lotijo; bilo jih je petnajst. Ali on se jih ni ustrašil; pisano je pogledal in prijel prvega in druge ž njim

²⁷ Uporedi: »Detinski um neizobraženega ljudstva rad nareja *hiperbole*, posebno v poeziji; Homer jih je poln in tudi srbske pesmi. Ali gotovo bi bilo smešno, ko bi si bil dal pameten, bradat mož narediti otroške hlačice, ki so zadaj razklane; ravno tako smešno je, ako se omikan človek spakuje po obnašanju prostega ljudstva. Mi smo bili po šolah; bili smo dalje med izobraženim svetom in njegovimi krivicami, ki so nam omajale vero v marsikako reč, pa tudi v take nedolžne izmišljave.« (Levstik, ZD VI, str. 29—30.)

omlatil, da so vsi podplate pokazali. Ravno se je to vršilo, kar se v četver pripelje nova, lepa kočija.

Kao što vidimo, kod Levstika je hiperbola lišena svega uzvišenog i viteškog, dakle svega onoga što je davalo osnovni ton visokoj epici.

To je upravo suštinska karakteristika *Martina Krpana* u cjelini, a to je u prvobitnoj zamisli vjerovatno isto tako bilo uslovljeno njegovim parodijskim značajem. Za to svjesno, pa u izvjesnom smislu i tendenciozno »spuštanje« tona u ovoj Levstikovoj prozi čini nam se posebno karakterističnom posljednja rečenica u navedenom odlomku, kojom se čitav događaj postavlja u jednu dimenziju karakterističnu za cijelo djelo: »Ravno se je to vršilo...« I kao što se ova borba »vršila« kao što bi se »vršio« i svaki drugi manje ili više važan ljudski posao, tako su se i svi ostali događaji i ličnosti, prelomljeni u prizmi Krpanovog dosljednog realnog i realističkog promatranja oslobođenog svih iluzija i predrasuda, pojavili ironično osvjetljeni u svom pravom značenju. To je značilo razobličiti imaginarne vrijednosti visoke epike i misaonosti čiji je ona bila literarni izraz i otkriti njihovu голу suštinu. Upravo u tome se ogledaju Levstikov humor i ironija i Krpanova »ljudska modrost«.

Ovaj element je naročito izražen u svim Krpanovim dijalozima sa carem. Tako i u opisu njihovog susreta u Beču:

Čudno lepo je tam, še lepše kakor v cerkvi. Krpan je kar zijał, ker se mu je vse tako grobo zdelo. Cesar vpraša: »Krpan z Vrha! Ali me še poznáš?«

»Kaj bi vas ne,« odgovori on; »saj ni več ko dve leti, kar sva se videla. No vi ste še zmerom lepo zdravi, kakor se na vašem licu vidi.«

Cesar pravi: »Kaj pomaga ljubo zdravje, ko pa drugo vse narobe gre! Saj si že slišal za velikana? Kaj deš ti, kaj bo iz tega, če se kako kaj ne preonegavi? Sina mi je ubil, lej!«

Krpan odgovori: »Koga bo drugega? Glavo mu bomo vzeli, pa je!«

Kao što vidimo, ovaj neposredni i »spušteni« ton prihvaća i car, te se njihov odnos zadržava na tom nivou u cijeloj pripovijeci. Možda zbog toga Krpanovo vladanje »v dvornem okolju učinkuje tako drastično, morda celo smešno«,²⁸ ali je time i car oslobođen svih atributa uzvišenosti, pa se, kao i sve ostale ličnosti, pojavljuje u svojoj pravoj, a to znači ljudskoj vrijednosti. Otuda Krpanova nadmoć nad dvorskom gospodom, pa i nad samim carem. Jer njihova je ravnopravnost samo prividna — mogli bismo čak reći da je posljedica Krpanove taktičnosti — budući da je u svakom sukobu među njima car taj koji se povlači, ne pred pretnjom, nego pred Krpanovom unutarijom ljudskom snagom.

²⁸ Levstik, ZD IV, str. 498 (Slodnjakova napomena).

U navedenom odlomku naišli smo, međutim, na još jedan element »degradiranja« motiva visoke epike. Viteški dvoboj, taj najdramatičniji i kulminacioni moment u gotovo svakom klasičnom epskom djelu, u *Martinu Krpanu* postaje samo jedan »posao« koji se »vrši« kao i svaki drugi. Opis samog dvoboja toliko je karakterističan za ovaj Levstikov postupak, da ćemo ga navesti u cijelosti:

Krpan mu odgovori: »Če nisi z Bogom še spravljen, urno skleni, kar imaš; moja misel ni, dolgo čakati, mudi se mi domov za peč; tvoje besede so mi obudile v srcu živo željo do svoje kočē in do svoje pečī; ali poprej vendar ne pojdem, da tebi vzamem glavo. Pa ne zameri! To mi je naročil moj gospod, cesar; jaz nisem vedel ne zate ne za tvoje velikanstvo in za vse krvave poboje. Prijezdi bliže, da si podava roke; nikoli si jih nisva poprej, nikoli si jih ne bova pozneje; ali pravijo, da Bog nima rad, če pride kdo z jezo v srcu pred sodni stol.«

Velikan se nekoliko začudi, ko to sliši. Naglo prijezdi ter mu poda svojo debelo roko. Krpan mu jo pa tako stisne, da precej kri izza nohtov udari.

Brdavs malo zareži, pa vendar nič ne pravi, ampak misli si: ta je hud in močan; pa kaj bo — kmet je kmet; saj ne zna bojevati se, kakor gre junakom.

Urno zasukneta vsak svojega konja in zdirjata si od daleč naproti. Brdavs visoko vzdigne meč, da bi že o prvem odsekal sovražniku glavo; ali ta mu urno podstavi svoj kij, da se meč globoko zadere v mehko lipovino; in preden ga velikan more izdreti, odjaha Krpan z male kobilice, potegne Brdavs na tla, pa ga položi, kakor bi otroka v zibel deval, ter mu stopi za vrat in reče: »No, zdaj pa le hitro izmoli en očenašek ali dva in pa svojih grehov se malo pokesaj; izpovedal se ne boš več, nimam časa dolgo odlašati, mudi se mi domov za peč: znaj, da komaj čakam, da bi zopet slišal zvon, ki poje na Vrhu pri Sveti Trojici.«

To izreče, pa vzame počasi mesarico ter mu odseka glavo in se vrne proti mestu.

Ovaj odlomak, u kojem je i inače psihološki dosljedno razvijeni Krpanov karakter umjetnički najplastičnije izvajan, donekle nas podsjeća na narodnu pripovijetku o Klepcu, kojom se Levstik takodjer mogao inspirirati.²⁰ Za nas je, međutim, najzanimljiviji njegov snažno

²⁰ Na to nas naročito podsjeća motiv rukovanja, budući da narodna pripovijetka završava tako da Klepec prilikom rukovanja otrgne ruku svom protivniku.

O mogućim vezama Krpana sa Klepcem upoređi i Paternuovo mišljenje »Tudi v slovenskem izročilu je te vrste stara pesem o Pegamu in Lambergarju, novejša in Krpanu še bližja pripovedka o Petru Klepcu, ki si je na čudežen način pridobil silno moč, s katero pa je služil le drugim« (Slovenska proza do moderne, str. 22). Medjutim, ovdje se radi samo o srodnosti motiva koji je i inače vrlo raširen, pa bi o nekim direktnim uticajima bilo teže govoriti, posebno kada znamo da je Levstik neposredno pred pisanje Krpana čitao Cegnarevo djelo.

izražen ironični odnos prema motivu koji obrađuje. Uslovljena parodij-skim karakterom djela u njegovoj prvobitnoj zamisli, ova ironija je ujedno i izraz Levstikovog realističkog pogleda na svijet, pa ona upravo zato, i u ovom detalju i u pripovijeci u cjelini, prevazilazi svoju parodijsku funkciju i postaje osebujan i neponovljiv umjetnički kvalitet.

Inače, ovo rušenje imaginarnih vrijednosti svoju kulminaciju doseže u Krpanovom odbijanju da oženi carevu kćerku. Zadobivanje princezine ruke kao nagrada za junačke pothvate staro je vjerovatno koliko i klasna literatura. U najdemokratičnije koncipiranim narodnim djelima, najčešće pripovijetkama i bajkama, nju je zadobijao junak iz naroda. Taj motiv upotrijebio je i Cegnar, što je i potpuno razumljivo za ep te vrste. Međutim, u *Krpanu* se taj imaginarni i glorificirani pojam »princeze« pojavljuje lišen čitavog onog romantičnog sjaja koji je oko njega splela književna tradicija:

»Oženjen sem bil, pa nisem več.« odgovori Krpan; »rajnica je umrla, druge pa nisem iskal. Sam ne vem, kako bi vendar, da bi ne bilo meni napak, Bogu in dobrim ljudem pa všeč. Vašega dekleta sem že videl. Če je tudi še tako pametna, kakor je lepa, potlej naj se le skrrije moja babnica pred njo v vseh rečeh. Dobrote, res, da je navajena, tistega ne bom dejal, ker je od bogate hiše doma; pa saj na Vrhu pri Sveti Trojici spet nismo zgolj berači; pri nas tudi skozi vse leto visi kaj prekajenega na ražnju. Samo to ne vem, kako bo. —

Pa bi tudi ne bilo čudo, ko bi zbolela; saj vemo vsi, da take mehkote niso vajene od petih zjutraj do osmih zvečer cika coka, cika coka s konjem. Če se to prav do dobrega vse premisli, menda bo najbolje, da vam ostane cesarična, meni pa vdovstvo, čeravno pravzaprav dosti ne maram zanje, ali kar Bog dá, tega se človek ne sme braniti.«

Čini nam se da su ove Krpanove riječi, a posebno postavljanje pitanja o »princezinoj pameti«, jedan od najdrastičnijih primjera rušenja ideala romantizma, pa i onih kojim su se inspirirali pjesnici epova pedesetih godina u Sloveniji. Drastičniji je u parodiranju klasičnog epa u slovenačkoj književnosti bio možda samo Simon Jenko sa svojim *Ognjeplamtičem*, kojim je rušio čitav sistem tradicionalnih vrijednosti, stvarajući tako otvoren prostor za formiranje nove misaonosti i nove književnosti, ali — za razliku od Levstikovog *Krpana* — ne afirmirajući tim svojim djelom ni jednu od mogućnosti razvoja nove književnosti.

Naravno da je ovako ostvaren Martin Krpan, kao ličnost koja je razobličavala i postavljala na pravo mjesto lažne vrijednosti, Levstiku pružao mnogo veće mogućnosti nego što je to bilo parodiranje jednog slabog književnog djela, pa i čitavog literarnog programa, te je čitavo

djelo preraslo svoju prvobitnu zamisao, a Krpan kao junak dobio i svoju simboličnu dimenziju. Međutim, važno je istaći da su se klice ovog preraštanja krile upravo u stilskim elementima koji su bili određeni parodijskim karakterom pripovijetke u prvobitnoj zamisli. Tako je pripovijetka, određena upravo tim elementima, u izvjesnom smislu od parodije prerasla u društvenu satiru, dok je Krpan postao »prvi junak slovenske literature, ki je notranje docela svoboden človek in ki to svobodo uveljavlja tudi navzven.«³⁰

Da su satiričnost i simboličnost bili rezultat preraštanja prvobitne zamisli, a da nisu bili već njome svjesno određeni, čini nam se da pokazuje i sama kompozicija djela, kao i odnos između prve i druge redakcije. Naime, očito je da nema nikakvog temeljitijeg razloga da prvu redakciju u cjelini smatramo produktom Levstikove prvobitne zamisli. Naprotiv, vjerujemo da se s priličnom sigurnošću može tvrditi da je Levstikovom prvobitnom zamisli bio obuhvaćen samo dio pripovijetke do Krpanove pobjede nad Brdavsom, dakle onaj dio koji kompoziciono odgovara *Pegamu in Lambergarju*.

Polazeći od ovog prvobitnog jezgra — po našem mišljenju zasnovanog kao parodija — Levstik se tokom samog pisanja od *Pegama in Lambergarja* sve više udaljavao, unoseći u svoje djelo stalno nove dimenzije, postavljajući u njegovo središte sve više idejnu i društvenu problematiku. Gotovo da bi se ovo konstantno unošenje idejnih pa i političkih elemenata u djelo od njegovog početka prema kraju moglo grafički prikazati linijom koja bi bila stalno u usponu, ali koja bi svoju prelomnu tačku imala u trenutku kada je dvoboj završen — dakle, upravo u trenutku kada se završava paralelizam između Cegnarovog i Levstikovog djela — od kada njen uspon naglo postaje mnogo strmiji. U početku djela ti elementi jedva da su prisutni, u prvi plan izbijaju u sukobu Krpana sa caricom nakon njegove pobjede, a čitav drugi dio prve redakcije potpuno je u njihovom znaku. Politička intriga se razvija sve do zatvaranja i osudjivanja na smrt Krpana, ali Levstik uvodeći kao glavne negativne ličnosti Andreja i Ančiku, pored u suštini političkog sukoba Krpana sa caricom i dvorom, postavlja i nov društveno-politički problem. U pripovijeci, koja već nedvosmisleno predstavlja političku satiru, on izražava oštru i jetku kritiku slovenačkih konzervativnih političara koji su svojom komformističkom i oportunističkom politikom, a posebno stavljanjem ličnih ambicija iznad principa, išli na ruku bečkom dvoru u njegovom sukobu s onim

³⁰ Paternu, Slovenska proza do moderne, str. 25.

snagama koje je Krpan simbolizirao. Satirična misao najoštrije je izražena u dijalogu između ministra Gregora i Ančike u drugom djelu prve redakcije, u dijalogu koji je za nas interesantan ne samo zbog ovog novog momenta u Levstikovo kritičnosti nego u prvom redu zbog svog tona:

Prijazno se ji prismeblja pa ji reče: »Ančika, dobro si se bila umislila s pijačo! Kaj ti je pa Krpanček bil storil tako žalega, da si mu to nahudila?«
»Nič, milostljivi gospod minister! Vidite, pa on je od tam domá, kjer jaz. To me je užé peklélo, da zarobljen kmet, ki ne vé, koliko je Bogóv, ki ne vé, kakšen je sveti Jeronim na pratiki, da bi on precej toliko zaslužil.«

Ako bismo još sumnjali u politički smisao njenih riječi, Gregorov zaključak nas mora uvjeriti:

»Staro sovraštvo, Ančika, staro sovraštvo, ki nam je pa zdaj vsem pomagalo, ki nismo Kerpanovi prijatli.«

Dok osnovno obilježje prvom dijelu prve redakcije, odnosno čitavoj drugoj redakciji, daje blagi humor i ironija, u drugom dijelu, što je vidljivo i u upravo navedenom dijalogu, Levstikov ton postaje jetkiji, njegova satira grublja, a ironija se često zamjenjuje sarkazmom. I upravo u tom dijelu ove pripovijetke možemo već naslutiti Levstika, pisca *Desetega brata* i *Svetega doktora Bežanca v Tožbanji vasi*, dakle pisca koji se po svom odnosu prema svijetu i njegovim vrijednostima radikalno razlikovao od pisca *Martina Krpana* u obliku u kojem je to djelo ostvareno u drugoj redakciji.

Možda bi se ovoj našoj pretpostavci moglo prigovoriti da je ovakva kompozicija djela u prvoj redakciji rezultat svjesnog i unaprijed smišljenog piščevog postupka. Međutim, čini nam se da nam djelo svojom unutarnjom umjetničkom strukturom pruža argumente kojima možemo potkrijepiti našu pretpostavku, a jedan među njima je svakako i ovo radikalno mijenjanje tona pripovijetke. I sam Slodnjak, koji se inače među svim kritičarima i historičarima književnosti najafirmativnije izražavao o prvoj redakciji, priznaje da je prva redakcija bila »res še surova, neuravnovešena improvizacija, ker je Levstikova kritična misel bila močnejša kakor fabulativna«,³¹ a o istoj redakciji piše Vidmar: »povest, ki v početku poteka v pravljíčno konkretnem svetu, v katerem se vrši tudi zgodba zadnjega zapisa, preskoči v drugem delu stare inačice v pravljíčno čudežni svet duhov in čarovnij, ki se slabo sklada z grobimi spletkami na dvoru kakor tudi z vsem prvim delom. Tudi je

³¹ Levstik, ZD IV, str. 498.

vse dogajanje tako imenovanega drugega dela dokaj prisiljeno, zmedeno in nepregledno in težko si je misliti, da bi se dalo iz te neenotne snovi ustvariti kaj dovršenega. Naravno je tedaj, da je Levstik drugo polovico izpustil.«³²

Za nas je posebno važno ovo Vidmarevo upoređenje između prvog i drugog dijela prve redakcije. Mi bismo otišli još korak dalje, pa bismo i ovaj prvi dio, odnosno danas poznatu drugu redakciju — iako ona predstavlja kompozicionu umjetnički zaokruženu cjelinu — podijelili na dva dijela: na dio do pobjede Krpana u dvoboju i na dio koji slijedi do njegovog odlaska s dvora. Ako tako postupimo, vidjećemo da je Levstik u ovom našem prvom dijelu prilikom konačnog oblikovanja *Martina Krpana* izvršio samo neznatne promjene, u glavnom stilske prirode. Za nas je možda interesantnije jedino ublažavanje hiperbolike u drugoj redakciji u opisu prvog Krpanovog susreta sa carem. U prvoj redakciji, naime, Levstik u svom komentaru o Krpanovoj snaži ispoljenoj prilikom prenošenja kobilice piše:

to je njega toliko mudilo, kakor kogá družega, kućmo na glavo djati.

U drugoj redakciji, međutim, u ovom poredjenju hiperbolika je donekle ublažena, a poredjenje je istovremeno dobio na svojoj slikovitosti:

Menite, da je Krpana to kaj mudilo, kali? Bilo mu je kakor komu drugemu stol prestaviti.

Upravo nam ovaj detalj pokazuje da je u prvoj redakciji, i to posebno na samom početku pripovijetke u Levstikovoju svijesti bila prisutna izrazita ideja o parodiji. Samo tako se može objasniti izrazitija hiperbolika, protiv koje se inače, kao što smo već vidjeli, upravo u to vrijeme u svojim kritičkim i teoretskim tekstovima borio. Međutim, prilikom redigiranja pripovijetke, kada je, dakle, misao o parodiji bila u izvjesnoj mjeri potisnuta elementima po kojima je pripovijetka pre-rasla svoju prvobitnu zamisao, sasvim je razumljivo da je Levstik kao pisac u suštini realističkog shvaćanja hiperboliku sveo u dimenzije »uslovno prihvatljivog«.

Dok se za promjene izvršene u dijelu pripovijetke do dvoboja može reći da su neznatne i da nema bitnih razlika između prve i druge redakcije, u dijelu neposredno poslije dvoboja — ali koji je još uvijek obuhvaćen i drugom redakcijom — nailazimo na samo jednu, ali bitnu izmjenu, izmjenu kojom se zadire u samu strukturu djela. A drugi dio prve redakcije Levstik je jednostavno ispustio. I tako je od »neuravno-

³² Josip Vidmar, Literarne kritike. Ljubljana 1951, str. 68.

vešene improvizacije« dobilo djelo koje je »redka mojstrovina«. Zar nam to ne potvrđuje našu pretpostavku da je upravo ovaj »prvi dio prvog dijela«, dio koji se i kompoziciono podudara sa Cegnarevim epom, umjetnički naj sazrelije prvobitno jezgro čitave pripovijetke, a da se Levstik u stvaralačkom procesu sve više prepuštao improvizaciji što se više od njega udaljivao?

Danas se gotovo svi historičari književnosti slažu da je druga redakcija estetski uspješnija nego prva.³³ Možda treba voditi računa da se Levstik za nju odlučio i iz taktičkih razloga, budući da je mogao pretpostaviti da mu Janežič pripovijetku u kojoj je sukob sa caricom, pa i sa carem, toliko zaoštren neće objaviti, a i da bi, ukoliko bi ipak bila objavljena, mogao imati poteškoća sa cenzurom.³⁴ Ne ulazeći u problem ovih razloga, željeli bismo podvući važnost estetskih, koji nam se čine još bitnijim nego što se do danas isticalo. Naime, smatramo da Levstik stvaranjem druge redakcije nije ostvario samo djelo bez kompozicionih slabosti i jedinstvenog tona, nego da su estetske promjene dublje i da zahvataju upravo lik glavnog junaka. Jer je Krpan kao »prirodno samozavestna« ličnost, kao »notranje docela svoboden človek« psihološki dosljedno i uvjerljivo ostvaren samo u drugoj redakciji.

³³ Prva redakcija, sačuvana u rukopisu, prvi put je objavljena 1951. godine u Levstikovom ZD III, koje je uredio Slodnjak. U uvodu tom izdanju Slodnjak ju je ocijenio kao »pripovedno pomembno«, što je podstaklo Vidmara da je u već ovdje citiranom tekstu, kada je pisao o Levstikovozi prozi, stupio u polemiku sa Slodnjakom napisavši: »Starejša inačica je v svakem pogledu, celo v jezikovnem, brez primere slabša od končne formulacije... Naravno je tedaj, da je Levstik drugo polovico izpustil. In če je morda res še nameraval povest nadaljevati, ga je pred tem obvaroval le njegov dobri genij.« (Literarne kritike, str. 68—69.) Slodnjak je v ZD IV 1954. godine svoju ocjenu donekle izmijenio, ali je, i pored toga, smatrao da je Levstik svoju »kritično demokratično« zamisao potpunije izrazio u prvoj redakciji: »Morebiti je res s tem glede na prvi zapis dal estetsko boljše delo, kakor je to poudaril Vidmar, in je s tem dosegel tudi večjo socialnopolitično resničnost glede na trenutno politično življenje slovenskega ljudstva, kakor sodi Paternu, vendar celotne prvotne ideje s tem ni več izrazil.« (Levstik, ZD IV, str. 499.)

³⁴ Uporedi Slodnjakovo mišljenje: »Zato tudi ne bi bil mogel dati tega zapisa iz rok, četudi ne bi bil vedel, kako nevarna bi mu mogla biti preostra kritika dunajskega dvora in zlasti cesarice, ako bi Janežič ta zapis sploh hotel priobčiti. Toda ta mu je črtal eno vrstico celo v nedolžnem Popotovanju in zabrisal tam važno misel ter spremenil tisto mesto v 'pravo čobodro'. Zato je Levstik naglo predelal prvi zapis tako, da je znatno omilil cesaričino zlobno jezikanje in opustil Krpanov napad nanjo po zmagi nad Brdavsom ter s tem omogočil junakov resignirano-ponižni odhod z dvora.« (Ibidem, ista strana.)

Ključ za razumijevanje ove razlike između Krpana prve i druge redakcije leži u jedinoj bitnijoj izmjeni izvršenoj u prvom dijelu prve redakcije, odnosno u onom dijelu od kojeg je stvorena druga redakcija, u izmjeni Krpanovog sukoba sa caricom poslije dvoboja. Pogledajmo kako je to ostvareno u prvoj redakciji:

Bog nas vari, kako se Kerpan userdi na té beséde! Skoči z rudécimi očmi in stisnjenih pesti kar naravnost proti cesarici in kdo vé, kako bi se bil obné-sel, ako bi ne bila ona hitro zbežala, on pa vendar opomnil se, kje je in pred kom je. Vse je plahó od strani gledalo, še celó cesar...

Možda je taj sukob Levstik želio ublažiti i iz političkih razloga, ali kada Krpan zakrvavljenih očiju pojuri prema carici, to predstavlja postupak razbješnjelog čovjeka, čovjeka koji je izgubio kontrolu nad sobom. To je već prva za čitaoca iznenađujuća nedosljednost u njegovom karakteru, budući da je Krpan sve do tog trenutka suvereno vladao svakom situacijom, što je i bila upravo jedna od njegovih bitnih karakternih osobina. Ali niti u svom bijesu Krpan nije dosljedan veličini i snazi svog karaktera, što bismo, ma koliko njegovim tako izraženim bijesom bili iznenađeni — ali i upravo zato — od njega očekivali. Međutim, Krpan se povlači i poslije svog monologa u kojem je politički smisao pripovijetke najeksplicitnije izražen čak moli cara za oprostjenje:

Ko to izgovori, truden séde, kamor se mu je namerilo, in ustrašen se zagléda na cesarskem sédežu. Skoči kvišku, ravno ko bi ga igla zbodla, in pravi: »Ne zamerite, cesarost! Nisem bil poglédal révéž, kam je Krpana sapa zanesla. Saj tudi jaz, ko sem povédal, kar vam je šlo, ne mislim govoriti nobene žale besede več. Da bi te zlodjeve lipé ne bilo! Kaj se pa če? Marsikateri gré po roj, pa pride otékel domú.«

Ovaj Krpanov postupak ne predstavlja samo estetsku slabost, nego dezavuiru i njegovu netom izrečenu optužbu, čime je upravo u prvoj redakciji satirična oštrica u izvjesnoj mjeri otupljena. Psihološki bi se njegovo povlačenje — a nikako ne njegovo držanje u drugoj redakciji — moglo opravdati jedino time da se »Krpan ustraši sam svoje moći«³⁵ što bi inače moglo predstavljati čak i estetski pozitivan element u nekoj psihološkoj noveli i kod ličnosti drugačije koncipiranog karaktera, ali što je izrazita estetska slabost kada se radi o ličnosti koja je u tom trenutku bila nosilac i izvjesnih simboličnih značenja. Jer Krpan u tom momentu — i to je jedini slučaj u čitavom djelu — priznaje realnost svim onim imaginarnim vrijednostima čiju je dosljednu negaciju predstavljao.

³⁵ Levstik, ZD IV, str. 499.

Levstik, koji je polazio od principa da »morajo biti lastnosti značaja, ne glede na to, ali so dobre ali slabe, druga drugi primerne, biti morajo skladne in v svoji celoti predstavljati organsko enotnost«, za koga je bio »idealno lep karakter... tisti, ki je poleg svoje duhovne pomembnosti kazal enotnost in doslednost, zvestobo samemu sebi v vsakem dejanju in vsakršni življenjski situaciji«,³⁶ mogao je u tolikoj mjeri odstupiti od svog fundamentalnog estetskog principa samo u stvaralačkom zanosu, u improvizaciji, sve više zaokupljen satirično-političkom idejom, a nikako ne već u svojoj prvobitnoj zamisli. I isto tako nije mogao a da takvu slabost ne uoči pri redigiranju pripovijetke. Otuda izmjena u drugoj redakciji:

Cesarica je to izgovorila, pa je šla precej spet v svoje hrame. Vseh gospodov je bilo jako sram. Kaj bi jih pa tudi ne bilo? Prebito jih je obrenkala; prav kakor takim gre! Krpan se je držal, da je bil skoraj hudemu vremenu podoben. Kakor bi se za Mokrcem bliskalo, tako je streljal z očmi izpod srditega čela; obrvi so mu pa sršele ko dve metli. Da te treni, kako je bilo vsem okoli njega čudno pri srcu! Še cesar je plaho od strani gledal, cesar!

U stilskom pogledu, zamjenjujući elemente naturalističkog opisa iz prve redakcije poređenjem Krpanovog bijesa s elementarnim pojavama, u kojem iznenadna iskra humora dovodi do naglog »spuštanja tona« tako karakterističnog za cijelu pripovijetku, Levstik je ostvario umjetnički izuzetno uspješnu harmoniju simboličnog i parodijskog značenja i glavne ličnosti i djela u cjelini. Time je i čitava situacija dobila veću psihološku i dramsku napetost, a i potencirana je Krpanova superiornost. Unoseći tako ovdje jedinu bitniju promjenu u prvi dio prve redakcije, Levstik je ponovo ostvario Krpana dosljednog Krpanu iz prvobitne zamisli, kao ličnost u kojoj je psihološki dosljedno i uvjerljivo ostvaren »preprost, toda umen in bister, prirodno samozavesten in zdrav možak, ki je navzlic svojemu orjaštvu otroško občutljiv, okorno obziren in naravno dober«,³⁷ ali koja je istovremeno prožeta mnogostrukom, pa i idejnom i političkom simbolikom.

Ovom promjenom djelo je estetski mnogo dobilo, a idejno u najmanju ruku nije ništa izgubilo. Jer završetak druge redakcije nikako ne znači da se Krpan povlači, bilo pred carem, bilo pred caricom. O tome

³⁶ Paternu, Estetske osnove Levstikove literarne kritike, Ljubljana 1962, str. 195.

³⁷ Vidmar, Literarne kritike, str. 66.

Krpana pa ni za svakim voglom, še na svakem cesarskem dvoru ne, hvala Bogu!

svjedoči njegova replika na caričin napad, koja svoju poentu doseže u riječima:

Krpana pa ni za vsakim voglom, še na vsakem cesarskem dvoru ne, hvala Bogu!

A budući da poslije njih više ne dolazi do Krpanovog povlačenja, one u drugoj redakciji čak snažnije odjekuju nego u prvoj. Tako i njegov odlazak sa dvora nije »resignirano-ponižni odhod«, nego odlazak moralnog pobjednika, svjesnog vlastite snage i svoje prave vrijednosti.

III

Na kraju, zaključujući ovu raspravu, vrativši se Stritarevoj napomeni koja joj je i bila povod, čini nam se da na osnovu čitavog niza elemenata, u kojima smo vidjeli odraz prvobitne Levstikove koncepcije, možemo s priličnom argumentiranošću tvrditi da je *Martin Krpan* u svojoj prvobitnoj zamisli bio parodija ili, kao što bi rekao Stritar, bar »tudi parodija« Cegnarevog pokušaja da sa svojim *Pegamom in Lambergarom* stvori slovenački klasični ep inspiriran narodnim predanjem, odnosno da je, šire promatrano, predstavljao satiričnu opoziciju prema literarnoj koncepciji čiji je izraz bilo Cegnarevo djelo. Po tome bismo u Levstikovoj pripovijeci mogli vidjeti slovenačku varijantu *Don Kihota*, ali sa prividno prostodušnim i istovremeno trezvenim i mudrim Sancho Pansom u glavnoj ulozi. Ali, kao i za mnogo slavniiji španski roman, i za Levstikovo djelo je od osnovne važnosti da ono nije ostvareno u okvirima piščeve prvobitne zamisli i da je preraslo svoju parodijsku funkciju. I nije ni malo paradoksalan zaključak da je *Martin Krpan* više nego parodijskim karakterom upravo tim svojim estetskim i idejnim kvalitetima, koji su bili ključivo produkt stvaralačkog procesa i piščevog talenta, a ne njegove svjesne namjere ili literarnog uzora, zadao sudbonosan udarac književnoj programatici koju je svojim djelom slijedio Cegnar. Jer, sigurno je da *Krpan*, da je ostao parodija, ne bi bio djelo kojem pripada izuzetno mjesto u slovenačkoj književnosti, ne bi bio djelo koje, između ostalog, i brojnim mogućnostima interpretacije govori i danas o svojoj umjetničkoj dovršenosti i neprolaznoj aktuelnosti.

ZUSAMMENFASSUNG

Martin Krpan, eines der bedeutendsten Prosawerke in der Geschichte der slowenischen Literatur, war fast von dem Moment seiner Entstehung an der Gegenstand eines lebhaften Interesses, und besonders interessant war das Problem seiner Entstehung selbst, bzw. seiner literarischen Quellen. Diese

Abhandlung, die einen Beitrag zur Betrachtung dieses Problems darstellen sollte, hat ihren Ausgangspunkt in einer Bemerkung Stritars, dass *Krpan* auch eine Parodie des bekannten epischen Volksliedes über Pegam und Lambergar sein könnte. Es ist klar, dass es unmöglich wäre, die Meinung Stritars im ganzen anzunehmen, da Levstik die Volkslieder überaus schätzte, so dass das Parodieren eines solchen Gedichtes in direktem Gegensatz zu seinem literarischen Programm wäre. Im Jahre 1858 aber veröffentlichte Franc Cegnar im *Slovenski glasnik* sein längeres durch das Volkslied inspiriertes episches Gedicht unter dem Titel *Pegam in Lambergar*, das wegen seiner überlebten Konzeption und Epigonentums Levstik zu einer scharfen Kritik veranlasste. Diese Kritik veröffentlichte Janežič gerade wegen ihrer Schärfe nicht, und nicht lange danach erschien im *Slovenski glasnik* *Martin Krpan*, in dem die meisten Literaturhistoriker die in künstlerischer Praxis verwirklichten und im *Popotovanje* formulierten theoretischen und programmatischen Konzeptionen Levstiks sahen. Wenn man also die Meinung Stritars über die parodistischen Elemente im *Martin Krpan* annimmt, so wird sehr logisch die Voraussetzung, dass der Gegenstand der Parodie gerade dieses Gedicht Cegnars war, bzw. die gesamte literarische Programmatik, deren Ausdruck es war, und die in den fünfziger Jahren wegen ihrer Bestrebungen, der slowenischen Literatur ein durch die Volkspoesie inspiriertes klassisches Epos zu geben, sehr aktuell war. Da diese Programmatik im Gegensatz zu den literarischen Auffassungen Levstiks war, so sind seine Motive, durch die Parodie seine Abrechnung mit ihr fortzusetzen, vollkommen überzeugend.

Im zweiten Teil der Abhandlung werden auf Grund der stilistischen Elemente der Erzählung Levstiks deren parodistische Eigenschaften dargelegt. Die Grundelemente, die auf den parodistischen Charakter des Werkes hinweisen, sind das namentlich in den Hyperbeln anwesende Karikieren und der »gesenkte Ton«, bestimmt durch Krpans äusserst reelle und realistische Beziehung zur Welt. Ein solcher Krpan jedoch, der eine Negation der imaginären Werte der gesellschaftlichen und literarischen Tradition darstellte, bot Levstik viel grössere Möglichkeiten als das Parodieren eines misslungenen Werkes sowie des gesamten literarischen Programms, so dass die Erzählung aus ihrer ursprünglichen parodistischen Funktion zu einer gesellschaftlichen Satire wuchs. Dass die grundlegenden ästhetischen und gedanklichen Elemente *Krpans* in der Struktur der vollendeten Erzählung das Resultat dieser Verwandlung und nicht der Ausdruck des ursprünglichen Vorhabens des Dichters sind, davon zeugt neben den genannten stilistischen Elementen, die ein Abbild dieser ursprünglichen Absicht sind, der Vergleich zwischen der ersten und der zweiten Redaktion.

Aus allen diesen Beobachtungen drängt sich der Schluss der Abhandlung auf, dass *Martin Krpan* eben deshalb, weil er das Produkt eines schaffenden Prozesses war, wodurch er mit bedeutenden ästhetischen und gedanklichen Elementen bereichert wurde, und nicht bloss ein Ausdruck der ursprünglichen parodistischen Konzeption des Verfassers blieb, eine hervorragende Stellung in der slowenischen Literaturgeschichte einnahm und sich unvergängliche Aktualität sicherte.

K ZGODOVINI SLOVENSКИH PREDAVANJ IN SLAVISTIKE NA GRAŠKI UNIVERZI

Novosti in natančnejše določitve že znanega o slovenskem jeziku na univerzi v Gradcu (Avstrija) kot predmetu, ki se je tam poučeval ali pa znanstveno obravnaval in raziskoval.

New insights as well as more precise formulations of what was already known about the Slovene language at the University of Graz (Austria) as a subject which was there taught and also scientifically studied and discussed.

Namen našega pisanja ni, in v tem okviru tudi ne more biti, da damo sintetično sliko o znanstvenem delu ter o kulturnem in zgodovinskem pomenu, ki ga je imela graška univerza oz. graška slavistika za Slovence.¹

Objaviti hočemo le nekoliko novega gradiva, dopolniti in deloma tudi popraviti dosedanje literaturo o slovenskih predavanjih na graški univerzi, podati pregled slovenskih, slovenističnih in slavističnih predavanj v Gradcu ter navesti bibliografijo rokopisnih seminarskih nalog, ki se hranijo v Inštitutu za slavistiko v Gradcu.

Pri tem se bomo omejili zgolj na objavo faktografskih podatkov, kot smo jih — več ali manj slučajno — našli ob raziskovanju zgodovine graške slavistike, ki je marca preteklega leta praznovala svojo stoletnico.

¹ Prim. *Hafner, Stanislaus*: Graz in der Geschichte der Slawistik. Steirische Berichte zur Volksbildung und Kulturarbeit; pos. štev.: Die Steiermark und ihre Nachbarn im Süden. Graz 9. 1965. 5, str. 147—148. — *Isti*: Die kulturgeschichtliche Bedeutung und wissenschaftliche Leistung der österreichischen Slawistik. Letno poročilo Državne gimnazije za Slovence. Celovec 10. 1966—67, str. 91—102. — *Matl, Josef*: Die Universität Graz und der Südosten. Ostdeutsche Wissenschaft, Jahrbuch des Ostdeutschen Kulturrates. München 9. 1962, str. 256—274. — *Isti*: Zur Geschichte der slavischen Philologie an der Universität Graz. Wiener slavistisches Jahrbuch. 8. 1960, str. 190—194. — *Isti*: Grazer Slawistik und die südosteuropäische Volkskunde. Neue Chronik zur Geschichte und Volkskunde der innerösterreichischen Alpenländer, štev. 6 (7. sept. 1952), str. 5—6.

1. *Obdobje do ustanovitve slavistične stolice v Gradcu, marca 1870. leta*1. 1. *Stolica za slovenski jezik do 1848. leta*

Prve sledove uradnega zanimanja za vpeljavo slovenskih predavanj na graškem liceju, predhodniku današnje univerze, najdemo že 1780. leta.²

Vendar je šele ugodna politična in osebna konstelacija ob koncu 1. desetletja 19. stoletja omogočila ustanovitev prve stolice slovenskega jezika. Avgusta 1811 so štajerski deželni stanovi razpisali stolico, ki jo je dobil, verjetno po Kopitarjevi intervenciji,³ vneti preporditelj *J. N. Primic* (1785—1823).

Primčevo delo je v dosedANJI literaturi še najbolje obdelano. Arhivsko gradivo je že l. 1881 objavil *Ivan Macun*. Fr. Kidrič je v svojih z minuciozno natančnostjo napisanih razpravah to gradivo še dopolnil.⁴ B. *Milčinski-Slodnjak*⁵ je priobčila v Slovenskem jeziku del rokopisne ostaline Primčevih predavanj, D. Ludvik pa je v Novem svetu⁶ dopolnil arhivsko gradivo s podatki, ki se tičejo predvsem duševne bolezni in osebne usode *J. N. Primca*.

Malenkostna, vendar za ta čas bistvena korektura je potrebna le v zvezi z uradnim naslovom prvih predavanj na graškem liceju. Fr. Kidrič omenja, da se je Primic takoj po imenovanju za profesorja novoustanovljene stolice (19. febr. 1812) začel podpisovati kot »Professor der sloven. Sprache«, »toda uradni izraz za stolico je bil še »Windisch«, dočim je rabila vlada »slovenisch« šele za ljubljansko stolico.«⁷

Res je sicer, da se v uradnih dokumentih uporablja izraz »windische« oz. »wendische« Sprache in etnikon »Wenden« ((npr. Dvorni

² *Krones, Franz*: Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz. Graz 1886, str. 105. — Prim. *Schmidt Vlado*: Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem. II. knj., Ljubljana 1964, str. 251. (Netočni pa so njegovi navedki glede Kvasove profesure.)

³ *Macun, J.*: »Stolica slovenskega jezika na graškem liceju.« Kres l. 1881, str. 301. — Kopitar Dobrovskemu, 2. avg. 1812: »Von mir hing es ab. ihn zum Prof. in Gratz zu machen, oder nicht« (Gl. Jagić, Istočniki I, str. 278).

⁴ Kres l. 1881, str. 297—301. — *Kidrič, France*: Dobrovský in slovenski prepord njegove dobe. Razprave znanstvenega društva v Ljubljani 7. Historični odsek 1. Ljubljana 1930; in: Korespondenca Janeza Nepomuka Primca 1808 do 1813. Korespondence pomembnih Slovencev. Ljubljana 1934.

⁵ *Milčinski-Slodnjak, Breda*: Primčeva predavanja na graškem liceju. Slovenski jezik III. 1940, 1—2, str. 98—105.

⁶ *Ludvik, Dušan*: Bridka zgodba o Janezu Primcu. Novi svet VI. 1951, 7—8, str. 588—604.

⁷ Kidrič, Dobrovský, str. 156.

urad, 4. feb. 1811; gubernij (Jüstel) 15. dec. 1810; gubernij 4. julija 1810; 20. jul. itd.), prav tako, da so Primčeva predavanja v razglasu 1. aprila 1812 navedena kot »Vorlesungen in windischer Sprache«,⁸ vendar pri tem ne gre prezreti dveh drugih podatkov: 1. V svoji zgodovini graške univerze navaja Krones, da je bil Primic imenovan kot »Lehrer der windischen oder slavenischen »Sprache«.⁹ 2. Uradni seznam predavanj na graškem liceju¹⁰ navaja v letih 1813 in 1814 pod »Ausserordentliche Vorlesungen halten«: ... »Herr Prof. Johann Primitz — Uiber die Slovenische Sprache — Nach eigenen Schriften. — Nachmittags von 2 bis 3 Uhr, Dienstags, Donnerstags und Sonnabends.«

Primic je torej tam, kjer je veljal njegov osebni vpliv, javno uveljavil izraz »slovenisch« prav istega leta kot Urban Jarnik,¹¹ ki se mu je doslej pripisovalo, da je v nemščini kot prvi zamenjal oznako »windisch« z novim terminom »slovenisch«.¹²

To poimenovanje ustreza ostali Primčevi preporodni dejavnosti in usmerjenosti (npr. ustanovitev Societas slovenica, 1810¹³) in verjetno ne bo slučaj, da se v tem ujema tudi Urban Jarnik z njim, saj je bil od 20. nov. 1810 naprej v tesnih korespondenčnih stikih z graškim preporoditeljem.¹⁴

Ko pa je po skoraj desetletni vakanci,¹⁵ ki je bila nastala zaradi Primčeve duševne bolezni, zasedel slovensko stolico *Koloman Quass* (Quass), se tudi v seznamih predavanj na graškem liceju izključno rabi izraz »windisch« oz. »windische Sprache«.

Za uporabo teh terminov pa se skriva več kot zgolj terminološko vprašanje; videti in upoštevati jih je treba kot zunanji izraz različnih jezikovnih in narodnih koncepcij.¹⁶ Primčev širši slovenski koncept je

⁸ Krones, str. 151.

⁹ Krones, str. 501.

¹⁰ Ordnung der öffentlichen Vorlesungen, welche in dem Studienjahre 1813 am k. k. Lyceum zu Graetz gehalten werden, str. [11]. Isto 1814, str. [14]. (Vsi sezname v univerzitetni knjižnici v Gradcu pod signaturo I 500 000.)

¹¹ Carinthia 1. 1811, šte. 5.

¹² Prim. SBL I, 588.

¹³ *Radics, P. pl.*: Prvo slovensko društvo in njega ustanovitelj J. N. Primic. Kres 3. 1885, str. 606–610. — Prim. tudi *Matl, J.*, Der Beginn des nationalen Schrifttums bei den oststeirischen Slovenen. Fil. dis. (tipkopis), Dunaj [1921].

¹⁴ Kidrič, Korespondenca J. N. Primca, str. 10.

¹⁵ O prizadevanjih za ponovno zasedbo slov. stolice na graškem liceju za časa Primčeve bolezni prim. Ludvik, *Bridka zgodba*, str. 591 sl.

¹⁶ O uporabi terminov »slovenski« — »slovenisch«, »windisch« itd. prim. poleg Kidrič, *Dobrovský n. n. m.*, še: Kidrič, Korespondenca J. N. Primca

zamenjala ožja, zgolj pokrajinsko omejena Kvasova usmeritev. To je narekoval Kvasu tudi nalog dvorne pisarne, češ, naj stolica ne služi nepotrebnemu »filologiziranju«, marveč praktičnim vajam v štajerski slovensščini.¹⁷ Pokrajinsko koncepcijo nam potrjuje tudi izbira učbenikov, ki jih je Kvas uporabljal za svoja predavanja: V letih 1823 in 1824 se Kvasova predavanja v tiskanih seznamih sicer ne omenjajo, vendar lahko sklepamo, da je kot v letih 1825 do 1827¹⁸ predaval po Šmigočevi slovnici. 1828 do 1840¹⁹ je, po uradnih seznamih, uporabljal Dajnkovo, 1841 do 1849²⁰ pa Murkovo slovnico. Šele 1850. leta se za oznako učnega

(stvarno kazalo) in *Kidrič*. Razvojna linija slovenskega preporeda v prvih razdobjih. RDHV V—VI. 1930, str. 42—119.

¹⁷ Macun, Stolica, Kres 1881, str. 343 (febr. 1827).

¹⁸ Ordnung der öffentlichen Vorlesungen am. k. k. Lyceum zu Grätz im Studienjahre 1825. str. 15: »Öffentlicher Lehrer der *windischen Sprache* ist Herr Colomann Quaß; die Vorlesungen werden am Dienstage, Donnerstage und Sonntage Nachmittags von 2 bis 3 Uhr nach *Schmigotz's* Lehrbuch der windischen Sprache, Grätz 1811, gehalten.« Isto 1826 (str. 11). — 1827 (str. 12): »C. Ordentlicher Unterricht in lebenden Sprachen. ... 2. *Windische Sprache*, Sonntags, Dienstags und Donnerstags Nachmittags von 2 bis 3 Ur, vom Herrn Coloman Quaß, nach *Schmigotz's* Lehrbuch der *windischen Sprache*. Grätz 1811.«

¹⁹ Personalstand der kaiserl. königl. Carl=Franzens Universtiät zu Grätz und Ordnung der öffentlichen ordentlichen und außerordentlichen Vorlesungen, welche an derselben in dem Schuljahre 1828 gehalten werden, str. 17: »B. *Freye* (*wissenschaftliche*) *Lehrgegenstände*. ... 8. *Windische Sprache* Dienstags, Mittwochs, Donnerstags und Sonnabends Nachmittag von 2 bis 3 Uhr vom Herrn Coloman Quaß nach *Dainko's* Lehrbuch der *windischen Sprache*. Grätz 1824.«. Isto 1829 do 1850. 1851 se Kvas navaja tudi v osebнем seznamu: »K. k. öffentlicher ausserordentlicher Professor der windischen Sprache ist Herr Coloman Quaß. ...« (str. 8). Predavanja so sedaj uvrščena pod »Ausserordentliche Vorlesungen.« ... »d) Unterricht in der *windischen Sprache* ertheilt Herr Colomann Quaß nach *Dainko's* Lehrbuch ...« (4 ure tedensko) (str. 18). — 1852 je naveden z učiteljem italijanščine v posebni rubriki kot »öffentlicher außerordentlicher Lehrer der windischen Sprache« (str. 8), predavanja ostanejo ista (str. 18). Prav tako 1853 do 1856 (str. 8; 18 (19). 1856: Skupno z učit. italj. pod »Sprachlehrer« ... »Her Coloman Quaß, provisorischer Lehrer der windischen Sprache ...« (str. 9), predavanja — nespremenjen tekst (str. 25) — 1857: »... k. k. öffentlicher ordentlicher Lehrer der windischen Sprache« (10), pred. (str. 25). Enako 1858 do 1840 ((str. 11 (20); 25 (26, 34)).

²⁰ Personalstand ... 1841—1848/49: »Ausserordentliche Vorlesungen ... g (i) Unterricht in der *windischen Sprache* ertheilt Herr Sprachlehrer *Coloman Quaß* nach *Murko's* Lehrbuch der *windischen Sprache*. Grätz 1852, Montags, Mittwochs, Freitags und Sonnabends Nachmittags von 2 bis 3 Uhr« ((str. 34 (32)). — Personalije nespremenjene (str. 20).

jezika na graški stolici uporablja spet izraz »slovenische Sprache«. ²¹ Vse kaže, da je ponovna in sedaj dokončna uporaba tega termina odraz drugih dejavnikov, ki so se po 1848. letu pojavili na graški univerzi.

Tudi o Kvasovem delovanju je literatura, kolikor smo mogli z našimi skromnimi pripomočki ugotoviti, bolj ali manj popolna in točna. ²² Zato se bomo zadržali le ob glavnih podatkih, ki se neposredno tičejo njegove stolice.

15. marca 1822 je graški gubernij deželni stanovom priporočal oživitve slovenske stolice. ²³ 18. aprila istega leta so izrazili stanovi pripravljenost, da najprej za tri leta dotirajo ustrezno stolico. ²⁴ Sept. 1822 je zahteval graški gubernij poročilo glede ponovne nastavitve učitelja »der windischen Sprache«. ²⁵ 8. jan. 1823 je izstavil graški gubernij odlok, ki se nanaša na dekret dvorne pisarne z dne 12. dec. 1822, po katerem se stavi na razpolago 250 fl »für ein in dem »windischen Sprachunterrichte befähigtes Individuum«. ²⁶ 14. marca 1823 navaja deželna registratura 14 prosilcev za graško stolico, izmed katerih je predlagal gubernij v trojnem predlogu Kvasa, Jurija Feichtingerja, praktikanta pri finančni prokuraturi, in pravnika Franca Laurina. ²⁷ 26. marca istega leta je gubernij imenoval Kvasa za začasnega profesorja stolice in 2. aprila 1824 je dovolil dvorni dekret začasni pouk do konca šolskega leta 1826 ²⁸ ter zahteval, da je treba kot utemeljitev za nadaljnji obstoj stolice vložiti uradno poročilo o njenem stanju. To poročilo je s Kvasovo prilogo poslal takratni študijski ravnatelj Karl Appel ²⁹ dne 11. avg. 1826 in s tem je bila stolica začasno zagotovljena.

Jeseni 1826. leta so se začela intenzivna prizadevanja, da se graški licej spet preosnuje v univerzo. Januarja 1827 so te akcije tudi uspele,

²¹ Oeffentliche Vorlesungen an der k. k. Carl-Franzens-Universität zu Gratz im Winter-Semester 1850/51: »B. Vorlesungen öffentlicher Lehrer... 18. Ueber Formlehre der slowenischen Sprache wöchentlich 4 Stunden... Herr Colomann Quaff, öffentlicher Lehrer der windischen Sprache.« (str. 8). — Akademische Behörden und Personalstand an der k. k. Universität zu Gratz 1850/51: »Oeffentliche Lehrer... Herr Colomann Quaff, k. k. öffentlicher Lehrer der windischen Sprache...« (str. 8; odslej izhajajo sezname predavanj za vsak semester in osebni sezname za vse šolsko leto ločeno).

²² prim. SBL.

²³ Krones, str. 501.

²⁴ Macun, Kres 1881, str. 342.

²⁵ Krones, str. 139.

²⁶ Krones, str. 139. — Macun, Kres 1881, str. 342.

²⁷ Krones, str. 502, Macun, str. 342.

²⁸ Krones, str. 139, 502. — Macun, str. 343.

²⁹ Krones, str. 502.

in 27. 1. je cesar Franc izstavil ustrezní odlok.³⁰ Že mesec kasneje je vlada dovolila obstoj stolice za nadaljnja tri leta. Slovenščina je bila uvrščena med »Freye (wissenschaftliche) Lehrgegenstände«, Kvas pa je dobil uradni naslov »k. k. öffentlicher außerordentlicher Lehrer der windischen Sprache«.³¹ Potem ko se je Kvasova profesura ponovno podaljšala do 1834. leta, je končno in po večkratnih intervencijah izšlo 14. avg. 1834 cesarsko dovoljenje,³² da se provizorična stolica sistemizira. 26. sept. je gubernij razpisal natečaj, ki ga je časovno omejil do 18. dec. 1834,³³ vendar so stanovi šele oktobra naslednjega leta sestavili trojni predlog: 1. Kvas, 2. A. Murko, 3. J. Rottmann.³⁴ 28. aprila 1836 je bil Kvas končno pragmatiziran z naslovom »k. k. öffentlicher ordentlicher Lehrer der windischen Sprache«.³⁵ Tako je bil težavni boj za slovensko stolico na graški univerzi končan; Kvas je ostal profesor vse do leta 1867, ko je bil, le nekaj mesecev pred svojo smrtjo, upokojen.

1. 2. Predavanja v slovenskem jeziku

Vendar to niso bila edina slovenska predavanja na graški univerzi. Vzporedno s Kvasovimi predavanji, deloma še pred njimi, omenjajo uradni sezname še na medicinski, teološki in na juridični fakulteti predavanja v slovenščini. Literatura o teh predavanjih je dokaj skromna in večinoma netočna. Žal tudi nam ni uspelo, da bi poleg uradnih seznamov lahko uporabili druge vire; to gradivo je namreč bilo ravnokar preneseno iz deželnega arhiva v graški univerzitetni arhiv, in zato še ni dostopno. Pregledali ga bomo ob prvi priložnosti.

Toda že bežen pregled seznamov predavanj na graškem liceju oz. na graški univerzi kaže dokaj drugačno podobo kot ustrezní članki v SBL.

1. 2. 1. Medicina

Prvi poskusi, da bi se kot na ljubljanskem³⁶ tudi na graškem liceju predavalo vsaj babištvo in porodništvo v slovenščini, so v Gradcu izpričani za leto 1808. Zaradi štipendij, ki so jih 1806. l. štajerski deželni

³⁰ Krones, str. 144 sl., 511 sl.

³¹ Prim. op. 19.

³² Krones, str. 151.

³³ Krones, n. n. m.

³⁴ Macun, Kres 1881, str. 345.

³⁵ Macun, n. n. m., prim. op. 19, pod 1837.

³⁶ Prim. Schmidt, Zgodovina šolstva I, 270, II, 51. — SBL: I, 29, II, 92.

stanovi določili za študij babištva, je število slovenskih učenk tako naraslo, da je bilo treba na kirurški šoli pri deželni bolnici ustanoviti poseben tečaj v slovenskem jeziku.³⁷ 16. nov. 1808 je dobil to mesto neki *Mathias Goriupp*, ki naj bi kot »adjunkt« profesorja za ranocelništvo in porodništvo poučeval učenke babištva v slovenskem jeziku. Mesto profesorja je 12. dec. 1808 dobil Ljubljčan *Johann Nepomuk Kömm* (1779—1851), bivši Kernov³⁸ asistent. Goriupp je ostal njegov adjunkt do leta 1812.³⁹

Po vsem videzu se je energični Kömm kaj hitro uveljavil, saj je že v šolskem letu 1809-10 postal rektor graškega liceja.⁴⁰ Kakšna so bila predavanja v tem času, je težko ugotoviti, ker nam za prva leta manjkajo podatki. Verjetno je predaval le Goriupp, ker je imel Kömm druge obveznosti.⁴¹ Naslednji podatek najdemo šele v seznamu predavanj za leto 1822. V tem letu je Kömm predaval na liceju po knjigi prvega predavatelja babištva v slovenskem jeziku v Ljubljani, Antona *Makovica*,⁴² *Podvuzhenje sa babice*, Lj. 1788.⁴³ Po tem učbeniku je Kömm predaval vse do leta 1854. Da so ta predavanja spadala med Kömmove službene obveznosti, nam priča prvi seznam obnovljene graške univerze, ki navaja med drugimi uradnimi naslovi J. N. Kömma: »...k. k. öffentlicher ordentlicher Professor des theoretischen und practischen chirurgischen Unterrichtes, der chirurgischen Klinik und der Geburtshülfe in der windischen Sprache...«,⁴⁴ kajti za poučevanje porodništva v nemškem jeziku je poleg tega obstajala še posebna stolica. Ker je bila Makovčeva knjiga že zastarela, je Kömm od l. 1835 do l.

³⁷ *Fossel, Victor*: Geschichte des Allgemeinen Krankenhauses in Graz. Graz 1889, str. 38 sl.

³⁸ Prim. SBL II, 444.

³⁹ Krones, str. 125, 508, 499.

⁴⁰ Krones, str. 582.

⁴¹ Fossel, Geschichte n. n. m. in sl.

⁴² Gl. SBL II, 27—29.

⁴³ Ordnung der öff. Vorl. ... 1822: »Anmerkung. ... Ueber theoretische und practische Geburtshülfe liest in windischer Sprache Herr Professor Johann Nep. Kömm, nach Ant. Makowitz (Handbuch über die Geburtshülfe für Hebammen auf dem Lande, aus dem großen Lehrbuche Raphael Johann Steidels herausgezogen, und in das Krainerische übersetzt, Laibach bey Joh. Friedrich Eger) an obigen Schultagen Nachmittags von 4 bis 5 Uhr. (str. 10). Enako 1822 do 1854 str. 10 (8, 9, 14, 15).

⁴⁴ Personalstand ... 1828, str. 6.

1839 predaval »po lastnih spisih«. ⁴⁵ Obenem so bila njegova predavanja, ki so se doslej navajala le pod »Anmerkungen«, uvrščena med redna predavanja za 3. letnik, vendar samo v zimskem semestru. Sad teh predavanj je bila knjiga: »Bukve od porodne pomozhi sa porodne pomozhize na kmetih. Spifal Doktor Janes Nep. Kömm, Vuzhenik sdravnifhtiva ino porodne pomozhi na zefarfko-kraljevi Karlo-Franzevi vifhji fholi v' Grádzi. V' Gradzi 1840. V' salógi ino na prodaj per Franz Ferftli. Janes Lovrenz Greiner.« XXIV + 358 str., 8°. Pri delu sta mu pomagala Dav. Trstenjak in M. Stojan, ⁴⁶ ker mu je, kot pravi v Predgovoru, »flovenski jesik, kakor fe na Shtajarfkim govori fhe pre malo snan«. Po tej knjigi je Kömm predaval vsaj do šolskega leta 1848—49. ⁴⁷ V šolskem letu 1845—46 je bil rektor graške univerze. ⁴⁸ Kot senior univerzitetnih profesorjev, je — vsestransko priznan in čaščen (1856 dr. hon. causa dunajske univerze) — stopil marca 1850 v pokoj. S tem so prenehala tudi slovenska predavanja na medicinski fakulteti v Gradu.

(Se bo nadaljevalo)

⁴⁵ Personalstand... 1836: »Dritter Jahrgang... Im ersten Semester.. g) Ueber *theoretische und practische Geburtshülfe* liest in *mindischer Sprache* Herr Professor Kömm nach eigenen Schriften im Winter=Semester an obigen Schultagen Nachmittag von halb 5 bis halb 6 Uhr.« (str. 18). Enako 1837 do 1839, str. 20 (19).

⁴⁶ Prim. SBL I, 495.

⁴⁷ Prim. Personalstand... 1840, str. 28. Enako 1841 do 1848/49, str. 28 (27).

⁴⁸ Krones, str. 582. — Personalstand... 1845/46, str. 1.

PISMO FRANCA TEMLINA NEMSKIM PIETISTOM

Pismo Franca Temlina nemškim pietistom v Halle je prošnja, da bi omogočili izdajo prevoda Luthrovega Malega katekizma v slovenski dialekt Prekmurja (1715).

The letter written by Franc Temlin to the German Pietists in Halle contains the request that they might make the publication of the translation of Luther's *Small Catechism* into the Slovene dialect of Pomurje (1715) possible.

Ko bi SBL napredoval z zaželeno hitrostjo in bi bil v njem obdelan tudi Franc Temlin, bi tam ne izvedeli o njem nič več, kot so od Štefana Küzmiča dalje (1754) prepisovali vsi v raznih jezikih: da je bil doma na Krajni v Prekmurju in da je njegov Györszki katekizmus bil »štampani v - Halli 1715« — kot prvi tisk v prekmurščini. Tik pred začetkom druge svetovne vojske je D. Čyževskij v članku Die Trubarschen Drucke an der Universitätsbibliothek Halle a.d. S.¹ mimogrede omenil, da je v knjižnici sirotišnice v Halle (danes Hauptbibliothek der Franckeschen Stiftungen) uvezan med drugimi knjižicami tudi slovenski »Mali katechismus, Halle 1715«. — Ne vem, da bi se bil tedaj v NUK ali na SAZU kdo ustavil ob tem podatku in storil svojo dolžnost. Na svoje pismo Čyževskemu zaradi razmer nisem dobil odgovora. V razpravi o Š. Küzmiču pa sem v opombi povedal, da je to verjetno Temlinovo delo.²

Na srečo se je ob zapisu Čyževskega ustavil tedaj ali pozneje Mirko Rupel, ki je pri svojem iskanju slovenskih tiskov in rokopisov v tujini pridobil 1955 za NUK v Ljubljani mikrofilmski posnetek Temlinove knjižice. Rupel je tudi o delu in njegovem pisatelju obširno razpravljaj.³ Ni pa razrešil vprašanja izvirnika Temlinove knjige; navaja le avtorjevo trditev, da je prevedel »na naš slovenski jezik« nemški kate-

¹ Südostforschungen VI, 622.

² Küzmiics István hazai bibliafordító. Egyetemes Philologiai Közlöny 1944, 48—64.

³ Prva prekmurska knjiga — Temlinov Mali katekizem 1715. Razprave II. 2. razr. SAZU, 1956, 105—114.

Excellentissimi, Purimum Reve-
rendi, Carissimi atque Devotissimi
Domini, Domini Patres in Christo
colendissimi observandissimi.

Non dubito, V. R. Excellentissimi, omnes Vestras
operas, labores & fatigias eo tendere, quomo-
do Ecclesia Dei militans in his Terris tutior
conservari & conservata amplius reddi atque
magis indies incrementum in rebus Spiritua-
libus Summere & proficere & debeat. Hinc
non Doctoribus aut populi Senioribus, nul-
to minus Vobis V. R. D. C. V. Verum propter
Supinam ignaviam, & extremam ignorantiam,
& quibus minus commode sperni provisum
abscribendum est. De Vini Excellentissimi
in Patrio meo Solo, quod est Slavonia in
Confiniis Hungaricis Inferioris, occidentem
versus tendentibus, inter Syriam & Hunga-
riam sita, pars & Distractus quidam Comi-
tatus (Astriferensis hoc nomine gaudens
Genus Evangelicorum religioni addictus non
ex minimo numero collectus, qui pro Deum!
quantis Tenebrarum densissimis nebulis in
rebus spiritualibus sic involutus, lingua me,
si enumerare cuperem, desituerem, quod qui-
dem ex maximo defectu librorum in vernacula
sua lingua, propullulat vitium, cum ea aliis
Idiomatis libris, fundam. entia religionis suae
nosse volentes ob imperitiam in profundissimos
delabuntur Labyrinthos errorum; sic parum
etiam ex inopia Virorum Doctorum, quos et Do-
ctina & moribus, exemplum vulgus sequeretur.
Cum itaque paucis aut nullis fere Sacerdotibus Patrie
meae filius externas oras Regnorum inviserit
accidit, praeter me, volui intrinsecus quidam Me-
dicus morbi ipsorum, medicina praeceptorum funda-
mentorum religionis nostrae, quae vulgo Catholici
nomine

nomine venit succurrere, ex Germanico, Hungarico &
 Latino sermone, in popularem meam linguam,
 genuinè et propriè, illum transferendo. Sed
 Idem frequentior opusculo incumbere, est quod
 me à tali proposito arceat impedimentum non mi-
 nimum. Impertunum, qui huic operi edendae
 prodesse possent, inopia; dum tunc ut potè Typogra-
 pho & Compactori erogandus.

Cujus causâ pro volens eum meis in conspectum:
 Vestrarum Summè Reverendarum Dignitatum
 provide, Vestragè fretus benignitate Summi-
 tate peto, ut quantum Patruini publico bono
 haberis, tantum huic quoque haberi dignè
 mini. Mei meorumvè erit, protanta gratia,
 Deum pro longara Vestri vita, caupè ab o-
 mni periculo infante, indefinentibz fatigare
 precibus.

Hominum Vestrarum Summè
 Reverendarum Dignitatum

Cultor perpetuus, Ipse
 humillimus

Franciscus Temlin
 cum Patri in 58
 1778

kizem Martina Luthra. Nadalje pa se sprašuje: »Ali naj verjamemo Küzmiču, ki je trdil, da je Temlin prevel györski, tj. madžarski katekizem, ali avtorju, ki pravi, da je prevel Lutrovega nemškega? Dokler ne bo kdo poiskal györskega katekizma, ki pa je najbrž prav tako prirejen po Lutru, in pokazal, da je Temlin po njem prevel in uredil svojo knjižico, bomo verjeli Temlinu. Primerjava z Lutrovimi teksti, ki so mi na voljo, temu ne (v izvirniku napaka: *se*, V. N.) nasprotuje, zlasti če upoštevamo, da je Temlin tu in tam kaj »privrgel«.«⁴

Ob pisanju članka o Temlinu za SBL sem se lotil tudi tega vprašanja. Dr. Lajos Kiss mi je poslal iz Budimpešte naslov madžarskega prevoda Luthrovega Malega katekizma iz 1709, kar je bilo že omenjeno.⁵ Ker je pa D. Čyževskij v razpravi o A. H. Franckejju in njegovih stikih s Slovani⁶ zapisal, da »je v Franckejjevi zapuščini ohranjeno... tudi pismo slovenskega protestanta F. Temlina, žal brez kraja in datuma«,⁷ sem prosil in dobil iz Drž. biblioteke v Berlinu kopijo tega pisma, ki ga z dovoljenjem njenega rokopisnega oddelka tu objavljam s prevodom Kajetana Gantarja.

Odlični, vsega spoštovanja vredni, preslavni in učeni gospodje, cenjeni in častitljivi očetje v Kristusu!

Ne dvomim, velespoštovani gospodje, da so vsa vaša dela, vsi Vaši napori in prizadevanja usmerjena v to, da bi se vojskujoča se Cerkev božja na tem svetu varno ohranila in ohranjena postala še sijajnejša, da bi si mogla in morala iz dneva v dan privzemati vse večji prirastek v duhovnih stvarih. Če za katero od teh stvari ni bilo ustrezno poskrbljeno, tedaj tega ne gre pripisovati učiteljem ali glavarjem ljudstva, še manj pa Vam, božji možje, temveč lastni brezdelni lenivosti in skrajni nevednosti. Kajti, velespoštovani gospodje, na moji rodni zemlji, ki je Sklavonija in ki leži ob meji spodnje Ogrske proti zahodu, med Štajersko in Ogrsko, in kjer se tudi neki del in okrožje Železne županije ponaša s tem imenom, je skupina ljudi, nemajhna po številu, ki je predana evangeličanski veri. Moj Bog, če bi hotel podrobno naštet, v kako goste oblake teme so ti ljudje zagnjeni v duhovnem pogledu, bi mi zmanjkalo besed. Ta zmota pa se bohotno razrašča zaradi velikega pomanjkanja knjig v lastnem domačem jeziku, ko hočejo ljudje spoznati temelje svojega verovanja iz knjig v drugem narečju, pa zaradi nevednosti drsijo v najgloblje labirinte zablod. Deloma pa je temu krivo tudi pomanjkanje učenih mož, ki bi si jih ljudstvo v nauku in v življenju jemalo za vzor. In ker se je zato doslej le malokateremu ali pa -- razen mene -- sploh nobenemu sinu moje domovine

⁴ N. m. 110.

⁵ V. Novak, O slogu prve prekmurske knjige. SR XVII, št. 2, 1969, 227.

⁶ D. Čyževskij, Der Kreis A. H. Franckes und seine slavistische Studien. ZfslPh XVI, 1939, 16—18.

⁷ N. m. 68.

posrečilo obiskati zunanje dežele kraljestev, sem hotel vsaj kot nekaj majhen zdravnik odpomoči njihovi bolezn; kot zdravilo pa sem izbral osnovne temelje našega verovanja, ki prihaja med ljudi z oznako »katekizem« in ki ga nepoplačeno in osebno prevajam iz nemškega, ogrskega in latinskega jezika. Toda medtem ko se vse pogosteje ukvarjam s to knjižico, me od moje namere vse bolj odvrtača nemajhna ovira — pomanjkanje denarnih sredstev, s katerimi bi si pomagal pri izdaji tega dela; sredstev seveda, ki jih je treba plačati tiskarju in knjigovezu.

Zato s svojimi sodelavci klečim pred obličjem Vašega velespoštovanega dostojanstva in Vas, zanašajoč se na Vašo blagohotnost, najponižneje prosim, da toliko vaše očetovske zavzetosti, kolikor je gori za javni blagor, posvetite tudi temu delu. Jaz in moji sodelavci pa si bomo šteli za svojo dolžnost, da v zahvalo za tolikšno naklonjenost utrujamo Boga z nenehnimi molitvami za Vaše dolgotrajno življenje, ki naj ga ne ogroža nobena nevarnost.

Imen Vaših velespoštovanih dostojanstev
trajni in najponižnejši častitelj
Franc Temlin s patriciji

Pismo je naslovljeno na Augusta Hermanna Franckeja (Lübeck 1665 — Halle 1727), enega od začetnikov pietizma, in na njegove sodelavce. Pietizem je zavoljo svojega prizadevanja, da bi po vsem svetu širil krščanski evangelij, močno vplival — posebno preko nemških manjšin — tudi na slovanske dežele. Posebej je iskal zveze s protestanti in njihovimi pisatelji v teh deželah. Halle je bilo njihovo središče, tu so vzgajali tudi slovansko mladino in tu so tiskali tudi slovanske protestantske knjige. Najmanj stikov so imeli prav s Slovenci — le »nekaj Slovencev« se je tu šolalo,⁸ med njimi 1714—1715 tudi Franc Temlin.⁹ Čeprav je potem živel drugod, je gotovo vsaj delno pod vplivom delovanja tamkajšnjih pietistov prevedel prvo knjigo v svoje narečje. Pri tem ga je še posebej podpora nemških pietistov slovanskemu tisku spodbudila, da se je obrnil nanje s prošnjo za natis svojega dela.

Ker o Temlinovem življenju po vpisu na univerzo v Wittenbergu 9. avgusta 1715 doslej ničesar ne vemo, ostane neznan kraj, iz katerega je objavljeno pismo pisal. Da ni navedel kraja, je tem bolj čudno, ker so sopodpisani »patriciji« nekega kraja verjetno v Prekmurju. Napisano pa je bilo pismo zelo verjetno v letu 1714 ali 1715, ko je bilo delo v Halleju tudi natisnjeno. Mogoče ga je napisal za bivanja v Halleju, za kar bi govorilo to, da kraj ni naveden in tudi čas, ko je moralo biti napisano. Lahko pa pomenijo »patriciji« tudi — rojake.

⁸ N. d. 22.

⁹ Rupel, n. d. 110.

Temlinovo pismo je pomembno ne le zato, ker govori o pripravi in izdaji prve prekmurske knjige, marveč tudi kot prvo znano pismo prekmurskega izobraženca. Zato vsebuje tudi nekaj mest, ki zbujejo pozornost ali spominjajo na avtorjeve izjave v predgovoru njegove knjige. Tako mesto je najprej stavek, v katerem predstavlja nemškimi pietistom svojo domačo pokrajino, ki jo imenuje *Sclavonia*, ne pa mogoče *Vandalia* ali podobno, kakor so jo v 18. stol. tudi že imenovali (prim. pisma Mikloša Küzmiča škofu Szilyju!). Svojo »rodno zemljo« postavlja *med* (!) Štajersko in Ogrsko. Ali je bil nenatančen ali pa je mislil le tisti del prekmurskih Slovencev, med katerimi živijo tudi evangeličani, ko pravi, da je to »del in okrožje Železne županije« — pri čemer je prezrl Zalsko županijo, kjer so prav tako živeli Slovenci.

Na tožbe o veliki duhovni temi glede verskega znanja v Temlinovem predgovoru (glej v Ruplovi objavi) spominja naslednji stavek z omembo »gostih oblakov teme«. Pomanjkanje knjig v domačem jeziku poudarja tako v pismu kot v predgovoru. Pomemben je podatek, da ni poznal sodobnika iz domače pokrajine, ki bi bil študiral v tujini. Formulacija »sploh nobenemu sinu moje domovine« je sicer pretirana, ker vemo npr. za škofa Jaklina. Za način njegovega prirejanja Luthrovega Malega katekizma je pomembna izjava v pismu, da ga prevaja (ne imenuje ga sicer naravnost) iz nemškega, ogrskega in latinskega jezika. Ob današnjem poznavanju madžarskega Györszkega katekizma lahko dopolnimo Ruplova ugibanja tako, da je Temlin v glavnem prevedel madžarsko verzijo Malega katekizma, toda nekoliko jo je priredil po Luthrovem izvorniku — o tem bo treba natančneje govoriti ob drugi priliki —, dodal pa je kaj tudi po kakih latinskih besedilih.

Temlin poudarja, da knjižico prevaja »osebno« — zato mu »sodelavci« ne pomenijo pomočnike pri prevajanju, marveč gotovo pobudnike, domače evangeličanske duhovnike in učitelje. Nerešen mora ostati pomen »patricijev«, pripisanih avtorjevemu podpisu.

Tudi taka navidezna malenkost, kot je objavljeno Temlinovo pismo in usoda njegove knjige, dokazuje, kako nam je potrebno sistematično in skrbnejše raziskovanje posebno našega starejšega slovstva, ki ima tudi splošnokulturni in narodnostni pomen, posebno v t.i. »obrobnih« pokrajinah. Spremljati in preverjati bi morali vsaj to, kar odkrivajo tujci o njej. Prav v zvezi s Temlinom imamo primer neodgovornega ravnanja, ko nihče od slovenskih slovstvenih zgodovinarjev ni poročal o knjigi Eduarda Winterja: *Die Pflege der west- und südslawischen Sprachen in Halle im 18. Jahrhundert* (Berlin, 1954) in bi bil moral v tej zvezi popraviti tudi napake v njej o Slovencih. Poročilo o tem delu

je za SR (VIII, 138—140) napisal N. Pribić, ki je nesamostojno ponovil avtorjeve anahronistične napake.

Že Čyževski je v navedenem spisu sprejel po Kidričevi Zgodovini mnenje, da je avtor Malega katekizma F. Temlin. (Obliko T. rojstne vasi navaja po Grafenauerju, *Kratka zgod.*, 94: Krajina m. Krajna, dodaja pa še »bei Tišin« — m. Tišina — oboje je prevzel Winter, str. 160). Kljub Čyževskega opombi o ohranjenem Temlinovem pismu Winter dvomi, ali sta si Temlin in Francke dopisovala, češ da »od tega doslej v Halleju niso mogli ničesar najti«. ¹⁰ Po univ. matriki v Halleju navaja W. Temlinov vpis tam 1714, toda on ali njegov posrednik ga je slabo prebral: »... aus Muraj Bomberiensis« — pravilno obliko je objavil Rupel: »Muraj Szombathiensis«. ¹¹

O Temlinovi narodnostni pripadnosti ugiba Winter: »Es kann sich natürlich nicht um die eigentlichen krainischen Slowenen handeln, sondern nur um die in Westungarn wohnenden Slowenen und Kroaten, die lutherisch waren«. ¹² Poleg tega, da omejuje »prave« Slovence samo na Kranjsko, pritegne po nepotrebnem še Hrvate, kar nadaljuje v naslednjem razpravljanju. Po sili hoče dokazati, da Temlinov Mali katechismus »war wohl auch für die lutherischen Wasserkroaten (= gradiščanski Hrvati, V. N.) in den westungarischen Komitaten bestimmt«. ¹³ Tudi ima gradiščanske Hrvate za ostanke panonskih Slovanov. ¹⁴ Še več: prekmurske tiske, izdane v Halleju (M. Sever, Küzmič) hoče narediti za hrvaške... S tem prav anahronistično nadaljuje tradicijo nekritičnega amaterja F. Szedenicha (*Naši pisci i književnost*, Sopron 1912), ki je Š. Küzmiča in druge prekmurske pisatelje razglasil za Hrvate (prim. V. Novak, *Opombe k Štefanu Küzmiču*, ČZN 1934, 63—64). Žal prepisujejo nekritično iz tega Szedenicha tudi še v Zagrebu, ko npr. I. Esih obravnava Imreja Augustiča kot Hrvata (*Hrvatska enciklopedija* I, 741, *Enciklopedija Jugoslavije* I, 236) — celo s ponarejenimi (pohrvačenimi) naslovi del.

Pribić je Winterjeve trditve in formulacije nekritično ponovil, saj govori o »hrvaško-slovenskih pisateljih« Severju in Küzmiču. Razen Kidriča in Grafenauerja menda ne pozna slovenskih slovstvenih zgodovinarjev, ker po Čyževskem in Winterju navaja le ta dva v zvezi s Temlinom in trdi, da se vsem štirim »ni posrečilo z gotovostjo identificirati prevajalca Malega katechismusa«. ¹⁵ Posebej še poudarja, da

¹⁰ Winter, n. d. 160.

¹³ Winter, n. d. 161.

¹¹ Rupel, n. d. 110.

¹⁴ Winter, n. d. 160.

¹² Winter, n. d. 160.

¹⁵ SR VIII, 139.

Kidričeva domneva o Temlinovem avtorstvu ne drži. Vse te »domneve« pač temeljijo na izjavi Štefana Küzmiča v predgovoru knjige *Vöre krstšanske krátki návuk* (Halle, 1754), ki pravi v op. a) o Temlinu: »Od toga je vö dáni zvogrskoga Györszki katekismus štámpani v Halli 1715. kákšiva sem jaz li dvá moje dni vido.«

Temlinov tisk ni bil zadnji, ki so ga izdali v Halleju, zakaj sledile so še knjiga Mihala Severja 1747 in Küzmičevi deli 1754 in *Nouvi zakon* 1771. Vse to govori o tesnem sodelovanju nemških pietistov s prekmurškimi evangeličani. Začetnik tega pa je bil prav Franc Temlin.

РЕЗЮМЕ

Франц Темлин, который учился в 1714—1715 гг. в Халле и Виттенберге, перевел Малый катехизис Мартина Лютера на прекурский диалект отчасти по венгерскому переводу этой книги (1709), а отчасти по подлиннику. В недатированном письме Аугусту Г. Франке и его сотрудникам в Халле он просит дать ему возможность напечатать этот перевод. Перевод был напечатан в 1715 г. в Халле и является первым печатным текстом на прекурском диалекте.

Автор сообщения «Письмо Франца Темлина немецким пиетистам» комментирует публикуемое письмо, чей подлинник находится в Государственной библиотеке в Берлине, а в то же время указывает на ошибки, которые в связи с Темлином допустил Э. Винтер в *Die Pflege der west- und südslawischen Sprachen in Halle im 18. Jahrh.* Среди них главная ошибка в том, что автор считает Темлина и следующих за ним словенских писателей из Прекурья прямо или посредственно за хорват. Эти ошибки повторил в обзоре этого труда и Н. Прибич в *SR VIII*, 138—140.

POPRAVEK

V članku Vilka Novaka: Slovenska in slovaška pesem iz 1774 v *SR* 18, št. 1—2, str. 135 se je vrnila napaka. V 3. vrsti je treba črtati: »t. j. upravno središče županije Somogy«, ker Sümeg to ni. Avtorju se je tako zapisalo, ker je pri vseh dijakih iz Somogy v bratislavski matici vpisan kot kraj izvira: Sümeg. Verjetno je tak zapis nastal zavoljo podobnosti tega imena s Somogy.

UDK 886 (091) (048.1)

BRUNO MERIGGI, LE LETTERATURE DELLA JUGOSLAVIA*

Italijanska literarna zgodovina povojne dobe ima za seboj že drugi veliki znanstveni in organizacijski podvig enciklopedične narave, ki zajema svetovno književnost oz. književnosti vseh celin.

Pred desetletjem se je uveljavila edicija *Thesaurus litterarum* s tremi serijami: Zgodovino svetovne književnosti (50 knjig), Strani iz svetovne književnosti (45 knjig) in z Dramatiko vsega sveta (45 knjig). Glavni urednik velikega knjižnega podjetja je bil milanski romanist Antonio Viscardi, založnik pa milansko podjetje Nuova Academia Editrice. Zgodovina slovanskih književnosti je bila zastopana z osmimi knjigami. Avtorji so bili profesorji z italijanskih univerz. Slede si: staroslovanska in bolgarska književnost (Lavinia Picchio Borriero, Neapelj), srbohrvaška književnost (Arturo Cronia, Padova), slovenska in lužiskosrbska književnost (Bruno Meriggi, Milan), češka in slovaška književnost (isti avtor), poljska književnost (Marina Bersano Begey, Torino), starejša ruska književnost (Riccardo Picchio, Rim), moderna ruska književnost (Ettore Lo Gatto, Rim) in sodobna ruska književnost (isti avtor). Ukrajinska, beloruska in makedonska književnost niso bile predstavljene. Pregled slovenske književnosti je izšel z naslovom *Storia della letteratura slovena con un profilo della letteratura serbo-lusaziana*, Milan, 1961, strani 408, od katerih jih je na lužiško-srbski del odpadlo samo devetnajst. V seriji *Pagine delle letterature di tutti il mondo* se antologija slovenske poezije ali proze ni pojavila, a prav tako ne izbor iz dramatičnih del (*Teatro di tutti il mondo*).

Sedaj že pokojni Meriggi pripada srednji generaciji it. slavistov (r. 1927 v Orvietu v Umbriji). Med zahodnimi strokovnjaki za slovanske jezike in književnosti zavzema skoraj izjemno mesto zaradi posebne pozornosti, ki jo je posvečal zahodnoslovanskim in južnoslovanskim književnostim. Za nas je izpopolnil praznino, ki je nastala 1957. leta s smrtjo Luigija Salvinija, katerega knjigi prevodov iz slovenske poezije *Liriche sloveno moderno* (Ljubljana, 1958) in *Sempreverde e rosmarino* (Zimzelen in rožmarin, Rim, 1951) sta pomenili res obširno seznanitev Italijanov s slovensko poezijo od Prešerna do Mateja Bora, Kajuha in Franceta Kosmača. Druga knjiga je opremljena z obširnim uvodom in bibliografijo. Med Salvinijem in Meriggijem je objavil kratek pregled zgodovine slovenske književnosti (*Letteratura slovena*) na 40 straneh Giovanni Maver, profesor na univerzi v Rimu, v okviru edicije *Storia delle letterature moderne d'Europa e d'America* VI, 1960, pri Casa editrice Dr. Francesco Vallardi v Appiano Gentile (Como). Za navedeno izdajo je napisal Maver tudi pregled srbohrvaške književnosti.

Meriggijeve *Storia della letteratura slovena* je bila ob Slodnjakovi *Geschichte der slovenischen Literatur* v okviru Vasmerjevih izdaj *Grundriss der slawischen Philologie und Kulturgeschichte* (Berlin, 1958) drugo obsežno delo

* Milano, Sansoni-Academia, 1970, p. 622, slovenski del: *La letteratura slovena*, na straneh 515—540, 585—588, 601—609, 615—616.

o slovenski književnosti v tujem jeziku. Posebno veljavo je dajalo Meriggijevi izdaji dejstvo, da je izšla samostojno kot posebna knjiga velike italijanske enciklopedije svetovne književnosti. Vsega je bilo takih samostojnih pregledov evropskih književnosti v izdaji *Thesaurus literarum* 25.

Letos, 1970, se je pojavila Meriggijeva slovenska slovstvena zgodovina vno- vič na italijanskem knjižnem trgu, zopet v okviru velike enciklopedijske izdaje *Le letteratura del mondo* založbe Sansoni-Academia s sedežem v Firencah oz. Milanu. Meriggi je razširil svoje področje na štiri jugoslovanske književnosti, srbsko, hrvaško, slovensko in makedonsko, in jih povezal v knjigo *Le letteratura della Jugoslavia* na 618 straneh. Slovenski del je samostojen pod naslovom *La letteratura slovena*, medtem ko sta srbska in hrvaška književnost obravnavani pod enotnim naslovom *La letteratura dei Serbi e dei Croati*, čeprav sta za novejšo dobo deljeni po samostojnih poglavjih. Tudi makedonski del je samostojen.

Splošni načrt nove italijanske literarne enciklopedije je razdeljen na evropske književnosti, književnosti Azije in Afrike, književnosti obeh Amerik in na posebno skupino »raznih književnosti«, v kateri sta v načrtu le moderna provansalska književnost in katalonska. Od petdesetih zasnovanih knjig jih je doslej izšlo šestintrideset. Glavni uredniki so Riccardo Bachelli, Giovanni Macchia in Antonio Viscardi. Meriggi je tudi v tej izdaji avtor knjige *La letteratura ceca e slovacca con un profilo delle letterature serbo-luzaciana*. Ta povezava je, geografsko, vsekakor naravnejša, kakor je bila povezava slovenske in lužiško-srbske književnosti v izdaji iz leta 1961. Meriggi se je izognil pojmu »jugoslovanska književnost« ali »jugoslovanske književnosti« in poudaril v skupnem naslovu le geografsko sosedstvo in morda še današnjo državno-politično povezanost narodov v Jugoslaviji. Podobno načelo je obveljalo tudi za skupine drugih književnosti, npr. skandinavske (dansko, norveško, švedsko in islandsko) ali za književnosti ob Baltiku (finsko, estonsko, letonsko in litvansko, katerih urednik oz. pisec je Giacomo Devoto). Slovanski del je za razliko od ostalih po piscih in književnostih skoraj identičen z izdajami iz leta 1961, le z razliko pri jugoslovanskih književnostih, ki so zdaj združene v enotnem zvezku in izpod peresa istega avtorja.

Nedvomno je Meriggijev italijanski prispevek k zgodovino-pisju slovenske književnosti v več ozirih važen pojav. Z mestom, ki ji je dan v navedenih velikih izdajah, je bila slovenska književnost naravno vključena v veliki proces zgodovinskega razvoja evropskih književnosti kot njihov samostojen in izgrajen člen. Bruno Meriggi je temeljit poznavalec obravnavanega književnega gradiva in njegovega znanstvenega raziskovanja. Ker se je tudi slovenska literarna zgodovina prav v tej dobi povzpela do več sintetičnih pregledov, je zanimivo vzporejati njene vidike pristopa in metode z vidiki italijanskega slavista.

Meriggi sicer ni sprejel osnovne teze Franceta Kidriča o slovenskem slovstvu kot tipičnem slovstvu zamudniškega naroda, vseeno pa za vse obravnavane dobe strogo sledi razmerju med slovstvenim delom in splošnim družbenim stanjem. Postopek ga vodi od širšega k ožjemu. Za vsako obdobje podaja družbeni okvir, v katerem postavlja nasproti težavam časa kulturno-politične in književne akcije. Književna prizadevanja dobivajo na ta način dinamično podobo. Pred bralcem teče širok družbeni in duhovni proces, ki se

neprestano pogloblja in v katerem igra prav slovstvena ustvarjalnost izredno pomembno vlogo. Meriggi ni niti najmanj obremenjen z emocionalnim nacionalnim vidikom, značilnim za slovensko slovstveno zgodovino, marveč išče povsod težnje za umetniškim izživljanjem v oblikovanju besednega gradiva v slovenskem jeziku. Prav to težnjo pa motijo momenti neknjižne narave, ki na ta način usodno premikajo težišče književnosti v neizbežen družbeni in politični boj, za književnost sámo očitno stalno oviralno silo.

Tako je neprirodni razvoj posebnost slovenske književnosti. Dokumenti pismenosti, ki so nastali v zvezi s karolinško renesanso (Brižinski spomeniki, rateški in stiški rokopisi) govore, da se je začela srednjeveška slovenska pismenost zelo zgodaj, že v 9. stoletju, nasprotno pa so prva pisana umetniška dela v slovenskem jeziku zelo pozna, šele iz konca 18. stoletja. Pri večini književnosti, ki so imele svoj izvir v karolinški renesansi, se je izvršil tak obrat, z viteško poezijo in prozo, že v začetku 12. stoletja. Razlika znaša skoraj sedemsto let. Ustvarjalni dar se je mogel pri Slovencih skozi dolge dobe izživljati le v ustnem pesništvu in pripovedništvu. Meriggi opozarja na slovensko ljudsko izročilo takoj v zvezi s srednjeveškimi verskimi zapisi, navajajoč, da je nastajalo iz davnine in se oblikovalo v pesniški in pripovedni obliki skozi ves srednji vek in dalje v baladah, romaneh in drugih zvrsteh, vendar se ne zadržuje globlje pri tem doslej še zelo nedoločno raziskanem področju. Njegova zgodovina slovenske književnosti je zgodovina pisanih dokumentov in umetniških del, kar je sicer splošna značilnost literarnih zgodovin.

V pogledu periodizacije prinaša Meriggijevo delo nekatere pomembne novosti. Zgodovino slovenske književnosti deli na tri dele.

Prvi del sega od začetkov do vključno baroka in ima dve poglavji. *Srednji vek* in *Reformacija s protireformacijo*. Srednjeveška pismenost je kot v vseh dosedanjih pregledih obravnavana samostojno, saj so njene pojavne oblike, zlasti rokopisni značaj dokumentov, take, da jih ni mogoče povezovati s kasnejšim razvojem. V sporno vprašanje izvora Brižinskih spomenikov prinaša italijanski slavist domnevo ali rešitev, ki se zdi preprosta. Meni, da je osnova za prvi zapis, prevod *Confessio generalis*, nastala v Karantaniji, za drugi in tretji (pridiga o grehu in kesanju in prevod druge formulacije *Confessio generalis*) pa med Metodijevem bivanjem pri knezu Koclju v Panoniji, vendar da so tudi ta dva teksta za vdora Madžarov prenesli na varno v Karantanijo. Prvi zapis v Brižinskih spomenikih naj bi bil torej zahodnega izvora (karantanskega oz. širše salzburškega), drugi vzhodnega, bizantinskega.

Novost v periodizaciji je 2. poglavje I. dela zaradi enotnega naslova *Reformacija in protireformacija*. Med obema gibanjima so bile ogromne idejne, programske in organizacijske razlike, ki so se ponajveč razvile v pravo nasprotje, kar je opravičevalo periodizacijsko delitev na dve dobi. Meriggijevidik je drugačen. V razmerju do književnega ustvarjanja in književnosti pri obeh gibanjih v bistvu ni bilo razlike, ker sta izhajali iz svojih verskih teženj in temu ustrezno snovali svoj književni program. Kot celota obsega poglavje vso dobo do nastopa resnično književnoumetniških interesov, to je do druge polovice 18. stoletja.

Vprašanje *baroka* v slovenski književnosti rešuje Meriggi premišljeno in brez prisilne špekulacije. Zanj obstoji pri Slovencih *baročna doba* (pomislimo na arhitekturo in likovno umetnost, cerkveno in profano), toda v delu pridi-garjev v baročni dobi ne tudi dejanska baročna besedna umetnost. Težišče je zato na pojmu *baročna doba* in ne na baroku kot umetnostnem izrazu v ver-skih knjižnih izdajah kapucinov Svetokriškega in Rogerija in jezuita Basarja. O baroku govori šele pri Damascenu Devu.

Drugi del obsega pet poglavij od razsvetljenstva do naturalizma, to je drugo polovico 18. in vse 19. stoletje. Mejnik zanj je težnja po umetnostnem snovanju, čeprav so začetki še močno v znaku jezikovnih iskanj. Pri prvih dveh poglavjih (*Med razsvetljenstvom in predromantiko, Romantika*) ni bist-venih načelnih pomislekov; Meriggi uvaja termin *predromantika* za Kopitar-jevo smer in dobo od 1808 do 1850, in pričinja slovensko *romantiko* šele s *Kranjsko čbelico* 1850. Poostrena je torej meja med filološko in umetnostno smerjo.

Tudi naslednje obdobje je Meriggi preimenoval. Književno delovanje od 1848 do 1881 označuje s terminom *Od romantike k realizmu*. Osrednji vozec pri tem je vprašanje pomenskosti, kvalitete in stilne opredelitve realizma na splošno in slovenskega realizma posebej.

Če slovensko prozo in poezijo te dobe obravnavamo z merili evropskega realizma, ugotavljamo pojave, ki jih res ne moremo razporediti v kategorijo realizma. Veliki evropski realisti so obravnavali skoraj izključno meščanstvo 19. stoletja v svoji deželi in njegove družbene, ekonomske, vzgojne, kulturne, psihološke in druge probleme, ruski realisti pa še plemiške. Podobnega slo-venskega meščanstva v oni dobi, kot je na to s tolikim poudarkom opozarjal Levstik, ni bilo. Za Slovence je bila osrednja negotovost nacionalno vprašanje, to je napor, da se ohranijo kot narod, da uveljavijo svoj jezik, da utrde svoje gospo-darske pozicije, da obvarujejo kmečko posest, dosežejo pravico do šolstva v svojem jeziku in mnogo podobnega. Nacionalno zavest je dvigala romantika. Pojavljanje tega motiva v književnosti je njegov izraz. Državni narodi boja za svojo nacionalnost, jezik, kulturo, gospodarstvo itd. niso poznali. Za Slo-vence narodnost ni bila romantično vprašanje, marveč bistveno, življenjsko. Splošna teorija realizma, zgrajena na pojavnih oblikah velikih književnosti in politično samostojnih narodov, se tu lomi ob problemu malih narodov in njihove politične in gospodarske odvisnosti. Slovenska književnost navedene dobe je polna teh motivov in je čustvena, ker reakcija na stanje ni mogla biti drugačna. So njeni postopki romantični ali realistični? Odgovor se najbrž glasi, da so bili realistični, ker so posegali v srčiko tedanjega družbenega procesa. Obravnavanje te teme v književnosti bi torej moralo biti znak realizma.

Seveda je tu še zapleteno vprašanje realizma kot izrazito stilne kategorije, kot ustvarjalno-metodološkega postopka pisatelja v obdelavi gradiva, ki si ga je izbral za svojo obdelavo.

To načelno vprašanje za zgodovino slovenske književnosti ni rešeno, in zato seveda ni moglo biti rešeno v okviru Meriggijeve knjige. Mnogo je že to, da se ob njej pojavlja v pereči obliki. Ker pa se ne nanaša samo na slovensko književnost, marveč splošno na književnosti v podobnem položaju, bo moralo

biti teoretično in praktično prečiščeno. — Pri Meriggijevi podobi zgodnjega realizma pogrešam prikaz organizacijske vloge Antona Janežiča, Slovenskega glasnika in Celovca, pri Jenku pa analize njegove proze.

Tretji del Meriggijeve literarne zgodovine se ukvarja z 20. stoletjem, z dobo »moderne« in književnostjo med dvema vojnoma, ki je obdelana krajše kakor predhodna tri poglavja v II. delu.

Meriggijeva zasnova slovenske literarne zgodovine je grajena v plasteh. Vsak del prinaša v uvodu kot ozadje kulturnega dogajanja zgodovinsko in družbeno strukturo dobe z vso zapleteno problematiko socialnih, političnih in cerkvenih razmer. Uvodi so zelo strnjeni in dognani in nudijo kljub svoji prostorni omejenosti dober vpogled v slovenske razmere preteklih dob. Na tako široki družbeni osnovi stoji splošna kulturna nadstavba in šele kot njen vrh pismenost oziroma književnost. Tam, kjer je to potrebno za razumevanje književnega procesa, kakor npr. pri vlogi Zoisa za slovensko razsvetljenje ali abecednega boja za napore Čopovega in Prešernovega kroga, se zadržuje obširnejše pri organizacijskih vprašanjih, sicer se izogiba vsemu neliterarnemu gradivu.

Za Meriggija je zgodovina književnosti predvsem kontinuiteta književnih del. S takim pojmovanjem opušča opisovanje književne politike, kulturnih in knjižnih bojev, drobnih časovnih razmerij, življenja književnih časopisov in podobno. V središče postavlja pisatelja in njegovo delo. Že takoj v dobi razsvetljenstva kljub vsej svoji pomembnosti nosilec poglavij ni mentor Zois, marveč Linhart in Vodnik (*A. T. Linhart in dramatika, Pesništvo in Valentin Vodnik*). Meriggija zanima umetniška stran književnosti. Ni brezpomembno pri tem tudi to, da se je z opuščanjem nizanja zunanjih pozitivističnih podatkov pri novejših dobah obseg zgodovine slovenske književnosti zelo zmanjšal in je tako pridobil prostor za književne analize. Pesnika in pisatelja s tem nikakor ne trga iz razmer njegove dobe. Prav nasprotno, takoj v začetnih izvajanjih osvetljuje plastično njegovo življenjsko podobo, družbene razmere, osebne poteze značaja in boje, kakor jih je doživljal. Toda to je le uvod, ki naj napravi književno delo pristopnejše. Meriggi se posamezno bavi z novelami, romani, pesmimi, dramami in kritičnimi spisi pisatelja, pri čemer veliko citira v italijanskem prevodu, da bi pesnika čim bolj približal bralcu. Pri pesnikih so prevodi deloma Salvinijski, deloma njegovi.

Pri takem pristopu seveda odpada razlaga slovenske književnosti kot manifestacije posebnega uveljavljanja duhovne moči slovenskega človeka in poudarjanja izraza slovenske duše. Književno delo v slovenskem jeziku se vključuje v splošne tokove evropske književnosti z doprinosom, da pisatelji odražajo pač etične, zgodovinske in kulturne procese, kot so jih dobe v svojem burnem toku oblikovale v času in našem izpostavljenem geografskem prostoru. Meriggijeve interpretacije književnega dela dajejo prednost naslednjima dvema prvinama: dogajanju, kakor se odraža v fabuli in zapletih proze ali verzov, in miselnim in emocionalnim osnovam, ki jih je ustvarjalec položil v svoje delo. Za italijanskega, in tujeja interesenta nasploh, sta navedena vidika o neposrednih oblikah življenja pri nas in miselnih tokovih, kakor so se oblikovali v preteklosti in sedanjosti, kaj zgovorna priča. Pri liriki se, kar je naravno, bolj zadržuje pri problemih oblikovanja pesniškega izraza in umetniškega

jezika; ta pomoč je tujemu bralcu potrebna že zato, ker si tuje književnosti zaradi nepoznanja jezika ne more približati v absolutni meri.

Premnoge Meriggijeve sodbe o slovenskih književnih pojavih temelje na izvrstnem lastnem preučevanju in premišljevanju. Na nekaterih mestih pa se vendarle čuti preveliko spoštovanje slovenskega raziskovanja in njegovih ugotovitev. Tak je zame primer s Prešernom. Meriggi postavlja vse težišče Prešernove poezije na ljubezensko liriko. Pri tem se ne more sprostiti metode, da ji ne bi sledil po biografski poti, išoč sledove Prešernovih ljubezenskih ali erotičnih nagnjenj v njegovih pesmih. Iskanje teh zvez in natančnih poskusov povezovanja konkretnih življenjskih razmerij s pesniško ustvarjalnostjo slabi vtis elementarne Prešernove ljubezenske lirike. Vsi podobni literarnozgodovinski napor se končujejo v odvrčanju pozornosti od bistvenega, intuicije, ki je vir pesništva in njene vsakokratne umetniške realizacije. Postopek vodi v dvojno škodo. Psihološka stran Prešernovega doživljanja je preveč zapletena, da bi jo mogla zajeti in resnično obseči razlaga pesmi kot neposredne posledice takih ali drugačnih ljubezenskih stanj. Po drugi strani pa nam prav to povezovanje slabi splošno človeško prepričljivost Prešernove lirike. Ozko razlago Prešernove lirike je zakrivila biografska smer v slovenski literarni zgodovini, ki je po zakonih svoje metode morala najti za vsak pesnikov življenjski impulz njegov umetniški izraz. Italijanski slavist je temeljit poznavalec prešernoslovja in se ni mogel osvoboditi iz mrež njegovih stvarnih ali prisiljenih razčlenjevanj. Tolerantno npr. navaja domneve, da so nastali že *Ljubeznjeni sonetje* in *Gazele* v zvezi z Julijo. Ko razlaga tematsko stran izbranih Prešernovih pesmi, ga tradicija sili, da upošteva rezultate raziskovanj, ko bi mogel sam storiti korak dalje v problematiko notranje strukture Prešernove lirike. Tako mu je ostala mnogo preslabo opažena poezija, posvečena velikim družbenim procesom, posebno v boju s stranpotni slovenskega meščanstva in državnim absolutizmom, ter srž njegove odtujenosti.

Vendar je treba ob zgornjih pripombah poudariti, da so Čopovi in Prešernovi književni boji, začeni s poglavjem *Matija Čop in abecedna vojska*, prikazani z redko in vzorno nazornostjo.

Vse drugače je z realizmom. Zanj ni bilo toliko predštudij, zato je Meriggi sledil lastnim poglobitvam in jasno zaznaval osnovne tokove, zlasti globoki prepad med meščanstvom in kmečkim elementom v Tavčarjevem in Kersnikovem pripovedništvu.

Estetski razkol podobnih razmerij kot med razsvetljenstvom in romantiko čuti Meriggi med realizmom in »moderno«, ko se v delu četverice njenih predstavnikov vse težišče književne ustvarjalnosti prenaša na strogo subjektivnost. Sledi ji na njenih občutljivih poteh tesno z interpretacijo od pesmi do pesmi, a pri Ivanu Cankarju po kronologiji izhajanja od knjige do knjige z obširnimi zadržavanjem pri delih, kot sta na primer *Hiša Marije Pomočnice* in *Hlapec Jernej in njegova pravica*. Ekspresionizem, socialni realizem in razvoj po njima so obdelani le v letečem pregledu, kar je pravzaprav glavna ali edina resnična pomanjkljivost pomembnega Meriggijevega dela.

Osvobojen pozitivističnega gradiva predstavlja Meriggijev prikaz slovenske književnosti podoba napetega duhovnega valovanja s celo vrsto resnič-

nih umetnostnih vzponov in s pesniškimi stvaritvami, ki se po svoji tematski zanimivosti in notranji stilni izgrajenosti lepo vključujejo v evropsko književno skupnost. Tak vtis zelo srečno poglobljajo mnogi prevedeni odlomki proze in prevodi pesmi, ki podpirajo zgovornost znanstvenega teksta. Ker je delo pisano za italijansko publiko, je avtor pazljivo navajal stične točke med obema književnostima preteklih dob.

Fran Petre

Filozofska fakulteta, Zagreb

UDK 082. Unbegaun (048.1)

B. O. UNBEGAUN, SELECTED PAPERS ON RUSSIAN
AND SLAVONIC PHILOLOGY*

Angleška slavista R. Auty in A. E. Pennington sta za sedemdesetletnico B. Unbegauna izdala in uredila 26 njegovih študij in razprav, ki obravnavajo ruska in slovanska jezikoslovna vprašanja, deloma pa tudi prekoračijo te okvire. Ti izbrani Unbegaunovi znanstveni spisi zajemajo obdobje od leta 1929 do 1964 in so razvrščeni v kronološkem zaporedju, ne glede na tematiko; le štiri razprave segajo v predvojni čas, vse druge so iz povojnih let, med njimi jih je največ iz časa avtorjevega oxfordskega delovanja (1953—1965). (Boris O. Unbegaun je začel svoje slavistične študije na novo ustanovljeni slovenski univerzi v Ljubljani pri Nahtigalu, Ramovšu, Tesnièru, izpopolnjeval se je v Parizu pri Mazonu in Meilletu, in je bil pozneje profesor v Strassbourgu, Bruslju in Oxfordu. Kot profesor emeritus zdaj že več let predava v ZDA.)

Prispevki v knjigi so zbrani iz različnih revij in zbornikov in so ponatisnjeni v izvirnih jezikih (francoščina, nemščina, ruščina, angleščina). Po tematici obsega zbornik starorusko tekstologijo, historično rusko leksikologijo in semantiko, zgodovino ruske verzifikacije, onomastiko, vprašanje kalkov v slovanskih knjižnih jezikih, razvoj ruskega pravnega jezika in njegove terminologije, in vprašanja avtohtonosti ali cerkvenoslovanskega izvora ruskega knjižnega jezika. Večina Unbegaunovih spisov je s tem zbornikom znova postala aktualna, ta ali ona študija pa je v slovanski lingvistiki zdaj celo učinkovitejša, kakor je bila ob prvi objavi. Ta izbor dokaj zanesljivo oriše avtorjev znanstveni portret, vendar dobimo polnejšo podobo Unbegaunove ustvarjalnosti šele ob študiju njegovih obsežnejših del, npr. *La langue russe au XVI siècle (1500—1550)*. I. *La flexion des noms*. Paris 1955; in druga.

Razumljivo je, da sta urednika pri izboru upoštevala tudi angleški vidik — v zbornik sta uvrstila več Unbegaunovih študij, kjer gre vsaj deloma za interpretacijo in uporabo gradiva iz dveh rokopisnih rusko-angleških slovarjev

* Oxford University Press 1969, str. 341.

(Marc Ridley, 1599; Richard James, 1618—20), ki sta ohranjena v oxfordski biblioteki, vendar bi morala tako uskladiti tekste, da ne bi prišlo do ponavljanja teh navedb vsaj osemkrat (prim. str. 157, 167, 186, 188, 209, 238, 255, 290). Dokler so bile te razprave raztresene po lingvističnih časopisih in še časovno med seboj oddaljene, to ni motilo, v novem sestavu pa na bralca deluje nekoliko vsiljivo.

V tem prikazu seveda ni mogoče predstaviti vseh v zborniku objavljenih študij, čeprav se odlikujejo (kakor vse Unbegaunovo delo) po jasno izpeljanih rešitvah in po širokem, zanesljivem poznavanju ruskega, slovanskega in evropskega kulturnozgodovinskega konteksta; le tako je mogoče, da so razlage nekaterih ruskih leksemov in njihovih semantičnih transformacij tako uspešne. V razpravi iz mlajših let (1952) *Le calque dans les langues slaves littéraires* (27—57) je Unbegaun razdelil slovanske knjižne jezike v dva tipa: v takšne, ki so pri formiranju novih knjižnih jezikov (19. stol.) v veliki meri izkoriščali možnosti za leksikalno kalkiranje, posebno po nemščini, in ki jih predstavljajo hrvatska varianta srbohrvaščine, slovenski, češki in lužiškosrbska jezika, ter v takšne, kot so npr. poljščina, bolgarščina in ruščina, ki so množili leksiko z direktnim izposojanjem tujih prvin. Seveda je taka delitev samo zasilna in velja le za zgodnjo fazo, medtem ko se pozneje v pogledu prvega in drugega postopka slovanski jeziki precēj izenačijo. Vsekakor ni mogoče pritegniti avtorjevi misli, da je slovenščina tudi v narečni plasti močnejše uporabljala enak postopek kalkiranja. Unbegaun sicer pravilno ugotavlja, da je kalkiranje zunanji izraz rastoče nacionalne zavesti v dobi romantike; istočasno pa je to tudi reakcija proti postopku sprejemanja nemških prvin, ki se je v preteklosti uveljavil v naših narečjih. Drugače je s frazeološkim in sintaktičnim kalkiranjem, toda teh Unbegaun ne obravnava v večjem obsegu. V slovenskem delu študije se je avtorju vtihotapila tudi napačna razlaga glagola *zastopati* (»dans la langue familière ce verbe signifie également -comprendre- all. verstehen«). Gre namreč za glagol *zastopiti*. Čeprav se je v zadnjih desetletjih zelo razmahnila teorija bilingvizma in jezikovnih kontaktov (prim. pregled literature v: E. M. Vereščagin, *Psiholingvističeskaja problematika jazykovyx kontaktov*. VJa 1967, 6, 122—135), so ostale avtorjeve pobude za širše proučevanje kalkiranja v evropskih jezikih (ne samo indoevropskih) še zmeraj žive in za lingvistiko privlačne. Vprašanje jezikovnega kalkiranja pa bi se dalo povezati tudi s prenašanjem mišljenjskih modelov.

Po nenavadni tematiki zanimiv je Unbegaunov prispevek *Les argots slaves des camps de concentration* (92—110). Ta študija o slovanskem taboriščnem žargonu obravnava nastajanje slovanske jezikovne mešanice v stiku z gospodujočo nemščino v izjemnih razmerah. Pri zasledovanju adaptacije osnovne nemške taboriščne terminologije ugotavlja avtor nekatere razlike v besedotvorni tipologiji med poljščino, češčino in ruščino. Pozornost zasluži tudi ugotovitev, da se je v boju za golo življenje pri sporazumevanju med jetniki skrčila uporaba leksike na skrajni minimum in da je v takšnem jezikovnem položaju prevladala prava agramatičnost. Na obešenjaški humor spominja npr. poljska taboriščna frazeologija v zvezi s smrtjo v krematoriju ali na ograjni žici z visoko električno napetostjo: *uważaj, bracie, bo cię upieką (pazi, da te ne spečejo); byleś już na lopacie i wyszedlesz?* (bil si že na loparju, pa si

ušel?); *temu droždzy już nie trzeba* (temu kvas ni več potreben = ta je že pečen); *poszedł na telefon* (vrgel se je na žico = naredil je samomor), itd.

Med tremi imenoslovnimi študijami obravnavata prvi dve cerkvenoslovansko in helenistično modo pri novih mestnih imenih v 18. stol. Za to stoletje so po Unbegaunu značilni trije modni valovi: na začetku nemško-holandski, sredi stoletja cerkvenoslovanski, konec stoletja grški. V prvem obdobju se množijo imena na *-burg* ipd. (Oranienburg, Peterburg, Peterhof, ipd.); v drugem se obnovijo cerkvena imena (Zlatoust, Voznesenskij, Preobraženskoe, Uspenskoe, itd.), zlasti pa imena na *-grad* (Jelisavetgrad, Jekaterinograd, Novograd Volynskij, itd.), ki so ostala v modi tudi pozneje (Petrograd — 1914, Leningrad — 1924, Stalingrad, Vorošilovgrad, itd.). Razumljivo je, da se z imenom izkazuje spoštovanje osebnosti in se zato izbirajo jezikovna sredstva iz najvišje stilne plasti, ki je v ruščini pretežno cerkvenoslovanska. V zadnji tretjini stoletja množično prevladujejo grška imena na Krimu in na širšem območju Črnega morja, torej na ozemlju, ki so ga prej zasedali Turki. Takšna imena so: Herson, Feodosija, Fanagorija, Odessa, in dr., največ pa je izpeljanih z grškim *pólis* > *pol'* (Melitopol' — mesto čebel, Mariupol', Levkopol', Simferopol', Sevastopol', Nikopol', Tiraspol', itd.).

Veliko izpopolnjenost in mojstrstvo je dokazal avtor v študiji *L'origine du nom des Ruthènes* (1955). O izvoru tega neslovanskega imena za vse ali za del vzhodnih Slovanov in o tem, kdo so bili njegovi nosilci, je lingvistična in zgodovinska literatura spletla več teorij; Unbegaun se v zgodovinskem zasledovanju in v razlagah tega imena opira zlasti na fonetično podobnost *Ruthenia, Rucenus, Ruteni* : *Russia, Rusv, Rusin* in opozarja na paralelo *Prussi/Prussia* : *Prutheni/Prussia*. Nič čudnega tedaj, če se zahodnoevropski srednjeveški kronisti niso prav znašli v uporabi enega ali drugega imena. Avtor pravilno sklepa, da so z imenom *Ruteni* v 16. stol. na Zahodu večinoma že označevali samo vzhodne Slovane v poljsko-litavski državi (Ukrajince in Beloruse), pozneje v glavnem le Ukrajince; le kadar je govora o verski pripadnosti, to ime še velja za vse pravoslavne vzhodne Slovane (Unbegaun navaja ugotovitev barona Herbersteina iz leta 1517: »...populi omnes qui lingua Slavonica utuntur, ritum et fidem Christi Graecorum more sequuntur, gentiliter Russi, latine Rutheni appellati...«, 154). A. Guaninijevo ločevanje moskovskega in rutenskega jezika (leta 1584) potrjuje tudi Adam Bohorič v svoji gramatiki (*Arcticae horulae* ... 1584), ki je Unbegaun ne navaja.

O treh imenih za *sneg* v romunščini (*nea, zăpadă, omăt*) razpravlja Unbegaun v krajšem članku *Les noms de la neige en roumain*. Kakor je razvidno iz malega romunskega lingvističnega atlasa, zavzema stara romanska beseda *nea* < *nivem* skrajni romunski zahod, južni del romunskega ozemlja (in enako tudi v knjižnem jeziku) slovanski *zăpadă*, na severu pa se širi prav tako slovanski *omăt*. Avtor skuša razložiti, zakaj sta bili prevzeti prav ti besedi, ki v slovanskih jezikih ne pomenita snega, ampak označujeta glagolsko dejanje (*sneg zapade, zamete*), ki pomeni *kopičenje snega*. Manj sprejemljivi so fonetični razlogi, zaradi katerih se je samostalnik *nea* lahko obdržal samo na skrajnem zahodu; še vedno pa ostaja odprto vprašanje motivacije za geografsko razširjenost ene in druge slovanske izposojenke.

Urednika sta v zbornik nadalje uvrstila več Unbegaunovih študij o zgodovini nekaterih ruskih samostalnikov, katerih izvor in pomenske preobrazbe doslej niso bili zadovoljivo pojasnjeni. Pri skoraj vseh razlagah je bilo avtorju v oporo gradivo iz obeh že imenovanih rusko-angleških rokopisnih slovarjev. Med najzanimivejšimi so nedvomno obravnave besed *martyška*, *matka* in izrazov za *smodnik*. Etimologija izraza za udomačeno majhno opico (merkovco) »martyška« ni nikdar povzročala težav, saj je ime Martin postalo izhodišče za poimenovanje najrazličnejših živali od trtnega črva (Pleteršnik I, 553) do medveda (*Selected Papers*, 145) v številnih evropskih jezikih, vendar je za opico izpričano samo v flamščini in ruščini ter v sardinskih in sicilijanskih narečjih. Na slovanskem vzhodu ime *Martin* ni v navadi in *martyška* je prvič zapisana v Ridleyevem slovarju leta 1599, zato Unbegaun sklepa, da so žival in ime v Rusijo zanesli holandski mornarji in strokovnjaki, ki so leta 1584 prevzeli gradnjo Arhangelska. Prepričljivo je avtorjevo spremljanje razvoja od lastnega imena do apelativa v flamskih in dolnjenemških variantah zgodb *Die Hystorie van Raynaert di Vos* iz 15. in 16. stol., v katerih se tolikokrat pojavljajo zveze *Mertijn die aeppe* ipd., vendar smo v rahli zadregi ob misli, da naj bi se v nekaj letih ime *martyška* v Moskovski Rusiji lahko tako razširilo, da ga je registriral že Ridley.

Pri obravnavi besede *matka* (*Le nom de la boussole en russe*, SR X, 1957), ki se je v 18. stoletju umaknila novi izposojenki *kompas*, si je Unbegaun uspešno pomagal z metodo »Wörter und Sachen«. Tudi termin *matka* je bil prvič zapisan v obeh oxfordskih slovarjih; to pomeni, da je beseda obstajala v ruščini vsaj že v drugi polovici 16. stoletja. Avtor pripoveduje, kako se mu je šele po natančnem ogledovanju muzejskih zbirk kompasov in astrolabov razkrila možnost rešitve prej nepojasnljivega vprašanja izvora imena *matka*. Ugotovil je, da sta ohišji obeh naprav na las podobni in da se vrisana mreža na astrolabovem kazalu imenuje *matrica*, lat. *mater*. S tem je bila naloga rešena.

Z vprašanjem, kako so tudi drugi slovanski jeziki po iznajdbi *smodnika* odpravljali homonimijo (navadni prah : strelni prah), se ukvarja Unbegaun v razpravi *Les Slaves et la poudre à canon* (1962). Naj samo naštejemo še obravnave staroruskih izrazov za nosoroga, starega pomorskega izraza za mornarja (*sar*), imen za karte in igre, pa še živo razpravo o osebnih opisih (barve oči, koža, lasje ipd.) v staroruskih zadolžnicah, im. *kabaly*.

Trije sestavki v knjigi so posvečeni jeziku rus. prava. V njih se avtor ves čas sooča z osrednjim vprašanjem v zgodovini ruskega knjižnega jezika, namreč z identifikacijo ruskih in cerkvenoslovanskih prvin v raznih tipih jezika in z določanjem deleža prvih in drugih v posameznih razvojnih obdobjih. Avtor zasleduje rabo staroruskih pravnih terminov, kot so *pravda*, *ustav*, *ukaz*, *uloženie*, in ugotavlja, da se je današnji izraz *zakon* utrdil kot pravni termin šele v 18. stoletju, medtem ko je bil prej rabljen le v cerkvenoslovanskem kontekstu kot *zakon božji* v pomenu *vera*, *cerkvene postave*, ipd. V drugi razpravi pojasnjuje avtor pomensko in kronološko razmerje med staroruskimi termini, ki označujejo različne stopnje zločinov in zločincev (*obida*, *greh*, *sogrešenje*, *zlodej*, *lihoj čelovek*); s številnimi primeri dokazuje, da je v moskovski dobi (15., 16., in 17. stol.) prevladoval enoten splošni termin *vor*,

vorovstvo, ki je pomenil najrazličnejše zločine, vključno tatvino, in tako spodrival stari specializirani termin *tatb*, *tatba*. V začetku 18. stol. se za *zločin* in *zločinca* uporablja deloma termin *zlodej* in *zlodejstvo*, dokler popolnoma ne prevlada *prestupnik* in *prestuplenie*, medtem ko *vor* in *vorovstvo* svoj pomen zožita na *tat* in *tatvino*. To (*prestuplenie*) je le še en primer uveljavljanja cerkvenoslovanske leksike v oblikovanju novega pravnega jezika. O pravilnosti teh interpretacij ne moremo dvomiti, ker so trdno podprte z gradivom. Več ne docela utemeljenih trditev pa beremo v splošno zastavljenem članku *Jazyk ruskogo prava* (1964). Ugotovitev, da je bil staroruski juridični jezik v najširšem smislu (do jezika državne administracije) po svojem izvoru, pa vse do 18. stoletja domač, vzhodnoslovanski, ni nova; vendar sproži prvi pomislek že ob tem, da ga Unbegaun nima za »knjižni« jezik. Atribut *knjižni* pripisuje samo cerkvenoslovanski jezikovni tradiciji. Drugi pomislek imamo ob splošni trditvi, da je staroruski pravni jezik s sprejemom ksl. terminov v 18. stoletju postal del enotnega knjižnega jezika in odtlej velja za njegov funkcionalni stil. Toda ali je s tem zadoščeno tudi drugi avtorjevi trditvi, da je ruski knjižni jezik v svojem bistvu cerkvenoslovanski, ki se je rusificiral? Težko verjetno je, da bi kakšen jezik spremenil svoje bistvo (postal drug jezik) samo s tem, da je sprejel del terminologije drugega jezika, saj je znano, da je leksika najbolj spremenljivi del jezika (prim. o tem tudi V. V. Vinogradov, *VJa* 1969, 6, str. 20—21).

Nekoliko širše je Unbegaun svoje posebno pojmovanje odnosov med obema jezikovnima tokovoma (cerkvenoslovanskim in ruskim) razvil v sintetični študiji *Le russe littéraire est-il d'origine russe?* (1964). Tu je cerkvenoslovanskemu deležu v ruskem knjižnem jeziku odmeril več kakor katerikoli raziskovalec doslej. Odločno se je postavil na stališče, da je današnji knjižni jezik končni produkt intenzivne rusifikacije cerkvenoslovansčine od srede 17. do srede 19. stoletja. Po Unbegaunovem mnenju gre predvsem za gramatično rusifikacijo, medtem ko je v besedotvorju ksl. model še danes ostal zelo živ. Dualizem obeh pisemenih jezikov, literarnega in praktičnega, se konča sredi 18. stoletja, vendar ga ne zaključí prelom s tradicijo, ampak zlitje obeh jezikovnih tokov. Tako se je Unbegaun oddaljil celo od Šahmatova, ki še govori o cerkvenoslovanskih elementih v ruščini, po U. konceptu pa bi morali razpravljati o ksl. osnovi. Zdi se, da so Unbegaunova sklepanja vendarle prezgodnja, saj še vedno ni zadovoljivo ovrednotena vloga sicer zelo poudarjene avtohtonosti jezika državne administracije (in sploh praktične sfere), ki najbrž ni bil brez teže pri dokončni sintezi obeh jezikovnih tokov.

Franc Jakopin

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UMJETNOST RIJEČI 1957—1969*

Ko je leta 1957 začela v Zagrebu izhajati znanstvena revija *Umjetnost riječi*, si je zastavila nalogo obravnavati »prije svega pitanja književnog izraza, smatrajući unaprijed, da je društveni i povijesni karakter umjetnosti uopće, a književnosti posebno, istina, bez koje se ne može ni zamisliti marksističko pristupanje književnoj nauci«. Druga naloga UR pa naj bi bila graditev slovastvene teorije, in sicer predvsem v tem smislu, da bi izoblikovali instrumente za pravilno razčlemba domače književnosti. Uredništvo bo skrbelo, da bi se raziskovale hrvaška, a tudi druge naše in tuje književnosti.

Razvoj naših književnosti, deloma tudi kritike in literarne teorije in zgodovine, pa je v teh dvanajstih, trinajstih letih šel tako naglo in včasih tudi skokovito naprej, da ga je revija le s težavo odsvitala ali spremljala. Eden od vzrokov bo gotovo tudi ta, da si je UR v začetku zelo določno izoblikovala delovni program in se skoraj v celoti usmerila v slovastveno interpretatoriko. Ta pristop pa se je uresničeval bolj z aplikacijo že znanih metod in znanstvene sistematike, kot pa da bi bil hkrati prisiljen razvijati lastno sistematiko in teoretične delovne hipoteze. Enotnega metodološkega izhodišča ni bilo, nekateri raziskovalci so se pri interpretacijah sicer opirali na skupni vzor, na Staigerjevo delo *Die Kunst der Interpretation*, a ta vzor se je moral uklanjati specifičnostim posameznih slovastvenih del, ki so jih obravnavali, kakor tudi osebnim strokovnim in znanstvenim nagnjenjem in celo temperamentom raziskovalcev.

O problematiki interpretativnega pristopa je kritično in načelno najprej spregovoril R. Katičić, opozarjajoč na razlike med interpretacijami sodobnih in novejših literarnih del in interpretacijami starejših in antičnih umotvorov. Trdil je, da je zgodovinska komponenta za umetniško doživetje antičnih del relevantna, nasprotno pa za sodobna dela ni pomembna. Tako je torej navedel tisti razlog, ki je tej metodi že med njenim vzponom pripravljaj konec. Kajti (tako lahko sodimo danes) interpretativna metoda je glede postopka bolj ali manj novo ime za razširjeno in publicistično posodobljeno, a metodološko neizdelano in neenotno impresionistično literarno kritiko. Literarnoteoretična dognanja prve polovice tega stoletja so seveda največ prispevala k formalnim in teoretičnim vidikom interpretativnega pristopa, bistvena osnova v obliki impresionistične kritične obravnave pa je izključevala možnost izoblikovati znanstveno sistematiko in s tem tudi metodologijo interpretativne metode.

Kakor je seveda res, da je vprašanje, koliko bi znanstveno metodološko sistematiziranje bilo sposobno odvzeti interpretaciji neznanstvenost, torej subjektivni moment v intuitivnem pristopu, in če bi razlagi umotvora mogla več prispevati takšna ali drugačna znanstvena anatomizacija brez izrazitejše navzočnosti interpretatorjeve literarnozgodovinske ali slovastvenoesejistične intuitivnosti, pa gotovo drži, da interpretacij ni bilo mogoče prav zaradi impresionističnega izhodišča privedi na skupni znanstvenometodološki imenovalec.

* Zagreb, I—XIII.

To je sprevidel tudi F. Grčević, ki je leta 1961 v UR previdno opozarjal, da so interpretacije grajene na prvem vtisu (tako je pač trdil že E. Staiger v omenjenem delu), zaradi česar preostane interpretatorju le malo možnosti, da bi morebitno pomoto ob prvem vtisu kasneje še mogel popraviti. Očitno je tudi, da so se interpretatorji večinoma ukvarjali z umetniško izrazito uspešnimi oziroma vsaj nespornimi umotvori in so na različne načine in iz različnih zornih in emocionalnih vidikov pojasnjevali ali dokazovali njihovo vrednost ter emocionalno impresionistično razlagali posamezne prvine, njihov izvor, njihovo funkcijo itd.

Najzgodnejši hrvaški interpretatorji, tradicionalno literarnoteoretično izšolani, so se v svojih izhodiščih sicer tudi opirali na Staigerja, a so se v prvih nastopih interpretacije izraziteje razvijali v smeri svojih osebnih literarnozgodovinskih (Z. Skreb v interpretaciji Karamfila s pjesnikova groba, UR I/1957, 9–28) ali literarnoteoretičnih in stilističnih nagnjenj in izkušenj (I. Frangeš. Budjenje Ivica Kičmanovića, UR 1/1957; A. Flaker ob Gogoljevih Mrtvih dušah, UR II/1958). Kasneje so se interpretacije sploh prevračale v obsežnejše literarnozgodovinske in stilistične študije. Ta izhodišča pa so mimo prvotnega impresionističnega pristopa spet preprečevala, da bi se mogla zgraditi ne le znanstvena sistematika za interpretativni pristop, marveč celo osnovna znanstvena metodologija slovstvenih interpretacij. Različne preusmeritve so onemogočile tudi deduktivno pot znanstvene sistematizacije, skratka, interpretativni pristop se je različno usmeril že ob svojih praktičnih začetkih.

Nič čudnega torej, če so se jela oglašati odločnejša opozorila za interpretacije in proti (S. Petrović: Totalnost metode ili kreativnost pristupa, UR V/1961; Interpretacija u kritici i nastavi, UR VII/1963; M. Solar: O smislu interpretacije, UR VIII/1964; Dva vida interpretacije, UR XII/1968). Razvoj pa je šel po svoji naravni praktični poti, in sicer v smeri slovstveno-pedagoške metodike. Ta smer se je napovedovala že v začetku, a je interpretacije po navadi le njihov obseg ločil od praktične pedagoške uporabnosti. Nikakor ne bi bilo mogoče trditi, da bi ta razvoj interpretacijskega pristopa v hrvaški slovstvenozgodovinski dejavnosti dezavuiral podjetni začetek. Prej bi celo bilo mogoče trditi, da so prav literarni zgodovinarji dali pobudo in začeli spodbujati razvoj metodike slovstvene interpretacije kot pedagoške znanstvene discipline. Ta ima resnične možnosti za razvoj predvsem zaradi dejanske in nenehne praktične uporabnosti njenih vzorcev in izsledkov. V kasnejših letnikih je UR odprla posebno rubriko Iz naše nastave oziroma Iz nastave, začel jo je D. Rosandić (v IV. letniku), ki se sploh ukvarja z metodiko pouka hrvaške književnosti. Možnost znanstvene metodologije v interpretativnem literarnoteoretičnem pristopu pa sta onemogočali impresionističnost kot pristop in esejističnost kot način obravnave. Že omenjena posebna nagnjenja in izkušnje ter možnosti raziskovalcev so prav tako vodili stran od eklektične interpretativnosti v posamezne literarnoteoretične discipline, najuspešneje prav gotovo v znanstveno obravnavo slovstvenega stila ali oblike.

A tudi ta smer razvoja v UR in med njenimi sodelavci je postopna: od stilistične kritike, ki se je kot primarna komponenta razvijala v nekaterih

interpretacijah, do stilistične metode, ki jo npr. I. Frangeš postopoma gradi na metodoloških in praktičnih osnovah, kakršne je v hrvaški slovstveni znanosti razvil Antun Barac. Seveda je pri tem prizadevanju in v teh stilističnih delih in njihovi rasti treba videti tudi vpliv razvoja evropske oziroma obče literarne znanosti. Je pa tudi za te stilistične študije hrvaških avtorjev značilno, da delajo bolj ali manj očitne ekskurze v sociološka in biografska raziskovanja. Ob tem se lahko spomnimo misli R. Jakobsona o celovitejši in obširnejši zgodovinski poetiki v razčlembi literarnega dela, ki gotovo ni nova, a odločno poudarja potrebo po večplastni in strukturalno popolnejši obravnavi umotvora, kakor pa jo omogoča od vsega izolirana realizacija stilistične metode.

Med interpretacijami in stilistično metodo se je torej slovstvenoteoretična misel prvih petih letnikov UR gibala na relaciji razširjanja in zoževanja možnosti pristopa, in sicer večinoma ob konkretnih slovstvenih umotvorih. Treba pa se je sedaj vprašati, kaj je UR storila za sistematično obravnavo same hrvaške književnosti, torej v smislu svoje glavne naloge, in kaj za znanstveno obravnavo posameznih literarnih vrst in zvrsti?

Glede prvega je UR šele po prvem desetletju izhajanja, torej tudi po celi vrsti posameznih študij, izšla kot posebna tematska številka, ki je obravnavala načelna vprašanja v zvezi s pripravo znanstveno pisane zgodovine hrvaške književnosti kot kolektivnega dela (št. 5, XI/1967). V tej znanstveno programski številki pa je sodelovalo samo osem avtorjev, od tega sedem hrvaških, nato pa sta se jim pridružila še dva (št. 2, XII/1968). Pri tem je treba povedati, da je za nastanek tega dela zainteresiranih pet hrvaških znanstvenih institucij: inštitut za književnost filozofske fakultete, staroslovanski inštitut, inštitut za književnost in teatrologijo pri JAZU, inštitut za narodno umetnost in katedra za jugoslovanske književnosti filozofske fakultete v Zadru.

Glede druge naloge, sprejete v programu UR, naj se omejim le na teoretične obravnave s področja umetniške proze, in sicer romana kot oblike, ki je nenehno pritegovala pozornost slovstvenih raziskovalcev. Drži sicer, s čisto določnega stališča, tole Frangeševo mnenje: »Što je naprimjer roman. Konkretno, to je Don Kihot, to je Rat i mir, to je Proustov ciklus Za izgubljenim vremenom, ali, banalno rečeno, roman sam po sebi ne postoji. Postoje konkretni romani.«

Analogno bi v takem smislu (banalno, seveda) lahko rekli, da literarna znanost ne obstaja, obstajajo le posamezna dela o literaturi, ki so znanstvena. Toda, kje so potem kriteriji za to, kaj je znanost, kaj je umetnost, kaj je roman? Ali naj izhajamo iz osebnih kriterijev in impresivnosti ali impresioniranosti ali pa od občnih, bolj splošnih kriterijev? — Pri pregledu v UR objavljenih del se očitno pokaže, da zgornje stališče sicer ne prevladuje, da pa je čistih teoretičnih obravnav po številu malo, pravzaprav med vsemi najmanj. Razpravlja se o konkretnem proznem ritmu (Engelfeld, Pranjic o Krležu), o izrazu podzavesti pri Kafki (Lončarević), o romanu Šenoovega časa (Lasić), o težnji v esejistiko v romanih P. Šegedina in Vl. Desnice (Peleš), o Andrićevi Gospodjici kot modernem romanu (Korać). Majhno je število raziskav splošnejše veljave, izhajajočih iz širšega primerjalnega gradiva, znanstveno sistematično obdelanega. Tako je od domačih avtorjev dokaj izčrpno obravnavana

tema, ki jo pod naslovom Opažanja o strukturi sodobnega romana razvija V. Zmegač (UR II/1968) in mlajša razprava A. Flakerja O tipologiji romana (UR XII/1968) in za razpravo M. Bekerja Težnja prema impersonalnosti u modernoj književnosti (UR XIII/1969). Razmišljanja in sklepanja I. Vidana ob tujih literarnoteoretičnih delih (Tehnika pripovijedanja u postmodernističkom svjetlu, UR IX/1965) in pa njegov esej Neke paralele između suvremene jugoslavenske i anglo-američke proze (prav tam) imajo spričo obširno zajemajočih naslovov preskromno gradivo.

V prvih desetih letnikih UR je sicer še nekaj obravnav tujih avtorjev in tujih literarnoteoretičnih del (npr. M. Jankovičeve o delih v angleščini) z bolj ali manj izvirnimi asociacijami, a zares teoretični in samostojni deli sta pravzaprav le Zmegačeva in Flakerjeva razprava o romanu.

Slovenika je v UR le nekoliko zastopana; a glede na to, da so objavljeni zgolj referati s treh jugoslovanskih kongresov tudi nekaterih slovenskih referentov (*F. Petrè*, Idejnost i izraz ekspresionizma, *A. Slodnjak*, Problem periodizacije slovenske književnosti, *B. Kreft*, »Besi« Dostojevskega in revolucionarno gibanje šestdesetih let, *F. Petrè*, Literarna zgodovina in estetski kriterij), smemo trditi, da so ti prispevki bolj naključni in niso izraz širše jugoslovansko zasnovane programske usmeritve UR. Ni razprav iz vzajemnih vidikov, razen Toporišičeve interpretacije Župančičeve Žebljarske (IV/1960, 53–74) ni razprav, napisanih prav za objavo v UR. Možnost takega sodel. in vzajemnega raziskovanja rahlo nakazuje le Mladen Engelsfeld, ki se v razpravi »Miroslav Krleža: Baraka Pet Be. Primedbe uz stil« (UR II, 19–52) sklicuje tudi na mladostno študijo J. Rotarja »Hrvatski bog Mars in Doberdob« (Prežihov zbornik, Maribor 1957). Drugo petletje UR in vsi kasnejši letniki pa so sploh čisto brez slovenike, kar gotovo ni mogoče oporekati zgolj uredništvu. Opazno je namreč, da je v zadnjih nekaj letnikih več prispevkov čeških, poljskih, slovaških in drugih avtorjev.

Če torej soočimo ta čisto znanstveni in teoretični delež dosedanjih letnikov UR s podnaslovom »časopis za nauku o književnosti«, potem moramo ugotoviti, da je podnaslov zahteven, da je večji del prispevkov esejistično-publicistične, manjši pa znanstvene narave. Ta značilnost pa izhaja neposredno od ustvarjalnih in raziskovalnih afinitet sodelujočih in torej ni posledica izraziteje v to usmerjene uredniške politike.

Neizpodbitno je tudi, da ti letniki UR vsebujejo obilico dragocenega gradiva in ugotovitev, ki bodo v marsičem osnova za posamezne strani bodoče znanstveno pisane hrvaške slovnstvene zgodovine, pri kateri snujejo tudi sodelavci UR in ki so o teh vprašanjih, kot že povedano, pripravili tudi posebno tematsko številko.

S tako svojo podobo se UR kot četrtletnik približuje krogu strokovno zainteresiranih bralcev. Posebej velja poudariti, da je ta krog širši tudi zavoljo rubrike Iz naše nastave, ki aktualizira revijo med srednješolskimi učitelji književnosti in jim za delo nudi marsikateri premišljeni in praktično preizkušeni vzorec.

Janez Rotar
Pedagoška akademija, Maribor

KNJIZEVNA ISTORIJA 1968—1969*

Novo srbsko literarnozgodovinsko revijo je začela izdajati skupina mlajših slovstvenih delavcev, zbranih večinoma v Beogradu. V dosedanjih zvezkih je s prispevki sodelovalo kakih trideset piscev (ne upoštevaje razpravljalcev »za okroglo mizo«). Poleg razprav in študij prinaša kritike in na koncu še književni arhiv, kjer objavljajo doslej še nenatisnjena dela starejših srbskih pisateljev. Te podatke omenjam, ker bi se želel nekoliko pomuditi ob nekaterih mislih v programskem uvodniku prve številki KI.

»Casopis Književna istorija pojavlja se u trenutku kada se srpska nauka o književnosti nalazi u nezavidnom stanju. Naša književna nauka zaostaje za savremenim shvatanjima i modernim metodima u ispitivanju književnih pojava. To zaostajanje je prisutno na svim područjima, ono daje ton svim pristupima književnom delu: naša književna teorija je još uvek klasicistički normativna, naša istorija književnosti je pozitivistička, a naša književna kritika je pretežno impresionistička. Izuzeci od pravila postoje, ali oni suštinski ne menjaju opštu, nepovoljnu sliku celine.«

Take besede je mogoče zapisati o katerikoli naši nacionalni slovstveni znanosti in gotovo tudi o marsikateri evropski, če se omejujemo na naš civilizacijski prostor. Koliko pa je sploh v zadnjih tridesetih letih nastalo izvornih znanstvenih sistematizacij s področja literarne teorije? Nekaj malega glede posameznih vprašanj književnosti, glede celote pa seveda manj. In teoretična spoznanja, ki so v resnici le delovna hipoteza in je njihova vrednost pravzaprav predvsem v tem, so bila pri nas kar hitro aplikativno uveljavljena, seveda, kolikor je to dopuščalo naše slovstvo. Prav tako je bilo tudi v poprejšnjih obdobjih. Poleg posameznih aplikacij so se pojavljale le še popularizacije v obliki literarnoteoretičnih (nasploh srednješolsko pedagoških) enciklopedičnih obravnav z bolj ali manj domiselnim podajanjem. Ob tem pa so kot pomembnejše nastajale predvsem monografske obravnave posameznih slovstvenih estetskih, oblikovnih, stilističnih in idejnih vprašanj, temelječe večinoma res na »klasicističnih normativih«, a upoštevaje dognanja sodobnih literarnoteoretičnih hipotez in sistematizacij, ki vsaj, kar zadeva tradicionalno slovstvo, torej do nastopa nove avantgarde, nikakor niso zavrnile mnogih »klasicističnih«, tj. adekvatnih normativov. Lahko bi trdili, da so kljub bolj ali manj revolucionarno zastavljenim teoretičnim delovnim hipotezam dela sama, ki so nastajala, s svojim nastajanjem dokazovala in potrjevala evolutivno črto v razvoju slovstvene znanosti in predvsem njene aplikacije.

Seveda pa je ob omenjenem polemičnem uvodu KI mogoče tudi vprašanje generacijskih odnosov med literarnimi zgodovinarji. V okviru jugoslovanskih slovstvenih znanosti sta takšni dve, znotraj katerih se delavci ne le tolerirajo, ampak tudi metodološko in delovno dopolnjujejo in že desetletja sodelujejo z različnostjo vsakega posameznika; rečeno velja za hrvaško in makedonsko

* Beograd, I, zv. 1—4, 972 str.; II, zv. 1—2, 476 str.

slovstveno znanost. Medtem ko je za slednjo to vprašanje preprostejše, saj na komaj posejani njivi primanjkuje kopačev (če se metaforično izrazim), in je vsakdo dobrodošel, pa ta okoliščina ne more biti odločilna in značilna za hrvaško literarnozgodovinsko skupnost, ki ima dolgoletno tradicijo in tudi dovolj široko število sodelavcev na brazdah hrvaške literarne njive, kakor bi dejal A. G. Matoš. Dokaz za to daje že bežen pogled v strokovne oziroma znanstvene publikacije, v Umjetnost riječi, v Uvod u književnost, v Radove slavenskog instituta, v priložnostne zbornike, Držićevega, Zoranićevega, Krleževega. V izvenzagrebškem Zborniku radova o Marinu Držiću (Dubrovnik 1969, str. 574) je npr. sodelovalo 36 avtorjev iz različnih krajev Hrvaške. Podobno je z Zoranićevim zbornikom, izdanim v Zadru 1969.

Kaj torej slovstvene raziskovalce na Hrvaškem delovno tako povezuje, čeprav delujejo v različnih središčih in imajo na literaturo prav tako kot drugod različne poglede?

O tem je težko soditi, morda pa to izhaja iz dveh okoliščin. Najprej iz smotrne medsebojne organizacijske povezave delavcev različnih znanstvenih in pedagoških institucij v različnih središčih. Povezujoča organizacija se imenuje Hrvatsko filološko društvo. To organizacijsko in delovno združuje slovstvene raziskovalce različnih literatur in ne le tiste, ki se ukvarjajo s hrvaško ali z jugoslovanskimi ter slovanskimi. Očitno je, da imajo v dejavnosti HFD in v številnih znanstvenih in periodičnih publikacijah nehrvatisti enako pomemben vpliv kot hrvatisti oziroma slavisti. To je danes že tradicionalno, utrdilo se je posebno s časopisom Umjetnost riječi, delujejo pa je danes predvsem pri snovanju znanstvene zgodovine hrvaške književnosti.

Drugo okoliščino, ki omogoča in utrjuje sodelovanje, ustvarjajo ravno publikacije, ki delavcem nudijo možnosti publiciranja in končno tudi uveljavljanja ter s tem neposredno spodbujajo k delu. Stalnost publikacij (Umjetnost riječi ima na primer že od začetka isti uredniški krog) se kaže tudi v urejanju in koncepciji. (Tretja okoliščina, ki jo marsikdaj omenjajo kot odločilno, namreč subjektivni moment glede odnosov med generacijami, pa se mi sploh ne zdi pomembna. To ni ne gmotne ne strokovne ali znanstvene narave, marveč predvsem konstruktivne delovne. Torej se ti odnosi oblikujejo prvenstveno z osebnim prizadevanjem in s smislom za skupno delovanje. Te možnosti pa so nasploh povsod dane v enaki meri; odvisno je torej le od ljudi samih in njihove volje, njihovega umnega ravnanja.)

Če smemo soditi po polemičnem uvodu v KI, v srbskih literarnozgodovinskih krogih razmere niso take kot npr. na Hrvaškem (v 2. številki KI je v rubriki »za okroglo mizo« pogovor med hrvaškimi in srbskimi strokovnjaki o Frangeševih stilističnih študijah in njihovi metodi; iz nastopa hrvaških kolegov diha skoraj »idilično« ozračje, ki izhaja tudi iz metode njihovega govorenja oziroma nastopanja). O tem bi se moglo soditi tudi po strukturi sodelujočih v prvem letniku KI. Seveda so sprejemljivi argumenti za samostojno predstavljanje določene literarnozgodovinske in literarnoteoretične smeri. Vendar se zdi drugi odstavek iz uvoda precejšnje poenostavljanje ali pa tudi enostransko gledanje na naloge slovstvene znanosti:

Stručnjak za jugoslovenske književnosti koji izlazi sa univerziteta i viših škola u Srbiji može se uporediti sa fizičarem koji u doba atomske fizike i

teorije relativiteta misli u pojmovnim relacijama klasične njutnovske mehanike. A gde bi on mogao da stekne neko savremenije književno obrazovanje, gde bi mogao da nauči kako treba tumačiti strukturu književnog dela i objašnjavati pojave književne evolucije, kada u našoj nastavi književnosti i u našoj nauci o književnosti suvereno vladaju shvatanja i metodi koji su u svetu, a donekle i u nekim našim kulturnim i univerzitetkim centrima, dobro prevazidjeni.»

Drži, da je mladi strokovnjak nepopolno izobražen, kar zadeva metode, znano je tudi, da kolegiji o književnosti dolgo niso dospeli do sodobne književnosti in da so jo sprva obravnavali z neadekvatnimi metodami, s tistimi za »klasicistično« književnost. Zdi pa se mi nesmiselno zavračati metode vse poprek kot preživele, če se je nasproti njim treba odločiti za eno samo, ki vsaj pri nas znanstveno kot celota ni podana še niti v tolikšni teoretični meri, da bi mogla biti hipotetična delovna osnova; tako novosti strukturalne metode strokovnjaki uporabljajo večinoma za posamezna vprašanja praktično aplikativno bodisi kot prevladujočo in v celoti ali pa vključujoč vanjo druge pristope, kolikor se torej da komplementarno. Skoraj gotovo je to nujen evolutivni kompromis, posebno še takrat, kadar gre za celostno predstavo o kakem umotvoru in njegovem ustvarjalcu. Takšna integralna metoda ni preprosto preraščanje pozitivistično utemeljene sistematizacije ali sociološke analize, ampak mnogo več; »mnogo« pa je tudi v tem primeru odvisno od doživljajskega, kriterijskega, teoretičnega obsega in zmožnosti samega raziskovalca. (Tudi aplikacija katerekoli »čiste« metode je odvisna od omenjenih komponent raziskovalčeve osebnosti in strokovnosti.)

Taka metoda je zahtevnejša od enostranske strukturalnega obvladovanja umotvora. Zato bi dejal, da soobstoj metod v razviti integralni literarnoteoretični in literarnozgodovinski obravnavi ne more in ne sme izključevati splošno veljavnih 'klasicističnih' normativov ali (če uporabim priliko iz predgovora v KI): atomski fizik ne more povsem mimo spoznanj klasične njutnovske mehanike.

Strukturalno sintetično napisana dela, npr. o ekspresionizmu, izpričujejo celo temeljne nesporazume prav spričo tega, ker ne upoštevajo literarnozgodovinskih dejstev. Sodobna dela je mogoče s strukturalnim pristopom popolneje obravnavati tudi z avoljo tega, ker so naša časovna, duhovna, doživljajna integriteta.

Zaradi enostranskega stališča do drugih metod tudi ni možnosti za valorizacijo drugih metod in dosežkov samih in ni možnosti za uresničevanje integralne metode, ki ne izključuje strukturalnega pristopa. Največja korist privrženosti določeni metodi je v metodološkem pogledu prav gotovo samo-obveza in disciplina, ki raziskovalca obvezuje, da se ji ne izmika na levo ali desno, temveč mora posamezno metodo z aplikacijo v celoti realizirati oziroma v meri, adekvatni umotvoru. Tako se tudi z vidika, koliko je posamezna metoda enotna in natančna, koliko se dá pri njej dosledno vztrajati in uresničevati njene delovne hipoteze, dá soditi o njeni znanstvenosti in o vrednosti njenih dosežkov.

Skoraj očitno je, da je mlajšim srbskim literarnim zgodovinarjem in teoretikom bila potrebna samostojna tribuna. Bolj kot polemični uvod govori o tem vsebina prvih šestih zvezkov. Res pa je tudi (in to priznava srbska lite-

rarna zgodovina sama), da je pri njih literarnozgodovinsko raziskovanje zelo nerazvito; pri tem mislim na tako raziskovanje, na osnovi katerega je potem šele mogoče graditi sintetična dela in ki omogoča nekatere specifične pristope. Ta obrnjenost prizadevanja, tj. da se namesto od analize izhaja od sinteze, je značilna za srbsko slovstveno znanost pravzaprav že od Bogdana Popovića in Jovana Skerlića sèm. Gotovo je poleg njunega osebnega temperamenta k temu pripomogla okoliščina, da sta delovala, ko sta na Zahodu zacvetela impresionistična kritika in nagnjenje k sintetičnim pristopom.

Tako ne preseneča, da tudi v KI sprva ni toliko literarnozgodovinskih študij in razprav, ampak prevladujejo strukturalni in sintetični pristopi. Zanimivo pa je, da je 6. številka v celoti literarnozgodovinska in tematsko zaokrožena na vprašanja večinoma srbskih literarnih revij (Letopis matice srpske, Srpski književni časopisi u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom okupacijom 1878—1914, Srpski književni glasnik, Književni Jug 1918—1919, Nadrealistička periodika, Časopisi hrvatske književnosti od »Vihora« do »Pečata«, 1914—1941; napisali so te razprave: I. Udovički, P. Palavestra, D. Vitošević, N. Ljubinković, A. Petrov, M. Lončar). Pri tem je posebej zanimivo, da med temi avtorji nastopajo tisti, ki so tudi s prispevki v KI in drugod dokazali sposobnost obvladovanja strukturalne metode. Zato nas ne more presenetiti, da so ta literarnozgodovinska dela pisana moderno, razčlenjeno z notranjih vidikov literature.

Osrednji literarnozgodovinski prispevek dosedanjih zvezkov KI pa je Jovana Deretića monografska obravnava Poetika književnog dela Dositeja Obradovića. Okoli 200 strani obsegajoča razprava, ki do konca še ni objavljena zaradi tematske zaokroženosti šeste številke, se je začela že v prvi številki. Obravnavati jo je treba kot preizkušnjo teorije kot delovne hipoteze; izpoveduje torej tudi program KI, in sicer drugače, prepričljiveje kot polemični uvod v 1. številko. Ta monografija izpričuje resno voljo KI, da postane tisto, kar napoveduje z naslovom.

Metodološko je Deretić zelo zanimiv; raziskuje literarnoteoretične osnove Dositejevih del s treh vidikov: pisatelj (nastajanje del), delo in njegova struktura in pa bralec, torej estetska vplivnost Obradovićevih del. Hkrati nakazuje literarno problematiko na treh stopnjah: na zgodovinski, teoretični in kritični, vendar se v tem prispevku omejuje na drugo. Medtem ko literarna zgodovina raziskuje razvoj književnosti v dobi in ga kritika s sodobnega stališča estetsko vrednoti, pa Deretić v svoji literarnoteoretični obravnavi želi pojasniti naravo književnega dela samega kot plod človekove ustvarjalnosti.

Ne da bi podrobneje prikazovali podobo Deretićeve monografije, lahko trdimo, da je v primerjavi s polemičnim uvodom KI ta monografija poleg preizkušnje teoretičnih hipotez tudi stvarni program in dokaz možnosti in zmožnosti sodobne srbske literarne zgodovine nasproti tradicionalni. Ta razprava brez polemične ostrine zavrača usmerjenost tradicionalne literarne zgodovine na zunanje odnose do dela in pisatelja, ki jih raziskovalci razčlenjujejo bodisi pozitivistično, sociološko, ideološko, primerjalno ali kako drugače. Raziskovanje zunanjih in notranjih odnosov literarnega dela se medsebojno ne izključuje, kot kaže Deretićeva razprava. Ustrezna in razsodna uporaba rezultatov raziskav zunanjih relacij nudi, če že ne delovne osnove,

pa gotovo pomoč in oporo notranji, strukturalni raziskavi. Raziskovanje virov in vzorov, če ni samo sebi namenjeno, pomaga razčleniti pisateljski postopek v strukturalnem smislu. Torej, kot kaže Deretičeva razprava, je zunanja raziskava smiselna v funkcionalni sovisnosti z notranjo, pri čemer imata obe za izhodišče literarno delo samo in se gibljeta v smeri od dela le do meje vzročnosti.

In še ena literarnoteoretična misel deduktivno izhaja iz Deretičeve razprave: nujno je pravilno dojeti najprej celoto, šele potem je smiselno pojasnjevanje posameznih prvin; oziroma: razčlemba posameznosti naj ne zamegljuje celote. Umotvor je po svojih prvinah tako kompleksen, da ugotovitev ob razčlembi ene same prvine ni mogoče po načelu korelacije posploševati na druge prvine te celote. Notranje središče umotvora ali opusa, ki povezuje miselne, oblikovne in izrazne prvine, je pri Deretiču metodološka antiteza tradicionalni literarnozgodovinski metodi v raziskovanju razmerja pisatelj — zunanje prvine. Praktično skuša torej Deretič pojasniti notranje bistvo dela. Namesto dosedanjih omejevanj raziskovalnih vidikov na razmerje pisatelj — filozof, pisatelj — socialni reformator ali pedagog ali razsvetitelj obravnava Deretič Obradovića kot književnika, ki je hotel biti socialni reformator, pisatelj, razsvetitelj, modernizator knjižnega jezika, in sicer na različne načine in v različnih možnostih.

Z drugimi besedami: Sodobna literarna zgodovina oziroma literarna teorija ima več možnosti za prodor v umotvor, če valorizira in uporablja dosežke tradicionalne literarnozgodovinske metode in če smiselno in znanstveno adekvatno uporablja strukturalni pristop. Formulacija sklepnih misli Deretičeve raziskave bo gotovo zanimiva in bo pokazala, ali bodo ugotovitve bistveno drugačne oziroma širše od dognanj tradicionalne, tj. dosedanje, obilne literature o Obradoviću ali pa bo smisel raziskave v dimenzijah samega pristopa.

KI je priročne in gospodarne oblike z drobnim tiskom. Z vsem tem menda želi biti časopis kar najbolj popularen, razširjen med ljudmi, ki se ukvarjajo z literaturo in s slovstvenim raziskovanjem.

Janez Rotar

Pedagoška akademija, Maribor

UDK 808.1 + 881.09 (05) (450 + 456) (048.1)

ZADNJI LETNIK NEMSKIH IN AVSTRIJSKIH SLAVISTIČNIH PERIODIK

1. Splošni pregled

Če primerjamo statistiko člankov v zadnjem letniku nemških in avstrijskih slavističnih periodik¹ s statistiko nekdanjega osrednjega slavističnega organa, z Jagićevim *Archivom für slavische Philologie*, se nam morda najbolj jasno pokažejo notranji premiki znanstvene orientacije v povojni nemški slavistiki.

¹ V pričujočem poročilu so upošteevane revije: *Anzeiger für slavische Philologie*. Herausgegeben von Rudolf Aitzetmüller, Stanislaus Hafner und Linda Sadnik. Wiesbaden, Knj. III, 1969 (krat.: *Anz.*). — *Die Welt der Slaven*. Vierteljahrsschrift für Slavistik. Herausgegeben von Maximilian Braun, Ernst

Od vseh 1614 člankov, ki so v Arhivu posvečeni problematiki posameznih slovanskih jezikov in literatur² je v registru³ te revije navedenih 82 (5,08 %) bolgarističnih in 110 (6,81 %) slovenističnih člankov, kar 427 (26,47 %) pa je posvečenih srbskemu in hrvaškemu jeziku in literaturi. Skupno z 38 (2,35 %) prispevki s splošno južnoslovansko problematiko znaša torej delež južnoslovanskih jezikov in literatur nič manj kot 40,71 % (657 prispevkov).

Da je med njimi najmočnejše zastopana prav srbohrvatistika, je gotovo pogojeno v sestavu uredniškega odbora (*V. Jagić, L. Miletić, St. Novaković, M. Rešetar*), kot je po drugi strani razmeroma visoki delež zahodnoslovanskih jezikov in literatur (skupno 458 prisp., = 28,25 %; polj. 197 prisp. = 12,21 %; češk. 185 = 11,46 %; slš. 18 prisp. = 1,12 %; manjši zahodnosl. jeziki 38 prisp. = 3,46 %) lahko razložiti z uredniškim sodelovanjem *A. Brücknerja, J. Gebauerja* idr. V primerjavi z zahodnoslovanskimi jeziki in literaturami je bilo odmerjeno vzhodnoslovanskim jezikom in literaturam razmeroma malo prostora (skupno 308 prisp. = 19,09 %; rus. 235 = 14,56 %; ukr. 59 = 3,66 %; belorus. 14 = 0,87 %).

Popolnoma drugo sliko pa kaže statistika zadnjih letnikov nemških in avstrijskih slavističnih revij. Južnoslovanski jeziki in literature, nekdanje osrednje področje nemške⁴ in predvsem avstrijske slavistike, so morali to svoje mesto odstopiti vzhodno- in zahodnoslovanskim jezikom in literaturam. Njihov delež znaša le 22,25 % (= 18 prisp.: bolg. 8 = 9,88 %, srhv. 8 = 9,88 %, splošno jsl.: 2 = 2,47 %), delež zahodnoslovanskih jezikov in literatur pa je ostal približno enak (18 prisp. = 22,21 %, polj. 7 = 8,64 %, češk. 7 = 8,64 %, manjši zapadnoslov. jez.: 4 = 4,93 %). Starocerkveni in cerkveni slovanščini je posvečenih 10 člankov (12,55 %).

Da pa ta razmerja niso zgolj slučajna, nam kaže primerjava s statistiko slavističnih publikacij povojne nemške slavistike, kot je razvidna iz doslej dostopnega bibliografskega gradiva.⁵

Dickenmann, Dietrich Gerhardt... unter der Schriftleitung von Erwin Koschmider. Wiesbaden. Letnik XIV. 1969, knj. 1—4 (krat.: *WdSl*). *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. Begründet von Rudolf Jagoditsch. Herausgegeben vom Institut für Slavische Philologie an der Universität Wien durch Josef Hamm und Günther Wytzens. Wien—Köln—Graz. Knj. 15. 1969, (krat.: *WsJb*). — *Zeitschrift für slavische Philologie*. Begründet von M. Vasmer. Herausgegeben von M. Woltner in Verbindung mit H. Bräuer und P. Brang. Heidelberg. Knj. XXXIV, zv. 1. 1968, zv. 2. 1969 (krat.: *ZslPh*). — *Zeitschrift für Slavistik*. Herausgegeben vom Institut für Slawistik der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Berlin. Letnik 1969, zv. 1—5. (krat.: *ZSl*).

² Članki s splošno tematiko v tej statistiki niso upoštevani.

³ Archiv für slavische Philologie. Gesamtinhaltsverzeichnis. DAW zu Berlin. Veröffentlichungen des Institutes für Slavistik. Hsg. v. H. H. Bielfeldt. Sonderreihe Bibliographie. Berlin 1962.

⁴ Termin »nemški« ne uporabljamo v nacionalnem smislu.

⁵ Statistika je sestavljena na osnovi dveh bibliografij: *Irmgard Mahnken, Karl Heinz Pollok: Materialien zu einer slavistischen Bibliographie. Arbeiten der in Österreich, der Schweiz und der Bundesrepublik Deutschland tätigen Slawisten (1945—1965)*. München 1965. — *Heinz Pohrt: Bibliographie slavistischer Publikationen aus der Deutschen demokratischen Republik 1946—1967*. DAW zu Berlin. Veröffentlichungen des Institutes für Slavistik. Sonderreihe Bibliographie Nr. 3. Berlin 1968.

	Zahodnonem., avstr. in švicarska slavistika		Vzhodnonemška slavistika	
stcksl./cksl. <i>vzhodnosl.</i>	116	6,54 %	30	1,05 %
splošno	16	0,90 %	2	0,07 %
rusk.	804	45,35 %	1728	60,40 %
belorus. <i>zahodnosl.</i>	76	4,29 %	32	1,12 %
splošno	1	0,06 %	2	0,07 %
polj.	118	6,65 %	132	4,61 %
češk.	111	6,26 %	228	7,97 %
slš.	29	1,63 %	38	1,33 %
manjši zhsl. jez.				
razen luž. srb.	21	1,18 %	12	0,42 %
luž. srb. <i>južnoslov.</i>	9	0,51 %	495	17,23 %
splošno	1	0,06 %	2	0,07 %
bolgar.	35	1,97 %	91	3,18 %
maked.	17	0,96 %	5	0,17 %
srbohrv.	251	14,16 %	54	1,89 %
sloven.	79	4,45 %	10	0,35 %
	skupno 1773 člankov		skupno 2861 člankov	

Najbolj značilna se nam zdi jasno opazljiva tendenca, da se slavistika skoraj izključno orientira na jezike in literature večjih slovanskih narodov. Edina izjema, ki pa se nam zdi nadvse značilna, je vzhodnonemška sorabistika. Prav njeni uspehi in aplikacija njenih rezultatov na področja onomastike, teorije jezikovnih kontaktov, etimologije idr. najbolj nazorno kažejo, da so tudi jeziki in literature manjših narodov ravno tako hvaležen in zahteven predmet znanstvenega raziskovanja, saj po svoji strukturiranosti nikakor ne zaostajajo za »pomembnejšimi« jeziki in literaturami.

1.1. Slovenistika v povojni nemški slavistiki

Tako je pač posledica splošnega trenda, da v zadnjih letnikih nemških slavističnih periodik ni najti niti enega slovenističnega prispevka, če izvzamemo dve recenziji Megiserjevega Slovarja štirih jezikov v ediciji *A. Lägroidove*.⁶

Treba je prelistati cele tri letnike nazaj, da najdemo v nemških slavističnih periodikah prvi slovenistični članek, in sicer *Petretov* pregled tendenc v slovenski pripovedni umetnosti⁷, leto prej pa je *R. Kolarič* objavil nekaj drob-

⁶ Hieronymus Megiser. *Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch*. Neugestaltung und Faksimile der 1. Ausgabe aus dem Jahre 1592. Bearb. v. Annelies Lägroid. (MLS VII). Wiesbaden 1967. Recenzije: *WslJb* 15. 1969, str. 208 do 210 (*G. Nemečlowski*), *Anz.* 3. 1969, str. 174—179 (*L. Kretzenbacher*).

⁷ *F. Petre*, Tendenzen der slowenischen Erzählkunst, *WdSl* 12. 1967. 4, str. 337—352.

narij o prleškem narečju⁸. V letnikih 1964 in 1965 šele beležimo prva članka izpod peresa nemških znanstvenikov: Pregled I. Mahnkenove o narečni diferenciaciji slovenskega vokalizma⁹ in prispevek etnografa L. Kretzenbacherja o nemški izposojenki »scagati«.¹⁰

Razen omenjenih člankov je slovenistika v času, ki še ni zajet v bibliografijah I. Mahnkenove in H. Pohrta,¹¹ zastopana le še s poročili J. Toporišiča o slovenski dialektologiji,¹² V. Novaka o slovenski etnografiji,¹³ A. Baša o Slovenskem etnografu¹⁴ ter z osmrtnico za Frana Grivca izpod peresa V. Novaka.¹⁵ Delno v območje slovenistike segata tudi članka St. Hafnerja o Franu Miklošiču¹⁶ in J. Matla o vlogi Dunaja za južnoslovansko Moderno.¹⁷

Toda tudi članki, registrirani v bibliografijah povojne nemške slavistike, ne kažejo na večje slovenistično zanimanje. Tako vsebuje bibliografija zahodnonemške in avstrijske slavistike¹⁸ sicer 11 bibliografskih enot s področja slovenskega jezikoslovja, med njimi pa so 4 učbeniki Slovenske gimnazije v Celovcu in 2 disertaciji. Edina recenzija, ki jo omenja ta bibliografija, obravnava Bezlajeva *Vodna imena*.¹⁹

Isto število bibliografskih enot je navedenih s področja slovenske literarne zgodovine, vendar se vsaj o polovici navedenih naslovov ne bi dalo reči kaj več kot to, da so sploh bili napisani. Recenzij sta bili deležni dve knjigi: A. Slodnjaka »*Geschichte der slovenischen Literatur*«²⁰ in *Izbrani eseji Ivana Prijatelja*.²¹ Navidezno dobro sta sicer zastopani slovenska etnografija in slovensko ljudsko slovstvo (44 bibl. enot), vendar gre številčnost teh prispevkov predvsem na račun marljivega koroškega Slovence P. Zablatnika, ki je objavil v raznih perifernih slovenskih listih in publikacijah 30 manjših člankov o slovenskem ljudskem življenju. Ostali del (12 bibl. enot) je prispeval edini

⁸ R. Kolarič, Lexikalisches aus der slowenischen Prle-Mundart, WdSl 11. 1966. 1—2, str. 71—76.

⁹ I. Mahnken, Zur mundartlichen Differenzierung des Vokalsystems im Slowenischen, WdSl 10. 1965. 3—4, str. 341—366.

¹⁰ L. Kretzenbacher, Slovenisch (s)scagati = »verzagen« als deutsches Lehnwort theologischen Gehalts, WdSl 9. 1964. 4, str. 357—361.

¹¹ Prim. op. 5.

¹² J. Toporišič, Die slovenische Dialektforschung, ZslPh 30. 1962, str. 385—416.

¹³ V. Novak, Die slovenische Volkskunde seit 1920, ZslPh 30. 1962, str. 180—188.

¹⁴ Slovenski etnograf I—XV. Ljubljana 1948—1962, WdSl 8. 1963. 2, str. 217—224.

¹⁵ WdSl 8. 1963. 3, str. 320—325.

¹⁶ St. Hafner, Franz Miklosichs Stellung und Leistung in der europäischen Wissenschaft, WdSl 8. 1963. 3, str. 299—319.

¹⁷ J. Matl, Wien und die Literatur- und Kunstneuerung der südslavischen Moderne, WdSl 9. 1965. 4, str. 376—391.

¹⁸ I. Mahnken, K. H. Pollok, Materialien (prim. op. 5).

¹⁹ Südost-Forschungen. München, 15. 1957, str. 250—252; Beiträge zur Namenforschung. Heidelberg. 8. 1957, str. 314—317 (E. Dickenmann).

²⁰ J. Matl v Osteuropa 10. 1960, str. 67—69 in v Donauraum. Zs. d. Forschungsinstitutes für den Donauraum 5. 1960. 3, str. 185. J. Schütz v Zeitschrift für Ostforschung 10. 1961, str. 375—376.

²¹ J. Matl v Südost-Forschungen 13. 1954, str. 355—358.

nemški znanstvenik, ki so njegova dognanja relevantna za slovenistično znanost v širšem pomenu besede — *L. Kretzenbacher*.

V naši statistiki nismo upoštevali raznih člankov o slovenskih znanstvenikih²² in nekaterih poročil o slovenskih periodikah.²³

Če je bila slovenistika v zahodnonemški slavistiki potisnjena bolj ali manj ob rob znanstvenega dogajanja in interesa, pa v vzhodnonemški slavistiki skorajda sploh ni prisotna. Bibliografija vzhodnonemških slavističnih publikacij za leta 1946—1967²⁴ navaja le dve jezikoslovni recenziji, in sicer *Isačenkove* razprave o brižinskih spomenikih²⁵ in *Spanejeve* slovenske slovnice.²⁶

Literarna zgodovina je zastopana le z recenzijo *Slodnjakove* nemško pisane zgodovine slov. slovstva,²⁷ dvema priložnostnima člančičema o *Ivanu Cankarju*²⁸ in o *Kajetanu Koviču*²⁹ ter s *Kreftovim* prispevkom o *Ivanu Cankarju* in *F. Kleistu*.³⁰ Če omenimo še tri recenzije etnografskih del³¹ in nekaj raztresenih biografik³² pa je pred nami vsa bora slovenistična bera vzhodnonemške slavistike.

Slika bi bila sicer šele popolna, če bi upoštevali tudi samostojne slovenistične publikacije in prevode slovenističnih monografij v nemščino ter slovenistične članke v raznih priročnikih in leksikonih, toda poročilo o njih bi presehalo okvir našega prikaza. Nismo se mogli dotakniti tudi problema

²² O Kopitarju (WslJb 5. 1955, str. 55—70, WdSl 2. 1957, str. 185—200, Südost-Forschungen 18. 1959, str. 89—122, WdSl 5. 1960, str. 292—298), F. Kotniku (ViD 9. 1957, 9. str. 129—30), Miklošiču (Onoma 5. 1956, str. 21—44, prim. Südost-Forschungen 16. 1957, str. 225, Ostdeutsche Wissenschaft 9. 1962, str. 228—255), M. Murku (Osteuropa 2. 1952, str. 315, Große Oesterreicher, zv. 15. 1959, str. 175—185, Südost-Forschungen 20. 1961, str. 225—244, prav tam str. 245—247, ZslPh 30. 1962, str. 235—236), F. Ramovšu (Südost-Forschungen 12. 1955, str. 295—298).

²³ Npr. o SR 9. 1946 (Südost-Forschungen 17. 1958, str. 296), poročila J. Matla in L. Sadnikove z naslovom »Slovenische Literatur-, Kunst- und Sprachwissenschaft, Urkundenforschung und Philosophiegeschichte« v reviji »Blick nach Osten«.

²⁴ Prim. opombo 5.

²⁵ *Isačenko, A. V.*: Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok. Bratislava 1945 (Rec. R. Traumann v Zs. f. Phonetik und allgem. Sprachwissenschaft 4. 1950, str. 149—150.)

²⁶ *G. O. Spane*, Grammatik der slowenischen Schriftsprache. Kopenhagen 1958. (Rec. H. Peukert v Deutsche Literaturzeitung 80. 1959, stlp. 995—995.)

²⁷ H. Peukert v Zsl 5. 1960, str. 616—619.

²⁸ I. Cankar, Am Steilweg. Berlin 1965. Sklepna beseda M. Jähnichen.

²⁹ *M. Jähnichen*, rec. Kovičevega romana »Ne bog ne žival« v Sonntag 21. 1966, št. 41, str. 8.

³⁰ *Kreft, B.*: Cankar und Kleist, Slavisch-deutsche Wechselbeziehungen auf sprachlichem, literarischem und kulturellem Gebiet. Berlin 1968.

³¹ Zsl 2. 1957, str. 141—144; Dt. Jahrb. f. Volkskunde 9. 1965, str. 435—436; prav tam 13. 1967, str. 169—171.

³² O Kopitarju (Zsl 5. 1958, str. 136—138; Wiss. Zs. d. Humboldt-Univ. Berlin 17. 1968, 2. str. 215—216; prav tam 17. 1968, 2. 209—212; Zsl 5. 1958, str. 107—124; Slavisch-deutsche Wechselbeziehungen auf sprachlichem, literarischem und kulturellem Gebiet. Berlin 1968), M. Murku (Karl-Marx-Universität 1409—1959, Leipzig 1959, str. 49—56; Zsl 7. 1962, str. 150; Slavisch-deutsche Wechselbez.) in F. Miklošiču (Zsl 10. 1965, str. 257—267, Zsl 10. 1965, str. 533—563).

znanstvene vrednosti doslej omenjenih člankov ter kriterijev izbora, po katerih so se predstavljale slovenistične monografije nemški znanosti.

Kljub temu pa že lahko ob tem prikazu ugotovimo, da slovenistična znanost v sodobni nemški in avstrijski slavistiki ni zastopana niti z osnovno znanstveno dokumentacijo ter da so ostali — z nadse redkimi izjemami — neopaženi skoraj vsi znanstveni izsledki povojne slovenistike.

Ob tej ugotovitvi pa se nam nehote vsiljuje vprašanje, kakšna je dokumentacija — in s tem predpogoji solidnega znanstvenega dela — na drugih slavističnih področjih. Vprašujemo se tudi, ali je bila preusmeritev k jezikom in literaturam večjih slovanskih narodov in literatur za nemško in avstrijsko slavistiko z vidika ekonomije znanstvenega dela res pozitivna ali pa se je z modno omejitvijo na rusistiko morda le sama obsodila na sekundarne znanstvene dejavnosti, se pravi, na preprosto znanstveno recipiranje, saj bo verjetno le v najugodnejšem slučaju lahko uspešno konkurirala z institucijami in z znanstveno-dokumentacijskim aparatom, s katerim razpolaga n.pr. sovjetska znanost. Odgovor na to vprašanje bomo morda našli ob razboru posameznih člankov.

2. Pregled prispevkov

2. 1. Slovanski jeziki in literature

2. 1. 1. Sintaksa

Če sta bili v »klasičnem tipu« slavistike v ospredju jezikoslovnega zanimanja predvsem etimologija in historična gramatika, ju je danes zamenjala — pod vplivom strukturalizma in generativne gramatike — sintaksa. Najboljše prispevke o slovanski sintaksi prinaša nedvomno vzhodnonemška ZSI, ki v 5. zvezku objavlja referate simpozija o stavčnih tipih slovanskih jezikov. Osnovni metodološki problem je v bistvu zajet v vprašanju, ali je sploh možno določiti stavčne tipe z metodami strukture lingvistike ali pa je probleme stavčnih tipov možno reševati le z metodami generativne gramatike, ki poleg površinske upošteva tudi globinsko strukturo stavka in njegovih delov. V uvodnem referatu je M. Grepl (str. 662—668) ponovil svoj predlog klasifikacije, ki ga je prvič razvil že leta 1967.³³ Po njegovem mnenju je klasifikacija stavčnih tipov možna z analizo štirih binarnih in medsebojno odvisnih (hierarhičnih) konstitutivnih elementov stavka: \pm *personalnost*, \pm *kopulationost*, \pm *agentnost*, \pm *intencionalnost*. R. Růžička v svojih opombah k pojmu »stavčnega tipa« (str. 680—691) ne oporeka samo hierarhičnosti teh elementov klasifikacije, marveč opozarja na vprašljivost vsake klasifikacije stavčnih tipov, ki ne upošteva tudi njihovih globinskih struktur. T. P. Lomtev (str. 669—679) podaja splošen pregled kategorizacije stavčnih tipov: ta je odvisna od tega, ali se struktura stavka opisuje na osnovi subjektno-predikatne zgradbe povedi, ali pa po principu sistema z različnimi odnosi. Meritornega značaja se nam zdi

³³ M. Grepl, K suščnosti tipov predloženij v slavjanskih jazykah, VJa 1967. 5, str. 60—68.

referat M. Ivičeve (str. 728—741), ki opozarja na nevarnost polisemije v terminologiji raznih šol generativne gramatike ter na nujnost mednarodnega dogovora o kodifikaciji enoznačne znanstvene terminologije in simbolov generativne gramatike.

Za reševanje nekaterih problemov slovenske opisne slovnice se nam zdi premisleka vreden predlog J. Kačala,³⁴ naj bi se tako imenovani »sekundarni predikat«, ki ga večina slovanskih opisnih slovnice doslej označuje le kot »povedkov prilastek«, upošteval kot samostojen stavčni člen, saj ni karakteriziran le po svojih odnosih s povedkom, marveč je vsebinsko in formalno (kongruenčnost) povezan tudi z osebkom (= sek. pred. k osebkju; tip: *Sava teče motna*³⁵), oz. predmetom (= sek. pred. k predmetu; tip: *Očeta so našli mrtoega*³⁵).

Poleg omenjenih referatov je v 5. zv. ZSI objavljenih še več prispevkov o konkretnih in metodoloških vprašanjih (slovanske) sintakse: o odnosu sintakse stavka in sintakse besede (N. Ju. Švedova, str. 692—699), o karakteristiki nominativnih stavkov (A. E. Mihnevič, str. 712—723), o transformacijski metodi v sintaktiki (K. Svoboda, str. 742—746), ter poskus točne opredelitve terminov »formalna struktura« in »funkcija« (O. Leška, P. Novák, str. 724—727).

2. 1. 2. Historična fonologija (glasoslovje), etimologija in onomastika

Metodološko novost na področju, ki smo ga vajeni imenovati »glasoslovje« ali »historično fonologijo«,³⁶ nedvomno predstavlja razprava J. Hamma (*WslJb* str. 58—58) o takoim. »3. (progresivni) palatalizaciji«. H. si je osvojil metodo in terminologijo generativne gramatike in z njo razlaga »3. palatalizacijo« kot morfološki pojav. Koliko pa se bo mogla ta razlaga tudi uveljaviti, si ne upamo soditi

Zanesljive tradicionalne metode pri razlagi glasoslovnih pojavov uporabljata graška slavista H. Schelesniker in L. Sadnik: H. Schelesniker (*Anz.* str. 15—17) razlaga dubleto *rab̄ ~ rob̄* kot rezultat izenačevanja oblik v paradigmi z menjajočo kvantiteto korenkega vokala (NSg. **rāb̄*; GSG. **rābā*): a) po oksitoniranem tipu o-jevske sklanjatve z dolgim korenkim vokalom (po analogiji NSg.: > *rab̄*), b) po oksitoniranem tipu s kratkim korenkim vo-

³⁴ J. Kačala, Das sekundäre Prädikat und seine Position in der Struktur des slavischen Satzes, str. 700—711.

³⁵ Prim. J. Toporišič, Slovenski knjižni jezik, III, str. 189 (povedkov prilastek). Obravnavanje »sekundarnega predikata« kot samostojnega stavčnega člena se nam zdi tem bolj primerno tudi glede na enotnost terminologije in metode slovanskih opisnih slovnice, saj je takšna obravnava stavčnih členov predvidena tudi za opisno slovnico ruskega jezika (prim. projekt Osnovy postroenija opisatel'noj grammatiki sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka, pod red. N. Ju. Švedovoj, Moskva 1966, str. 161—162).

³⁶ Avtorji nekaterih člankov, o katerih poročamo, kljub v bistvu mladogramatični metodi uporabljajo fonološko terminologijo, ne da bi si bili popolnoma na jasnem o vsebini teh terminov. Morda bi bilo za jasnost in preciznost teh sestavkov bolje, če bi uporabljali tudi svoji metodi ustrezne terminologije in bi raje govorili o »glasovih« in ne o »fonemih«, o »refleksih« in ne o »alofonih« itd.

kalom (po analogiji *cas. obl.*: > *rob*_o). *L. Sadnikova* predvideva v svojem prispevku o refleksu *i* za ide. **ei* v heterosil. poziciji (*Anz.* str. 1—4) v praslov. tri »alofone«: 'a, 'ä in 'e(i) (slednji samo v poziciji pred tavtosil. i); po premiku zlogovne meje pa se je po mnenju avtorice ozki e »alofona« e(i) »substituiral« s kratkim i-jem (> *o*). V istem zvezku *Anz.* prinaša *F. Kopečný* (str. 5—12) etimologijo slovanskega predloga *k*_o, ki je po njegovem mnenju identičen z lokalnim adverbom **kū* (prim. *scksl. k*_o-*de*) < ide. **k*_u 'kjer', *H. Andersen* pa dokazuje v *WdSl* (zv. 3, str. 315—350), da je srednjeslovanska ozvočena oblika slovanske propozicije *ot*_o (= *od*) povezana s širšim pojavom »voicing sandhi«³⁷ v slovanskih jezikih, o katerem obljublja še obširnejšo študijo. *J. Otrębski* je zastopan s tremi etimologijami: *stcksl. pęšb* (< *pęd*- + morfem *ch*_o; korenska oblika **cho*- (prim. *hoditi*) < baltoslov. **gā* pōtem ekspresivne aspiracije)³⁸ polsjk. *kobieta* (= morfološka varianta stpolj. *podwi(cz)ka* < **pod*(_o)-*vj*-*ka* : **ob*(*v*)-*i*-*t*_o*ka* > *obitka*, izpeljano iz glagolske osnove *viti* s prefiksom *ko*- v prvotnem pomenu '(žensko) pokrivalo')³⁹ in *stcksl. nynęšb* in drugi pridevniki na -*šbn*, -*štbn*, kot izpeljanke slovanskih adverbov.⁴⁰ *F. Kopečný* (*ZslPh* 1, str. 127—128) navaja kot glavni vzrok za uvedbo atematične končnice -*m* v 1. os. edn. tematičnih glagolov tendenco k vzpostavitvi izosilabizma.

Onomastične študije so prispevali: *F. Görner* (*Zur Bildung der Ethnika von russischen Ortsnamen II*, *ZslPh* 1, str. 42—65), *G. Schlimpert* in *T. Witkowski* (*Namenkundliches zum »Rethra«-Problem*, *ZSl* 4, str. 529—544) in *O. Kronsteiner* (*Der Flußname Leoben*, *WslJb*, str. 116—120).

2. 1. 3. Starocerkvena in cerkvena slovanščina

V graškem *Anzeigerju für slavische Philologie*, ki med vsemi nemškimi slavističnimi revijami posveča največ pozornosti problemom *stcksl.* in *cksl.* jezika in literature, objavlja *R. Aitzetmüller* (str. 102—117) variante *stcksl. Codexa Suprasliensis* po nekem kijevskem zborniku iz 16. stol.⁴¹ Drugo edicijo je priredila *E. Bláhová* (*Anz.*, str. 74—101), ki objavlja po rusko *cksl.* rokopisu 16. stol.⁴² razmeroma pozen, vendar po svojem jeziku zelo arhaičen prepis *stcksl.* prevoda homilije Jan. Zlatousta *Ek thaumatōn epī tē thaumata*. Tudi ostali dve zahodnonemški reviji posvečata vsaka po dva članka *stcksl.* problematiki: V *ZslPh* (zv. 2, str. 335—349) proučuje *H. Rösel* vsebino in predloge največjega zbornika *stcksl.* pridig, tako imenovanega *Mihanovičevega homilijarja*, ter ugotavlja, da so homilije, zbrane v tem zborniku, sicer večinoma prevodi grških predlog, da pa bi bilo pri nekaterih anonimnih spisih misliti tudi na slovanske avtorje. Vendar se nam zdi, da avtor še ni upošteval vseh možnih virov in

³⁷ O terminologiji prim *WdSl* zv. 3, str. 329, op. 50.

³⁸ *Aksl. pęšb* und Verwandtes, *WdSl* 14, 1969, 3, str. 312—314.

³⁹ Poln. *kobieta*, *ZslPh* 34, 1969, 2, str. 347—349.

⁴⁰ *Aksl. nynęšb* usw., *ZslPh* 34, 1969, 2, str. 350—353.

⁴¹ *N. I. Petrov*, Opisanie rukopisnyx sobranij naxodjaščixsja v gorode Kieve, št. 117.

⁴² Državna biblioteka im. V. I. Lenina v Moskvi, sign. Φ 173, št. 47.

predlog. Študija B. Panzerja (*ZslPh* zv. 1, str. 66—88) o disputacijah v Konstantinovem žitju (*Vita Constantini*) zanika avtentičnost sporočenih disputacij Konstantina-Cirila, jim pripisuje le literarno funkcijo kot vsebinski klimaks, ki naj bi ponazoril notranjo rast in usposabljanje Konstantina za slovansko misijonsko delo, ter zavrača Grivčevo hipotezo o obstajanju grških razprav prvega slovanskega misijonarja, ki naj bi jih bil uporabljal pisec žitja. Verjetno pa je Panzer le premalo upošteval tudi okoliščino, da so bila ta žitja namenjena razmeroma preprostim bralcem, ter podcenjuje probleme, ki bi bili nastali pri recipiranju teoloških besedil, če bi ta bila napisana na ravni, kot jo predpostavlja B. Panzer. V *Wdsl* raziskuje H. Humbach (zv. 4, str. 351—353) odnose med lat. teološkim terminom *misericors* ter slovanskim in gotskim kalkom *armahairts* in *milosr_zd_z*, H. Wissemann (zv. 4, str. 393—405) pa slovanske prevode izraza *epioúsios* v četrti prošnji očenaša.

2. 2. 0. Južnoslovanski jeziki in literature

2. 2. 1. Srbski in hrvaški jezik in literatura

W. Lehfeld in B. Finka (*Wdsl* 1, 26—46, 2, 174—192) skušata razviti čim bolj poenostavljeno tipologijo akcentskih premikov v srbohrvaščini, s pomočjo katere naj bi bilo v eventualnem slovarju srbskega oz. hrvaškega jezika mogoče z minimalnim številom grafičnih znamenj karakterizirati akcentske premike v vseh oblikah posameznih besed. M. Majetič (*Anz.*, str. 62—75) navaja na osnovi številnih citatov, pretežno iz sodobne literature, notranje jezikovne razloge za uporabo osebnega namesto povratnega zaimka v srbohrvaškem jeziku, ni se pa dotaknil problema stilne vrednosti in frekventnosti tega stilema v posameznih plasteh jezika. Ch. Vasilev (*ZslPh* 1, str. 104—124) raziskuje srbsko aleksandreido ter skuša z nadrobnejšo statistiko določiti posamezne jezikovne plasti in predloge.

Posebej je treba omeniti prizadevanja dunajskega instituta za slavistiko, ki je posvetil svojo znanstveno pozornost morda najbolj zanimivemu, gotovo pa najbližjemu predmetu znanstvenega raziskovanja, ki ga ima avstrijska slavistika tako rekoč pred vrati, namreč slovanskim etničnim skupnostim v Avstriji in njihovim jezikom. Tako je prispeval G. Newelkowski (*WslJb* 94 do 115) prvi sintetični pregled narečij gradiščanskih Hrvatov. Zeleti bi bilo, da bi se avstrijska slavistika v vse večji meri zavedala te svoje naloge in da bi pri raziskovanju teh problemov uporabljala tudi sodobnejše metode in klasifikacijske kriterije.

Oba literarnozgodovinska članka s področja srbohrvatistike, ki sta objavljena v zadnjem letu, sta posvečena hrvaškemu in srbskemu ekspresionizmu. Madžarski slavist A. Angyal opisuje v *Österreichische Osthefte*⁴³ vsebino

⁴³ Oesterr. Osthefte. Mitteilungsorgan des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts 11. 1969. 1, str. 1—12.

»avantgardistične« revije bratov Micićevih, *Zenit* (1921—1926); v *WdSl* pa daje *V. Žmegač* (zv. 2, str. 115—155) nekoliko esejističen pregled hrvaškega ekspresionizma in njegove poetike.

2. 2. 2. Bolgarski jezik in literatura

Bolgarsko jezikoslovje je zastopano le z dvema krajšima dialektološkima prispevkoma (*Chr. Vasilev, Anz.* 18—21; *M. Mladenov, WdSl* 1, str. 47—50).

Literarnozgodovinski prispevki segajo od jubilejnega orisa ciril-metodijske tradicije v bolgarski literaturi (*D. Petkanova, ZSl* zv. 4, str. 495—500) prek razprave o nacionalni problematiki pri *Paisiju Hilandarskem* (*D. Kulmann, WdSl* zv. 2, str. 137—155) do dveh prispevkov *D. Slatkova*: o novejši bolgarski avantgardistični literaturi (*ZslPh* zv. 1, str. 7—34) in o sodobnem bolgarskem pesniku *Atanasu Dalčevu* (*ZslPh* zv. 2, str. 254—276). V kratki analizi jezikovnih plasti *Trojanske pripovedi* v Manssejevi kroniki ugotavlja nadvse plodni *Chr. Vasilev* (*ZslPh* zv. 1, str. 35—40), da oba rokopisa, novgorodski in vatikanski, po vsej verjetnosti izvirata iz skupne srednjobolgarske predelave tega mednarodnega motiva.

2. 3. Zahodnoslovanski jeziki in literature

2. 3. 1. Češki jezik in literatura

Tudi češko jezikoslovje je zastopano le z dvema prispevkoma: *J. Otakar* (*WdSl* zv. 1, str. 75—81) objavlja kratko notico o najdbi češkega slovarja iz l. 1768 in o njegovem avtorju *Václavu Wiedemannu*, v *ZslPh* pa je priobčil *U. Bamborschke* (zv. 1, str. 98—105) nekaj etimoloških pripomb o besedišču staročeškega epa o Tristanu (*nadba, prak, promena, škripáček, vrhcáb*).

F. Repp raziskuje v *WslJb* (str. 71—95) staročeško pesem »*Slovo do světa stvořené*« in ugotavlja, da je ohranjeni zapis iz druge polovice 13. stol. (Cod. A. LVII. 1. stolnega kapitla pri sv. Vidu v Pragi) prepis starejšega originala. Pesnitev je po vsej verjetnosti nastala pod vplivom latinske srednjeveške igre *Ludus de adventu et interitu Antichristis* iz Tegernseeja.

V svojem razmišljanju o tipoloških karakteristikah čeških pravljic opozarja *K. Horálek* (*ZSl* zv. 1, str. 85—109) na to, da bi upoštevanje zgolj tipoloških kriterijev lahko privedlo ob konkretnih pravljicah do napačnih sklepov. Zato je, kot nazorno dokazuje ob primeru treh čeških pravljic, nacionalne in regionalne posebnosti posameznih tipov možno določiti le po tem, če se poleg tipologije poda še splošna karakteristika pravljice, v kateri se le-tá postavi v konkretni geografski in zgodovinski prostor in v njegov nadnacionalni okvir.

Posameznim osebam so posvečeni prispevki *J. Poláka* (*ZSl* zv. 2, str. 266 do 270) o *Petru Bezruču* in njegovih *Slezjskih pesmih*, *M. Grygarja* (*ZSl* zv. 2, str. 199—225) o *Vladislavu Vančuri* in njegovem romanu »*Pekař Jan Marhoul*« ter *L. Zeilove* o pomenu češkega jožefinista *Františka Jana Tomse* za razvoj češkega jezika. (*ZSl* zv. 4, str. 597—608).

2. 3. 2. Poljski jezik in literatura

Pomembnost poljske literature in sodobnega poljskega jezikoslovja se nikakor ne odraža v prispevkih, priobčenih v zadnjem letniku nemških slavističnih periodik. Poleg dveh priložnostnih zapisov — paberkovanja *St. Kolbuszewskega* (*ZslPh* zv. 1, str. 89—97) o odrazu bitke pri Legnici v poljski literaturi in bibliografske opombe *M. Nierleja* (*Anz.*, str. 59—61) o doslej neopaženem poljskem prevodu baročne pridige *Concio de vestitu et fructu haeresorum St. Sokolowskega*, natisnjenem v knjigi »*Postilla Orthodoxa*« *M. Bialobrzeskega*. — je najti le še zgolj faktografsko naštevanje nekaterih stilnih sredstev *St. Przybyszewkega* (*A. Slupski, WdSl* zv. 4, str. 354—377), ki pa tega pisatelja nikakor ne karakterizirajo, saj bi se ista stilna sredstva dala najti skoraj pri vsakem drugem avtorju. Tudi več ali manj esejistični oris sodobne poljske proze, ki ga je priobčil *J. Bujnowski* (*WdSl* zv. 2, str. 195 do 214), ne prinaša bistveno novih odkritij.

Na nivoju sodobne poljske lingvistike se giblje le analiza *E. Wiese* (*ZSl* zv. 1, str. 51—68) o strukturi nedoločno-osebnihi stavkov v sodobnem poljskem jeziku.

2. 3. 5. Manjši zahodnoslovanski jeziki

Vzhodnonemška Akademija znanosti in umetnosti in berlinski Institut za slavistiko se posebej zanimata za zahodnoslovanske jezike, ki se po svoji geografski legi in glede na ogroženost naravnost vsiljujejo kot znanstveno-raziskovalni predmeti. To so predvsem *Lužiški Srbi*, ki so z ustanovitvijo posebnih institutov v *Budišinu* in *Leipzigu* dobili dva raziskovalna centra, ki sta dosegla s svojimi znanstvenimi izsledki in publikacijami zavidljive uspehe.⁴⁴ Sad tega dela je n.pr. tudi objava zapisov narečnega blaga Lužiških Srbov (*R. Löttsch, ZSl* zv. 2, str. 173—198).

Pred dvema letoma je izdal *F. Hinze* v seriji *Veröffentlichungen des Institutes für Slawistik der DAW* dva pomembna protestantska priročnika (perikopi in pesmarica) iz srede 16. stol.⁴⁵ *J. Zienukoma*, ki v *ZSl* (zv. 1, str. 77—85) raziskuje jezik teh dveh literarnih spomenikov, ugotavlja, da vsebujeta zarodke samostojne knjižne norme, ki bi se ob upoštevanju elementov kašubskega in slovinskega pogovornega jezika utegnili razviti v osnovo novega slovanskega knjižnega jezika, če tega razvoja ne bi nasilno zatrla germanizacija.

F. Hinze (*ZSl* zv. 1, str. 69—72) navaja zanimiv primer, da je iz osebnega imena *Arndt* nastala slovinska narečna beseda *arnt* s pomenom 'knjiga prerokb'.

S študijem zahodnoslovanskih jezikov je tesno povezano raziskovalno delo na področju neško-slovanskih jezikovnih stikov, s katerimi si je vzhodno-

⁴⁴ Prim. *H. Schuster-Senc*, 20 Jahre sorabistischer Sprachwissenschaft, *ZSl* 14, 1969, 3, str. 348—356. *H. H. Bielfeldt*, Die slawischen Sprachen und Literaturen in der DDR, *ZSl* 14, 1969, 3, str. 325—347.

⁴⁵ *F. Hinze*, Die Smolsiner Perikopen, Veröff. Nr. 41, Berlin 1967.

nemška slavistika pridobila dobršen del svojega dobrega imena. K. Müller je zbral v ZSI (zv. 4, str. 545—576) slovanske izposojenke za poimenovanje *sirovke* (*Lactarius deliciosus*) v vzhodnonemških narečjih, v istem zvezku (str. 577—581) pa obravnava F. Hinze slovinske izposojenke v nemščini na področju zimskega ribolova.

2. 4. Vzhodnoslovanski jeziki in literature

2. 4. 1. Ruski jezik in ruska literatura

V zadnjem letniku nemških slavističnih periodik so razmeroma številni prispevki o kompleksni problematiki slovanskega glagola oz. ruskega aspekta.

J. Ferrel (*WslJb*, str. 1—11) raziskuje pogoje, v katerih se pri aspektni derivaciji s sufiksom *-ivaj* v sodobni ruščini zamenjata vokala */o/* in */ó/* ob koncu glagolskega korena z glasom */a/*. Isti glagolski kategoriji in semantičnim razlikam pri glagolih tega tipa v češčini in v ruščini posveča svojo pozornost tudi I. Černov (*ZSI* zv. 1, str. 45—50). Domneva, da je vzrok za produktivnost in razširjanje imperfektivnih glagolov treba diahronično iskati v izgubi pluskvamperfekta, saj so ti glagoli nekoč izražali predčasnost. Ta pluskvamperfektni pomen se je v sodobni ruščini delno še ohranil, medtem ko se je v sodobni češčini popolnoma izgubil. K. Trost (*Anz.*, str. 26—58) objavlja prvo nadaljevanje obširnejše študije o vplivu glagolskega vida in glagolskega dejanja na pomen adverbialnih participov na *-a* v ruščini.

S področja sintakse je priobčil R. Růžička (*ZSI* zv. 5, str. 747—758) transformacijsko analizo kongruenčnih območij (Kongruenzdomänen) v ruščini.

Članki o ruski literaturi so tako številni in raznorodni, da bi bilo težko poročati o njih kaj več kot informativno. Značilno za skoraj vse obravnavane članke pa je, da pisci le redko uporabljajo literarnoznanstvene metode, tega predmeta se lotevajo pretežno z literarnozgodovinskih perspektiv ali pa celo z ozkega ideološkega vidika. Slednje velja predvsem za vzhodnonemško rusistiko, ki se le počasi in s precejšnjo zakasnitvijo — tudi v primerjavi s sodobno literarno znanostjo v Sovjetski zvezi — oddaljuje od ozkih koncepcij socialističnega realizma in zgolj sociološke interpretacije literature.⁴⁶

Prispevki obravnavajo — v kronološkem redu — naslednje probleme in osebnosti: idejo napredka v literaturi ruskega razsvetljenstva (*H. Graßhoff*, *ZSI* zv. 5, str. 444—452), napitnice iz časa Petra I. (*A. V. Pozdnev*, *WslJb*, str. 12—22), vire »kozmoške« *lirike Lomonosova* (*W. Schamschula*, *ZslPh* zv. 2, str. 225—255), opombe h *Kantemirovemu* prevodu Anakreona (*D. Schenk*, *ZslPh* zv. 1, str. 125—126), dvanajst pism *V. A. Žukovskega* (objavila *H. Eichstädt*, *WdSI* zv. 5, str. 294—311), opombe k realizmu *N. P. Ogareva* (*K. Runge*, *ZSI* zv. 4, str. 582—590), o funkciji nemščine kot stilnega sredstva pri *M. Cvetaevi* (*G. Wytrzens*, *WslJb* str. 59—70), o vplivu Bloka na pesniško ustvarjanje *K. Paustovskega* (*N. Sillat*, *ZSI* zv. 2, str. 240—252), o dveh virih so-

⁴⁶ Prim. *E. Pracht*, Aktuelle Aufgaben der Theorie des sozialistischen Realismus, *ZSI* 14. 1969. 3, str. 386—399.

vjetske lirike: ruski folklori in evropskem romanu (*F. Mireau*, *ZSl* zv. 3, str. 409—414), o literarnem oblikovanju junakov v sodobni sovjetski prozi (*A. Hiersche*, *ZSl* zv. 3, str. 400—408) idr.

2. 4. 2. Recepcija slovanskih literatur

Posebno področje nemške (in deloma tudi ostale neslovanske) slavistike je že od nekdaj predstavljal študij literarnih vezi slovanskih literatur z drugimi evropskimi literaturami. Če je v začetku te znanstvene panoge obstajalo raziskovalno delo v bolj ali manj tendencioznem odkrivanju vplivov (»vplivoslovje«), v preprosti deskripciji kontaktov, recipiranega idejnega in literarnega blaga ter v zbiarnju drugega faktografskega gradiva, se v zadnjem času z redkimi izjemami uveljavljajo metodološki prijemi, ki izhajajo iz notranje strukture *sprejemajoče literature*, upoštevajo njeno zrelost za recepcijo ter obravnavajo kot edini relevantni in signifikantni dejavnik prav *preoblikovanje in prilagajanje* sprejetega literarnega in idejnega blaga strukturam sprejemajoče literature in njegovo integracijo v to novo celoto. Toda tudi na tem področju zaostajajo članki, o katerih poročamo, za splošnim znanstvenim razvojem. Le *M. Baade* (*ZSl* zv. 1, str. 1—11) se v svojem članku o osnovnih vprašanih prevajanja Blokove poezije v nemščino zaveda te problematike. V ostalih prispevkih je zbrano pač v bolj ali manj tradicionalnem smislu in na bolj ali manj tradicionalen način gradivo za zgodovino recepcije slovanskih literatur: o *Plehanovu* v Nemčiji (*M. Wegner*, *ZSl* zv. 3, str. 429—445), o doprinosu *F. Bodenstedta* k spoznavanju *M. Lermontova* v Nemčiji (*R. Gregor*, *ZSl* zv. 2, str. 224—252), o češki dramatik v avstrijski in nemški literaturi (*M. Jähnichen*, *ZSl* zv. 1, str. 12—36), o odrazu sovjetske literature v publicistiki nemškega delavskega gibanja (*H. Fliege*, *ZSl* zv. 3, str. 415—428). V svojih opombah k poročilom o Rusiji ob začetku novega veka obljublja *E. Donnert* (*ZSl* zv. 1, str. 57—44) obširnejšo študijo o tej problematiki, v kateri bo obravnaval tudi potopise Vipavčana *S. Herbersteina*.

2. 5. Zgodovina slavistike

Priobčeno je gradivo o *A. Brücknerju* (*G. Wytrzens*, *WslJb* str. 149—150) s posthumno izdajo njegovega rokopisa o Zlatem veku poljske literature (*W. Berbelicki*, *T. Ulewicz*, *WslJb* str. 126—148), dve pismi *J. Dobrovskega* *G. van Swietenu* (*W. Schamschula*, *WslJb* str. 121—125) ter razprava o doprinosu indogermanista *A. Schleicherja* k razvoju baltistike (*J. Dietze*, *ZSl* zv. 3, str. 591—597). Posebej je treba omeniti temeljito razpravo *W. Zeila* (*ZSl* zv. 1, str. 109—127) o odnosih *Kopitarja*, *Dobrovskega* in njegovih čeških sodobnikov s krogom praškega filozofa *B. Bolzana*, v kateri je objavljeno doslej neznano gradivo iz čeških arhivov.

3. Če si skušamo ob koncu dati odgovor na vprašanje, ki smo si ga v začetku zastavili, ali je nemška in avstrijska slavistika danes še sposobna, da uspešno sodeluje pri razvijanju slavistične znanosti, bomo ob vsej problematičnosti, ki jo take posplošene sodbe že same po sebi vsebujejo, morda vendarle mogli ugotoviti naslednje: v času, ko je za solidno znanstveno delo

neogibno potrebna obširna znanstvena dokumentacija, ki je znanstvenik zasebnik ne more več opraviti sam, se razvija znanost le v onih centrih, ki tako dokumentacijo tudi omogočajo.

Zato precejšnji del obravnavanih člankov po svoji metodi, zastavljeni tematiki in glede na upoštevano znanstveno literaturo zaostaja za splošnim razvojem slavistike ali pa le parafrazira in rezimira že znane izsledke.

Resnične doprinose k razvoju slavistične znanosti pa vsebujejo le prispevki tistih znanstvenikov in znanstvenih institucij, ki se zavestno omejujejo na delovna področja, na katerih je tudi s skromnimi sredstvi in v težkih delovnih pogojih sploh še možno slediti znanstvenemu razvoju.

S tega vidika se nam zdi še toliko bolj nerazumljivo, zakaj se posamezni znanstveniki slavisti raje zadovoljujejo z recepcijo rezultatov več ali manj modne rusistike, vse bolj pa zanemarjajo študij jezikov in literatur manjših slovanskih narodov.

Erich Prunč

Filozofska fakulteta, Gradec

UDK 886.3 Gregorčič 3.03:016

SIMON GREGORČIČ V NEMSKIH PREVODIH
BIBLIOGRAFIJA

1. *Abecedni pregled prevodov*

Cesarski razglas

1. Des Kaisers Aufruf. Prev. dr. Rudolf v. Andrejka.
Reichspost, 3. 10. 1915 (nedeljska priloga).
2. Isto.
SKuSL, str. 25 sl.*

Čas

3. Die Zeit. Prev. -n- [= Anton Funtek?].
LZtg, 102/1883, 88, 741.

Človeka nikar!

4. Nur keinen Menschen. Prev. Arthur Brehmer.
Von Pol zu Pol, 1/1884,
Gl. LZ, 4/1884, 7, 448 (= 1. 7. 1884).
5. Isto.
SA, str. 222—224.
6. Den Menschen schaffe nimmermehr! Prev. -n- [= Anton Funtek].
LZtg, 120/1901, 159, 1329 (= 15. 7. 1901).

Dekletova molitev

7. Des Mädchens Gebet. Prev. dr. Rudolf v. Andrejka.
SKuSL, str. 28 sl.
8. Isto.
AsD, str. 20 sl.

Divna noč

9. Gute Nacht! Prev. Ivan Pregelj.
A—K, str. 47 sl.

Domovini

10. An die Heimat. Prev. -n- [= Anton Funtek].
LZtg, 121/1902, 202, 1663 (= 3. 9. 1902).
11. An die Heimat. Prev. Ružica [Dončević].
Die Drau, 36/1903, 160, 10.
12. An die Heimat. Prev. Ivan Pregelj.
A—K, str. 6 sl.

Hajdukova oporoka

13. Das Testament des Hayduken. Prev. Ivan Pregelj.
A—K, str. 17—22.

Izgubljeni cvet

14. Prev. I. K. Winifried [= Igo Kaš].
Slavische Rundschau,
Gl. Kres, 3/1883, 2, 119 (= 1. 2. 1883).
15. Die verlorene Blüthe. Prev. V. [= Fran Vidic].
ATbl. 12/1897, 138, (= 19. 6. 1897).
Gl. LZ, 1897, 446 sl.

Jeftejeva prisega

16. Jephtes Schwur. Prev. Ivan Pregelj.
A—K, str. 15—16.

Moč ljubezni

17. Der Liebe Macht. Prev. I. K. Winfried [= Igo Kaš].
Slavische Rundschau, 2/1883, 7, 9 (= 15. 2. 1883).
18. Die Macht der Liebe. Prev. Ružica [Dončević].
Slavonische Presse, 19/1903, 295, 7.

Mojo srčno kri škropite

19. Sprengt aus meines Herzens Borne. Prev. I. K. Winfried [= Igo Kaš].
Slavische Rundschau, 2/1883, 7, 9 (= 15. 2. 1883).

Na bregu

20. Am Strande. Prev. I. K. Winfried [= Igo Kaš].
Slavische Rundschau, 2/1883, 8, 8 (= 22. 2. 1883).

Napitnica

21. Trinklied. Prev. Ružica [Dončević].
Slavonische Presse, 19/1903, 295, 8.

Na polju (Iz tisoč rož presladek duh)

22. Im Hain. (Aus tausend Rosen süßer Duft). Prev. Gojmir Krek.
SA, str. 226.

Naša zvezda

23. Unser Stern. Prev. Rudolf Leonograd [= dr. Rudolf v. Andrejka].
ATbl. 30/1915, 301, pril. I (= 24. 12. 1915) (božična priloga).
Gl. LZ, 36/1916, 3, 142.
24. Isto.
AsD, str. 12.

Njega ni

25. Er kommt nicht. Prev. I. K. Winfried [= Igo Kaš].
Slavische Rundschau, 2/1883, 7, 9 (= 15. 2. 1883).
26. Vergebliche Sehnsucht. Prev. Rudolf Leonograd [= dr. Rudolf v. Andrejka].
ATbl, 30/1915, 301, pril. I (= 24. 12. 1915) (božična priloga).
Gl. LZ, 36/1916, 3, 142.
27. Er kehrt nie wieder.
AsD, str. 16.

Odlikovanje

28. Die Auszeichnung. Prev. dr. Rudolf v. Andrejka.
Reichspost, 3. 10. 1915 (nedeljska priloga).
29. Isto.
SKuSL, str. 36 sl.

Oljki

30. An den Ölbaum. Prev. A[nton] Funtek.
LZtg, 113/1894, 250, 1953 sl.
31. Isto.
Ö-uR, 16/1894, 325—328.
Gl. LZ, 1894, 638—640.
32. Isto.
LZ, 14/1894, 10, 638 sl.
33. Isto.
SA, str. 227—250.
34. Isto.
ATbl, 31/1916, 102, 5 sl. (= 15. 4. 1916).
35. An den Ölbaum. Prev. Ivan Pregelj.
A—K, str. 29—54.
36. [Im Land des Ölbaums und der Reben...]
Mladika, 2/1921, 21/22, ovitek, 5.

O nevihti

37. Das Gewitter. Prev. Ivan Pregelj.
A—K, str. 27 sl.

Pastir

38. Der Hirt. Prev. Ivan Pregelj.
A—K, str. 8 sl.

Pogled v nedolžno oko

39. Blick in ein unschuldiges Auge. Prev. -n- [= Anton Funtek].
LZtg, 122/1903, 87, 749 (= 18. 4. 1903).
Gl. LZ, 23/1903, 320 in 385.
40. Das unschuldige Auge. Prev. dr. Rudolf v. Andrejka.
AsD, str. 14 sl.

Pozabljenim

41. Den Vergessenen. Prev. I. K. Winfried [= Igo Kaš].
Slavische Rundschau, 2/1883, 7, 9 (= 15. 2. 1883).
42. An die Vergessenen. Prev. R[udolf] A[ndrejka].
LZtg, 122/1903, 249, 2151.

43. Der Toten Tag. Prev. Rudolf v. Andrejka.
Reichspost, 31. 10. 1915.
44. Den Vergessenen.
AsD, str. 18 sl.
45. Die Vergessenen. Prev. Ivan Pregelj.
A—K, str. 35 sl.
- (Predsmrtnice)
46. Vor dem Tode... Prev. Ružica [Dončević].
Slavonische Presse, 19/1903, 295, 8.
- »Priatelj« in senca
47. »Freund« und Schatten. Prev. Gojmir Krek.
SA, str. 225.
- Pri jezu
48. Am Wehr. Prev. Ivan Pregelj.
A—K, str. 37—39.
- Projekt
49. Projekt. Prev. Gojmir Krek.
SA, str. 226 sl.
50. Projekt. Prev. Ivan Pregelj.
A—K, str. 46.
- Rabeljsko jezero
51. Der Raibler See. Prev. L. P.
ATbl, 18/1903, 201, 2 sl. (= 3. 9. 1903).
- Sadim, sadim si lovor
52. Ich pflanzte einen Lorberbaum. Prev. Ružica [Dončević].
ATbl, 18/1903, 295, 11 (= 24. 12. 1903).
- Sam
53. Allein. Prev. V. [= Fran Vidic].
ATbl, 12/1897, 138, (= 19. 6. 1897).
Gl. LZ, 1897, 446 sl.
54. Der Einsame. Prev. Ivan Pregelj.
A—K, str. 40
55. Allein. Prev. dr. Rudolf v. Andrejka.
AsD, str. 15.
- Sedim tu poleg statev
56. Ich sitz', ich sitz' am Webestuhl. Prev. Ružica [Dončević].
ATbl, 18/1903, 295, 12 (= 24. 12. 1903).
- Soči
57. Am Isonzo. Prev. dr. Rudolf v. Andrejka.
Reichspost, 2. 7. 1915.
58. Isto.
Sarajevoer Tbl, 6. 7. 1915.
59. An den Isonzo. Prev. dr. Rudolf v. Andrejka.
LZ, 36/1916, 3, 142—144.
60. Isto. (Odlomek).
Tagespost, 11. 6. 1916.

61. An die Soča. Prev. dr. Rudolf v. Andrejka.
SKuSL, str. 17—19.

62. An die Soča. Prev. -n- [= Anton Funtek].
LZtg, 154/1915, 161, 1185 (= 17. 7. 1915).

63. Isto.
LZ, 56/1916, 3, 142—144; popravek 192.

64. An die Soča. Prev. Ivan Pregelj.
A—K, str. 43—45.

65.
Hrvatska obrana, 15/1916, 62, I; 65, I.

66. An die Soča. (Odlomek).
JA, str. 49 sl.

Spominčice

67. Vergiftmeinnicht. Prev. Ružica [Dončević].
Slavonische Presse, 19/1905, 295, 8.

Spovednici

68. An den Beichtstuhl. Prev. Ivan Pregelj.
A—K, str. 25—26.

Srce človeško — sveta stvar

69. Des Menschen Herz ein heilig Ding. Prev. A. M. [= Franjo Selak].
ATbl, 14/1899, 294, (= 23. 12. 1899).

70. Das Menschenherz, ein Heiligtum. Prev. Ivan Pregelj.
A—K, str. 41 sl.

Srce sirota

71. Prev. I. K. Winfried [= Igo Kaš].
Slavische Rundschau,
Gl. Kres, 3/1885, 2, 119 (= 1. 2. 1885).

Sveta odkletev

72. (Entfluchung der Welt). (Odlomek). Prev. dr. Franz Selak.
Kroatische Revue, 1/1882, 20.

Tone sonce, tone

73. Es sinkt, es sinkt die Sonne. Prev. Ružica [Dončević].
ATbl, 18/1905, 295, 11 (= 24. 12. 1905).

Ujetega ptiča tožba

74. (Die Klage des gefangenen Vögleins). (Odlomek). Prev. dr. Franz Selak.
Kroatische Revue, 1/1882, 22.

75. Des gefangenen Vogels Klage. Prev. -n- [= Anton Funtek].
LZtg, 125/1906, 82, 745.

76. Des gefangenen Vogels Klage. Prev. Ivan Pregelj.
A—K, str. 10—12.

V celici

77. In der Zelle. Prev. V. [= Fran Vidic].
ATbl, 12/1897, 158, (= 19. 6. 1897).
Gl. LZ, 1897, 446 sl.

Velikonočna

78. Osterlied. Prevajalec ni imenovan [= Franjo Selak].
ATbl, 8/1895, 75, (= 1. 4. 1895).

79. Osterlied. Prev. Fran Selak.
ATbl, 19/1904, 76, 9 (= 2. 4. 1904).
- Vinski duhovi
80. Die Geister des Weines. Prev. dr. Rudolf v. Andrejka.
AsD, str. 17.
- V mraku
81. In der (Abend-)Dämmerung. Prev. I. K. Winfried [= Igo Kaš].
Slavische Rundschau, 2/1885, 8, 8 (= 22. 2. 1885).
- Vojakove neveste poroka
82. Die Hochzeit der Soldatenbraut. Prev. dr. Rudolf v. Andrejka.
SKuSL, str. 34 sl.
- V pepelnični noči
83. Prev. I. K. Winfried [= Igo Kaš].
Slavische Rundschau,
Gl. Kres, 3/1885, 2, 119 (= 1. 2. 1885).
84. In der Aschermittwochnacht. Prev. Leopold Kizler.
MZtg, 60/1920, 51, 2.
- Za dom med bojni grom!
85. Im Schlachtenbrand fürs Vaterland. Prev. dr. Rudolf v. Andrejka.
Reichspost, 3. 10. 1915 (nedeljska priloga).
86. Im Schlachtenbrand. Prev. Rudolf Leonograd [= dr. Rudolf v. Andrejka].
ATbl, 30/1915, 301, pril. I (= 24. 12. 1915) (božična priloga).
Gl. LZ, 36/1916, 3, 142.
87. Isto.
SKuSL, str. 30 sl.
- Zaostali ptič
88. Der zurückgebliebene Vogel. Prev. I. K. Winfried [= Igo Kaš].
Slavische Rundschau, 2/1885, 8, 8 (= 22. 2. 1885).
89. Der zurückgebliebene Vogel. Prev. Helmar Wilbus [= Wilhelm (Viljem) Urbas].
Ö-uR, 21/1897, 3, 201.
Gl. LZ, 17/1897, 377.
90. Der zurückgebliebene Vogel. Prev. Lilly Nowy [= Lili Novy].
Morgenblatt, 41/1926, 208, 10 (= 22. 8. 1926).
- Z grobov (Kako cvetete, duhtite lepo)
91. Dornen. (Wie pranget ihr schön, ach, wie duftet ihr süß). Prev. Gojmir Krek.
An der schönen blauen Donau, 8/1895, 21, 497 (= 1. 11. 1895).
Gl. LZ, 15/1895, 771 -m.p. [= Miroslav Premrou].
92. Isto.
LZ, 15/1895, 12, 771.
93. Isto.
SA, str. 225.
- Z grobov (Na tiho selišče nekdanjcev)
94. Von den Gräbern. (Es treibt auf die einsamen Gräber). Prev. Franz Selak.
SA, str. 224 sl.

95. Isto.

JA, str. 50.

Znamenje

96. Der Bildstock. Prev. -n- [= Anton Funtek].

LZtg. 120/1901, 159, 1329 (= 15. 7. 1901).

Daritev (Daritev bodi ti življenje celo)

97. Opfer. (Dein Leben sei ein Opfer bis zum Grabe). Prev. Mina Conrad-Eybesfeld.

Der Gral. Essen. 1920/21, str. 520.

Mavrica (Biserna lestva se vzpenja v oblak)

98. Der Regenbogen. (Glitzernde Stufen erklimmen die Höh'). Prev. Mina Conrad-Eybesfeld.

Der Gral. Essen. 1920/21, str. 521.

2. Imensko kazalo prevajalcev

A. M. gl. Selak, dr. Franjo.

Andrejka, dr. Rudolf (psevdonim: Rudolf Leonograd) (1880—1948)

1, 2, 7, 8, (25), 24, (26), 27, 28, 29, 40, 42, 43, 44, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 80, 82, 85, (86), 87.

Brehmer, Arthur (psevdonimi: Robby Jones; Charles K. Blunt; Karl von Riegersheim) (1858—1923)

4, 5.

Conrad-Eybesfeld, Mina (Mina; Wilhelmina) Baronin (1895—)

97, 98.

Dončević, Ružica (psevdonim: Ružica)

(11, 18, 21, 46, 52, 56, 67, 73).

Funtek, Anton (šifra: -n-) (1862—1952)

(3), (6), (10), 30, 31, 32, 33, 34, (39), (62), 63, (75), (96).

Kaš, Igo (psevdonim: I. K. Winfried) (1855—1910)

(14, 17, 19, 20, 25, 41, 71, 81, 83, 88).

Kizler, Leopold

84.

Krek, Gojmir (1875—1942)

22, 47, 49, 91, 92, 95.

L. P. gl. (Luka Pintar?)

Leonograd, Rudolf gl. Andrejka, dr. Rudolf

M.(ann) A.(rmer) gl. Selak, dr. Franjo

-n- gl. Funtek, Anton

Novy, Lili (rojena pl. Haumeder) (1885—1958)

90.

Nowy, Lilly

gl. Novy, Lili

(Pintar, Luka) (šifre: S. P. H. = Svitoslav Pintar Hotaveljski; >Y<; L. P.)

(1857—1915).

51.

- Pregelj, dr. Ivan (psevdonimi: Ivo Zoran; I. Mohorov; P. Petrič) (1885—1960)
9, 12, 13, 16, 35, 37, 38, 45, 48, 50, 54, 64, 68, 70, 76.
Ružica gl. Dončević, Ružica
- Selak, dr. Franjo; Dr. Franz (Fran) Selak (šifre: F. S., Fr. S., A(rmer) M(ann);
T.) (1847—1906) gl. SBL s. v. Selak, Franjo
(69), 72, 74, (78), 79, 94, 95.
- Urbas, Wilhelm (Viljem) (psevdonim: Helmar Wilbus) (1831—)
89.
- V. gl. Vidic, dr. Fran
- Vidic, dr. Fran (šifra: V.) (1872—)
(15, 53, 77).
- Wilbus, Helmar gl. Urbas, Wilhelm (Viljem)
- Winfried, I. K. gl. Kaš Igo
- Brez imena prevajalca
36, 65, 66.

5. Citirane knjige

- ANDREJKA, Dr. Rudolf von: Slovenische Kriegs- und Soldatenlieder. Aus Kunst- und Volksdichtung. Ins Deutsche übertragen von Dr. Rudolf von Andrejka. Verlag der Katoliška Bukvarna, Druck der Katoliška Tiskarna, LAIBACH 1916; gr. 8°, 67 s. + 17 Bild. (dav. F farb.).
Kratice: SKuSL (2, 7, 29, 61, 82, 87).
Recenzije: DS, 29/1916, 214 sl. Dr. Ivan Pregelj.
LZ, 36/1916, 332 Dr. J[anko] Š[lebinge]r.
C, 10/1916, 273—275 A. U.
Sn, 14/1916, 235 Jos. Kostanjevec.
Jahrbuch Deutscher Bibliophilen für 1917. Hrsg. v. HANS FEIGL.
Wien, 5. l., str. 116.
LZ, 37/1917, priloga Naša knjiga, št. 2, str. 8.
- Andrejka, Dr. Rudolf von: Aus slovenischen Dichtungen. Deutsche Übersetzung: Dr. Rudolf von Andrejka. Im Selbstverlag (in Kommission bei Kleinmayr & Bamberg) LJUBLANA 1932; gr. 8°, 47 str.
K.: AsD (8, 24, 27, 40, 44, 55, 80).
R.: LZ, 52/1932, 9, 575, sl. J. A. G. [= Joža Glonar].
- JOVANOVIĆ, Katarina (1869—1954); Jugoslawische Anthologie. Dichter und Erzähler. Herausgegeben von Katarina A. Jovanović. Eingeleitet von Pavle Popović. Schlußwort von Hermann Hiltbrunner (1895—1961). Zürich, Leipzig und Stuttgart: Rascher & Cie. 1932; XXIV, 312 S. 8°.
K.: JA (66, 95).
R.: J, 12/1931, 298, 8 Alfonz Gspan.
S, 59/1931, 294, 4 Tone Potokar.
Ungarische Jahrbücher. Hrsg., v. Jul. v. Farkas. Berlin. Bd. 13, 1933, s. 381.
- Krek, Gregor: Slavische Anthologie. In deutschen Übersetzungen. Mit Einleitung von Gregor Krek. Stuttgart: J. G. Cotta [1895]; 246 s. 8°. (Cotta'sche Bibliothek der Weltliteratur, Bd. 250).

K.: SA (5, 22, 33, 47, 49, 93, 94).

R.: LZ, 1895, 321 sl. R[ajko] P[erušek].

5. Pregelj, Ivan: *Adria-Klänge*. Auswahl aus den Gedichten des Simon GREGORČIĆ, Übersetzt von J. Pregelj. Druck der Narodna Tiskarna, Görz 1907; 49 s. 8°.

K.: A—K (9, 12, 13, 16, 35, 37, 38, 45, 48, 50, 54, 64, 68, 70, 76).

R.: DS, 20/1907, 10, 474 sl. Dr. E[vgen] L[ampe].

Č, 2/1908, 98 Z.

4. Navedeni časopisi in revije

1. Agramer Tagblatt. Organ für Politik und Volkswirtschaft. Agram. (= ATbl). Gl. EJ, 1, 20 M[atko] Ro[jnić].
15, 23, 26, 34, 51, 52, 53, 56, 69, 73, 77, 78, 79, 86.
Navedeno po Vinkoviću: *Jugoslawische Literatur im »Morgenblatt«* (2. 1. 1886—31. 12. 1935). Zagreb 1936, str. 11.
2. An der schönen blauen Donau. Unterhaltungsblatt für die Familie. Hrsg. v. Dr. F[edor] Mamroth (1851—1907). Wien, Konegen (od l. 1888 Joh. Eberle & Co.) gr. 4°. (1. 1886—10. 1895).
91.
3. Die Drau. Organ für Politik und Volkswirtschaft. Osijek. (19. 7. 1868—8. 6. 1929).
Gl. EJ, 3, 83 M[ira] M[albaša].
11.
4. Hrvatska odbrana.
65.
5. Kres. Celovec. (1. 1881—6. 1886).
Gl. EJ, 5, 392 F[rance] D[obrovolje].
14, 71, 85.
6. Kroatische Revue. Berichte über sociale und literarische Verhältnisse der südslavischen Völker. Hrsg. v. Dr. Ivan von Bojničić. Agram, Leop. Hartman's Buchh. (Kugli & Deutsch), gr. 8°.
(1. 1882 in 2. 1886).
Gl. LZ, 1/1881, 787 (Iz Zagreba).
Slavonische Presse, 2/1886, 86.
72, 74.
7. Laibacher Zeitung. Laibach. (= LZtg).
Gl. EJ, 5, 467 J[anez] L[ogar].
3, 6, 10, 30, 39, 42, 62, 75, 96.
8. Ljubljanski zvon. Ljubljana. (= LZ).
Gl. EJ, 5, 574 Jo[že] M[unda].
4, 15, 23, 26, 31, 32, 39, 53, 59, 63, 77, 86, 89, 91, 92.
9. Marburger Zeitung. Marburg. (= MZtg).
84.

10. Mladika. Gorica.
36.
11. Morgenblatt. Zagreb. (Od 16. 5. 1926 do 15. 4. 1941).
Gl. ATbl.
90.
12. Österreichisch-ungarische Revue. Wien (= Ö-uR). (N. F. zvezek 1—37,
1886—1910).
31, 89.
13. Reform. (Wochenschrift). Hrsg. v. G[regor] Ritter von Smolski (1844—).
Wien. (1. 1882 in 2. 1883)
UB- Wien III 11 582
Ö- Nationalb. 398 791 — D
14. Reichspost. Wien.
1. 28, 43, 57, 85.
15. Sarajevoer Tagblatt. Sarajevo.
58.
16. Slavische Rundschau. Hrsg. v. G[regor] Ritter von Smolski. Wien.*
Gl. LZ, 2/1882, 12, 772 (= 1. 12. 1882).
Kres, 3/1883, 2, 119 (= 1. 2. 1883).
14, 17, 19, 20, 25, 41, 71, 81, 83, 88.
* Literarna priloga političnega tednika »Reform«.
17. Slavonische Presse.
18, 21, 46, 67.
18. Tagespost. Graz.
60.
19. Von Pol zu Pol. Internationale Revue für das geistige Leben aller Nationen.
Hrsg. v. A[rthur] Brehmer. N. F. Laibach, (Kleinmayr u. Bamberg), gr. 8°.
(1. 1884).
Gl. Kres, 4/1884, 479.
LZ, 4/1884, 448 [Fran Levec].
LZ, 4/1884, 635 sl. [Fran Levec].
4.

Nepojasnjene kratice so povzete iz SBL-a.

Upoštevana literatura:

1. Janko Šlebinger: Simon Gregorčič v prevodih.
LZ, 36/1916, 3, 142.
2. France Dobrovoljc: »Goriški slavček« v tujih logih.
Ljudski tednik. Trst. 5/1950, 201—205, (= 27. 1.—17. 3. 1950).
3. Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova. Zagreb 1956 sl.
4. E.J, 6, 356, Dr. Dušan Ludvik.

Peter Kersche
Filozofska fakulteta, Gradec

DELO IVANA CANKARJA V ČESKIH PREVODIH
IN V LUČI ČESKE PUBLICISTIKE

Črtico Za en poljub, ki je izšla l. 1910 v LZ, je prva prevedla Jarka Chýská in jo objavila l. 1911. v dunajskih Dělňickih listih (št. 26, 1. II.), od tod pa sta jo nekaj dni potem ponatisnila še plzenjski list Nová doba (št. 11, 6. II.) in liberecki tednik Ještědský obzor (št. 9, 24. II.). Kakor smo videli, jo je takoj po Chýski še enkrat prevedel B. Vybíral. Črtica Noč, ki je izšla v SN 28. X. 1911, je doživela skoro istočasno kar tri prevode, malo pozneje (Vid. denník 7/1913, št. 15, 19. I.) pa jo je zopet prevedel B. Vybíral. Že teden po izidu je bila natisnjena v dnevniku Plzeňské listy (št. 250, 4. XI. 1911) v prevodu šifre — žd —, za katero se skriva bivši urednik praške Narodne politike in po 1. svetovni vojni bratislavske Slovenske politike Antonín Žalud (roj. 1874). Od vseh prevodov Cankarjevih črtic v češčino je ta izšel v najkrajšem času po izidu izvirnika, kar je tudi dokaz, kako so v tistih letih pred prvo svetovno vojno češki prevajalci nestrpno pričakovali vsako Cankarjevo delo in ga prevajali tako rekoč še »toplega«. Žalud je tik pred tem v istem časniku (št. 244, 27. X.) objavil svoj prvi prevod iz Cankarja črtico Na verandi. Skoro istočasno kot Žalud je prevajala črtico Noč tudi neka Věra Jarkovská¹⁰¹ in jo priobčila v osrednjem organu Društva čeških žena Ženský svět (15/1911, str. 314—315). Dobro leto pozneje je objavila novi prevod Noči (po vsej priliki Slovenka) Metka Skalská¹⁰² v prilogi praškega dnevnika České slovo (6/1912, št. 282, 24. XI.). Prevajalki nista poznali plzenjskega prevoda, Skalská pa tudi ne prevoda Jarkovske. S tem na srečo svojim edinim prevodom iz Cankarjevega dela je Skalská dokazala, da ni znala dobro češki in da ni imela nikakega pisateljskega daru. Ne samo da je v prevodu kratke proze zagrešila kopico napak (obrvi sta bili strnjeni — obrvi so bile otrple, č. ztrnulé!; kod hodi tisto življenje — kam pelje tisto življenje; kakor da se je bila vdala človeku — da se je poročila za človeka; Ko je zaspala — preden je zaspala itd.), marveč je tudi spreminjala tekst. Ko ni našla za manj navadno besedo adekvatnega češkega izraza, jo je prevedla, kakor se ji je pač zdelo, ne glede na umetniški ekvivalent. Obe prevajalki sta nekako na isti ravni.

Svoj prvi prevod iz Cankarja je objavil l. 1911 tudi dr. Vojtěch Měrka (roj. 1888), ki je, kakor homo videli, postal pozneje poleg B. Vybírala najbolj marljiv tolmač Cankarjevih del v češčino.¹⁰³ Tudi Měrka se ima, kot je bilo že rečeno, zahvaliti za svoje znanje slovenščine predvsem slovenskim visokošolcem v Pragi. Sam mi je sporočil,^{103a} da sta ga za Cankarja najbolj navdušila Avgust

¹⁰¹ Tudi njenih življenjepisnih podatkov nisem našel.

¹⁰² Tudi o tej prevajalki nisem našel nobenih podatkov.

¹⁰³ Prevajalčev življenjepis gl. v SBL, zv. 5, str. 98—99. Prim. tudi jubilejne članke v čeških in slovenskih časnikih in revijah.

^{103a} To omenja tudi v članku Jiří Wolker jako gymnasista (Časopis Matice moravské 1968, št. 1 in pos. odtis).

Reisman in Albin Ogris, pa tudi Ivan Lah in znani prevajalec Fr. Ks. Meška Josef Páta (1886—1942). Prišel pa je že na visoko šolo v Prago z ljubeznijo do Slovencev v srcu, ki mu jo je vcepil oče s slovenskimi pesmimi, ki jih je rad pel v izvirniku, zlasti Prešernovo Luna sije in Jenkovo Naprej zastava slave. Prof. slovanskih literatur na Karlovi univerzi v Pragi Jan Máchal pa je njegovo ljubezen poglobil in obogatil. Kakor bomo pozneje videli, je prevedel Měrka pet Cankarjevih knjig v češčino, eno tudi v slovaščino, v periodičnem tisku pa je izšlo na desetine njegovih krajših prevodov iz Cankarja in člankov o njem. Poleg drugih zaslug za slovensko literaturo ima dr. Měrka tudi to, da je učil slovenščino in seznanjal s slovensko literaturo svojega učenca, pozneje znamenitega češkega pesnika Jiříja Wolkerja (1900—1924), s katerim sta med prvo svetovno vojno prevedla nekaj Cankarjevih, Gradnikovih in Kettejevih pesmi. Svoj prvi prevod iz Cankarja, uvodno črtico iz Vinjet Tisti lepi večeri, je priobčil Měrka v prostějovskem listu Hlas lidu (26/1911, št. 117, 22. XI.), pretisnil pa jo je že nekaj dni nato — seveda najbrž brez vednosti prevajalca — kladenski socialnodemokratski poltednik Svoboda (21/1911, št. 98, 6. XII.). Tudi na Měrkovem prevodu se lahko opazi, da je začetniški. Zagrešil pa je tudi nekaj napak, napr. slabe volje (str. 7) — ohabel; v grajskem parku (str. 8) — v mestnem parku (srbohrv. grad!); čudovita pota (str. 8) — čudna pota; izginila sta (str. 9) — propadla sta; brezposelno (str. 12) — brez naloge (č. brez poslání!); neznani obrazi (str. 13) — znani obrazi in dr. K oceni njegovega prevajanja se bomo še vrnil, ko bo govora o njegovih prevodih Cankarjevih knjig.

*

Med najboljše in najobširnejše članke, ki so bili napisani v češčini o Ivanu Cankarju pred prvo svetovno vojno, spada kljub nekaterim pomanjkljivostim že omenjeni uvod dr. Josefa Karáska k Vybíralovemu prevodu Kurenta. V njem je najprej omenil naturaliste, »predbojevnike slovenske moderne«, zlasti Govekarja in njegov boj s Pajkovo in Stritarjem, nato pa piše na kratko o začetkih moderne, o prvih delih Cankarja in Zupančiča. Omenja Erotiko in njen sežig, nato pa črtice, ki jih je pisal Cankar v Ottakringu o čeških proletarcih, in pravi: »Vsi romani dunajskih Čehov, razen Klostermannovih, nimajo niti zdaleč Cankarjeve moči in resničnosti. Koliko naših pisateljev je občutilo tisto strašno hrepenenje po češki domovini kot Slovenec Cankar? ... Njegovo najboljšo delo je Na klancu. Cankar ima rad reveža, sovraži spodobnega meščana, uradnika — mandarina in pisarja, ki mu je za red na svetu, ne pa za obupane reveže. Ljubezen do te sredine ga zbližuje z Gorkim in z našim Uhrom...« Nato pa pravi, da v »slovanskih literaturah zlepa ne najdemo takšnega slikarja otroške duše, kot je Cankar.« Karásek dobro pozna Hišo Marije Pomočnice, pa tudi črtico Križev pot, dalje Hlapca Ťerneja, o katerem pravi, da bi ga bilo treba prevesti v češčino. Nato ugotavlja, da je Cankar realist. »Pri njem se oglašča močno zagrenjena, trpka nota, ki prehaja v ironijo, celo v cinizem. Ne prenaša hinavstva in lopovske trgovine z narodnostjo. Pojem rodoljuba (v izvirniku v narekovajih »dobroljuba«! op. O. B.), frazerja, je strašansko osmešil in ga onemogočil. Sovraži površni formalizem, ki se zadovoljuje z zunanostjo in se ne ozira na jedro. Že njegove socialne snovi nasprotujejo klerikalnim tendencam, v svojih dramah pa v nič devlje pobeljene gro-

bove, ki govorijo o idealih, o čednostih, so pa pokvarjeni sebičneži. Šentflorjanske doline mu v Sloveniji ne bodo nikoli odpustili, v Hlapcih pa se je pred nedavnim zopet lotil karieristov in usekal po učiteljskih vrstah. Učitelj Jerman umira, ker je hotel hlapce predelati v ljudi.« Nato navaja še ostale Cankarjeve drame, od katerih se po njegovem mnenju komedija *Za narodov blagor* nanaša tudi na politične razmere drugih narodov. V *Kralju na Betajnovi* pa rešuje socialno vprašanje v socialnodemokratskem smislu. »In vendar ni Cankar, ki zna tako sijajno opazovati življenje, samo realist, marveč čudna zmes romantizma in idealizma, v njegovem delu pa najdemo celo tako fantastične in grozotne prizore, kakor da bi bil učenec E. T. A. Hoffmanna ali pa kakor da bi hotel posnemati Maupassantov *Strah*. Strašen prizor iz *Polikarpa* — človeka kar groza navdaja — je majhna psihopatološka študija...«

Nato Karásek razglablja o postavah Cankarjevih del in njegovem nagnjenju k simbolizmu in prihaja do zaključka, da je Cankar »mešanica raznih smeri in načel, toda pisatelj bogate fantazije. Njegova velika dela so brez trdne koncepcije in koncentracije; to so prej posamezne epizode, ki pa vedno pričajo o talentu, o nadarjenem pisatelju. V kratkih prozah mu je na škodo cenena tendenca, kjer pa zabrede v socialistične vode, postaja političen strankar na škodo čiste umetnosti. — Ivan Cankar je vedno svoj, če ljubi ali če sovraži, sovražiti pa zna na vso moč. To je najbolj okusil njegov nekdanji tovariš iz mladih let Fran Govekar v Krpanovi kobili... Svoje kritike presneto malo upošteva. Res pa je tudi, da je le malokdo od njih razumel njegova simbolična dela. Cankar jim je odgovoril v knjižici *Bela krizantema* nekako tako kot nekoč Peter Rosegger. Vsak kritik svetuje kaj drugega, toda hvala za vse pametne nasvete, ostal bom pa kar svoj. Mnogi Cankarja obsojajo, ne da bi ga brali. — Škoda, da se Cankar ne drži ruskih vzorov, da bi se čimbolj približal resnemu in notranjemu življenju. Najbrž so mu ruski avtorji nepristopni, v nemščini jih pa Slovan ne more brati. Potem bi se Cankar rešil romantičnih motivov in novelističnih manir, kakršne opažamo v nemški literaturi. — Njegov jezik je krasen, slovenska moderna, posebno on in Župančič, sta v tej smeri delala čudeže. Njegov slog je tako rekoč iz granita. Povsod ima za novo sliko nov ustrezen izraz, čvekavih opisov nima rad. Pojem rad stopnjuje. Tudi v jeziku je dramatik... — Če mislimo na Cankarja, se vedno spomnimo na moravskega Nemca Fr. Schamana,¹⁰⁴ Merkantovega¹⁰⁵ učenca, pisca *Aide* in *Moravskih slik*, v katerih so moravske zgodbe občutene čisto po češko. Oba mrzita vojno, klerikalec, formalnost in hinavščino. Oba se čutita doma med sanjači, svobodnimi ptiči, potepuhi, med brezdomci, ki iz obupa pijejo, med reveži, ki umirajo od hrepenenja po domovini in po božji narodi, ki so lačni ljubezni. Cankar je zagrenjen pesimist in humanist, toda pretirano

¹⁰⁴ Franz Schamann, avtor knjig *Mährische Geschichte* (Linz 1902) in ljudske igre *Liebe* (Wien) [napačno *Aide*!]. Obe knjigi sta v Univ. knjižnici v Pragi, o pisatelju pa nisem našel nobenih podatkov niti v nemških, niti čeških enciklopedijah.

¹⁰⁵ Pravilno: Merhautovega učenca. Josef Merhaut (1863—1907), avtor številnih pripovedk, novel in romanov iz življenja moravskih delavcev, zlasti v Brnu.

občutljiv. Njegovi ljudje imajo bedo v krvi, toda Cankar čuti s svojimi ljudmi in išče korenine njihovega gorja. Ne more jim pomagati — je fatalist... Ti ljudje ne bodo ušli svoji usodi, ker imajo bedo v krvi!«

Zanimivo je, da tudi Karásek trdi, da je praško Národní divadlo igralo Kralja na Betajnovi (str. XIII—XIV.).

Na koncu uvoda razlaga Kurenta in trdi, da je v njem personificiran slovenski narod. Ideja, da je ljudem še huje, ko spoznajo radost, je po njegovem izražena že v Sizifu Marje Konopnicke.

Kakor prejšnja leta, je bila tudi v obdobju tik pred prvo svetovno vojno revija *Slovanský přehled* zelo dobro informirana o slovenskem kulturnem, političnem in gospodarskem življenju. Njen dolgoletni sotrudnik dr. Anton Dermota ji je leta 1911 poslal zadnja prispevka. Že nekaj let so bila njegova pisma vse bolj in bolj pristranska, vse dogajanje na Slovenskem je gledal skozi očala socialnega demokrata in strupenega sovražnika klerikalizma. Svojih nazorov in čustev ni skrival niti pred tujci, nasprotno, še huje je tolkel po nasprotnikih, čeprav je vedel, da s tem slovenski stvari pred svetom lahko bolj škoduje kot koristi. V pismu iz Gorice 2. februarja 1911¹⁰⁶ poroča na prvem mestu, kako so bili sprejeti Hlapci od klerikalnega učiteljstva in prinaša prevod protesta Slomškove zveze v Slovencu ter citira tudi odlomek Slovenčeve kritike drame. Ponovno pripominja, da je Cankar socialni demokrat. Namesto Kidriča je napisal tokrat za češko revijo pregled slovenske literature za leto 1910 mladi dr. J. A. Glonar.¹⁰⁷ Tudi v njegovem članku, ki bi si zaslužil prevoda, je seveda največ govora o Cankarju, predvsem o Hlapcih in o Beli krizantemi. Glonar je podal najprej sliko slovenskih razmer: »Naša literarna žetev je bila l. 1910 neobičajno revna, kar je več ali manj posledica in znak prehodnega obdobja, ki ga pravkar preživljamo. Inter arma silent Musae — pri nas pa v politiki tako vre in na gospodarskem polju je takšna naglica in zmeda, da je kaj malo razumevanja za duševno delo. Naš politični boj je tako hrupen in hrumeč, da duševni glasovi ne najdejo ušes, in tako je pri nas beletrist samo neslišen glas vpijočega v puščavi! Take razmere so za kulturne delavce tragične in ponižujoče; veselo znamenje boljše bodočnosti pa je dejstvo, da te razmere niso mogle doslej streti mladih duševnih moči, ki se pri nas udeležujejo. Eni izpolnjujejo svoje poslanstvo s hladno resignacijo, drugi pa — kot Cankar — z dionizijsko razuzdanostjo, ki — kot pri Francozih — ne pozna nikakega obzira in nikake pietete... Zupančič pa, z očesom uprtim naravnost k soncu, gre kar z božanskim mirom svojo pot...« Nato zelo kritično omenja Lahove Brambovce, Detelovo povest Pegam in Lambergar, Medvedove Slovenske legende in Ganglov roman Trije rodovi, potem pa preide k Hlapcem in pravi: »Kot vse kaže, Cankar le ni v svoji zadnji drami Hlapci naprednemu učiteljstvu storil tako strašne krivice. To je obenem najboljši dokaz, kako strašansko se je zmotil človek, ki se je v Slovenskem narodu, oficialnem glasilu naše narodno-napredne stranke, dne 7. februarja 1910 z naravnost neverjetno topoglavostjo trudil tej vehementni Cankarjevi igri odlomiti ost. Kajpak da je vehementna, ampak naša napredna javnost je tako indolentna, da jo je treba

¹⁰⁶ Ze Slovinska. — SPř 15/1910-11, str. 360—362.

¹⁰⁷ Slovinská literatura r. 1910. — SPř. 15/1910-11, str. 450—455.

žgečkati z vilami, ne pa s pavjim perjem, da bi se prebudila; je tako gluha, da je treba trobiti na njo s pozavnami, in tako lene misli, da potrebuje otipljiv primer in prisposodbo, da bi razumela, za kaj gre. Tale javnost in Cankarjev recenzent sta lastna brata evangelijskega Tomaža. Gogolj je opremil naslovno stran Revizorja z motom: Ne prepiraj se z zrcalom, če imaš kriv obraz. Naša javnost bodisi noče pogledati v Cankarjevo zrcalo, ali pa mu kot omenjeni anonimni recenzent očita, da laže. Ampak v obeh slučajih ve, kaj dela! — Cankar je v Hlapcih pokazal, s kako lahko brezskrbnostjo obrača naša inteligenca plašč po vetru, odkar je liberalna stranka dogospodarila. Informiranim ne maram niti posebej poudarjati, da igra ni smela v Kranjsko deželno gledališče (na edini večji slovenski oder). Cankar pričakuje, da vso stvar reši preprosto ljudstvo. To, da so ga zaradi tega (in zaradi drugih podobnih stvari) metali v isti koš s socialisti, je samo dokaz, kako nenarodna in neljudska je bila naša liberalna politika.◀

Druga polovica članka je posvečena Beli krizantemi. V poročilu o njej Glonar takole karakterizira Cankarja: »To je umetnik, ki ima strašanski dar opazovanja in poznavanja, resničen umetnik, ki ga nevidna in nerazumljiva moč sili, da brez ozira pove tisto, kar je videl in spoznal. Fanatik resnice z usodno lastnostjo, da tudi pod obleko vidi gobasto telo, tudi v dobrodušnem Bucku (Naš pan Brouček) umazano dušo, da hitro in bistro opazi grbo tudi pri človeku, ki nosi pokonci glavo in močno udarja z ного ob tla. Tako je vse njegovo literarno delo trajen dokument našega polovičarstva in lažnjivosti. Jasno kot beli dan, da je človek s tako grozno nadarjenostjo strašansko neprijeten (pametni ljudje bi mu bili zanj hvaležni), ker neljubo moti uspavajočo in tako prijetno enoličnost življenjskega udobja. Manj umeven je način, kako smo pri nas reagirali. Še najmanj so mu delali krivico tisti, ki so v njegovih delih videli samo duhovite antiteze in sijajen vzlet. Saj niso opazili, da je rapir drugačno orožje kot kij ali krepelo, s katerima se tolčemo v naših polemikah (saj smo Jugoslovani!). Niso se zavedali, kako grdo so ga poniževali s tem, da so mu dodeljevali vlogo pajaca, ki z duhovitimi besedami pripoveduje resnične stvari. Vsekakor pa je v taki tragični vlogi pajaca vreden večjega spoštovanja kot njegovo plitko občinstvo. Je neverjetno, kako so mogli človeku, ki je napisal na svojo domovino himne in ditirambe, kakršnih naša literatura doslej ni imela (Rue des nations, Kurent in mnogo drugih), očitati, da ne ljubi svoje domovine. Pa še kako jo ljubi, in prav zato ga boli in peče, ko vidi, kako je 'domovina' ljudem samo paraden plašč in dobrodošla folija za lastno častihlepnost, ali pa celo, kapital, ki prinaša dobre obresti, tako da se celo izplača tu pa tam z rodoljubjem špekulirati. Kdo bi mu zameril, da je take ljudi usekal s sarkazmom, ki gre do kosti in mozga. Očitajo mu, da vidi samo slabe strani in da našo družbo pred svetom sramoti. Kar naj piše, saj je to gola resnica (in zato tako neprijetna); zamolčevanje in zatajevanje nam ne bo pomagalo, ko pa so konec koncev 'zadnje stvari hujše prvih'. Za to trditev imamo v zadnjem času dokaze, ki bi jim morali verjeti tudi tisti, ki danes najbolj kričijo o Cankarjevem razdiralnem nihilizmu. Tragično je govoriti občinstvu, ki noče in noče razumeti in velikokrat celo poslušati; tragedija je v tem, da hoče berač nositi belo krizantemo. Prepričanje, da vrši kulturno poslanstvo, usodna nuja, ki ga prijanja, da ga mora vršiti, vse to daje Cankarju moči, da ne odneha in da verja-

me v tisti čas, ko naša kultura ne bo več krizantema siromakova, temveč bogasivo bogatega... Ni več daleč čas, ko Cankarjev glas ne bo več klic vpijočega v puščavi. Čim bo prodril njegov glas preko meja doline šentflorjanske, se bo našel človek, ki ga bo boljše razumel kot mi, ki nas bo opozoril nanj in nam povedal, koga imamo. V češčino je bil Cankar že precej prevajan, mogoče ga bo kdo od Čehov tudi odkril. Saj ne bi bil to prvi slučaj in zgodilo bi se kot pred 80 leti — zopet v korist naše kulture. Kje je Čelakovský II?«

Sodeč po zaključnih besedah njegovega članka, Glonar ni poznal priznanj, ki jih je dala Cankarjevemu umetniškemu delu češka kritika. Prav tako ni primerjal čeških prevodov z izvirnikom. Njegov klic bi se bil lahko uresničil samo v primeru, če bi se bil našel med tedanjimi vodilnimi češkimi pisatelji kdo, ki bi znal dobro slovenski in prevedel vsaj nekaj Cankarjevih del tako, da bi bila tudi v prevodu res Cankarjeva. In če bi pisal o njih, denimo, F. X. Salda.

V nadaljnjem letniku Slovanskega prehleda je priobčil Glonar pregled slovenske literature v letu 1911.¹⁰⁸ V njem samo na kratko poroča o najnovejših Cankarjevih knjigah Troje povesti in Volja in moč. O prvi pravi, da je C. v njej napisal epopejo mladine, ki z zaupanjem zre v bodočnost, in da ta knjiga njenega zaupanja ne bo razočarala; o drugi pa pripominja, da je dvignila mnogo prahu, še preden je izšla. Ne pove pa, zakaj. Sploh je Glonar tokrat zelo previden in se izogiba kakršnim koli sodbam.

Zdaj pa pogledjmo, kako je češka kritika sprejela prevode Cankarjevih knjig. Največji odmev sta vzbudili knjigi Hiša Marije Pomočnice in Kurent. Znani moravski pisatelj in literarni kritik dr. Vojtěch Martínek, ki smo ga že omenili, je napisal obširno poročilo o obeh delih v Šaldovem štirinajstdnevniku Novina (4/1910-11, št. 20, str. 634—635), v katerem je že leto poprej izšla ocena knjige Výbor povídek. Kritik piše najprej o pisatelju na splošno in pravi, da »stoji v svojem literarnem razvoju popolnoma ob strani ostale slovenske literature«, nato pa posreduje bralcem svoja zanimiva opažanja in sodbe: »Iz nekaterih Cankarjevih povesti diha gorkijevsko razpoloženje. In vendar je med povestmi obeh pisateljev ogromna razlika: potepuhi Gorkega so uporni in veseli ljudje, razglablajoči modrijani, obdani z romantičnim nimbom, medtem ko nad Cankarjevimi junaki visi težak oblak bolesti in žalosti, iz katerih ni rešitve. Rad slika inteligente, ki jih je življenje izpridilo in eksistenčno uničilo, rad slika brezupne siromake, pogloblja se v trpljenje zaničevanih in pregnanih, ki jih je ostala družba izobčila iz svoje sredine. Njegove povesti so — če tu lahko uporabim to paralelo — nekako sredi med našim Šlejharjem¹⁰⁹ in Uhrom; Cankar nima obupnega prokletstva in težkega patosa kot prvi in nima organične sklenitve in tako stroge umetniške kulture kot Uher. Njegovi orisi

¹⁰⁸ Slovinské písemnictví r. 1911. — SPř 14/1911-12, str. 445—450.

¹⁰⁹ Josef Karel Šlejhar (1864—1914), češki pisatelj, eden glavnih predstavnikov naturalizma, avtor številnih knjig povesti, novel in romanov, v katerih se je od vsega začetka in na vso moč trudil, da bi rešil konflikt med materialističnim naturalizmom in skoraj mističnim idealizmom (A. Novák, Přehledné dějiny literatury české. 4. izd. Olomouc 1939, 1008—1009).

se široko razlivajo in ni v njih prizadevanja, da bi njihova stavba bila sorazmerna in strnjena. Liričen tok, jasen in valovit, ki ga ustvarja splošno razpoloženje, ne pa poplava besedi, je pogosto močnejši kot ogrodje dejanja. Tudi tu bi lahko našli nekaj znamenj njegovega močnega hrepenenja po svobodi, ki je značilno za njegove postave kakor tudi zanj... Hiša Marije Pomočnice je knjiga žalosti in bede.« O Kurentu sodi, da je »čudovito delo: trpko in močno, pesem velikega notranjega razmaha in grenka resničnost. Pripoved o Kurentu... je tu pretvorjena v ganljiv simbol narodovega značaja. Zrasel je iz bede in suženjstva, bil tak revež, da mu ni bilo enakega niti v tej deželi siromakov... In vsa ta 'starodavna pripovedka', ki čudovito spaja dih starih povesti z današnjim čustvovanjem in socialnimi problemi, teče kot hrepenča, vroča in bolestna pesem, kot Kurentova pesem, toda kot pesem gorja in usode. V njej trepeče razgaljeno srce, iz nje se dviga roka modernega človeka, ki se po vseh skepsah in negacijah vrača poln hrepenenja in ljubezni nazaj v siromašno domovino.»

Tudi literarni kritik agrarnega dnevnika Venkov Aleksander Bačkovský je posvetil obema knjigama obširen članek Iz slovenske literature (6/1911, št. 205, 51. VIII). Zanimivo je, da je tudi njemu že koj na začetku prišlo na misel, da je Narodno gledališče v Pragi igralo Cankarjeve drame, kar je samo dokaz, da je vedela vsa kulturna Praga, da se je v Nar. divadlu pripravljala uprizoritev Kralja na Betajnovi in pozneje Hlapcev. Ker je Bačkovský takrat veljal za enega vodilnih čeških kritikov, je prav, da prevedemo vsaj glavne misli njegovega članka.

»Ivan Cankar spada med vodilne književnike sodobne slovenske Moderne in je pri nas znan že po tem, da je Narodno divadlo igralo njegove drame. To je zelo plodovit in svojevrsten pisatelj, ki ga ni mogoče z gotovostjo uvrstiti v nobeno literarno šolo. — Prva od obeh knjig (Hiša Marije Pomočnice) je vsekakor bolj zanimiva. Vsebinsko je v njej nekaj od ruskega realizma, ampak način obdelave snovi nas prej spominja nemške moderne literarne šole. V knjigi nas prevzame fizična beda tistih revčkov, ki nimajo nobene življenjske radosti. Za tisto bedo pa je še socialno ozadje, ki se na nekaterih mestih kar spaja z njo...« Nato pripoveduje vsebino knjige in nadaljuje: »In vse te pripovedi prekinjajo sivi valovi mehko žalostnega, za dejanski svet zročega pisateljevega lirizma. Izvirnost te knjige je v tem, da je v njej pisatelj nakopičil toliko človeškega zla prav v otroških postavah, ki jih potem opisuje pod temi vplivi, in se ravno po tem razlikuje od ostalih psihologov otroške duše v sodobni prozi. S kakšnim mirom zrejo ta majhna bitja smrti v obraz, kako malo jim je to mar! Kakor da ne bi niti vedeli, za kaj gre! In pogosto se najdemo celo pred prizori surovega realizma, v ozračju morečega blata, pa naj gre za dekletca, ki so že večkrat videla materino prešuštvo, ali pa za revico, ki hrani v pohabljenem ženskem teleščku cvet poltene strasti. Pisatelj je podal oboje zelo občuteno: kalno življenje strasti v raznih družbenih slojih, pa tudi tisto, kar je zraslo na njegovi gredi, namreč abnormalne, žalostno abnormalne značaje otrok.

Manj zanimivo je drugo delo Kurent; je nekoliko dolgovezno in njegova epika zaradi skrajnega simbolizma ni lahko prebavljiva. V postavi pravljicega potepuha Kurenta tolmači pisatelj hrepenenje po življenju, v celoti pa naj bi

bila to podoba slovenskega narodnega življenja. V njej je preveč verbalizma, ki ima tu pa tam svetopisemski ton, drugod pa podaja svojo misel retorično. Toda tudi v tej knjigi se kaže isti razglabljaljoči duh, ki izvira naravnost iz preprostega ljudstva, v katerem vidi izraz narodnega življenja. Nekaj ruskega lirizma veje iz Cankarjevih del: toda nesporno se je pisateljeva literarna osebnost bolj uveljavila v Hiši Marije Pomočnice, v delu, ki je globoko po svojem pogumnem realizmu, po svoji žalosti in po svojem sočutju.«

V zelo razširjeni ilustrirani reviji Zlatá Praha (28/1911, str. 485—484) je ocenil obe knjigi Vincenc Červínka. O Cankarju pravi, da je »najbolj prenikav moderen talent sodobne slovenske književnosti, ki se zadnja leta sicer pogosto prevaja tudi pri nas, ki pa vendarle ni tako znan, kot bi si to po svoji pomembnosti zaslužil... Hiša Marije Pomočnice je kljub vsemu svojemu detajlnemu realizmu in kljub krasni psihološki obdelavi, ki prenese primerjavo z mojstrskimi deli francoskih pesnikov — psihologov Balzaca ali Maupassanta, skoro lirična pesem v prozi, ciklus samostojnih poglavij, ki pripovedujejo o usodah bolnih deklic v beli dvorani bolnišnice...« Nato navaja vsebino knjige in prehaja h Kurentu: »Precej drugačna od te knjige je pripovedka Kurent. Njen junak je romantično pobarvan simbol, ki trpi človeško, narodno, slovensko, ki je bolan od hrepenenja: »za tisoč ur trpljenja' preživeti in prečutiti samo eno uro veselja. V tej pripovedki je I. Cankar po svoje in originalno obdelal veliki problem svojega naroda — izseljevanje v Ameriko iz revne domovine, ki ne more preživljati svojih sinov. Konec, v katerem pisatelj popisuje trpko hrepenenje in strastno ljubezen do domovine tudi tistih izobčencev, ki jim je siromašna domovina rodila samo kamenje, čeprav so jo zalivali s svojo krvjo in s svojim potom, napravi na bralca močan, neizbrisen vtis.«

Dnevnik Národní listy (51/1911, št. 264, 24. XI.) je priobčil v kulturni rubriki oceno znanega in priznanega literarnega in gledališkega kritika Antonína Veselega (1888—1945). Najprej vrednoti Kurenta, nato Hišo Marije Pomočnice. V prvem delu pravi med dr.: »Domovinsko čustvo vžiga dušo tudi tako povsem modernega umetnika, kakršen je I. Cankar. Njegov komplicirani romantično-realistični pojav, ki zajema vso razsežnost modernega čustvovanja in ki je tipična analogija mogočne razgibanosti čistih umetniških prizadevanj v našem življenju devetdesetih let, kar tone v navdušenju za majlino in ubogo slovensko deželo, zapade naravnost v nekako ljubezensko panegiriko, v kateri obožuje domovino kot ljubico, pa čeprav ne more od nje pričakovati nič drugega kot hlapčevstvo in bedo, ne posluša oglašajoče se skepse, boža maroge, ki jih je povzročil bič njegove satire, je nežen in strasten, njegovi apostrofi kar prekipevajo od ljubkovanja in viharnega patosa.

Od preostalih krajših ocen Kurenta spregovorimo še vsaj o članku »Ivan Cankar v češkem prevodu« od dr. Jaromíra Doležala, ki je izšel v že omenjenem dunajskem soc. dem. dnevniku Dělnické listy (23/1912, št. 69, 25. III. pril. 2.) pod šifro d. Češki kritik je najprej pohvalil Ottovo založbo oziroma urednika Světové knihovny, ker posveča jugoslovanskim literaturam toliko pažnje, zlasti pa, ker je izdal naenkrat kar dve knjigi Ivana Cankarja, »danes najboljšega slovenskega pisatelja. V obeh se nam kaže Cankar kot vnet, ponekod kar goreč zaščitnik tlačenih in ponižanih, ki s pekočo in bridko satiro biča gospodo in oblastneže. To je socialni pesnik, ki, če že ne more drugače

pomagati svojim ubogim prijateljem, vsaj piše o njih in opozarja ves svet: Tu imate plodove tiste vaše imenitne kulture! Posebno Kurent... je za Cankarjevo delo najznačilnejši in vsak, ki ima Cankarja rad, bi si ga moral za desetico kupiti. Vsa knjiga je en sam krik do nebes nad obupnim položajem lastnega naroda, čigar usoda povzroča pesniku mnogo gorja in brezupne trenutke, naroda, čigar napake odkriva sicer z neusmiljeno krutostjo zdravnika, ki reže gnilo okončino, toda nad katerim na koncu le ne obupa. Kot skrivnosten svit iz nadzemeljskega sveta preseva vso fantastično povest posebna moč, tista posebna sila ljudstva, s katero si bo končno samo pomagalo proti svojim sovražnikom... Prav res, malo je takih pesmi v prozi ne samo v slovenski literaturi, temveč tudi v svetovni. Vybíralov prevod je popolnoma zadel svetopisemsko resnobo Cankarjeve besede v tej knjigi...«

Svobodomiselna revija Volná myšlenka (7/1911-12, str. 89) je objavila krajšo oceno Hiše Marije Pomočnice od šifre Ev., za katero se najbrž skriva takrat še mladi novinar Emil Vachek (1888-1964), ki je pozneje postal slovit romanopisec. Napisana je očitno vse preveč z idejnega stališča svobodomisleca, ne pa z estetskega stališča objektivnega literarnega kritika. Pisec najprej konstatira, da »v zadnjem času posvečajo na Češkem literarnemu delu pomembnega Slovenca Ivana Cankarja zaslužno pažnjo«, nato pa ocenjuje Hišo Marije Pomočnice, ki je »eno od najbolj discipliniranih del Cankarjevih. Ni v njem postranskih fantastičnih tokov, ki bi motili. To je realistična slika življenja z učinkovito kritiko družbe. Po realističnem pojmovanju umetnosti je Cankar zelo blizu Zolaju, toda manjka mu moč njegovega sloga in prepričevalnost njegovih slik. Cankarjev slog je pretrd, preteman, da bi lahko bralca popolnoma prevzel; včasih povzroča, da tudi njegovi najlepši spisi izzvene ponarejeno. Cankar je preveč raztresen realist, da bi lahko došel k enoti vsebine in sloga. Hiša Marije Pomočnice ni za nas tako tuja, kot so ostala njegova dela in lahko v tej noveli z veseljem ugotovimo mojstrsko kritiko in žolčno sovraštvo do današnjih življenjskih oblik.«

Med najbolj posrečene in zanimive članke o Hiši Marije Pomočnice spada vsekakor tudi ocena Karla Kořínka (1856—1920), ravnatelja gimnazije v Olomoucu, klasičnega filologa in znanega literarnega zgodovinarja, ki jo je priobčil kot feljton v moravskem dnevniku Pozor (18/1911, št. 167, 3. VI., str. 5—7). Kořínek v uvodu sodi, da so se »sestavine in odtenki literarnega profila I. Cankarja komajda še kje pokazali v taki popolnosti kot v tej noveli. Pa naj se spomnite na elemente njegove tvorbe — od Erotike pa vse do današnjih širokih, naravnost analizatorskih študij najbolj preprostih faz moderne življenja — naj se spomnite na Cankarja naprednjaka in radikalnega vojaka novega, brezbesednega rodoljublja, na Cankarja protiklerikalnega navdušenca in politično pomembnega demokratičnega prvaka ali na Cankarja, ki zna na občudovanja vreden način spajati najbolj nasprotujoče si osnovne ideje kakršnegakoli umetniškega ustvarjanja, zolajevsko pobarvan naturalizem in najbolj drzen in najmanj resničen romantizem, tako da lahko o njem — na videz paradokсно, toda precej upravičeno — trdimo, da je včasih v svojem naturalizmu skoro romantičen. Vse te strani njegove umetnosti najdete v svobodnih poglavjih Hiše Marije Pomočnice. — Zanimivo je primerjanje tega Cankarjevega dela npr. s Kurentom. Koliko bolj tuj in neživljenjski

je romantizem Kurenta kot Hiša Marije Pomočnice! Glavni junak novele Kurent je sam na sebi moderniziran pravljichen škrat, ki se je prodal hudiču — je pa samo nekak simbol, ki trpi in živi po človeško, narodno, slovensko. Toda v tej povesti se je Cankarjev romantizem pretil v toplo, neskončno mehko liriko. — razvema se samo v sanjah bolnih otrok: je tem lepši, čim bolj se da pojasniti kot tukaj. — Hiša Marije Pomočnice ni pravzaprav eno delo. Je to vrsta svobodnih, neomejenih poglavij, kjer sploh ni vrhunca in kjer zaključek pravzaprav ni konec. Sicer pa imamo gotovo rajši tako delo, ki se ne specializira na eno samo dejanje, na en odnos in na eno razmerje, kot pa romane, ki rešujejo samo to, pozabljajo pa na vsebinsko obrazložitev, preprosto na to, iz česar edino in nujno mora priti rešenje, to je iz dejanj, iz življenjskih slučajnosti, iz duševnih dogajanj.

Nato Kořínek lepo podaja vsebino knjige in skuša bralcu približati usode nesrečnih deklic, pri čemer je treba opozoriti zlasti na njegovo razlago kanarčka in vrabca, »preprostih in globokih simbolov teh otroških življenj, kakršnih zlepa ne najdete.« Potem sodi, da je Cankar »v tem svojem žalostno krasnem delu veliko bolj lirik kot epik. Ampak njegova psihologija je čvrsto in sigurno poglobljena. V vsej tej psihični študiji ne najdete niti ene anomalije: njegova logika je naravnost stroga. Toda tisto, kar je Cankarju že od prvih del dalje tuje, je kakršen koli smisel za spopade razumske volje s sanjo in vizijo. Sanje njegovih oseb so vrtoglavice, ki vedno in brezpogojno zmagujejo. — Samo tisti, kdor pričakuje pod pojmom Bolnišnica Marije Pomočnice veliko, široko in naturalistično poglobitev v življenju trpečih in pohabljenih članov človeške družbe, bo povsem razočaran. Pero naturalista, ki bo opisovalo to območje človeškega nehanja, je Cankar odložil. Hiša Marije Pomočnice je pravzaprav lirična balada — zares, ne morem najti za delo boljše oznake. Otožna pesem tistih, ki jih je življenje izdalo in razdedinilo, ki ga pa kljub temu ljubijo — bolešno krasna balada o trpečih sanjarijah; za njen prevod v češčino smo globoko hvaležni.«

Tudi v najbolj obširni od vseh čeških ocen knjige Tulák Marko a král Matyáš (v kateri je tudi povest Hlapec Jernej in njegova pravica), ki je izšla leto pozneje v istem listu (Pozor, 12/1912, št. 156, 14. VIII., št. 157, 17. VIII. in št. 160, 21. VIII.) se Kořínek ponovno vrača k Hiši Marije Pomočnice, k temu »najčistejšemu in najbolj pesniškemu Cankarjevemu delu, ki ga je pisal dolge mesece in ki je kot bolečna, baladična pravljica, knjiga skoro sveta po svoji vsebini, ker obdaja s svetniškim sijem dušo in telo po nedolžnem trpečih otrok.«

V uvodu tega članka ponovno seznanja kritik moravske bralce s slovenskim pisateljem, ki ga ima — poleg nekaterih mladih Rusov — za največjega umetnika med slovanskimi modernisti psihologi, nakar podaja vsebino obeh povesti in jih primerja med seboj ter citira odlomke iz njih. O Hlapcu Jerneju sodi, da se je v njem Cankar »stilno osredotočil in zožil v popolno preprostost, ki se nam zdi kot suha monotonija, da bi tako dal svojim besedam in ideji izraziti značaj simbola in da bi na tak način njegova velikost prešla v tragiko. Prav zaradi tega se seveda zdi Jernej močno tendenčen, zaradi pretirano ostre grdobije tistih, ki stoje proti njemu...« Nato analizira Jernejev pravični boj in pravi, da ni na koncu Jernej žrtev, temveč nepomirljiv in grozeč maščevalec

svoje pravice. Kořínek občuduje skoro pri vseh Cankarjevih junakih ljubezen do prirode in do rodne zemlje, ljubezen, ki prihaja do izraza v Kurentu, najbolj pa v Hlapcu Jerneju in v Potepuhu Marku, »čigar srce je tako slovansko mehko in dobro, da se veseli zatega sončnega ognja in se solzi ob meglenem deževju; vriska, ko mu veter nagajivo kuštra lase, in žaluje, ko je svetost življenja oskrunjena in ranjena. In prav zaradi tiste slovanske mehkoobe, ki je v taki neizmerni slikovitosti lastna Cankarjevim junakom, zaradi tiste topline in sladke muzikalnosti, s katero naravnost osvaja srce njegov krhki in ljubki jezik, zavoljo tistega zavednega, velikega smisla za vero in za hvaležnost, ki smo jo dolžni življenju za njegove neizmerne darove — zaradi teh lastnosti tako visoko cenim ta dela Ivana Cankarja,« zaključuje moravski kritik svojo oceno. Njegovo navdušenje za slovenskega pisatelja je simpatično, čeprav tu pa tam rad pretirava. Ne razumem pa tistega, kar govori o »mehkem« in »muzikalnem« jeziku Jože Mettlerove, ko pa je jezik, kakor smo videli, vse prej kot to. Da bi bil Cankarja bral samo v izvorniku?

Naravnost neverjetno pa je, kar beremo o prevodu Mettlerove v oceni, ki je izšla v »naprednem časniku za češki vzhod in severovzhod« Osvěta lidu (17/1912, št. 75, 22. VI.), ki ga je izdajal Antonín Hajn v Pardubicah: »Moderni slovenski pisatelj Ivan Cankar je našel v zadnjem času vrsto prevajalcev in po njihovi zaslugi smo dobili že lepo število knjig njegovega svojevrstnega dela. Z veliko simpatijo se ga je oprijela tudi prevajalka Mettlerová-Toucová, ki si s pieteto, pazljivostjo in tankovestno obzirnostjo do izvornika prizadeva, da bi bil Cankar simpatičen tudi nam. To se ji je posrečilo že s prvo knjigo Križ na gori, z novo knjigo pa je te simpatije okrepila.« Prevajalka, ki je živela v Pardubicah, je bila nedvomno znanka pisca tega članka, ki ni znal toliko slovenski, da bi bil lahko ocenjeval ali celo hvalil prevod, ki je, kakor smo videli, v vsakem oziru slab in graje vreden.

Tudi ocena je take vrste, da pisca upravičeno sumimo, da jo je napisal na podlagi omenjenega Karáskovskega predgovora h Kurentu in da knjige, ki jo ocenjuje, ni niti bral. Poglejmo, kaj piše: »Cankar je v bistvu privrženec realistične smeri. Njegov realizem pa je prežet z nekakim misticizmom in dobiva poseben, drugačen odtenek simbolističnega realizma. To opazimo v uvodni pripovedki, kjer potepuh Marko — večni nezadovoljnej — išče življenjsko srečo, posebljeno v pravljичni postavi kralja Matjaža (ki je Slovenec to, kar je Moravanom kralj Ječmínek) ... Povest se odlikuje po živahnosti pripovedne epike, neodoljivi fantaziji in po bogati umetnosti podajanja [!]. — Bolj karakteristična je druga povest »O hlapcu Jerneju«. Cankar je z bivanjem v dunajskih predmestjih in s študijem izvržkov človeške družbe našel za svojo umetnost poseben značaj socialnega mehkega čustva [!] ... Del tiste socialistične neskladnosti, del tiste teorije, rešuje Cankar v svoji povesti ... s pekočo boleštno zaradi zatiranja trpečih. V vrsticah pripovedke, ki jo je avtorica še prav posebej lepo prevedla [!], se skriva ogromna moč gneva in kljubovanja, strastno oznanjanega protesta, ki ga bralec ne bo pozabil.«

O knjigi Tulák Marko a král Matyáš sem našel še dve pomembnejši oceni. V članku pod naslovom Noví Cankar se je precej obširno razpisal o njej v neodvisnem dnevniku Národní politika (30/1912, št. 109, 21. IV.) že omenjeni literarni kritik František Sekanini, ki je že l. 1910 lepo ocenil Križ na gori

in Izbrane povesti. Slovansko orientirani in široko razgledani kritik je tudi tokrat lepo sprejel obe deli slovenskega pisatelja. V začetku omenja, da je postal Cankar na Češkem hitro domač. »Njegovo vroče demokratično slovansko čustvovanje, njegova plemenita vnema za pravičnost, njegov čut za resnico in pravico zatiranih, so kaj kmalu zbudili v naših srcih odmev in nam približali tudi ostale lepe Cankarjeve lastnosti: njegov živahen epičen tok, pripovedniško spretnost in izvirno, ognjevito fantazijo.« Nato omenja Karáskovo opombo, da bi bilo treba čimprej prevesti v češčino povest Hlapec Jernej, o kateri sodi, da je prekrasna po svojih mislih in topla po ganljivi pripovedi. Nato nadaljuje: »V delu, ki se vsem bralcem neizbrisno in za vedno vrine v dušo [to je podčrtano, O. B.], je zakleto toliko strašne bolesti in vsebuje toliko uničujoče ironije in skritega gneva, da se mi Hlapec Jernej in njegova pravica zdi kot krvavo teman oblak, nabit z grozo nevihte, ki bo vsak hip zdvijala. Uvodna povest o potepuhu Marku... se razvija mirneje in je bolj zanimiva po dogajanju in po epski vsebini kot pa po ideji. V ostalem pa je tudi tako tipično za Cankarja, za njegov nekak z mistiko prežet realizem, ki je čudovit in tako različen od ruskega ali francoskega realizma.« O prevodu in prevajalki ni v članku niti besede, kar je tudi značilno.

V oceni Vincenca Červinke v reviji Zlatá Praha (29/1912, št. 15, 3. V.) je nasprotno od Sekaninove posvečeno več pažnje prvi povesti kot Hlapcu Jerneju: »Potepuh Marko in kralj Matjaž je povest modernega slovenskega realista, v čigar delu, ki je pri nas v zadnjih letih veliko prevajano, se značilno kaže nekak nadih slovenske melanholije, združene s posebno mistiko, nekoliko megleno in nekoliko trpko od neizmerne pesimizma pesnika, ki je zagrenjen radi usode svoje domovine. Močan demokratičen značaj, ki je često kar tendenčen, se kaže tudi v tej povesti... pa tudi v drugi... v tragični zgodbi zgaranega hlapca... Konec te povesti je močan, skoro pesniški, pri vsem realističnem determinizmu mračnih, temnih detajlov.« Tudi v Červinkovi oceni je navedena glavna vsebina obeh povesti.

Obe knjigi so naznanili s krajšimi poročili tudi nekateri drugi listi, zlasti Ostravský denník (11/1911, št. 177, 7. VIII.), toda v njih ne najdemo nič posebnega.

Kakor vidimo, je češki tisk na Češkem, na Moravskem in na Dunaju posvečal Cankarju in njegovemu delu isto pažnjo kot vrhovom svetovne književnosti. Češka kritika je opazila marsikatero zanimivo stran Cankarjevega dela. Ta njena opažanja bo moralo naše cankaroslovje preučiti, pa tudi primerjati z ocenami v slovenskem tisku.

*

Zanimanje za slovenskega pisatelja med češkimi bralci je tudi zadnji dve leti pred vojno trajalo v nezmanjšani meri, kot dokazujejo številni prevodi, ki so jih oskrbeli predvsem Bohuš Vybíral, Karel Vondrášek, Vojtěch Měrka, Stáňa Černý, Fráňa Knut in Antonín Zalud, torej že znana imena; prvič pa sta se lotila prevajanja Cankarjevih del edino František Vinko Zíbr in Jan Karel Strakatý.

Vybíral je izbral deset svojih prevodov Cankarjevih proz, ki jih je priobčil v letih 1910—1912 v časnikih Videnský denník in Dělnické listy, nekaj

od njih pa so, kakor smo videli, ponatisnili tudi drugi časopisi, in jih izdal v že omenjeni praški socialnodemokratični založbi pod naslovom Sveto obhajilo in druge zgodbe¹¹⁰ v zbirki Ljudska knjižnica, kjer sta že prej izšli dve Cankarjevi knjigi: Na Klancu in Za narodov blagor. Poleg črtice, po kateri ima knjižica naslov, so v izboru še sledeče proze: Zimsko cvetje, Don Alfonso, O vojski, Skodelica kave, Njena podoba, Njen grob, Spomladi, Ob grahu in Za en poljub. Ti Vybíralovi prevodi spadajo v »učno dobo« in to se jim zelo pozna. Ne samo, da je v njih še precej napak, ki dokazujejo, da prevajalec še ne zna toliko slovenski, da bi lahko sam prevajal, ampak tudi češčine ne moremo pohvaliti: okorni stavki, zastareli izrazi, moravizmi in nerodni opisi tam, kjer je izvirnik kratek in jasen. V periodičnem tisku pa je Vybíral v letih 1913 do 1914 priobčil petnajst prevodov Cankarjevih črtic, in sicer v Videnskem denníku leta 1913: O vojski (št. 11, 15. I.), Noč (št. 15, 19. I.), ki so jo pred njim prevedli že Žalud, Jarkovská in Skalská, dalje Jedna sama noč (št. 73, 30. III), Rožni venec (št. 218, 21. IX. in Lisjak (št. 222, 26. IX.), leta 1914, pa Siv las (št. 48, 1. III.), Večerni gost (št. 36, 15. II.), Mladost (št. 83, 12. IV. Ponatis v plzenski Novi dobi 1914, št. 46, 17. IV.), Judežev poljub (št. 83, 12. IV.), Naredba (št. 88, 19. IV.), Mimogrede (št. 122, 31. V.) in Sedmina (št. 144, 28. VI.). V Dělnickih listih leta 1913 črtica Brezimenec (št. 135, 14. VI.), leta 1914 pa Rumene rože (št. 54, 7. III., ponatis v brnskem listu Moravský venkov, 5/1914, št. 29, 14. III.) in Stric Šimen (5. IX., 12. IX. in 19. IX.).¹¹¹

Karel Vondrášek se je nekoliko pozno lotil prevajanja enega Cankarjevih zgodnjih del romana Tujci. Njegov prevod je izhajal l. 1913 v praškem narodnosocialističnem dnevniku České slovo (od št. 122—161) kot romanova priloga (tudi z naslovno stranjo), ki so si jo ljubitelji dobrega branja lahko izrezavali in dali vezati. Zato se je ta prevod tu pa tam pojavil v antikvarijatih kot knjiga, čeprav kot knjiga ni izšel. Vondráška bi lahko imenovali prevajalca pedanta, tako točno je prevajal Cankarjev tekst. Sleherna beseda je preverjena, ni se zanašal na svoje znanje slovenščine, ni se dal speljati na led od podobnosti slovanskih jezikov. Pri primerjavah prevoda z izvirnikom nisem našel hujših napak. Tudi Vondráškov jezik ni slab, zato se njegov prevod lepo bere. Tudi ostalim prevodom, ki so izšli v periodičnem tisku, ni kaj očitati. Izšli so v Češkem slovu in v Samostatnosti. V prvem je leta 1913 priobčil črtico Sv. Janez v Biljkah (št. 89, 15. IV.), ki jo je že leta 1910, kakor smo videli, prevedel R. Linhart, dalje Siromak Matija (št. 288, 21. IX.), ki jo je tik pred njim objavil že Fr. Vinko Zibr; v dnevniku Samostatnost pa sta istega leta izšli črtici Tuja učenost in Večerna molitev (št. 239, 31. VIII. in št. 252, 14. IX.), ki ju je leta 1911 prevedel že B. Vybíral in iz Vinjet črtico Glad (št. 242, 3. IX. in št. 255, 17. IX.). V Češkem slovu pa je izšla v njegovem prevodu leta 1914 (št. 152, 28. VI.) črtica Gospodična, ki jo je že leta 1909 objavila R. Nosková.

Tudi proze, ki jih je tik pred vojno priobčil Vojtěch Měrka v moravskih časnikih, so bile že prevedene. V prilogi Večery brnskíh Lidovíh novín je izšel

¹¹⁰ Svaté přijímaní a jiné příběhy. Praha (1914), Ústřední dělnické knihkupectví a nakl. 77, [1] str. Lidová knihovna, zv. 73.

¹¹¹ Prevoda nisem videl, ker ni Dělnickíh listov od julija do decembra 1914 v nobeni praški knjižnici.

leta 1913 prevod novele *Pred ciljem* iz *Knjige za lahkomiselnje ljudi* (št. 38, 8. II. in št. 47, 15. II.), ki jo je že leta 1906 prevedla R. Nosková in je bila že trikrat natisnjena, ter prevod črtic *Nina* iz *Vinjet* (št. 32, 2. VIII.), ki jo je leta 1903 prevedel K. Hašler. V *Hlasih z Hane* (Prostějov) pa je priobčil leta 1915 prevod črtice iz *Vinjet* V pozni jeseni (št. 139, 16. XII.) in leta 1914 prevod črtice iz *Knjige za lahkomiselnje ljudi* *Krona* (št. 2, 7. I., št. 3, 10. I., št. 6, 21. I. in št. 9, 31. I.), ki je bila pred tem že trikrat prevedena in štirikrat tiskana. Měrkovi prvi prevodi kažejo, da se je šele učil slovenščine. Tudi njega je tu pa tam prevarala jezikovna podobnost; pa tudi neznanje slovenščine je zakrivilo, da je zagrešil nekaj napak. Drugače pa že ti njegovi zgodnji prevodi kažejo čut za ritem in slog Cankarjeve proze, ki se je uveljavil zlasti v poznejših prevodih.

Tudi prevajalec František Vinko Zibr (1885—1955) se je učil slovenščine že najbrž kot slušatelj filozofske in pozneje pravniške fakultete v Pragi (menda nekaj let prej kot Měrka), prav gotovo pa tudi na Goriškem, kjer je bil pri vojakih že davno pred 1. svetovno vojno. Odtod je rad prihajal v Ljubljano, kjer se je seznanil z nekaterimi slovenskimi kulturnimi delavci, zlasti s pisatelji, najbrž tudi s Cankarjem, in začel prevajati njihova dela. Iz simpatije do nekoga svojega slovenskega prijatelja je uporabljal poleg češkega imena František tudi njegovo ime Vinko in to je bil včasih tudi njegov psevdonim. S Cankarjem in Meškom si je tudi dopisoval, toda za časa vojne, ko je bil kot politično nezanesljiv preganjan, je korespondenco uničil.¹¹² Zibr je priobčil v reviji *Květy* I. 1913 prevoda dveh črtic: *Na peči* (str. 126—128) in *Ob grahu* (str. 360—362), leta 1914 v praškem dnevniku *České slovo* prevod črtice *Kaj sem storil, o gospod?* (št. 105, 3. V.) in v *Novih ilustrovanih listih* (št. 14, 30. V.) prevod črtice *Siromak Matija*, ki jo je tik pred tem, kakor smo videli, prevedel tudi K. Vondrášek. Zibr je sicer znal kar dobro slovenski, prevajal je skoro dobesedno, toda tu pa tam mu je bil kak slovenski izraz le neznan. Če ga tudi v slovarju ni našel, ga je prevedel kar na slepo in seveda narobe, kakor npr. v črtici *Na peči*: potrkava zvon — poganja zelenje. Tudi podobnost besedi včasih zapelje, npr. *lakota* — požrešnost (č. *lakota*). V črtici *Ob grahu* pa ni vedel pomena besedici *kadar*, kar, šele in zato so v prevodu dobili stavki drug pomen, napr. *kadar otrok taji*, je *kradel* — kakor *otrok taji*, ko je *kradel*; *kar odveži jih* — *takoj jih odveži*; šele *nocoj* — še *danes ponoči*.

Stáňa Černý je objavil leta 1913 v dnevniku *Samostatnost* prevode treh črtic: iz *Vinjet* *A jaz pojdem* (št. 18, 18. I.), *Mrtvi nočejo* (št. 100, 15. IV.) ter *Křivica* (št. 350, 25. XII.), ki jo je točno leto dni pred njim objavil Fráňa Knut. Ta prevajalec je pa leta 1915 priobčil samo prevod črtice *Gospod Vavra* (*Právo lidu*, št. 32, 2. II.). Plzenjski novinar A. Žalud pa je istega leta objavil v tamkajšnjem soc. dem. *Českém denníku* slabo prevedeni črtici *Muhe* (str. 128, 11. V.) in *Rumene rože* (št. 275, 7. X.). Tik pred vojno leta 1914 pa je objavil v tedenski reviji *Besedy Času* (št. 20, str. 169—170) svoj prvi prevod iz Cankarja, črtico *Večer na vrtu*, pozneje znani prevajalec iz slovenščine in

¹¹² Podatke o prevajalcu mi je ljubeznivo posredoval Zibrov oddaljeni sorodnik, znani prevajalec slovenske poezije Oto F. Babler, za kar se mu toplo zahvaljujem.

propagator češko-slovenskih stikov Jan Karel Strakatý (2. V. 1878—24. IX. 1965).¹¹³ Tudi Strakatý se naravnost krčevito oklepa izvirnika, niti ne poizkuša biti iznajdljiv, zato je njegov prevod neumetniški. V tistih časih se je še učil slovenski, zato mu ne moremo zameriti nekaterih napak, kot so zleknila-prestrašila (č. polekala!) ali koj ga je bilo sram — kakor bi se sramoval, črke — poteze /črte!/, nekaj mehkojnega — nekaj mehkužnega, hrani ključ do skrinje — je spravil ključ v omaro (č. do = v!), pripisati — prepisati (kar trikrat!) itd.

Leta 1915 je ves češki tisk v znamenju boja balkanskih Slovanov za osvobojenje in njihovih zmag. Narodna zavest avstrijskih Slovanov se je okrepila, odpor proti avstro-ogrski nadvladi je vse večji in večji. Tudi Cankarjevega govora, ki ga je imel v Mestnem domu v Ljubljani 12. aprila, ne bi bilo, če ne bi bilo teh zmag. Vesti o junaškem nastopu slovenskega pisatelja in o njegovi aretaciji so priobčili skoro vsi češki napredni listi, zlasti socialnodemokratski dnevniki¹¹⁴ na Dunaju, v Pragi, Plznji in dr. 23. in 24. aprila, torej prav takrat, ko je padel Skader in ko so bile po vseh večjih čeških mestih slovanske in protiavstrijske demonstracije. Najbolj podrobno pa je seznanil s Cankarjevimi govorom in z narodnostnim gibanjem med Jugoslovani nekaj dni pozneje bralce Slovanskega prehleda na Češkem službujoči slovenski profesor Josip Vuga (1887—1952). V majski številki¹¹⁵ je v rubriki Jihoslované najprej na kratko informiral bralce o »ilirskem« t. i. zedinjujočem gibanju, ki stremi po asimilaciji s Srbohrvati in ki ima »največ privrženecv med mladino, zbrano okrog časopisa Preporod«. Nato piše, da sta temu gibanju naklonjena zlasti Dnevnik Dan in revija Veda, ki je na iniciativo B. Vošnjaka pokrenila znano anketo o slovenskem jeziku v znanstveni literaturi. Vuga sporoča, da so Prijatelj, Kidrič in zlasti Rostohar odločno nastopili proti ilirizmu, nato pa citira izjavo I. Cankarja v govoru v Mestnem domu. Bralce obvešča, da je bil Cankar radi tega govora obdolžen na podlagi § 505 veleizdaje in da je bila razpuščena Splošna delavska zveza, ki je predavanje priredila. V začetku leta 1914 se je Vuga vrnil k narodnostnemu gibanju med Jugoslovani z obsežnim člankom Tako zvano novoilirsko gibanje pri Slovencih,¹¹⁶ v katerem navaja podrobne podatke o Vedini anketi. Podaja kratko vsebino odgovorov anketirancev, med dr. z nekaj stavki tudi vsebino Cankarjevega govora v Mestnem domu in v beležki pod črto črtica, kje je govor izšel (to je cenzor gotovo pregledal!) in tako omogočil, da so se lahko seznanili z njim tudi na Češkem vsaj nekateri od številnih bralcev Cankarjevih del. Cankarjev govor večkrat omenja in se sklicuje nanj tudi Mihajlo Rostohar v svojem članku Jugoslovanstvo in Slo-

¹¹³ Življenjepis gl. v številnih jubilejnih člankih in nekrologih, napr. Čsl. — jihoslovanská revne (8/1958, str. 75—75), SPř (30/1958, str. 210 do 211), Jutro, Delo in dr.

¹¹⁴ Napr. Dělnické listy (Dunaj) št. 93, str. 5, České slovo (Praha) št. 97, str. 4, Nová doba (Plzeň) 21. IV., št. 48, str. 4, Český denník (Plzeň) št. 110, str. 5 in 112, str. 2 in mn. dr.

¹¹⁵ SPř 15/1913-14, št. 8., str. 378—379.

¹¹⁶ SPř. 16/1914—15, št. 4—6, str. 234—242.

venci,¹¹⁷ v katerem razpravlja o novoilirskem gibanju pri Slovencih. Odslej je imel češki tisk kar naprej pred očmi usodo preganjanega slovenskega pisatelja in opozarjal na njo s kratkimi vestmi, ki pa so dovolj zgovorno pričale, kaj se dogaja na jugu. Tako napr. Český denník 14. maja ponovno poroča pod naslovom *Politično preganjanje v Dalmaciji in na slovanskem jugu o aretaciji »vodje dalmatinske mladine urednika Avgustina Ujevića«, o osvoboditvi obtožbe dr. Dominika in o obtožbi I. Cankarja*. Ko pa je bil 22. avgusta Cankar obsojen, je to zopet zabeležila vrsta čeških časnikov.

Vse to je dokaz, da je bil slovenski pisatelj na Češkem res znan in priljubljen. Saj ga je najbrž marsikdo, zlasti med visokošolsko mladino, bral celo v izvirniku. O tem priča med dr. tudi oznanilo v dnevnikih (napr. v *Právo lidu* 11. I. 1913, str. 10) o kurzu slovenskega jezika, ki jih je v okviru Zveze češkoslovaških študentov prirejalo slovensko Akademsko društvo Adrija. To oznanilo sporoča, da bo slovenski krožek začel delovati 15. januarja v šoli v Křižovnicki ul. št. 5 in da se bo podučevalo brezplačno. »Čisti se bude nejlepší jihoslovanský spisovatel Ivan Cankar.« Brez dvoma je prav ta krožek botroval ne le nekaterim prevodom Cankarjeve proze, marveč tudi marsikateremu skupnemu političnemu dejanju in nastopu slovenske in češke visokošolske mladine.

Točno mesec dni po objavi vesti o preganjanju slovenskega pisatelja radi govora v Mestnem domu je začel 23. maja 1913 izhajati v praškem narodno socialističnem dnevniku *České slovo* Vondráškov prevod romana *Tujci*. Uredništvo je bralcem časnika predstavilo pisatelja in roman s člankom, ki ga je verjetno napisal prevajalec. V njem poudarja, da je uredništvo namenoma zopet izbralo roman jugoslovanskega avtorja (pred tem je izhajal kot priloga roman *V ječi* bolgarskega pisatelja Konst. Veličkova) in to »izpod peresa najbolj popularnega in mogoče najboljšega od živěčih pisateljev tiste sicer ne velike, toda nadebudne veje slovanskega rodu... Cankar je našim bralcem dobro znan z naše nedeljske priloge, kjer so imeli večkrat priložnost brati njegove drobne, z globokim čustvom napisane pripovedke.« Nato karakterizira roman, ki obravnava »razmere v revni slovenski domovini, zlasti neizpolnjivo stremljenje njenih umetniških duhov, oprijeti se z vsemi koreninami rodne zemlje in se odtrgati od Dunaja, ki jemlje slovenskemu narodu najboljše sinove. To je torej tragedija podobna tragediji češkega ljudstva, samo da je njih slika še toliko bolj žalostna, kolikor so bratski Slovenci gospodarsko, kulturno in politično za nami.«

Edini, že omenjeni knjižni prevod iz Cankarjevega dela, ki je izšel maja leta 1914 pod naslovom *Sveto* obhajilo in druge zgodbe na slabem papirju in v slabi opremi, je vzbudil veliko manjši odmev kritike kot prejšnji dve knjigi. Zbirki proz je prevajalec B. Vybiral dodal dve strani uvoda, v katerem je bralcem lepo predstavil »ne samo najboljšega, marveč tudi najplodnejšega in najbolj čitanega slovenskega pisatelja.« Karakteriziral je njegovo delo in poudaril njegov pomen v slovenski književnosti. Med dr. piše: »Vse Cankarjevo delo, polno globokih in svojstvenih opažanj, slik in sodb, je prežeto z visoko umetniško kulturo, ki je dala slovenski slovstveni umetnosti tudi po jezikovni

¹¹⁷ Jihoslovanství a Slovinci. — Národní listy 53/1913, št. 169 (22. VI), str. 2.

strani neizmerno veliko. Doseči z najbolj preprostimi sredstvi umetniško kar največ, je njegovo načelo, ki je vsak dan bolj jasno in zmagovito.«

Uredništvo založbe pa je objavilo v dnevniku *Právo lidu* (14. V. 1914, str. 5) anonimni članek, v katerem poudarja, da je Cankar delavcem neizrečeno drag radi bede, v kateri je rasel in ki je je polno ozrače njegovih literarnih začetkov. Nato pripominja sežig Erotike, materino smrt in dr. O zbirki črtic pravi, da je »pisatelj natančen in prediren opazovalec življenja.« Urednik zbirke Lidové knihovny, v kateri je prevod izšel, Gustav Winter (1889—1945), pozneje znani soc. dem. politik, novinar in publicist, je v odlični socialistični reviji *Akademia* (18/1915—14, št. 8, str. 360), ki jo je urejeval Frant. Modráček, izdajal pa Bohumil Šmeral, kratko ocenil izbor, ki je izšel v skrbnem prevodu. O pisatelju pa pravi: »Cankar vneto deluje v slovenski soc. dem. stranki in opravlja tako za Slovence več poslanstev hkrati: umetnika najvišjih kvalitiet, prvovrstnega literarnega organizatorja in marljivega agitatorja socialističnega svetovnega nazora.« Teh nekaj stavkov in še kratek odstavček v članku *Knjižne pripovedi nekega Ladislava Patočke* v tedniku *Národní obzor* (8/1915—14, št. 26, 25. VI. 1914, str. 11) ter kratka anonimna ocena v reviji *Ženský svět* (let. 19/1915, str. 107) je menda vse, kar je bilo napisanega o Vybíralovem izboru Cankarjevih proz, ki ga je izdal Vybíral. Patočki ni všeč, da pisatelja Cankarja najbolj mikajo proletarci in socialni problemi sploh; všeč pa so mu spomini na mater in črtica *Zimsko cvetje*.

Drugače pa sta pisala tik pred vojno o novih Cankarjevih delih že omenjeni moravski duhovnik R. Linhart in Adolf Ivančič, verjetno slovenski visokošolec v Pragi. Prvi je v obširnem članku *Iz slovenske literature v olomuški reviji Nový Obzor* (5/1915, št. 11—12, str. 440—445) podrobno poročal o Novačanovi *Naši vasi*, o Finžgarjevem romanu *Pod svobodnim soncem* in drami *Naša kri* ter o delih I. Cankarja, *Meška*, *Aškerca* in dr. Od Cankarjevih del vrednoti *Troje* povesti, o katerih pravi, da je v njih Cankar »spet izpričal prednosti, s katerimi se ponaša. Vse tri povesti družijo v celoto socialna misel... V teh delih se je Cankar bolj kot kdaj prej postavil na trdna tla realnosti, čeprav še veliko mesta zavzema lirična senzitivnost in domišljija. Hvaliti Cankarjevo formalno dovršenost bi pomenilo nositi drva v gozd. Na misel pa mi prihaja samo to: ko bi nekdo nabral na travnikih Cankarjeve muze najbolj mikavno cvetje citatov o bolesti, hrepenjenju in radosti, kako krasen šopek bi bil iz njih!« Nato na isti strani omenja »simbolično igro« *Lepo Vido*, »ki vsebuje neskončno poetična lirična mesta, ki pa je ostala za slovensko kritiko zagonetka. Še najbolj sprejemljiv bi bil nazor, da *Vida* predstavlja hrepenenje po mladosti, po Ameriki, po smrti — po čemer koli; v podrobnostih in do kraja pa bi se dala primera le težko uveljaviti.« Ivančič pa je zabeležil *Lepo Vido* pod naslovom *Slovenska vest* v znani reviji *Zvon* (13/1915, str. 682). V njej pravi, da je Cankar uporabil za to dramo motiv ljudske pesmi in nadaljuje: »Delo ima premalo dejanja, resnično življenje pa se umika v ozadje, pred gledalcem se plazijo tihe, blede sence bolnih študentov, zelo boječih ljudi, ki jih je življenje izvrglo; vse je simbol nemirnega hrepenenja, ki karakterizira tudi ostala Cankarjeva dela. To je lirična pesem, kot drama delo ni učinkovalo.«

Oton Berkopec

Praga

EKSPRESIONIZAM I HRVATSKA KNJIZEVNOST*

Spomladi 1969 je bil v Zagrebu v organizaciji Društva hrvaških književnikov simpozij *Srednjeevropski ekspresionizam i hrvatska književnost*, in sicer v okviru zagrebških »slovstvenih pogovorov«. Taki slovstveni pogovori — pri nas jih je začela Slovenska matica — so dandanes primerna oblika prezentiranja literarnozgodovinske misli in esejističnih del zainteresirani javnosti. Sodelovali so avtorji iz raznih dežel, prispevke osemnajstih piscev pa je objavila revija *Kritika* v posebni izdaji pod gornjim naslovom. Poleg stilne smeri sta v središču pozornosti teh obravnav predvsem A. B. Šimić in M. Krleža, mimogrede pa sta zajeta v obravnavo tudi J. Polić Kamov in M. Crnjanski. Pričakovali bi večjo udeležbo slovenike, kot subjekt in kot objekt obravnav. S tega območja je v publikaciji le esej Frana Petreta *Uz genezu hrvatskog i slovenskog ekspresionizma*. Prikazan je namreč tudi poljski, romunski, jugoslovanski madžarski in bolgarski ekspresionizem.

Tu se bomo ustavili le ob prispevkih, ki so kolikor toliko »jugoslovansko primerjalnega« značaja; taki so: Petretov prispevek, članek Ganča Savova (*Srednjeevropski ekspresionizam i književnost Bugara i Hrvata*) ter Draška Redjpa esej *Varijacija na temu: Krleža i rani Crnjanski*, medtem ko je prispevek makedonskega avtorja Georgija Staleva (*Pokušaj interpretacije ekspresionizma u poeziji Janka Polića Kamova — »Psovka«*) ostal žal le zelo hitro-roka in površna razčlemba v slogu že precej opuščениh ločenih slovstvenih interpretacij.

Petretov prispevek zgoščeno označuje ekspresionizem nasploh in ga kot slovstveni pojav ponazarja z današnjim »novim valom« in z »jezno literaturo«, poudarjajoč, da je tudi ekspresionizem bil izključno stvar mladih. Dalje označuje posebnosti ekspresionistične smeri slovanskih literatur v avstro-ogrski monarhiji, ki imajo skupno družbeno pogojenost predvsem v narodni nesamostojnosti, zaradi česar je ta družbena in politična tema travmatično navzoča; druga poteza ekspresionizma pa je smelo nadaljevanje modernistične doktrine.

Po obsežnejših Petretovih obravnavah ekspresionizma je novo v tem njegovem prispevku predvsem tisto, kar osvetljuje razmerje katoliške kulture v Avstriji do modernističnih smeri in njeno vključevanje, za katero so se odločili na evharističnem kongresu leta 1912 na Dunaju. Slovenska in hrvaška dijaška in študentska mladina sta se že poprej organizirali vsaka zase, prva leta 1895 (Danica), druga leta 1905 (»Hrvatska«), in sta tudi med seboj sodelovali. Tako ni presenetljivo, da se je katoliški ekspresionizem pri nas tako izrazilo razmahnil (Zora, Dom in svet); pobuda za kozmični ekspresionizem pa je pri Slovencih dvojna: izhaja iz vizionarne in kozmične lirike Zupančičevih Samogovorov leta 1908 in pa iz lirike M. Krleža v poemah Pan in Tri

* Posebna izdaja časopisa KRITIKA, zv. 3. Zagreb 1969, str. 156.

simfonije. To se po Petretovi sodbi razodeva pri Jarcu in pri Podbevšku. Ta dva sta bila protiutež katoliškemu ekspresionizmu, dokler se ni pojavila še tretja smer, socialna varianta s Seliškarjem, Klopčičem in Kosovelom. — Petre je torej tu nakazal predvsem vzroke razvoja slovenskega katoliškega ekspresionizma in mimogrede tudi pobude za razvoj Jarčeve in Podbevškove ekspresionistične poezije.

Res je, da so kozmično in socialno usmerjeni slovenski ekspresionisti velikokrat imeli v mislih M. Krleža, res je tudi, da je npr. Ivan Pregelj zavrnil ekspresionistično pisani Krležev ciklus vojnih novel *Hrvatski bog Mars*, in sicer predvsem zaradi njihovega idejnega tkiva (v ZSS VI. str. 161, v tej zvezi pomotoma imenovane roman). Pregelj priznava pisatelju pripovedni dar, z nobeno od ponatisnjenih novel (Zagreb, 1922) pa ni zadovoljen, češ da niso zrele umetniške stvaritev. Odklanja jih tudi »zaradi plitkega poltenega materializma« in motivov, ki se mu zde »omledna romantika« (DiS 1922, 249). Petretov esej je napisan izrazito enciklopedično, kar izhaja iz okoliščine, da je avtor slovenski ekspresionizem že nekajkrat podrobneje obravnaval. Upoštevjanja vredno pa bi bilo dejstvo, kako sprotno in s kakšnimi nagibi je Jarc spremljal sočasno hrvaško in tudi srbsko liriko in poročal o njej v Ljubljanskem zvonu in Domu in svetu (npr. o T. Ujeviću, G. Krklecu, R. Draincu, M. Ristiću, A. Vuču, D. Tadijanoviću itd.). Pri tem so pomembna predvsem zgodaj zapisana zapažanja o Ujeviću in Krležu.

Iz vsega tega gradiva je Jarčev odnos do Krleže prav zamotan in vsekakor ne tako preprost, kot bi mogel kdo sklepati po omenjeni in načeloma jasni razmejitev v Petretovem eseu. Prav posebej je ilustrativno tisto, kar Jarc piše o Krležu v Ljubljanskem zvonu leta 1921: »Nedvomno je v tej liriki nekaj posebnega. Ali vsa njena privlačna moč in sugestivna opojnost ne izvira iz lirične sile, ki jo zahtevaš od vsake prave umetnine, temveč iz radikalnosti in logične nujnosti idej, ki te prisilijo, da jih potrjuješ. V teh pesmih je neprimerno več miselnosti kakor čustvenosti in zato vplivajo le v prvem hipu, medtem ko zapuste v resnici trajen vtis bombastičnosti, ki ubija vsako resnično poezijo. (Nasprotno: kako čudovita lirika diha iz Župančičevega Slapa, ki sega že v četrto dimenzijo, ali pa iz pristno slovenske in vendar občečloveške mistične pesmi Belokranjska deklica!)« (Prim. M. Jarc: *O novejši srbohrvaški liriki*. LZ 1921, 38.)

Seveda je vprašanje Jarc—Krleža tako obsežno, da ga ni mogoče razgrinjati v obravnavi, ki ima naslov *Uz genezu hrvatskog i slovenskog ekspresionizma*. Pojavlja se v drugačni luči v dvajsetih letih, drugače spet kasneje in prej. Sega pa v medsebojne odnose obeh ekspresionizmov, slovenskega in hrvaškega, z nekaterimi drugimi prav tako pomembnimi vprašanji.

Publicistični prispevek *Ganča Savova* sporoča o bolgarskem ekspresionističnem pesniku Geu Milevu, ki je leta 1919 iz Nemčije prinesel ekspresionizem v Bolgarijo. Ekspresionizem pri Bolgarjih po besedah G. Savova ni raziskan, ker je povojni dogmatizem razglašal, da je to ena najreakcionarnejših in najbolj dekadentnih smeri v književnosti. Savov je iz te zagatne situacije našel svojevrsten izhod, ko je spoznal, da je bil Geo Milev, poprej nihilistični in anarhistični revolucionar, ekspresionist leve smeri, in sicer

pod vplivom marksizma in oktobrske revolucije. Žal Savov ne opredeljuje pojma »levi ekspresionizem« (in ne govori o fiziognomiji poezije G. Mileva), ker pa označuje »čisti« ekspresionizem kot izraz ekstremnih in nihilističnih idej, si lahko mislimo, da je »levi« ekspresionizem v tem pogledu zmeren ali konstruktiven, torej bi si ga nekako mogli razlagati kot socialno smer v ekspresionizmu.

Popolnoma referativno je načeto vprašanje podobnosti med bolgarskim in hrvaškim ekspresionizmom, ki da imata vse skupne srednjeevropske poteze, ker oba izhajata iz nemškega ekspresionizma. Zato golo naštevanje skupnih mest in znanih imen nemških literatov tega časa ter revije *Der Sturm* ne more z ničimer presenetiti. Če že vzporejanje, potem v smislu iskanja različnosti kljub istim ali podobnim izhodiščnim pobudam.

Tretji prispevek, ki ga je po zgornjem konceptu tega zapiska treba razčleniti, je *Varijacija na temu: Krleža i rani Crnjanski*. Esej R. Redjepa je napisan impresivno in prav literarno zanosno, izhaja pa iz misli, da sta Krleža in Crnjanski v začetku pogojena z elementarnim doživetjem Panonije, in sicer v krležijanskem smislu — politično upravno, etnično, družbeno, nacionalno, geografsko, klimatsko. V njuni literaturi tega časa je izhodišče podobno — oba doživljata kasarno, blatno panonsko vojaško vežbališče, dunajski takt vojaških godb. Toda v bistvenem pogledu je med njima v literaturi razlika. Mimo krležijanstva se pri Crnjanskem le močneje uveljavlja njegovo lirsko razpoloženje; sumatrizem ni krležijanstvo. Ob Redjepovih razmišljanjih se utrjuje misel, da sta umetnika prav v teh zgodnjih letih ekspresionizma izoblikovala vsak svoj specifični izraz, jezo dinamičen (krležijanski, sumatrizem), preobremenjen prav zavoljo tega, da bi bil s tem funkcionalen (prim. M. Engelsfeld in njegovi raziskavi o Krleževem stilu v *Umjetnosti riječi II* (1958) in *IV* (1962), razen tega pa je ta stil kot osnova ostal takšen tudi kasneje. Bodi omenjeno, da ta tema, ki jo obravnava Redjep, ni nova, kajti Slavko Batušić je že leta 1921 pisal o razlikah in podobnostih med Krležo in Crnjanskim (Dva čovjeka, *Savremeni*, Zagreb, 16/1921, 122—125).

Od drugih prispevkov zbornika bi posebej kazalo opozoriti na naslednje studiozne razprave: *O poetici ekspresionističke faze u hrvatskoj književnosti V. Žmegača*, *Ekspresionizam i fenomenologija razmatranja na primeru lirike A. B. Šimića Z. Konstantinovića*, *Politički teatar Miroslava Krleže i nasljedje evropskog ekspresionizma B. Donata* in *Antiteze i analogije u Krležinim Legendama M. Lončarja*. Prispevki tujih avtorjev o tujih književnostih so zgolj informativnega značaja.

Končno bi se ustavil še ob prispevku Branislava Choma *Miroslav Krleža i ekspresionizam*. Preseneča namreč njegova uvodna misel: »Do nedavno se i u jugoslavenskoj nauci o književnosti pojam ekspresionizam shvaćao u estetsko neadekvatnom pejorativnom smislu, kao nesocijalistička ili protosocijalistička književnost«. Ta trditev češkega literarnega publicista vsaj leta 1969 nikakor ni vzdržna. Dovolj bo, če navedemo, da je F. Petrè že leta 1956 priobčil v *Die Welt der Slawen* razpravo *Der slowenische Expressionismus*, nato je leta 1957 v *Umjetnosti riječi* objavil razpravo *Idejnost i izraz ekspresionizma — nekoliko načelnih primjedaba* in že istega leta je v zborniku Beogradski medjunarodni slavistički sastanak objavil še članek *Od Moderne*

do ekspresionizma i nadrealizma. V vseh teh delih je Petretov odnos izrazito jasen in čist, pozitiven.

V celoti je zbornik zelo pozitivno delo. Bil bi še pomembnejši, ko bi bile teme sistematično razdeljene med raziskovalce in ko bi se medsebojno bolj dopolnjevale, obravnavane na približno enaki ravni. V tem pogledu pa se v negativni luči kaže posledica slučajnostne zbranosti referentov in tem, ki se tudi preveč oddaljujejo od naslova. Vendar tri, štiri temeljne raziskave tega zbornika docela odtehtajo omenjene slabosti.

Janez Rotar
Pedagoška akademija, Maribor

SPOMENICA

Prvi mednarodni simpozij o funkcijski stavčni perspektivi* je bil v Marijanskih Laznah na Češkoslovaškem od 12. do 14. oktobra 1970. Jezikoslovci iz evropskih držav so razpravljali o določenih vidikih sporočevalne (komunikativne) vloge stavka hkrati z vprašanji tekstne kohezije. Soglasno je bilo ugotovljeno, da sodobno jezikoslovje tem vprašanjem ni zmeraj posvečalo potrebne pozornosti, čeprav je res, da so se z zadevnimi pojavi, imenovanimi npr. »point de départ« (= izhodišče) in »but du discours« (= cilj govora), »psychological subject« (= psihološki subjekt) in »psychological predicate« (= psihološki predikat), »theme« (= tema) in »propos« (= namen), »rheme« (= rema), »topic« (= predmet) in »comment« (= komentar), ukvarjali znanstveniki vsaj že od prve polovice 19. stoletja. Vsaka jezikoslovna teorija, ki hoče biti primerna, bi v svojem okviru morala dosledno upoštevati FSP (= funkcijsko stavčno perspektivo).

Dopuščajoč, da je na te probleme mogoče gledati z različnih stališč, je simpozij spoznal, da bo bolj enotno in usklajeno obravnavanje teh vprašanj doseženo le, če se bodo združili interesi in če se bodo ocenjevali posamezni pristopi v luči spoznanj, pridobljenih z drugimi pristopi med diskusijo. Temu cilju bi nas gotovo približevala obsežna bibliografija in slovar najbolj pogostnih izrazov, ki jih uporabljajo teoretiki FSP.

Nadaljnje raziskave o FSP, ki bi primerno uporabljale tudi metode kontrastivne analize, bi si morale prizadevati za eksplicitno formulacijo pojavov FSP v teoriji slovnice, stremeče h kompletnosti, pa tudi zaradi relevantnosti FSP za različna področja uporabnega jezikoslovja (poučevanje jezikov, stilistika, praktični in teoretični problemi prevajanja, avtomatično procesiranje jezikoslovnih podatkov).

Organizacijski odbor
DrSc. František Daneš
Predsednik

* Imenovano še »aktuální členění větne«, »aktualnoe členenie predloženiya«, »aktuelle Satzgliederung« (vse troje: aktualna členitev stavka), »funktionale Satzperspektive« (= funkcionalna stavčna perspektiva), »Mitteilungsperspektive« (= perspektiva sporočanja), »kontextove členění věty« (= kontekstna stavčna členitev), »contextual segmentation of the sentence« (= kontekstna segmentacija (ali členitev) stavka (ali povedi)), »významová výstavba výpovědi« (= pomenska zgradba povedi), »the thematic organization of the utterance« (= tematska organizacija (ustroj) povedi), »smyslovoe členenie predloženiya« (= pomenska členitev stavka), »Thema-Rhema Gliederung« (= členitev na temo in remo), »topic-comment structure« (ustroj predmet (snov)-komentar), »členitev po aktualnosti«.

AVTOR JEM

Prispevki za *Slavistično revijo* naj bodo pisani v slovenščini (izjemoma tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (30 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtkasto črto; navadna + črtkasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z »...«, prevodi, pomeni itd. pa z '.....'.

V sestavkih, pisanih z latinico, naj se lastna imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo transliterirajo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	r h	Srbohrvatski	x h
Srbohrvatski	h d	Srbohrvatski	u dž
Ruski	e e	Ruski	ш šč
Ruski	ë ë	Bolgarski	ш št
Ukrajinski	э je	Ruski	ъ '
Ukrajinski	и y	Bolgarski	ъ ä
Ukrajinski	i i	Ruski	ы y
Ukrajinski	ї ji	Ruski	ь '
Ruski	ђ j	Ruski	ѣ ě
Srbohrvatski	љ lj	Ruski	э è
Srbohrvatski	њ nj	Ruski	ю ju
Srbohrvatski	ћ ć	Ruski	я ja
Ruski	x x		

Rokopis razprave naj ne presega 30 avtorskih strani, kritike 15, poročila 2—4. Jezikovno nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic, informira pa naj o temi, o uporabljeni metodi in o rezultatu razprave.

Korekture je treba vrniti v 4 dneh.

Prispevkov, ki tem določilom ne ustrezajo, uredništvo ne sprejema.

Prispevke za SLAVISTIČNO REVIJO pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede. Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

V OCENO SMO PRE JELI

- Umjetnost riječi, Časopis za nauku o književnosti. Zdenku Skrebu o šezdeset i petoj godišnjici života. God. XIV/1970. Broj 1—2. Zagreb. 294 str.
- Instituto Universitario Orientale, Annali, Sezione slava, XII. Napoli 1969. 236 str.
- Friedrich Nietzsche*, Rojstvo tragedije iz duha glasbe. Poslovenil Wilhelm Heiliger. Slovenska matica, 1970. 162 str.
- Język Polski. Organ Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego. L 4. Krakov 1970.
- Nullo Minissi*, Come utilizzare la documentazione finnougistica nella linguistica indoeuropea. Euroasiatica. Napoli 1970.
- Tönnies Fenne's Low German Manual of Spoken Russian Pskov 1607. Volume II. Transliteration and Translation. Editors L. L. Hammerich and Roman Jakobson. Copenhagen 1970. Commissioner: Munksgaard. XXVIII + 488 str.

V NAŠI REVIJI SE NISMO OCENILI

- Jože Toporišič*, Slovenski knjižni jezik 1. Založba Obzorja Maribor. 1965. 236 str.
- Jože Toporišič*, Slovenski knjižni jezik 2. Založba Obzorja Maribor. 1966. 215 str.
- Jože Toporišič*, Slovenski knjižni jezik 3. Založba Obzorja Maribor. 1967. 227 str.
- Jakob Rigler*, Začetki slovenskega knjižnega jezika. Akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede. Dela 22, Inštitut za slovenski jezik 10. Ljubljana 1968. 277 str.
- Franc Jakopin*, Slovnica ruskega knjižnega jezika. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1968. 494 str.
- Zenon Klemensiewicz*, Ze studiów nad językiem i stylem. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Varšava 1969. 234 str.
- Witold Mańczak*, Z zagadnień językoznawstwa ogólnego. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo. Wrocław-Warszawa-Kraków. 1970. 324 str.
- A. E. Suprun*, Slavjanskije čislitel'nye. Stanovlenie čislitel'nyx kak osoboj časti reči. Izdatel'stvo BGU im. V. I. Lenina. Minsk 1969. 232 str.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika I. A—H. Ljubljana 1970. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Inštitut za slovenski jezik. LXII + 844 str.